

Máthé Áron

**A zuglói nyilasok pere (1966-1967): értelmezési
lehetőségek**

Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola (Dr. Fröhlich Ida DSc.)

Gazdaság-, régió- és politikatörténeti Műhely (Dr. Berényi István DSc.)

Témavezetők:

Dr. Horváth Miklós Dsc., egyetemi tanár

Dr. Schmidt Mária Phd., egyetemi tanár

Kutatóhely: Terror Háza Múzeum

2012

Tartalom

A zuglói nyilasok ügye: „antifasiszta” kirakatper vagy megkésett igazságszolgáltatás?	2
Az 1956-ot követő megtorlás koncepciója és az antifasizmus fogalma.....	8
A zuglói nyilasok pere 1967-ben	25
A zuglói nyilasok társadalmi háttere	43
Módszertani megfontolások a zuglói pártszervezet történetének összeállításakor	60
„Szabad betyárok” – a XIV. kerületi nyilas pártszervezet tevékenysége.....	65
Ami a tényállásból kimaradt – a zuglói nyilasper történelmi tablójának torzításai	116
A Mexikói úti események	139
Záró gondolatok	146
Források.....	152

A zuglói nyilasok ügye: „antifasiszta” kirakatper vagy megkésett igazságszolgáltatás?

„Minden politikai per kettős célt tűz maga elé. Egyrészt jogi eszközökkel akarja illegitimmé tenni politikai ellenfeleit, másrészt a függetlenség nimbuszával rendelkező bírósággal diszkreditálhatja és egyben kriminalizálja a hatalomvesztett politika képviselőit és az általuk képviselt rendszert.”

(Schmidt Mária: Politikai igazságszolgáltatás a háború utáni Európában)

Az 1967. év számos vonatkozásban fordulópontot jelentett Magyarország számára. A hatalmat kézben tartó kommunista párt gazdasági fórumain gőzerővel készültek a kudarcot vallott tervutasításos gazdaságpolitika részleges felülvizsgálatára, az Új Gazdasági Mechanizmus bevezetésére. Nagy horderejű kulturális változások is érlelődtek: ebben az évben került sor a *Spencer Davis Group* kétnapos budapesti koncertjére. Magyarországon ez volt az első olyan jelentős tömegrendezvény, amelyen egy nyugati rockzenekar fellépett. Szintén ebben az évben jelent meg először az Coca-Cola a Budapesti Nemzetközi Vásáron. Az 1967-es év azonban más szempontból is határkőnek bizonyult. Jóllehet, négy évvel korábban részleges amnesztiát hirdettek az 1956-os forradalomban való részvételért elítéltek számára, a forradalom vérbefojtása után kezdődött „hideg polgárháború” ekkor látszott véget érni. Az utolsó fegyveres antikommunista ellenálló és egykori '56-os forradalmár, Hamusics János és társai pere után nem került sor újabb, politikai okokból meghozott és végrehajtott halálos ítéletre. A rendszer stabilizálta magát, és nem volt szüksége nyilvános bírói ítélettel fedezett gyilkosságokra ahhoz, hogy uralmát elfogadtassa az országgal. Amivel a pártállam ezután rendszeresen szembesült, az már nem az ellenállás-, hanem az ellenzékiesség kategóriájába tartozott, akár tüntetésekről, akár szamizdatról volt később szó. Az 1967-es év bírósági szenzációját nem a fentiekben érintettek elleni eljárás jelentette, ami természetes is, hiszen a rendszernek nem állt érdekében sem az ellenállás, sem '56 kérdésének bolygatása, és újabb mártírokat sem akart teremteni. Ezért nyúltak vissza a régebbi múltához azzal a céllal, hogy valódi tetteket mutassanak fel, és ezért került sor a zuglói nyilasok perére. Az eljárás és az ítélet fontos üzeneteket tartalmazott, de a címzett nem csak a hazai közvélemény volt. A per nemzetközi vonatkozásban is nagyon fontos imázs-építési értékkel bírt, sőt a szocialista blokk által vívott propaganda-háborúban is meghatározott szerepet kapott.

Az 1956-os forradalmat leverő Szovjetunió bábjaként megjelenő Kádár-rendszer évekig küzdött nemzetközi elismertetéséért. Minőségi változást ebben csak az hozott, amikor 1963-ban az amnesztiáért cserében végleg lekerült az ENSZ napirendjéről a magyar ügy, amelyet U Thant, az ENSZ főtitkárának budapesti látogatása jelzett. Ennek ellenére a

kommunista mozgalom vonzerejének visszanyerése a korábban jól kiépített társutas hálózat tekintetében nehezen haladt. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: a magyar forradalom semmissé tette az SZKP XX. kongresszusa után felcsillanó reményeket, miszerint a sztálini hibák orvoslása után újult erővel lehet a tökéletesnek tartott vagy ígért társadalom felépítésére koncentrálni. A magyar forradalom, és annak a szovjetek általi vérbefojtása nehezen visszafordítható hitelvesztést okozott. Egy eszköz azonban még rendelkezésre állt: mégpedig a korábban jól bevált antifasiszta harc folytatása. A szovjet vezetés már a forradalom napjaiban érzékelte ezt, s ezért a kezdetektől fasisztának bélyegezte a magyar forradalmat.¹ A Kádár-kormány ugyanezt az értelmezési keretet alkalmazta, és a későbbiekben is ragaszkodott ehhez a terminológiához. A 60-as években mégis célszerűbbnek tűnt a széles közvélemény előtt *nem* a forradalomra utalva folytatni az antifasiszta küzdelmet, azt csak áttételeken keresztül érinteni. Ahogy a zuglói perben elhangzott vádbeszédben az ügyész hangsúlyozta: „*A vádlottakhoz hasonló gondolkodású és beállítottságú emberek kegyetlenkedtek, raboltak az 1956-os ellenforradalom alatt is, s ezek az emberek mindig csak az alkalmas pillanatra vártak, hogy hasonlóan cselekedjenek.*”² Ezzel együtt az 1956-os szál nem került elő a perben, pedig a vádlottak közül ketten rövid ideig fegyvert is viseltek a forradalom idején. A hatalmat gyakorlóknak nem volt érdeke a lezártak tekintett eseményekkel foglalkozni, ez szemben állt volna a konszolidáció alapját jelentő kádári népfrontos kirakatpolitikával. Az „aki nincs ellenünk, az velünk van” elv alapján álló rendszer ekkor már elég erős volt ahhoz, hogy virtuális ellenséget kreáljon magának, és a kommunista gyakorlatnak megfelelően a bíróságon mutathasson rá éberségére és az antifasiszta ügy melletti elkötelezettségére. Ez esetben a hatalom gondosan ügyelt rá, hogy olyan vádlottakat válasszon, akikkel jószerivel senki nem fog azonosulni, hiszen a nyilasokat 1944-45-ös dicstelen regnálásuk és bukásuk óta általános társadalmi ellenszenv övezte. A nagy nyilvánosság előtt tárgyalt kirakatper tehát kétségtelenül alkalmas lehetett a rendszer társadalmi elfogadottságának erősítésére. Groteszk tény, hogy az 56-os szál közvetlenül már csak azért sem kerülhetett elő, mivel a vádlottak egyike, Monostori-Michalik Gyula a Magyar Néphadsereg tisztje volt, és 1956-ban a barikádnak ugyanazon az oldalán állt, mint 1967-es vádlói. Az ő szereplése a „vonalas” kommunisták éberségi pszichózisának alátámasztására is szolgálhatott: lám, az ellenség még a fegyveres erők soraiba is behatolhatott! Jóllehet a kádári vezetés már 1962-ben jelentős tisztogatást végzett a párt és az állami apparátus soraiban levő „ultrák” legzavaróbb képviselői

¹ Sepilov szovjet külügyminiszter Szoboljev ENSZ-nagykövetnek szóló október 28-i utasítása szerint a magyar eseményeket fasiszta mozgalomként kell értékelni az ENSZ Biztonsági Tanácsa ülésén. Lsd.: Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*, 1956-os Intézet, 2006., 160. o., 6.jegyzet

² Súlyom-Szabó: *A zuglói nyilasper*, Kossuth Könyvkiadó 1967., 367. o.

között, mégis, ezúttal egy számukra is vállalható ügy mögé sorakoztatta őket fel.³ A három végrehajtott halálos ítélet egyúttal gesztust jelentett a nemzetközi kommunista mozgalom azon képviselői számára is, akik kevesellték a forradalom utáni megtorlást, illetve általában a kommunizmus kiépítése során végrehajtott fizikai leszámolásokat.⁴

A per üzenete azonban nem elsősorban nekik szólt. Ahogy már utaltam rá, az 1967-es amnesztiát követően ugyan jelentősen javult a Kádár-rendszer nemzetközi elfogadottsága, de a nyugati baloldal társutasaihoz az antifasizmuson keresztül vezetett az út. Ez volt az eszmei kötőanyag, amely ezeknek a csoportoknak a belső kohézióját és a szovjet blokkhoz való pozitív viszonyát biztosította. Az antifasizmus előtérbe állítása az emigráció tevékenységének semlegesítése miatt is hasznosnak tűnhetett. A társutas közvélemény mindig is gyanakodva nézett a Nyugatra menekült közép-európai emigránsokra, hiszen szerintük *„nem lehet jó demokrata, igazi antifasiszta az, aki ellenséges a kommunistákkal szemben”*.⁵ Ezért nem zárható ki, hogy az 56-os magyar emigráció lejárata volt a per egyik célja. A Nyugat-Európában és a tengerentúlon élő magyar közösségek 1956 után csaknem 200 000 kivándorlóval frissültek fel, ráadásul olyanokkal, akiknek már semmi közük sem volt a világháborús évek magyar szerepvállalásához. Éppen ezért, a Kádár-rendszer titkosszolgálatának egyik legfontosabb tevékenysége az emigráció bomlasztása volt. A Rendőrtiszti Főiskola egyik állambiztonsági tankönyvében is találunk egy utalást a fenti emigráció-lejárato technikákra. E szerint *„példaként szolgálnak a KGB szervei által az észti burzsoá nacionalisták vezetőinek kompromittálására tett intézkedések. Az észti nacionalista emigráció vezetői 1961-ben kapták az első erős csapást, amikor az Észti Szovjet Szocialista Köztársaságban több fasiszta gyilkos ügyét tárgyalta a bíróság. (...) A bírósági tárgyalások anyagát és az ítéleteket a szovjet és a külföldi sajtó közölte. A KGB kezdeményezésére Észtszországban könyv alakjában is kiadták a tárgyalások anyagát.”*⁶ Ugyanakkor a per háttérben sokkal inkább a német kérdéshez szorosan kapcsolódó, a szovjet blokk szervei által szított, közös „antifasiszta” propaganda-harc állt. Ennek a célja az NSZK külső hitelességének

³ Ultrák alatt a párt- és állami szervek tagjainak és dolgozóinak agresszív, rugalmatlan, a „kommunista” társadalmi-gazdasági viszonyokat rövid időn belül létrehozni kívánók csoportját értem. A korszakban „szektáriánusnak” és „dogmatikusnak” nevezték őket, a mai szakirodalomban legtöbbször, de kissé félrevezetően a „balos” kifejezéssel jelölik őket.

⁴ Az ultrák fő ikonja, Mao-ce Tung maga is utalt erre: *„Némely kelet-európai országgal az az alapvető problémám, hogy nem likvidálták azt a sok ellenforradalmárt. Most azután ihatják ennek a levét.”*, ill.: *„Kelet-Európában nem öltek meg elég embert.”*. Idézi: Jung Chang - Jon Halliday: *Mao. Az ismeretlen történet* c. könyvében. (Európa, Budapest, 2006., 476., 479.)

⁵ Francois Furet: *Egy illúzió múltja – esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000., 715. o.

⁶ Bobkov-Szidorenko: *Az imperialista titkos szolgálatok szocialista országokkal szembeni ideológiai diverziója – Az állambiztonsági szervek ellenük folytatott harca*, Rendőrtiszti Főiskola (kézirat), 1978, Budapest, 61. o.

aláasása, illetve az NSZK-n belül bizonytalanság és identitásválság keltése volt. A szovjet és a szatellit-országok az NSZK-t nemcsak „revansistának”, hanem egyenesen a náci Harmadik Birodalom közvetlen leszármazottjának tekintették. A kérdés csak az volt, hogy ezt a tényt hogyan tudják a legjobban kommunikálni. Az NDK szervei a provokációtól sem riadtak vissza: a titkos akciók 1959-ben kezdődtek.⁷ A titkosszolgálati műveletek – temetők meggyalázása, horogkeresztes falfirkák a kölni zsinagóga falán, stb. – eredménye természetesen hatalmas botrány lett, az Adenauer-kormányt elhatárolódásra, a náci múlttal való „szembenézésre” szólították fel. Más szempontból viszont a szovjet blokk mintha lemaradásban lett volna.

Miután az izraeli titkosszolgálat 1960-ban elrabolta Adolf Eichmannt, a következő év során Jeruzsálemben lefolytatták ellene az egész világ figyelmét felkeltő pert. Az eljárásra egy olyan országban került sor, amelyet a „béketábor” ellenségnek tekintett. Éles sajtópolémia bontakozott ki, az izraeli lapok többször is támadták a Szovjetuniót, *„hogy miért csak a nyugatnémet államapparátusban résztvevő fasisztákról beszél, és miért tűri el, hogy a keletnémet államapparátus volt vezető náciakat alkalmazzon.”*, illetve, hogy *„a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ne akarják megsütni a maguk pecsenyéjét a per alatt”*.⁸ További lépéshátrányba kerültek, amikor 1963-ban az NSZK-ban persorozat indult az egykori náci háborús bűnösök ellen.

Másfelől viszont páratlan lehetőséghez jutott a szovjet és a csatlós országok propaganda-gépezete: Nyugat-Németországban közeledett a háborús bűnök elévülésének időpontja, és ezzel kapcsolatban a társadalmi vita is megindult. Ezt a szovjet blokk szolgálatai nem is haboztak kihasználni, annyira, hogy a magyar III/II. csoportfőnökség „társadalmi kapcsolatai” közül többen, amikor 1965-ben az izraeli-NSZK diplomáciai kapcsolatfelvétel elleni tiltakozásról esett szó, azzal utasították vissza az akcióban való részvételt, hogy *„el vannak foglalva az elévülés elleni harccal”*.⁹ Az elévülés kérdésével itthon a legmagasabb politikai fórum, az MSZMP Politikai Bizottsága is foglalkozott. Az 1964. szeptember 22-én tartott ülés jegyzőkönyvében a következőt rögzítették: *„A haladó nemzetközi szervezetek mozgalmat indítottak – különös tekintettel az NSZK-ra – hogy a háborús bűntettek ne évülhessenek el. Ilyen kérelem közvetlenül Kádár elvtárshoz is érkezett a Nemzetközi Auschwitz Bizottságtól. ... Elsősorban külpolitikai okokból javasoljuk: az Országgyűlés*

⁷ Lásd részletesen: Schmidt Mária: *Az antifasiszta NDK*, in: *Egyazon mércével – a visszaperelt történelem*, Bp., 2003. a szerző saját kiadása, 43-46. o.

⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.2.5. O-8.093 „Kineret” dosszié, 93-94. o., ill. 96. o.

⁹ Lsd.: Kovács András: *Helyes irányba terelve*, in: *Szombat* 2006.február, XVIII.évf. 2. szám., 24-26. o.

hozzon törvényt, amely ezekben az esetekben az elévülést kizárja.”¹⁰ A határozatnak megfelelően az 1964. évi 27. számú törvényerejű rendelet a magyarországi háborús bűntettekkel kapcsolatban kizárta az elévülést. Ezzel szemben a Német Szövetségi Köztársaságban az 1965. március 25-i törvény (Verjahungsgesetz der NS-Verbrechen beschlossen) viszont négy és fél éven belül elévülhetővé nyilvánította a háborús bűnöket. Ezt a témát az itthoni sajtó bő terjedelemben tárgyalta, és az elévülés elleni nemzetközi kampány tálalása gyakorlatilag egybecsengett a zuglói nyilasper ismertetésével. A Politikai Bizottság magával a perrel is foglalkozott. Az MSZMP Agitációs- és Propaganda Osztálya által benyújtott és elfogadott intézkedési terv szerint a zuglói per *„tárgyalása alatt a Magyar Nemzet glosszában felvetné a háborús bűnök elévülhetetlenségének kérdését.*”¹¹ Ez így is történt. A vádbeszéd után, 1967. március 24-én megjelentetett Magyar Nemzet cikk címe ez volt: *„A háborús bűnök nem évülnek el*”. Jogosan feltételezhetjük tehát, hogy a zuglói per egyik célja az volt, hogy a „haladó” közvélemény felé demonstrálja: a Magyar Népköztársaságban – szemben az „újfasiszta” NSZK-val, amely a Hallstein-doktrína értelmében nem átalálja magát a németiség egyedüli jogos képviselőjeként feltüntetni – nem évülnek el a háborús bűncselekmények, és nem engedik lankadni az antifasiszta küzdelmet. Ugyanezekben az években, a kádári kétarcúságnak megfelelően, gazdasági okok miatt a pártállam vezetése előrehaladott tárgyalásokat folytatott az NSZK vezetésével. A gazdasági kényszerhelyzet miatt nagyon is jókor jött egy ilyen kirakatper, amely valamelyest ellensúlyozhatta a magyar-nyugatnémet kapcsolatok bővítését.

Mindeközben a zuglói nyilasok perében meghozott ítélet egy nagyon fontos múltértelmezési célt is kapott. Az eljárás kiválóan alkalmas volt arra, hogy úgymond egy „független bíróság” ítéletével lehessen verifikálni a kommunista múlt-szemléletet. A Budapest XIV. kerületében 1944. október közepe és 1945. január eleje között történt események tendenciózus tárgyalása elegendő alapanyagot szolgáltatott egy monumentális történelmi tabló felvázolásához. Afelől természetesen nincs kétség, hogy az elítéltek tényleg részt vettek fosztogatásokban, egyéni- és tömeggyilkosságokban, illetve kifejezetten szadista bűncselekményekben – csak éppen nem olyan mértékben, ahogy azt a bíróságon tárgyalták. Egészen biztosan a szándékos és jelentős túlzások közé tartozik az 1200 fős áldozati létszám, amely a történeti irodalomban annak ellenére rögzülni látszik, hogy a Legfelsőbb Bíróság

¹⁰ Magyar Országos Levéltár, 288.f. 5/344.ő. e., 142-143. o.

¹¹ MOL, 288 .f. 5/414.ő.e., 181. o.

ítéletében már „csak” 400 áldozat szerepelt!¹² A korszak ideológiájával áthatott nyelvezetével, pontatlanságaival és csúsztatásaival együtt a perről kiadott szenzációhajhász riportkönyv nemcsak a korszakban, de esetenként még ma is elsődleges forrásként jelenik meg.¹³ A per során felvázolt történelmi tabló fő motívumát furcsa módon *nem* a nyilas mozgalom leleplezése jelentette, hanem a Horthy-korszak megbélyegzése. A per során a sajtó jó alkalmat kapott arra, hogy újólag a „Horthy-fasizmusról” cikkezzen.¹⁴ Az ügyész vádbeszédében említést tett arról „*a társadalmi és ideológiai talajról, amelyből a fasizmus táplálkozott*”. A perről megjelent riportkönyvben is olvasható az az állítás, miszerint a nyilasok rémtettei csak következményei voltak a 25 esztendő „*Horthy-terrornak*”.¹⁵ A nyomozó hatóságok egyes tények elhallgatásával és bizonyos események átcsoportosításával egy meghamisított történelmi valóságot teremtettek. A perről készült riportkönyv pedig ennek a meghamisított múltnak a hivatkozási alapjává vált. Itt nem is elsősorban az olyan, képtelennek tekinthető horrorisztikus részletekre kell gondolni, mint a szórakozásból a járókelőkre lövöldöző nyilasok képe, vagy a 10 cm vastagon a padlóra száradt vér megidézése. Sokkal inkább arról van szó, hogy igyekeztek egyes olyan jelenségek súlyát kisebbiteni, amelyek szoros összefüggésben álltak a nyilasok tevékenységével. A következő pontokat érintette ez a torzító szándék: az ellenállás, az embermentés, a rendőrség tagjainak magatartása és a nyilas terror irányultsága. Ugyan a bíróságnak nem volt feladata a helytörténet teljes rekonstrukciója, de ha ezekkel a kérdésekkel érdemben foglalkoztak volna, az először is megkérdőjelezte volna az ítéletben felvázolt borzalmak egy jelentős részét, másodsor pedig egészen más képet festett volna a 25 éves „Horthy-terror” időszakáról – olyan képet, amely semmiképpen sem illeszkedett volna a hazai kommunista történelemszemlélethez.

¹² Bf.I.599/1967/96. (ÁBTL, V-153.693/1, 219. o.), illetve lásd Patak Ferenc elkülönített ítéletét, ahol 400-450 fő kivégzésének tényét rögzítették. (B.XVI.4831/1967. – ÁBTL, V-153.693./1, 211. o.)

¹³ Lsd. a következő összefoglaló műveket: *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon*, Kossuth Könyvkiadó, 1987., szerk.: Harsányi János; Randolph Braham: *A holocaust Magyarországon* (több kiadás: Budapest-Martonvásár, Belvárosi Könyvkiadó, 1997; Budapest, Új Mandátum, 2003; angol nyelven: *The politics of genocide: the Holocaust in Hungary*, New York, Columbia University Press, 1981.; Condensed ed. Detroit, Wayne University Press, 2000;); Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma* (több kiadás: Budapest, Corvina, 1998 /3 kiadás/, 2001, 2005, 2009).

¹⁴ Népszava, 1967. III.24., 4. o.

¹⁵ Súlyom-Szabó, i.m., 4. o.

Az 1956-ot követő megtorlás koncepciója és az antifasizmus fogalma

A zuglói nyilas pártszolgálatosok egy részét 1945 és 1949 között elítélték. Ezt követően hosszú évekig, sőt, a felszint tekintve, több mint másfél évtizedig feledés borult ügyükre – legalábbis a perreől készült riportkönyvben olvasható kanonizált történet szerint. Közelebbről megnézve azonban logikai ugrásokra és tényszerűen hamis állításokra lehetünk figyelmesek, a riport íróiban is felmerülő kérdés mellett: hogyan került sor a perre? *„Úgy látszott, hogy minden elérhető XIV. kerületi nyilas hóhér elnyerte büntetését. Csak 1957-ben, az ellenforradalom után terelődött a rendőrség figyelme ismét az 1944-45-ös szörnyű bűncselekményekre. Miért? Hogyan?”*¹⁶ Ugyanerre a két kérdésre keresem a választ. Mintha a fenti szövegben lenne egy halvány utalás: *„az ellenforradalom után”* – azaz, mintha az 56-os forradalom utáni időkben ez valamilyen módon természetes lett volna. Dr. Bárándy György, a fővádlott védője szerint a perre az 1956-ot követő „felülvizsgálatok” logikus és kézenfekvő következményeként került sor.¹⁷ Addig, ahogyan azt a könyvben is említik, még akkor sem vizsgálták az egykori pártszolgálatosok múltját, amikor egyikük-másikuk kisebb-nagyobb köztörvényes bűncselekményeket követett el. 1957-ben indult tehát újra a zuglói pártszolgálatosok ügye. Ekkor, *„bejelentés érkezett Kröszl Vilmosra (...) [aki] az ellenforradalom idején fegyveresen megjelent egykori gyilkosságai színhelyén, Zuglóban. Körülnézett, megfenyegetett egy-két embert, azután eltűnt. A bejelentő nem tudta a nevét (...) hozzátétőlegesen személyleírás alapján újra megkezdődött a nyomozás. Ám rövidesen abba kellett hagyni: minden jel azt mutatta, hogy a nyilas bandita – akinek még a nevét sem tudták – disszidált.”*¹⁸ Ezután, a könyv ellentmondásos állítása szerint az aktákat nem tették irattárba, hanem újra és újra nyomozni kezdtek, de eredménytelenül. A döntő fordulat 1965-ben következett be, amikor Kröszl Vilmos a Duna-parton sétált, és egy korábbi megkínzott áldozata felismerte. Ezt követően teljes erővel indult meg a nyomozás, s ennek következményeként 1966. február 16-án őrizetbe vették Kröszl Vilmost, Bükkös Györgyöt és még néhány társukat. Azután jöttek a többiek, *„ahogy a nyomozás újabb bűnösöket hozott a napvilágra”*.¹⁹

¹⁶ Solyom-Szabó, i.m., 19. o.

¹⁷ Interjú dr. Bárándy Györggyel, in: Terror Háza Múzeum videóarchívuma. A „felülvizsgálatok” fogalmára később még részletesen kitérek.

¹⁸ Solyom-Szabó, U.o., 19. o.

¹⁹ Solyom-Szabó: i.m., 26. o.

Az iratok alapján azonban más kép bontakozik ki. A nyomozás az O-12542 jelzetet viselő dossziében rögzített munkaterv alapján kezdődött.²⁰ A dosszié közvetett bizonyítékot szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a zuglói nyilas ügy nem véletlenszerűen, az '56 utáni „felülvizsgálatok” eredményeként került terítékre.

Az első bejelentés időpontja valóban 1957, közelebbről pedig augusztus 13. Ekkor írt a XIV. kerületi Simon Antalné levelet Marosán Györgynek. A levélben felhívta a figyelmet arra, hogy él a kerületben egy „*Kröszi János nevezetű nyilas család, akinek egy Kröszi Vilmos nevezetű gyilkos nyilas fia*” is van.²¹ Simon Antalné megírta azt is, hogy Kröszi János az izsáki tsz-ben párttitkár. A levélíró két hónappal később tanúként idézték be a XIV. kerületi kapitányságra, ahol 1957. október 16-án vallomást is tett. A vallomás legelején tájékoztatta a nyomozókat Kröszi Vilmos tartózkodási helyéről, majd arról, hogy Kröszi Vilmos üldözöttestet gyilkolt meg. Nem felel meg tehát a valóságnak a hivatalos verzió, mely szerint a nevét sem tudták a gyanúsítottnak a hatóságok – ez a címevel együtt a rendelkezésükre állt. A tanú azonban más ügyekről is beszámolt: arról, hogy Kröszi Vilmos részt vett az 1956-os forradalomban, felfegyverkezve járt-kelt, és titkos rádióleadót is üzemeltetett.²² Tisztázódott az is, hogy a Marosán Györgyhöz írott levelében említett Kröszi János nem az édesapja Kröszi Vilmosnak, viszont ő maga is nyilas volt, és hivatásos katonai pályáját 1950-ben Simon Antalné egyik ismerősének bejelentése nyomán kellett megszakítania. Annak ellenére lehetett belőle párttitkár, hogy korábban háborús bűntett miatt eljárást is folytattak ellene.²³ Néhány nappal később az ügyirat nevet is kapott: Kröszi Vilmos és társai ügye.

A következő lépést a Belügyminisztérium titkársága tette meg, amikor felszólította a BRFK Politikai Nyomozó Osztályának vezetőjét, Tihanyi Sándor alezredest, „*hogy a szükséges intézkedéseket Kröszi Vilmossal kapcsolatban tegyék meg.*”. 1958 elején ezért áttették az ügyet a Kröszi Vilmos lakóhelye szerint illetékes Pest Megyei Főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályához.²⁴ Az ügy lassan haladt: az egyes irattári anyagokat, amelyek Kröszi Vilmosra nézve terhelőek voltak, csak 1959 elején sikerült összegezni. Az anyagok alapján teljesen világosan kiderült, hogy Kröszi a háború végén „*utasítást adott emberek meggyilkolására, és részt vett a Szovjethadsereg (sic!) elleni harcokban.*”. Más adatokból már ismert volt 1957 óta Kröszi nyilas múltja. A községben erről pletykák is felreppentek. „*Azt*

²⁰ A dossziéból az idézeteket szöveghűen közlöm.

²¹ ÁBTL O-12542, 49.

²² U.o., 50. o.

²³ U.o., 57. o.

²⁴ U.o., 61., ill. 59.

mondta neki (t.i. Kröszl felesége egyik szomszédjának), hogy Kröszl a múltban igen nagy nyilas volt, és ha kinyitná a száját, bizony a férjét letartóztatnák. Azt is mondta, hogy a férje 1944-ben több zsidót ölt meg, és azért nem mer bemenni Budapest VIII. kerületébe, mert attól fél, hogy felismerik.” – áll egy 1957-es környezettanulmányban.²⁵

Első körben csak nyilvántartásba vételét javasolták.²⁶ A következő jelentés 1961-ből való. Megállapítja, hogy Kröszl nyilas kerületvezető volt, és *„mint ilyen, részt vett baloldaliak és zsidók üldözésében valamint a szovjet hadsereg elleni harcokban”*.²⁷ Az irat végén szükség esetén Kröszl internálását javasolták. Az adatok szép lassan gyűltek tovább, ugyanebben az évben környezettanulmányt is készítettek. Ebben többrendbeli bántalmazással és gyilkossággal vádolták, amelyeket állítólag bestiális kegyetlenséggel követett el.

A csaknem egy évvel később, 1962. május 31-én kelt jelentés alapján kiderül, hogy a már említett vizsgálati dossziékban található arra nézve adat, hogy Kröszl zsidók és baloldaliak üldözésében vett részt, ugyanakkor a jelentés az alábbi fontos megállapításokkal zárul: *„Antidemokratikus elemekkel kapcsolatot nem tart, ellenséges megnyilvánulásai nincsenek. A közsgben úgy vélekednek róla, hogy egyáltalán nem szavahihető ember és ennél fogva lenézik.”*²⁸ Ezért a nyomozó szervek nem tartják indokoltnak, hogy veszélyes kategóriába helyezték, viszont mivel *„igen befolyásolható ember és adott esetben ellenséges cselekmény kifejtésére az MNK ellenségei felhasználhatják”*, ezért az „M”-ben és az egyetemes nyilvántartásban való meghagyására tesznek javaslatot.²⁹ A következő évben keletkezett, szinte menetrendszerűen rögzített jelentés alapján ügyének „lebegtetésére” következtethetünk. Ekkor úgy ítélték meg, hogy anyagának törlése nem indokolt, és újra azt javasolják, hogy „M” esetén közbiztonsági őrizetbevételét, azaz internálását kell foganatosítani.³⁰ Újabb összefoglaló jelentés megírására ismét egy év múlva került sor. 1964. évi május hó 12-én, a Pestmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-1 Alosztályán kelt összefoglaló jelentés szerint Kröszl nyilaspárti vezető volt a XIV. kerületben, és a *„III/2 alosztályon található anyagok szerint a felszabadulás után Kröszl-nek több társa halálra lett ítélve, Kröszlre súlyos terhelő vallomások fekszenek el. Vele szemben azért nem történt eljárás a felszabadulás után, mert Budapestről Nyáregyháza községbe költözött, ott húzta meg magát. Az ellenforradalom idején fegyveresen látták, de tevékenységére vonatkozóan nem*

²⁵ ÁBTL, O-12542 19. o.

²⁶ U.o., 63. o.

²⁷ U.o., 64. o.

²⁸ U.o., 73. o.

²⁹ „M” – a háborús vagy belső megmozdulások esetére készített vészforgatókönyv, amelyben rögzítették azoknak az „ellenséges elemek” listáját, akiket preventív őrizetbe kell venni.

³⁰ U.o., 77. o. Itt található utalás egy figyelődossziéra is, amely azonban sajnos nem áll rendelkezésre, viszont egyértelműen bizonyítja, hogy szó sem volt hiábavaló nyomozási próbálkozásokról.

rendelkezőink bizonyítékokkal. Nyilas tevékenysége elévült, ezért nem lett vele szemben eljárva.”³¹ Az összefoglaló jelentés írója itt kitért Kröszl Vilmos kisebb köztörvényes ügyeire, de mint megállapítja: *„vele szemben kifogás nem merült fel ... Kröszl ellenőrzés alatt tartása továbbra is indokolt és szükséges.”*

A dosszié anyagai szerint 1965. augusztus 16-án született meg a döntés, hogy Kröszl ellen el kell járni. Ekkor készült el a rendőri intézkedési terv, és vált eldöntött tényné, hogy nyomozást indítanak Kröszl ellen.³² Ezt követően gyors ütemben követik egymást a különböző jelentések, beszámolók és javaslatok. Kröszl nyilas időkben vitt szerepét egyre nagyobb terjedelemben és részletesebben fejtették ki, míg köztörvényes ügyeiről fokozatosan megfeledkeztek, és 56-os szereplését is egyre kevésbé fontosnak ábrázolták. Ekkor még a következővel zárul a jelentés: *„A rendelkezésre álló adatok alapján Kröszl Vilmos alaposan gyanúsítható ... emberek törvénytelen kivégzésében való részvétel útján elkövetett háborús bűntettel. A jelenleg rendelkezésre álló adatok Kröszl Vilmos ügyében az eredményes büntető eljárás megindításához nem elégségesek.”*³³ Ezután szoros ütemterv alapján felkutatják a bizonyítékokat és a tanúkat. A dosszié lezárásának indoklásában a következő olvasható: *„Ügyében súlyos bírósági ítélet várható.”*

Annyiban igazak tehát a riportkönyv állításai, miszerint *„1965 közepén váratlan fordulat következett”*. Ez azonban csak a felszín, ami e mögött van, nem más, mint egy állambiztonsági legenda a sziszifuszi munkát végző, elkötelezett nyomozókról, akik a valóságban már 1957 óta gyűjtötték az adatokat. Ráadásul az újabb, véletlenszerű felismerésnek sincs nyoma az iratokban, ahogy a Duna-parti sétának sem.³⁴ A határt valójában az elévülés érvényesülése és az elévülést kizáró törvényerejű rendelet megalkotása között kell meghúzni. Arra, a kérdésre tehát, hogy mikor kezdődött Kröszl Vilmos ügye, azt a választ kell adni, hogy bár a nyomozás már 1957-ben megkezdődött ellene, a rendőri intézkedési terv csak 1965. augusztus 16-án készült el. A zuglói nyilasok ügyében azonban az 1957-es évszám korántsem elhanyagolható, hiszen igencsak szorosan kapcsolódik az 1956-os forradalmat követő megtorlás ideológiai koncepciójához.

Az ideológiai koncepció – ahogyan arra a bevezetőben utaltam – először Sepilov szovjet külügyminiszter Szoboljev ENSZ-nagykövetnek szóló október 28-i utasításában lelhető fel. Az utasítás szerint a magyar eseményeket az ENSZ Biztonsági Tanácsa ülésén

³¹ U.o. 89. o.

³² U.o. 98-101. o.

³³ U.o. 126. o.

³⁴ U.o., 124. o. *„1957-ben Kröszl Vilmos nyilas múltjára vonatkozó bejelentést követően operatív és rendőri szerveink adatokat gyűjtöttek”*.

fasiszta mozgalomként kell értékelni. Az utasítást ugyan taktikai okokból visszavonták, de ugyanezt a gondolatot tükrözte vissza az úgynevezett Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. november 4-i kiáltványa, amelyben leszögezték, hogy „*az ellenforradalmárok egyre arcátlanabbak. Kegyetlenül üldözik a demokrácia híveit, a nyilasok és más vadállatok gyilkolják a becsületes hazafiakat és a mi legjobb elvtársainkat.*”³⁵ A kiáltványnak ezt részét részletesebben és egy kisebb hangsúly eltolódással fogalmazta meg az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december 5-i határozata. Ez a határozat több mint három évtizedig volt irányadó. Harmadik és negyedik pontja szerint „*az októberi események előkészítésében és kirobantásában alapvető tényező volt a Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan idehaza, fő erői pedig Nyugat-Németországban gyülekeztek és szervezkedtek. A magyar ellenforradalom célja a kapitalista-földesúri rendszer visszaállítása volt. ... Nyugat-Németországban ellenforradalmi célokra már évekkel ezelőtt összegyűjtötték a volt horhtyista hadseregek és csendőrségek a Hitler-fasisztákkal együtt Nyugatra menekült maradványait ... amerikai dollárokkal fizették őket.*”³⁶ A forradalom leverését követő megtorlás során igyekeztek a fenti tételt bizonyítani, illetve azt is, amit az egyik kommunista vezető visszaemlékezéseiben olvashatunk 1956-ról: „*Az alvilág és a prostituáltak fogtak össze a fasisztákkal.*”³⁷ Nyomatékosításául az 1956. december 11-én kihirdetett rögtönbíráskodás életbe lépése után számos orvvadászt és köztörvényes bűnözőt végeztek ki.³⁸ A hatalom szándékosan igyekezett összemosni a forradalomban valóban résztvevők ügyeit a köztörvényes bűnelkövetőkével, illetve a forradalmárok ellen lefolytatott perekben, ahol csak lehetett, köztörvényes bűncselekményeket is belevettek az ítéletekbe (pl. rablás, gyilkosság).³⁹ A fasizmus kérdése hasonlóan feltörendő diónak bizonyult. A forradalmat ugyanis *nem* a külföldről bejuttatott „Horthy-fasiszta” ügynökök és hazai segítők robbantották ki, mégis lázas keresés indult utánuk, azért, hogy a fasizmus koncepcióját igazolni lehessen. A kommunista történelemszemlélet szerint ugyanis a proletárdiktatúrát nem követheti polgári demokrácia, csak fasizmus.⁴⁰ Ez az értelmezés bukkant fel Maléter Pál és társai ügyében, ahol a politikai

³⁵ *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914-1999* II. kötet, szerk.: Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2000., 143. o.

³⁶ MSZMP Ideiglenes Központi Bizottság határozata, 1956. december 2., Magyar Országos Levéltár, 288.f. 4/3.ő.e. 142. o.

³⁷ Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött*, Kossuth Kiadó, 1966, 226. o.

³⁸ Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*, 1956-os Intézet, 2001., 88. o.

³⁹ Ennek régi hagyománya volt a szovjet gyakorlatban: a függetlenségért küzdő ukrán gerillákat a második világháborút követően egyszerűen „banditáknak” nevezték, de a magyar államvédelem is előszeretettel állította be a rendszer ellenségeit köztörvényes bűnözőknek.

⁴⁰ Kállai Gyula: *A magyarországi ellenforradalom a marxizmus-leninizmus fényében*, Budapest, Kossuth, 1957, 23. o.

nyomozók a vizsgálati tervben leszögezték, hogy a vádlottak tevékenységükkel „*a fasizmus kezdeti fokon történő kialakulását*” okozták.⁴¹ Az ilyen jellegű vádak – ráadásul meggyőződéses kommunistákkal szemben – azonban nem voltak elegendőek a fasizmus koncepciójának alkalmazására, meg kellett próbálni *valódi* fasisztákat találni. Kádár János 1957 áprilisában ki is fejtette az erre vonatkozó irányelveket: „*Az országban aktivizálódtak, felléptek, hatalmat ragadtak a kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök, stb. Ezeknek ügyét is komolyan kézbe kell venni és nagyon tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni a népbíróságot, és ahol csak olyan horthystákkal találkozunk, akik vették maguknak a bátorságot és disznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni.*”⁴² Ezeket az irányelveket a Belügyminisztérium, illetve az igazságügyi szervek hamarosan átültették a gyakorlatba is. Egy hónappal később, 1957. május 15-én a Belügyminisztérium tervezete „*Az ellenforradalmi erők elleni harc fő csapásának irányáról*” a megsemmisítendő ellenség körében két vonatkozó kategóriát jelölt ki. A 3. pont szerint idetartoznak a „*a fasiszta és burzsoá pártok, a horthy-rezsim (sic!) vezetői, politikai és katonai személyei, valamint olyan volt fegyveres szervek vezetői és tagjai, mint a csendőrség, VKF/2 horthysta tiszték*”. A 4. pont szerint pedig a fenti kategóriákat kiegészítik „*a fegyveres ellenforradalmi akciókban résztvett huligán és deklasszált elemek*”.⁴³ Az év végén, 1957. december 10-én a „*Büntetőpolitika egyes kérdéseiről*” folytatott vita során az MSZMP Politikai Bizottságában Kádár János hozzászólásában hangsúlyozta: a bűnüldöző szervek kezében van 800 - 1000 ember, „*fasiszták, deklasszáltak, a Horthy-apparátus volt emberei*”, akik 56-ban felbujtóként, szervezőként, vagy a „*hatalom megragadóiként jelentkeztek*”. Felbukkant a fizikai megsemmisítés kérdése is, természetesen a „*fasisztákra*” vonatkoztatva. „*Nagy kár, hogy ezeket nem sikerült megsemmisíteni ... Volt annyi eszük, hogy nem ők mentek el pl. a salgótarjáni főtérre, hanem másokat bujtottak föl*”. Kádár sajnálkozását fejezte ki, hogy elszalasztották az alkalmat 1956 novemberében, amikor „*1600 fasisztát a másvilágra lehetett volna küldeni*”. A forradalom valódi résztvevőinek többségére nézve azonban azt javasolta, zárt tárgyaláson, „*színház nélkül*” folytassák le ügyüket.⁴⁴

Itt szeretnék visszautalni a feljebb említett fogalmi hangsúlyáthelyezésre – a jelek szerint a kádári hatalom először *nem* a volt nyilasokkal, hanem a velük általában egy nagyobb halmazba sorolt „*horthystákkal*” szeretett volna véglegesen leszámolni. Egy részlet a

⁴¹ Idézi Horváth Miklós: *Kádár János és a hatalom ára* c. tanulmányában, in: *Mit kezdünk vele? Kádár János (1912-1989)*, XX.Század Intézet, 2007., (konferencia-kiadvány, fel.szerk.: Vargyas Zoltán), 30. o.

⁴² Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának vitája és határozata a népbíróságok felállításáról, 1957. április 2., MOL 288.f. 5/20.ő.e., 30. o.

⁴³ MOL XIX. A-2 q-4 G-920/1957. 3. o., idézi: Káhler-M.Kiss, i.m.

⁴⁴ MOL 288.f., 5/54.ő.e., 11. o.

belügyminiszternek az MSZMP országos értekezletén 1957. június 28-án elmondott hozzászólásából: *"Kiből regrutálódnak itthon az ellenforradalmi szervezkedés erői és kikre támaszkodnak? Elsősorban a régi horthysta kategóriákból, különösen akkor, ha ezek már elhelyezkedtek népgazdaságunk valamilyen posztján. Támaszkodnak a rendszer ellen aknamunkát folytató disszidensekre és azok hazai kapcsolataira, kispolgári, nacionalista, pártellenes erőkre."*⁴⁵

Hogy ez a leszámolás mit jelentett, azt Kádárhoz hasonlóan egy korábbi alkalommal Marosán György is világosan kifejtette, amikor a Legfőbb Ügyészségen tartott értekezleten egyértelműen az „ellenforradalom” fizikai megsemmisítéséről beszélt, és arról, hogy ha erre 1945-ben nem volt mód, akkor azt az adott időpontban, tehát 1957-ben kell megcsinálni.⁴⁶

E helyen nincs lehetőség arra, hogy kifejtsük, hogy miért helyeződött át a hangsúly a nyilasokról a „horthystákra”. Pusztán a következő tényezőkre hívom fel a figyelmet. Először is, a két világháború közötti rendszer establishmentjét feltehetően veszélyesebbnek ítélték meg, mint a nyilasok marginális szervezeteit, ráadásul a háború után az egykori kisnyilasok tömegesen léptek át a kommunista pártba. Ezt a jelenséget a zuglói vádlottak társadalmi hátterének vizsgálatakor még részletesen elemezni fogom, annál is inkább mivel a riportkönyvben is erre utaltak, megtévedt kisembernek nevezve azokat, akik ugyan a nyilasmozgalom tagjai voltak, de nem követtek el semmilyen bűncselekményt.⁴⁷ Ugyanezt erősítette meg a Magyar Nemzet riportja is, amikor arra figyelmeztetett, hogy különbséget kell tenni a „nyilasok szociális demagógiája által félrevezetett emberek”, illetve a vezetők, a pártszolgálatosok és bűncselekményeket elkövetők között.⁴⁸ A kommunista paradoxon egyik megnyilvánulása volt az, hogy ugyan a nyilasokat és a Horthy-rendszert csereszabatosnak gondolták (mind a kettő a „fasizmus” kategóriájába esett), ugyanakkor bizonyos értelemben elfogadták, hogy a nyilasmozgalom is a munkásságra támaszkodott, legalábbis, a kommunista értelmezés szerint megpróbálta a munkásságot elcsábítani – azaz kommunista szempontból „eretnység” volt. Kádár János 1956. december 2-án az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának ülésén pontosan leírta ezt a fajta „eretnységet”, amikor a munkástanácsokról beszélt: *„Tisztán és őszintén fel kell tárni, hogy mit jelent az, amikor azt mondják, hogy: ellene vagyok a kommunista pártnak, ellene vagyok a Szovjetuniónak, de a szocialista vívmányok mellett vagyok, szocializmust akarok. Ilyen a világon nincs, soha nem is volt – ez az a jelszó, amivel 1933-ban a német hitleristák a tömegeket a befolyásuk alá kerítették, a*

⁴⁵ A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, Kossuth, 1957., 177-178.o.

⁴⁶ Idézi: Káhler Frigyes – M.Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Püski-Kortárs, 1997., 213. o.

⁴⁷ Súlyom-Szabó, i.m., 5. o.

⁴⁸ Vádbeszéd a zuglói nyilasok bűnyügyében, in: *Magyar Nemzet*, 1967. január 20.

hatalmat a kezükbe vették.”⁴⁹ A hangsúly áthelyezésének szempontjai között valószínűleg az a feltételezés is megállja a helyét, mely szerint a nemzetközi közvélemény szempontjából a „nyilas” bonyolultabb magyarázatot igényelt, míg a két háború közti Magyarországról már amúgy is a elítélő kép élt a társutas közvéleményben. Erre az előítéletre a nyilasper kapcsán természetesen támaszkodtak. A Magyar Nemzet 1967. március 24-i riportjában az ügyész vádbeszédéből kiemelten, „*Horthyék és a nyilasok*” alcím alatt közölte azt az állítást, mely szerint „*nem volt véletlen a nyilasok hatalomra kerülése.*”, mert hatalmukat Horthy és csoportja szándékos árulásának köszönhatték.

A fentieknek megfelelően a megtorlás időszakában sokkal ritkábban került sor nyilasok elleni eljárásokra a szinte zsinórban lefolytatott csendőrperek mellett, bár nekik egyébként semmi közük nem volt a forradalomhoz! Groteszk módon ütött el ezektől a csendőrperektől Karabélyos Imre volt csendőrhadnagy pere, aki a nyilas Nemzeti Számonkérő Szervezet nyomozócsoportját vezette. Ez az ügy nem csak annyiban jelentett kivételt, hogy a vádlott egyszerre volt csendőr és egyszerre volt nyilas is, hanem mindenekelőtt azért, mert kivégzésére pusztán azért került sor, mert addig végzett ügynöki munkáját megtagadta. A nyilasok tekintetében csak egy jelentősebb eljárást folytattak le, Péntek István volt nyilas főideológus elleni eljárásra. Péntek az első világháború után a kommunista mozgalomhoz csatlakozott, majd a nyilasok között vélte megtalálni a számára legátfogóbb válaszokat adó szellemi és politikai otthont.⁵⁰ A háború után, háborús bűnösként ült néhány évet börtönben. A forradalom leverése után – a már korábban papírra vetett társadalompolitikai elképzeléseiből – tanulmányt készített az általa elképzelt kibontakozás útjáról. Ezt aztán szélesebb körben igyekezett terjeszteni, melyhez barátai – részben régi nyilas testvérek – segítségét is igénybe vette. A tanulmány meglehetősen hosszú és zavaros, tele olyan kijelentésekkel, melyek az adott helyzetben eleve eldöntötték sorsát. A fő segítséget a tanulmány terjesztéséhez és az úgynevezett szervezkedéshez azonban a belügy két provokátora nyújtotta számára.⁵¹ A szervezkedés ritkán folytatott beszélgetéseket jelentett, illetve azt, hogy Péntek a belügy két notórius provokátorára támaszkodva igyekezett értelmiségi körökben magát megismertetni. Péntek „kibontakozási” tanulmányának hivatalos értékeléseit elemezve összerakható az az ellentmondásos kép, amely a kommunista gondolkodásban a feljebb említett „eretnkségről” élt. A provokátorok tartótisztje először még

⁴⁹ Ismét figyelmesek lehetünk a kommunista paradoxon megnyilvánulására: a kérdéses jelenség nem létezik, nem létezhet, és mégis létezett, amikor Hitler megszerezte a hatalmat. MOL 288.f./3.ő.e., 10. o.

⁵⁰ Péntek Istvánról, illetve a nyilas és a kommunista eszmeiség összefüggéseiről lsd.: Máthé Áron: *A főideológus*, in: Valóság, 2005/1.

⁵¹ A Péntek-féle „szervezkedésről” és az ellene folytatott koncepciós eljárásról lsd.: Ungváry-Tabajdi: *Elhallgatott múlt – a pártállam és a belügy*, Corvina, 2008. Budapest

azt a véleményezést írta Péntek tanulmányáról, hogy „igen sok kérdésben és a fő kérdésekben - egyes értékelő részeket kivéve, helyes álláspontot foglal el”.⁵² Mire az ügy a „realizálás”, vagyis a vádemelés szakaszába jutott, a Párttörténeti Intézet szakértője már azt írta a tanulmányról: „Az egész anyag rendkívül zavaros, hallatlanul tudálékos, de tudománytalan ... A szerző nézetei fasiszta nézetek ... A szerző ... a Szovjetuniót elnyomó rendszernek, a Szovjetuniót ezen felül imperialista rendszernek mutatja be.”⁵³ Pénteket végül 1959-ben a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésért nyolc évi börtönre ítélték. A részleteket nem ismerő közönség felé rajta keresztül jól lehetett kommunikálni a nyilasok látszólagos „részvételét” a forradalomban. A Népszabadságban cikk jelent meg az ügyről, illetve a *Harc a belső ellenség ellen* című állambiztonsági oktatófilmben is beillesztették az ügyét, egy valódi, 1956-ot követő diák-szervezkedés mellé sorolva.⁵⁴

Nem csoda, hogy a futószalagon rendezett csendőrperek és mellettük néhány egyéb ügy – nyilasok, volt politikai nyomozók ellen folytatott eljárások – is hozzájárultak ahhoz, hogy a Marosán Györgyhoz címzett belügyi feljegyzés írói már 1958-ban elégedetten állapíthatták meg: „ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról”.⁵⁵ A kör itt bezárult: hiszen a pártnak az ellenforradalomról adott értékelése határozta meg, hogy mi legyen a perekben, és hogy azokat kik ellen indítsák meg. A megtorlás tehát – mind ideológiailag, mind pedig a kivitelezést tekintve – egy „alaposan megtervezett, félelmetes hadjárat volt”.⁵⁶

A belügy figyelme valójában a megtorlás első hulláma után fordult a nyilasok felé. Az 1960. június 21-én kelt jelentés „a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről” a fő ellenséges kategóriák között a „fegyveres ellenforradalmárok” és a volt „horthysta erőszakszervezetek” mellett a „fasiszta párttagokat” is megemlíti.⁵⁷ Ebben az időszakban sokat foglalkoztak Málnási Ödön volt nyilas ideológus – korábban kommunista emigráns és szociáldemokrata párttag – tevékenységével. Málnási Ödön az első világháborúban frontharcos volt, és a háború végén vált marxista meggyőződésűvé. A Tanácsköztársaság idején zászlóalj-parancsnok volt, bukása után rövid ideig a nemzetközi kommunista mozgalomban dolgozott több helyen is Európában. Ezt követően hazatért külföldről, elvégezte a történelem szakot, és 1924-1937 között az MSZDP tagja volt. 1936-ban belépett az első Szálasi-féle pártba, majd illegális nyilas tevékenységéért börtönbe is került. 1942-ben azonban kizárták a nyilasok közül, mivel

⁵² ÁBTL O-11517, 27. o., idézi: Ungváry-Tabajdi, i.m.

⁵³ ÁBTL V-145877/3, 11-15. o., idézi: Ungváry-Tabajdi, i.m.

⁵⁴ *Harc a belső ellenség ellen*. 1958. BM Filmstúdió. Állambiztonsági oktatófilm (34 p.)

⁵⁵ Kähler-M.Kiss i.m., 223. o.

⁵⁶ Kähler-M.Kiss, i.m., 219. o.

⁵⁷ Ungváry-Tabajdi, i.m., 40. o.

Szálásit elmebetegnek minősítette egy olyan cikkben, amely valószínűleg a politikai rendőrség megrendelésére készült.⁵⁸ A háború után a népbíróság 7 évre ítélte, vizsgálati fogsága alatt súlyosan bántalmazták. Még a börtönben beszervezték, ügynöki munkáját azonban nem végezte jól, sőt, kártérítést követelt az elszennvedett egészségkárosodásért az Elnöki Tanácshoz írt levelében. Ismét le akarták tartóztatni, de a forradalom kitörése ezt megakadályozta. A forradalom leverése után emigrált, és Bécsben telepedett le, ahol újságíróként dolgozott. Ekkor kezdett levelezni.⁵⁹ Igyekezett kapcsolatot tartani itthoni ismerőseivel, akik korábbi nyilas párttagok, „nemzeti” kommunisták, volt börtöntársak és egyszerűen az ismerősei köréből kerültek ki. A magyar emigráció körében tevékenysége megosztó volt, vérbeli szocialistaként nem szerette a Horthy-rendszer egykori képviselőit, sőt az „úri” nyilasokat is kritikával illette. Magyarországi kapcsolatrendszere és levelezőtevékenysége azonban alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a belügy egy olyan nagyszabású nyilas összeesküvés koncepcióját vizionálja, majd realizálja, amelyet ráadásul külföldről irányítanak. Hogy erre nem került sor, az leginkább annak köszönhető, hogy Málnási levelezőpartnerei itthon semmiféle politikai aktivitást nem fejtettek ki, pedig 1961-ben már legalább 72 levelezőpartnere volt az országban. Ettől kezdve az állambiztonság II/5. osztálya, amely Hollós Ervin vezetésével a belső reakció elhárításáért volt felelős, többször is megpróbálkozott az ügy jogi útra terelésével, hogy a „nyilas összeesküvés” képe kibontakozzon, azonban az ügyben szereplők tevékenysége semmiféle büntetőjogi kategóriát nem merített ki. Hollós Ervint, mint az „ultrák” egyik képviselőjét 1962-ben leszerelték. Ezt követően az ügyben más jellegű intézkedéseket hoztak a szervek, például Málnási beszerzésére is tervet készítettek, sőt a kapcsolatot is felvették vele. Az ügy végére az tett pontot, hogy Málnási gondolkodása lassan elszakadt a valóságtól, s egy idő után már az emigráció bomlasztására sem látszott alkalmasnak egzaltált gondolataival. A dossziékat 1966 szeptemberének elején lezárták – éppen akkor, amikor már készülődött egy nagyszabású nyilas-per, *valódi* tettesekkel.

A nyilas-tematika kihasználása valójában az elévülés kérdéséhez kapcsolódik. 1964-ben alighogy a Magyar Népköztársaság rendelkezett a háborús bűnök elévülhetetlenségéről, az állambiztonság máris nagyszabású áttekintést készített a nyilas mozgalomról és ebben megyékre lebontva feltérképezték az egykori nyilas kerületek vezetőit és pártszolgálatosait,

⁵⁸ A politikai rendőrség részére elkészített eredeti változatot lsd.: Máthé Áron: *Az istenfélő utópia*, in: Valóság, 2008/2.sz.

⁵⁹ Málnási ügyét közli: Ungváry-Tabajdi, i.m., 242-261. o.

illetve a hazai és az emigráns nyilasok kapcsolatait.⁶⁰ A tervezett ügyek közül végül is csak kettő realizálódott: egyrészt a zuglói nyilasok pere, másrészt 1971-72-ben a XII. kerületi pártszolgálatosok egy csoportjának pere.

Ugyanekkor, 1964-ben a politikai rendőrség villámgyors nyomozást folytatott le Bene János Ferenc ellen, akit 1965-ben már bíróság elé is állítottak. 1944-45-ben Kassa környékén működött a „Petőfi rohamdandár” nevű partizánvadász csoport, amelynek Bene János Ferenc volt a parancsnoka. A különítmény feladata volt a Kassa környéki helyiségekben (Torna, Azbesztbánya, Rudnokfürdő) a partizánalakulatok felszámolása, illetve a baloldali gondolkodásúak fékentartása.⁶¹ A perről filmhíradó is készült, ebben a következők hangzottak el: *„A partizánokkal való együttműködés vádjával irtották a környék fiatalságát. Több mint húsz év után a háború befejezése után rejtekükről még mindig előkerülnek fasiszta fegyverek, újságok és olyan amatőrfilmek, amelyek kiegészítik a képet az efféle terrorszervezetek működéséről. Ilyen különítményt vezetett Kassán a nyilas párt megbízásából Bene János Ferenc, akit húsz év után csak most sikerült leleplezni. ... Népköztársaságunk bíróságai háborús bűntett esetében nem ismerik az elévülést.”*⁶² Bene János ügyéről oktatási anyag is készült az állambiztonság részére.⁶³ Úgy tűnik, hogy ez volt a „bemelegítés” a nagyobb szabású perhez.

Semmiképpen nem helytálló tehát Szabó Miklós azon feltevése, amely szerint a zuglói nyilas *„kirakatper a felszínen láthatatlan háttérfolyamat része. Az amnesztiával és a vele szembeszegülő funkci-ellenállást letörő 1962-es „utolsó desztalinizáló” határozattal vereséget szenvedett „balos” erők manővereinek egyike, amellyel helyüket keresik az amnesztia után kialakult helyzetben. Elsősorban a funkci-tábor élcsapata, a BM politikai főcsoportja keresi az új feladatokat. A helyzet ahhoz az állapothoz hasonlít, amelyet Mrozek ír le Rendőrség című darabjában. A darab arról szól, hogy a diktatúra politikai rendőrsége keresi a feladatokat, mert arra kényszerül, hogy szükségességét igazolja.”*⁶⁴ Jóllehet, az nyilvánvaló, hogy a politikai-ideológiai koncepciók kidolgozása után az eredményes

⁶⁰ Lsd.: ÁBTL O-14937/2

⁶¹ Bene János ügyét lsd.: ÁBTL V-151334/1-3. dossziékban

⁶² Filmhíradó Bene János Ferenc ügyéről, 1965., Magyar Nemzeti Digitális Archívum

⁶³ dr.Blaskó Lajos- dr.Gyarmati Pál: Bene János Ferenc és tsai. háborús bűntette, a BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmánya, ÁBTL A-3016/44

⁶⁴ Szabó Miklós: *A zuglói nyilasper* (az interneten: <http://beszelo.c3.hu/97/10/nyilas.htm>). A tanulmány is felveti a kérdést, hogy miért került sor ekkor a perre. *„Nem kézenfekvő tehát, hogy miért rendezett a Kádár-rendszer (egyetlen alkalommal) nyilas kirakatpert ... Nyilas- és hasonló ügyek sem kerültek csak úgy automatikusan a nyilvánosság elé.”* A válasz keresésekor elutasítja a legkézenfekvőbb lehetőséget: *„Apropó lehetne a háborús bűnök elévülhetetlenségéről szóló jogi megállapodás, ezt azonban Magyarország már 1963-ban jogrendjébe iktatja.”* A Kádár-rendszer nem egyetlen alkalommal rendezett nyilas kirakatpert (jóllehet, ez volt a legnagyobb), és nem 1963-ban iktatták a jogrendbe az elévülhetetlenségről szóló „jogi megállapodást” (valójában törvényerejű rendeletet).

működéshez kellett bizonyos önállóság – ha úgy tetszik, „feladatkeresés” – az operatív tevékenység terén, de a kádári diktatúra politikai rendőrségének nem kellett kétségbeesetten feladatok után szaladgálnia, mivel bőven kapott megrendeléseket a kommunista párttól. Szigorú pártellenőrzés alatt állt, nem válhatott a fenti értelemben önjáróvá. Az állambiztonság számára az sem jelenthetett gondot, hogy saját szükségességét igazolja, hiszen lassanként a rendszer fő támaszává vált az egy lépést hátrébb elhelyezkedő karhatalmi szervek (a Forradalmi Rendőri Ezred, a Munkásőrség és az Ifjú Gárda) mellett.

Nem ad magyarázatot a „hogyan” kérdésre az a feltevés sem, mely szerint a Kádár-rendszer *„büntető és ellenőrző politikája gyakorlatban tartotta azt az apparátust, amely szükség esetén nyílt katonai-rendőri diktatúra bevezetésére is alkalmas lett volna (...) 1966-67 folyamán két ízben is 'éles gyakorlatot' tartottak. Az egyik „éles gyakorlat” egy 56-osnak mondható, félig-meddig elhallgatott per volt, a másik pedig a zuglói nyilasper: mindkettő kötéllal és súlyos börtönbüntetésekkel végződött.”*⁶⁵ Ez az elgondolás, tudniillik, hogy a zuglói per egy „csuklógyakorlat” lett volna, legfeljebb csak színesítheti a képet. Az apparátust ekkoriban nem igazán kellett „gyakorlatban tartani”, lelkesen végezték a munkájukat, és a párt politikai állásfoglalásaiból operacionálizni tudták az elvégzendő feladatokat – természetesen a pártállam ellenőrzése alatt.⁶⁶

Látható tehát, hogy arra a kérdésre, hogy hogyan kezdődött a zuglói nyilasok pere, egy szélesebb háttér felvázolása szükséges. A „mikorra” is kínálkozik egy válasz: az ideológiai koncepció már 1956. november 4-én megszületett – pontosabban, ahogyan ez látni fogjuk, ekkor csak életbe lépett. Ez a koncepció a megtorlás során rögzült, majd annak lezárulta után, az elvévülés kérdésének megjelenésekor bizonyos változtatásokkal továbbra is meghatározó erővel bírt.

Ennek az üzenetnek az értelmében a kommunizmus fő ellenségei a bűnözés és a fasizmus, amelyek e világnép szerint általában kéz a kézben járnak. A kommunizmus ellenségképének formálásában sohasem a történeti valóság játszotta a fő szerepet, hanem az, amit közönségesen szómágiának vagy ráolvasásnak neveznek, finomabban szólva pedig „filozófiai diskurzusnak”. Ezt Boris Groys egykori szovjet-orosz másként gondolkodó, disszidens a következőképpen fogalmazta meg: *„A kommunista, dialektikus-materialista diskurzus tárgya csakis az egész. Ez nem azt jelenti, hogy nem ismer ellenségeket; de nem is hagyja, hogy megfosszák attól a szuverén hatalomtól, hogy maga válassza ki őket. A*

⁶⁵ Tamáska Péter: Történeti riportok (<http://mek.oszk.hu/01500/01530/01530.doc>) 81. o.

⁶⁶ A közvetlen felügyeletet elsősorban az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetői, és a KAO belügyi alosztályvezetői látták el, az ellenőrzés mellett sokszor kézi vezérléssel irányítva az ügyeket.

*kommunizmus nem ismer semmilyen őt megelőző vagy meghatározó ellenség viszonyt. ... A kommunista vezetés mindig fenntartotta magának a jogot, hogy maga határozhassa meg, ki, mikor és miért tartozik a proletariátushoz vagy a burzsoáziához. A totalitásra irányultság azt jelenti, hogy nincsenek ellenségeink – azokon kívül, akiket tudatosan és szándékosan magunk nyilvánítunk azzá.”*⁶⁷ A totalitásra való törekvés tehát igényt jelent a teljes tapasztalati valóság „totalizálására”, azaz annak meghatározására is. A kommunista gyakorlat felélesztette az Ószövetségből ismert „néven nevezés” ősi rítusát, amely által hatalmat lehet nyerni a néven nevezett jelenség felett. Ezért vált a különböző kategóriákba – pl. kulák, dogmatista, osztályellenség, trockista stb. – való besorolás a kommunista szóhasználat egyik lényeges jellemvonásává. Ez a legkézzelfoghatóbban a fasizmus koncepciójának alkalmazásában nyilvánult meg.

Az 1920-as 30-as évek fordulóján, de legkésőbb a 30-as évek közepére a szovjetek fő üzenete az antifasizmus volt. Sőt, ha szigorúan vesszük, akkor a kommunista hatalom nem sokkal létrejötte után antifasiszta lett, röviddel azt követően, hogy Olaszországban a fasiszták vették át az uralmat. Fennállásának első évtizedében azonban még az utópia megvalósíthatósága volt a legfontosabb üzenet. Bár az első világháború tűzéségi zárótüzeiben megsemmisült a Haladásba vetett 19. századi hit, nem semmisült viszont meg az az értelmiség, amely ezt a hitet képviselte. A háború végén az általános kiábrándulás nem készítette őket pálfordulásra. Egy új bálvány jelent meg, amely még kézzelfoghatóbb volt, mint a Haladás addigi megtestesülései – mivel ez a bálvány élt. Ez a bálvány pedig a szovjet totalitárius rendszer volt. Nagyon sokan örömmel üdvözölték. Lincoln Steffens neves amerikai baloldali értelmiségi 1920-ban Szovjet-Oroszországból visszatérve mondta: „*Láttam a jövőt, és működik!*”. Ezt az értelmiségi hitet a „haladók” által megvetendőnek és felügyelet alá helyezendőnek látott emberi irracionálitástól való félelem is motiválta. Az irracionalistást pedig leginkább a tervgazdaság és irányított társadalom alapján álló Szovjetunió látszott kiküszöbölni. Az első világháború során az európai társadalmak és politikai rendszerek úgy tűnt, hogy csődöt mondtak – maradt az USA és Szovjet-Oroszország, mint követhető példa.⁶⁸ Amerika azonban messze volt, és a háború után visszavonult az európai ügyektől. A szovjet politika viszont addig nem tapasztalt mértékű aktivitást mutatott éppen a baloldali hívószavakkal mozgósítható értelmiség körében. A titkosszolgálati akciók két teljesen új fajtája jelent meg: a fedett propaganda, illetve a baloldali, ettől a korszaktól kezdve

⁶⁷ Boris Groys: *Kommunista utóirat*, Műcsarnok Kiadó, Budapest, 2011., 23. o. Nevének átíratakor a nemzetközi változat indokolt, hiszen régóta Európában él, és ott is publikál.

⁶⁸ „*Fajtánk egyik vagy másik, s ahogy én gondolom, mindkét módon megmenthető*” – Lincoln Steffens, idézi Paul Johnson: *A modern kor*, XX. Század Intézet, 2000, 257. o.

„társutasnak” nevezett gondolkodók háttérből folytatott manipulálása. Az volt a cél, hogy megteremtsék a baloldali, de nem kommunista nyugatiak számára a korszak – és bizonyos körök számára még hosszú évtizedek – uralkodó politikai előítéletét: azt a hitet, hogy a becsületes, őszinte és jóhiszemű emberek helyeslik a Szovjetunió politikáját.⁶⁹ Így fordulhatott elő, hogy számosan a GULAG új (valójában premodern) rabszolgatáborainak munkaerejét hasznosító „nagy szocialista építkezéseket” az emberi közösség ideális helyzetéhez közelítőnek gondolták, illetve később letagadták az ukrainai mesterséges éhínség tényét. Egy ideig ezeket a borzalmakat lehetett szépíteni, és mintegy az új ember kikovácsolásaként ábrázolni.

Mussolini, majd még inkább Hitler hatalomra kerülésével a helyzet némileg változott. A fasizmus a kommunisták számára váratlan fordulatot jelentett, hiszen Marx nem írt erről a jelenségről. Bár Lenin már 1918-ban figyelmeztetett arra, hogy „*a történelem cikkcakkokban és kerülőutakon haladt előre*”, a „fasizmus” – amelyet sokkal helyesebb nemzeti szocializmusnak hívni – eszmei kihívást jelentett a kommunista ideológia számára. A 19. századi tanokon alapuló marxizmus, bármennyit is alakított rajta Lenin kifejezetten modern gyakorlati munkássága, jóval kevésbé tudta megtestesíteni a modernitást, mint az olasz fasizmus. Hitler pedig még tovább lépett: a náci Harmadik Birodalom nem véletlenül mozgatja meg a mai napig a sci-fi alkotók fantáziáját. 1933-ra más problémák is akadtak. Először is, megdöbbentő volt az ellentét az éhező, terrorizált Szovjet-Oroszország és Mussolini sikeres, gyarapodó Olaszországa között. Ráadásul Sztálin rájött, hogy amennyiben elősegíti Hitler hatalomra jutását, ezzel elejét veszi annak, hogy egy második, tőle (azaz Sztálintól) jó eséllyel független kommunista hatalmi központ is kialakuljon Németországban. Ami még fontosabb volt, azt is belátta, hogy az európai államoknak még a háború utáni állapotukban is túl szilárd az építményük ahhoz, hogy egy erőszakos kommunista hatalomátvétel sikeres legyen, s ezért Hitler pontosan alkalmas lesz arra, hogy elvégezze a piszkos munkát. Európa újabb háborúba fog keveredni, ezáltal tiszta terepet teremtve a kommunista „forradalomhoz”, vagyis ahhoz, hogy a konfliktusból kimaradó Szovjetunió a Vörös Hadsereg erejére támaszkodva direkt (azaz katonai) vagy indirekt módszerekkel rákényszerítse magát a kontinens egészére. Ezért nevezték Hitlert a „forradalom jégtörőjének”.⁷⁰ Ekkoriban „*a Komintern emberei nem voltak hajlandók elfogadni, hogy*

⁶⁹ Steven Koch: Kettős szerepben - az értelmiség elcsábítása. Kairosz Kiadó, 2000, 23. o.

⁷⁰ Sztálin 1939. szeptember 7.: „*Hitler anélkül, hogy tudná és kívánná, meggyengíti és aláaknázza a kapitalista rendszert.*” idézi: Francois Furet, i. m., 554. o. Lásd bővebben az egykori szovjet katonai hírszerző, írói álnevének Viktor Szuvorov írásait, magyarul eddig megjelent: *A Jégtörő – Hitler mint eszköz Sztálin terveiben*, Kairosz, 2006, Budapest., illetve: *Az M-nap. Ki kezdte a második világháborút?* Kairosz, 2008, Budapest.

létezhethet bármi is a proletárforradalom és a fasizmus között”.⁷¹ A harmincas évek első felének végére viszont már mindenki, aki nem volt fasiszta és elfogadó lett a szovjet politika irányában, részese lehetett a közös harcnak. Azonban továbbra is a Komintern tartotta ellenőrzése alatt az antifasizmus terepét, és a szervezet képviselői fenntartották a jogot, hogy „igazolják, hogy valaki hozzájuk tartozik-e vagy sem.”⁷²

A szovjet mítosz ekkora megváltozott. Ahogy láthattuk, már nem az utópia volt a központi gondolat. A mítosz fő tartalma a következő lett: bármilyen hibákat mutasson is fel az utópia építésében a Szovjetunió, azt az erényt biztosan a magáénak tudhatja, hogy az elejétől kezdve, őszintén, szinte magától értetődően szembeszállt az ordas náci eszmével. Vagyis a kommunizmus, mint olyan képviseli az egyedüli és a tényleges ellenállást az emberellenes rendszerekkel szemben. Ebben a mítoszban tehát erkölcsi alapú szerepek jelentek meg, és a két eszme közti harcot úgy lehetett beállítani, mint a jó és a gonosz közötti küzdelmet.⁷³ Csak két oldal létezett, „a bolsevikok számára oly kedves dichotómia szerint”: a kommunisták vezette antifasizmus és a fasizmus.⁷⁴

A mítosz megváltozása összekapcsolódott azzal, hogy a nemzeti szocializmus jelentette eszmei kihívást 1933-ban a Kommunista Internacionálé XIII. plénumán megválaszolták. Ekkor a következő definíciót adták a fasizmusnak: „*a fináncióke legreakciósabb, legsovinisztább, legagresszívebb csoportjainak nyílt, terrorista diktatúrája*”.⁷⁵ Az értelmezés nagyon fontos volt, ugyanis burkolt üzenetet tartalmazott. Azt a burkolt üzenetet tartalmazta, hogy ha a tőkés, vállalkozó csoportoknak csak *egy része* törekszik fasizmusra, akkor a többiek akár a kommunistákkal is összefoghatnak. Ezt az értelmezést ültette át a gyakorlatba a következő évtől kezdve a szovjet politika eszközeként szolgáló Komintern, élén a lipcsei per hőisével, Georgi Dimitrov bolgár kommunistával. Ekkorra már sokan úgy érezték, választaniuk kell a diktatórikus rendszerek között.⁷⁶ A fenti értelmezés megkönnyítette számukra a választást. Az antifasizma ideológia lényege tehát abban állt, hogy a politikai világot két pólusra ossza fel: a kommunisták részvételével – sőt, vezetésével – egyesülnek a demokraták, velük szemben pedig a fasiszták állnak.

⁷¹ Francois Furet, i.m., 476.

⁷² Francois Furet, U.o.

⁷³ Stephen Koch, i. m., 80. o.

⁷⁴ Francois Furet, i. m., 457. o.

⁷⁵ A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai, szerk.: Csonka Rózsa, Harsányi János, Székely Gábor, Budapest, Kossuth, 1975.

⁷⁶ Schmidt Mária: *A jövő végérvényesen megbukott* („Láttam a jövőt, és működik”) – előadás a XX. Század Intézet „Kommunista világ született” c. konferenciáján, 2007. november 6. az interneten: http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/kommunista_vilag_szuletett_oro/schmidt_maria_a_jovo_vegerven_y.html

A második világháború nem csökkentette az antifasizmus erejét, bár a „fasizmus” jól láthatóan megszűnt. A Szovjetunió ugyanis vérrel vásárolta meg az új nemzeti címkét: az antifasizmust, amellyel legalizálni tudott mindent, még a Molotov-Ribbentropp paktumot is. *„Antifaszizmus: a kommunizmus háború utáni tekintélye ezzel az egy szóval megmagyarázható.”*⁷⁷ Az addigi kétdimenziós elrendezés előnyei olyan nagyok voltak, hogy az magyarázatot ad arra, hogy a propagandában miért éltették tovább a fasizmust. Ezt, a történelemben visszamenőleges erkölcsi legitimációt a kommunista vezetők egymást között nem is igyekeztek titkolni: *„Gerő Ernő többször is hangsúlyozta: hogy amennyiben a Szovjetunió a 30-as években nem olyan radikálisan oldja meg a szövetkezetesítést, mint ahogy tette, akkor nem győzhetett volna a Hitler elleni háborúban. Valójában ugyanígy indokoltja a tisztogatási pereket is. A győztes háború visszamenőlegesen is igazol minden kegyetlenséget, az éberségi kampányokat ugyanúgy, mint a kuláklividalást.”*⁷⁸

Ideológiai értelemben is van erre magyarázat. A Komintern már idézett meghatározása szerint bár a tőkéseknek csak egy része törekszik fasizmusra, de mégis, a fasizmus *„a kapitalizmus egyik kései politikai formája: végleges kiirtásának előfeltétele a tőke uralmának megszüntetése. Az antifasiszta szövetkezés tehát egy forradalmi stratégia része: ezt látjuk majd a háború után Közép- és Kelet-Európa országaiban, amelyek ez alatt a zászló alatt válnak „népi demokráciákká”*.⁷⁹ Jószerivel mindegyik csatlós országban érvényes volt ez a „forradalmi stratégia”: a háború előtti vagy alatti, kitalált vagy tényleges „fasizmusok” visszatérése ellen a legbiztosabb védekezés a népi demokrácia, vagyis a kommunista diktatúra.⁸⁰ Magyarország esetében teljesen természetes volt, hogy a két világháború közötti polgári rendszert „Horthy-fasizmusnak” bélyegezzék, ahogy a Munkásmozgalom-történeti Lexikonban olvashatjuk: *„Magyarországon a Tanácsköztársaság leverését követő nyílt terrort a fasizmus burkoltabb formája váltotta fel”*.⁸¹ A háborút követően egy évtized kellett ahhoz, hogy a szovjetek antifasiszta koncepciója éppen Magyarországon szenvedjen vereséget.

Az 1956-os forradalom két hatalmas csapást mért az antifasiszta mítoszra. Először is megmutatta, hogy aki antikommunista, az nem feltétlenül fasiszta. Másodsor, ahogyan a bevezetőben erre utaltam, megcáfolta az SZKP XX. kongresszusa után kialakult képet, mely

⁷⁷ Francois Furet, i.m., 605. o.

⁷⁸ Hegedűs András: *A történelem és a hatalom ígézetében*, Kossuth, Budapest, 1988., 172.o. Ebben az esetben az indoklás természetesen a belpolitika igazolására is szolgált.

⁷⁹ Francois Furet, i.m., 415-416. o.

⁸⁰ Lengyelországban az egész háború előtti rendszert fasisztának minősítették, Szlovákiában a Tiso-rendszert, Romániában megalapozottan a Vasgárdát és kevésbé megalapozottan az Antonescu-rendszert, Jugoszláviában pedig a horvát és a szerb kollaboráns rezsimeket.

⁸¹ Munkásmozgalom-történeti Lexikon, 163. o.

szerint a „sztálinizmus” – a „személyi kultusz” és a „dogmatizmus” – idejének „hibái” után új korszak kezdődik, a kommunista totális rendszer megreformálható.⁸² Ezért *muszáj* volt a „fasizmusra” hivatkozni a forradalom leverése után, és mindent meg kellett tenni, hogy ez ne csak szavakban jelenjen meg, hanem tényekben – leleplezett valódi és kitalált fasisztákban, halálos ítéletekben és súlyos börtönbüntetésekben.

A dialektikus materializmus központi törvénye a következő volt: az ellentétek egysége és harca. Ennek a törvénynek a követése a paradoxonokban való gondolkodást jelentette.⁸³ Ilyen paradoxon volt a fasizmus kezelése is, amelyre Lenin tanítását alkalmazták: e szerint minden erőt, még az ellenforradalmi erőt is át kell tudni alakítani forradalmi erővé. Ezúttal azonban a néven nevezés technikája visszaütött: a fasizmus elleni harc vált a kommunizmus és általában a baloldal *egyetlen* meghatározó elemévé, a kommunista mozgalom önnön szómágiájának rabja lett, bár ez a szómágia kétségtelenül működött, és egészen máig jelentős hatást gyakorol. A dialektikus materializmus bosszúja volt ez, az ellentétek egysége és harca ebben az értelemben fennmaradt.

Ez az antifasiszta koncepció állt tehát a zuglói nyilasok perének háttérében. Arra a kérdésre, hogy „hogyan kezdődött a per”, a válasz az, hogy mihelyt valamilyen, a marxizmus-leninizmus értelmezési tartományán kívül eső jelenséggel szembesült a kommunista diktatúra, vagy olyasvalamivel, ami alapjaiban ingatta meg ideológiáját, azaz legitimitációját, azonnal életbe lépett az antifasiszta koncepció. Minél nagyobb volt a baj, annál inkább erre a lehetőségre támaszkodtak. Az 1960-as évek közepén az ideológiai koncepció lényegi elemei így továbbra is megmaradtak, azonban a hangsúlyeltolódás természetesen együtt járt a politikai koncepció változásával is, amellyel az antifasizmust a változó igényekhez igazították.

⁸² Lsd. bővebben: Tony Judt: *A háború után – Európa története 1945 óta*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007, 441–444. o.

⁸³ Boris Groys, i.m., 24. o.

A zuglói nyilasok pere 1967-ben

„A háború után már eltelt 21 esztendő, 1966-ot mutatott a naptár, amikor néhány nappal Peter Weiss »Vizsgálat« című drámájának bemutatása után, a Fővárosi Bíróságon, - ha nem is tudatosan időzítve – megkezdődött az újabb, nagyszabású nyilasper.” – írja visszaemlékezéseiben Dr. Bárándy György.⁸⁴ Annyira talán nem kell gyanakvónak lennünk, hogy a nyilasper megindulását és a dráma bemutatását összekössük – bár ami azt illeti, ez sem zárható ki teljes bizonyossággal. Egyet viszont biztosan ki kell zárnunk: azt, hogy ne tudatosan időzítették volna a nyilaspert. Sajnos nem találtam kutatásaim során olyan dokumentumot, amelyben valamely vezető pártszerv egyértelmű utasítást adna arra, hogy nyilaspert kell rendezni azért, hogy ebből az adott pillanatban politikai tőkét lehessen kovácsolni. Így közvetlen bizonyíték nem áll rendelkezésre. Ahogy azonban említettem, a Kádár-rendszer irányító fórumai és repressziós intézményei között ekkorra már olyan teljes volt az összhang, hogy szinte feleslegessé vált az ilyen jellegű, direkt eligazítás. A kádári elhallgatás, kimondatlanság, „összekacsintás” a diktatúra szofisztikáltan működő szervei között egyfajta metanyelvként működött. Ennek biztosítéka volt a nyelv, amelyet beszéltek és azok az indoktrinált gondolati sémák, amelyek ezt a metanyelvet meghatározták.

Az első kézenfekvő válasz lehetne, hogy a nyilas per időpontját össze akarták kötni a forradalom 10. évfordulójával. Erre utalhat egy furcsa egybeesés: a belügy munkatársai 1965. augusztus 15. – 1966. augusztus 16. között szinte napra pontosan egy év alatt végeztek az előkészítő munkával, talán azért, hogy a per megnyitására még az októberi évforduló előtt sor kerülhessen. Látszólag ez ellen a lehetőség ellen szól, hogy per során nem vették elő az '56-os szálat. Pedig a fővádlott, Kröszl Vilmos ellen a nevezetes 1957-es bejelentés után nyomoztak. Először tekintsük át, hogy Kröszl miként vallott 1957 áprilisában azokról az „ellenforradalom” alatti eseményekről, amelyekben részt vett: „Az ellenforradalmárok közé 1956. október 28-án vagy 29-én keveredtem bele. Ez alkalommal tömeget láttam, mely felnőttekből és gyerekekből tevődött össze. A tömeggel együtt én magam is a tanácsházára mentem. Itt a tömeg igen felindult volt. Mivel én azokat nyugalomra intettem, tettlegesen bántalmaztak. ... Tagadom azt, hogy Nyáregyházán én lettem volna a rémhírterjesztés atyamestere... október 29-én vagy 30-án felmentem Budapestre a munka felvétele végett. A gyári munkástanács felszólítására beálltam a gyári őrség tagjai közé. Ez alkalommal a

⁸⁴ dr. Schmidt Attila – N.J. Kadinszky: *Dr. Bárándy: ügyvéd taláros történetei*, Budapest, 2006., 34. o.

*szolgálatot fegyverrel láttam el. ... A részemre biztosított géppisztollyal egy esetben voltam a nyáregyházi lakásomon a gyár gépkocsijával.*⁸⁵ Ezzel szemben nézzük meg, hogy mit vallottak a nyáregyházi fiatalok: *„1956. nov.1-én ... többen fiatalok ott álltunk a Kröszli lakása előtt, ő pedig gépkocsival jött haza. Volt nála géppisztoly két tárral és ... hívott bennünket, hogy menjünk vele Budapestre, lesz ott ruha, kaja és fegyver, csak a ruszkat kell löni. Mi hárman mentünk vele végig egészen a Sörgyárig. Üllön és Vecsésen szálltak föl egy páran, azok is tudomásom szerint Sörgyári dolgozók voltak. A gyárhoz érve ott nem engedtek be bennünket. Kröszli azonban bement, mi pedig kint maradtunk. Majd meggondoltuk magunkat és visszajöttünk.*⁸⁶ Mielőtt hazamentek volna, Kröszl kijött, és *„azt mondta, hogy csak másnap fognak fegyvert adni.”*⁸⁷ Mások elmondták Kröszlről, hogy *„kérte magát a nemzetőrségbe való felvételre, de mi nem vettük fel, mivel jelleménél fogva nem megbízható.”*⁸⁸ A nyáregyházi tanács vb-titkára még hozzátette, hogy *„a nevezett a jelleménél fogva erőszakos, mindenhova szeret beavatkozni annak dacára, hogy község lakosságának bizalmát nem élvezzi.”*⁸⁹ Ezt a nyáregyházi tanács egy későbbi jelentésben is megerősítette: *„Az ellenforradalmi időszak alatt kissé nagyhangú volt, az eseményeket szerette tódítani, nagyobbat csinálni belőle.”*⁹⁰ Ez nem csak a tanács véleménye volt, hanem az Országos Söripari Vállalat személyzeti vezetője is hasonlóan fogalmazott néhány évvel később: *„Jellemző rá, hogy sokat beszél és szeret nagyokat mondani, amiért munkatársai az elmondottakat fenntartással fogadják.”*⁹¹ Próbáltak ellene adatokat gyűjteni, legalább izgatás tényállásának megállapítás céljából, de édeskevés bizonyíték gyűlt össze. Miután kiderült, hogy Kröszl lényegében nem csinált semmit, egy rövid időre rendőri felügyelet alá helyezték. Kröszl 1956-os tevékenysége semmiképpen nem bizonyíthatta volna az antifasiszta koncepciót, bármennyire is igyekeztek köré ügyet kreálni. Még az adott körülmények között konstruált cselekmény is eltörpült volna azok mellett, amelyeket 1944-45-ben követett el. A többiek, három kivétellel, sem csináltak semmit 1956 őszén. Az egyik vádlott 1956-ban nagyon szerencsétlenül járt: egyetlenegy felvonulásban vett részt Tizsakécskén, de a repülőgépről leadott tűzcsapásban megsebesült, és egyik lábát combközéptől amputálni kellett. Két másik vádlottnak is volt köze az 1956-os forradalomhoz: csakhogy egyikük az egyik, a másikuk a másik oldalon állt! Sándor Alajost két év fél évre ítélték, mivel Bonyhádon

⁸⁵ ÁBTL O-12542, 17. (szöveghű idézet)

⁸⁶ U.o., 37.

⁸⁷ U.o., 43.

⁸⁸ U.o., 46.

⁸⁹ U.o., 38.

⁹⁰ U.o., 32.

⁹¹ U.o., 70.

felfegyverkezve részt vett a párttitkár letartóztatásában, Monostori (Michalik) Gyulát viszont a forradalmat követő tevékenységéért „Munkás-Paraszt Hatalomért” emlékéremmel jutalmazta a helyreállított kommunista diktatúra. Volt olyan vádlott is, Bükkös György, aki a forradalom idején tudatosan vállalt éjszakai beosztást munkahelyén, hogy ezzel is igazolhassa, hogy „*elhatárolódik az ellenforradalmi tevékenységtől*”.⁹² Így tehát az 56-os szál, mivel lényegében nem létezett, illetve csak egy abszurd formában, nem is szerepelhetett volna közvetlenül. Az okok között azonban a felejtés politikája is szerepelt, az 1963-as amnesztia után a hatalom nem akarta bolygatni a lezárt ügyeket. Mindezekért nem is volt érdemes 56-os ügyeket elővenni. A perről hírt adó sajtóanyagok közül mindössze egy beszámolóban fordul elő a riportkönyv egyetlen, a bevezetőben már idézett utalása, miszerint 1956-ban is a vádlottakhoz hasonló gondolkodású emberek tevékenykedtek. Így tehát az 1956 évfordulójával való összekapcsolás csak áttételesen kerülhetett szóba, a párhuzamot vonó utalások révén. Annyi viszont bizonyos, hogy a per gyanúsán közel volt a tizedik évfordulóhoz, és az ügy már 1966 kora őszi ügyészégi szakaszban volt. Aki akarta, akár az évfordulóra is gondolhatott. Nem zárható ki persze a véletlen egybeesés sem.

Az időpont kérdésének megválaszolásához sokkal közelebb kerülünk, ha nem csak hazai terepen keressük a választ, hanem az antifasiszta koncepció nemzetközi alkalmazásának tekintetében is. Az NDK vezetése az 1956-os forradalom után jelentős segítséget nyújtott a kommunista hatalom helyreállításához Magyarországon. Az 1956-os magyar forradalom rendkívül nyugtalanította az NDK vezetését, annál is inkább, mivel három évvel korábban maguk is átéltek egy anti-kommunista felkelést. A nyugtalanság odáig fokozódott, hogy a Rákosi feltétlen hívének számító magyar nagykövettel egyetértésben, a nemzetközi jogot durván megsértve, az NDK biztonsági szolgálata behatolt a nagykövetség épületébe és letartóztatta a nagykövetség azon munkatársait, akik a Nagy Imre-kormány mellett kiálltak. Propaganda segítséget is nyújtottak. Kádár már az 1956 december elején, az Ideiglenes Központi Bizottsági ülésén utalt is erre: „*Valószínűleg ismeretes az a leleplezés, amit a Berliner Zeitung adott erről a kérdésről, ahol elég részletesen leírták, hogy miféle mozgások indultak meg, manőverek indultak el a nyugat-németországi laktanyákban a magyarországi események irányában.*”⁹³ Az NDK más jellegű segítséget is nyújtott. 1956. novemberében jelentős áruszállítási segítségnyújtás bejelentésére került sor az NDK részéről, az ellátási hiány orvoslására. Ezt követte egy barátsági látogatás, s ez alkalommal közös magyar-NDK közleményt is adtak ki. A közlemény kimondta: „*A Nagy-kormány tehetetlenségét és*

⁹² BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz., Bükkös György összefoglaló vallomása, 1966.július 26., 808. o.,

⁹³ MOL 288.f./3.ö.e., 10. o.

engedékenységét kihasználó ellenforradalmi, fasiszta elemek október utolsó napjaiban már mind leplezetlenebbül előtérbe léptek, hogy a népi demokratikus rendszert megdöntsék, a kapitalizmust visszaállítsák (...) A reakciós elemek külföldről, így Nyugat-Németországból is segítséget kaptak fegyverszállítások, felfegyverzett ellenforradalmi csoportok becsempészése, valamint kizárólag a tömegek uszítását és zavarkeltést szolgáló rádiópropaganda révén.”⁹⁴

Ideológiai fronton tehát teljes volt az összhang, azonban a gazdasági érdekek mentén a Kádár-kormány a berlini magyar nagykövetség nyugatnémet kapcsolatainak fenntartására adott utasítást. A magyar-NSZK kapcsolatokat ugyanis már 1949-től a berlini magyar nagykövetség intézte, s a két ország éves egyezményeket kötött. A forradalom után már 1957 első felében a berlini magyar nagykövetség munkatársai megkezdték a kapcsolatok újrafelvételét a nyugatnémet szociáldemokrata ellenzék képviselőivel. Ezeket a megbeszéléseket az NDK vezetése rossz szemmel nézte. Az NSZEP kérésére a magyar külügyminisztérium olyan határozatot hozott, miszerint a stratégiai cél *„támogatni az egész szocialista tábor törekvését az NSZK-nak a NATO-ból való kiszakítására. Gyengíteni a nyugatnémet imperializmus és militarizmus pozícióit, növelni ellentéteit vetélytársaival... E politika érvényesítése céljából törekszünk a diplomáciai kapcsolatok rendezésére”*.⁹⁵ Az idézet jelzi a magyar politika kettős játékát: egyrészt az NDK, a szovjet blokk és a hazai kommunista paradigmának megfelelni; másrészt, a diplomáciai kapcsolatok bővítése szükséges volt az egyre bővülő kereskedelmi forgalom szereplői igényeinek kiszolgálására. Ezzel párhuzamosan a nyugatnémet vezetés is változtatott a stratégiáján, ekkor jelent meg az Ostpolitik kifejezés. Az Ostpolitik, azaz a keleti politika gyökerei még 1961-re nyúltak vissza, amikor a Bundestag külügyi bizottsága határozataiban állást foglalt a nyitás mellett, gazdasági, kulturális és humanitárius téren. Ezt számos más kezdeményezés követte a következő években. A változás a berlini fal felhúzásával kapcsolódott össze, az egyesítés a távoli jövőbe látszott kitolódni, és az NSZK vezetése Berlinben valamiféle modus vivendit szeretett volna elérni.⁹⁶ Mivel az Ostpolitik egybeesett a szovjet érdekekkel, hamarosan megállapodásokra került sor az NSZK és az NDK között. A két német állam kérdésben a legfontosabb szovjet törekvés ugyanis az volt, hogy az NSZK-t rákényszerítsék a status quo, azaz a két német állam létezésének elismerésére – illetve másodlagos célként Kelet-Európa világháború utáni rendezésének elfogadására. Az NSZK egészen addig következetesen elutasította, hogy diplomáciai kapcsolatot létesítsen

⁹⁴ Horváth István – Németh István: *...és a falak leomlanak – Magyarország és a német egység*, Magvető, Budapest, 1999., 117. o.

⁹⁵ In: Horváth-Németh, i.m., 131. o.

⁹⁶ Dennis L. Bark & David R. Gress: *A History of West Germany*, Vol.2., Blackwell, Oxford-Cambridge, 1993., 16.

bármelyik olyan országgal, amely elismerte az NDK-t. Ez volt az úgynevezett Hallstein-doktrína. A szovjet diplomácia egyik elsődleges célja volt az, hogy az NSZK-t rákényszerítse a Hallstein-doktrína feladására, de még ennél is tovább próbáltak menni. Szembeszökő volt a különbség a NSZK gazdasági csodája és az NDK rendőrállama között – annyira, hogy a fal felhúzásáig a keleti polgárok folyamatosan a „lábukkal szavaztak”. Egyetlen terep volt, ahol bizonyítani lehetett a haladó értelmiség részére az NDK létjogosultságát: ez pedig az antifasizmus terepe volt. Ennek megfelelően a szovjet blokk szolgálatai és propaganda-szervei állandó lejárató és bomlasztási tevékenységet folytattak. Mint arra a bevezetőben utaltam, az operatív akciók 1959-ben kezdődtek. Schmidt Mária hivatkozott tanulmányában rámutatott, hogy *„az antifasiszta NDK milyen tudatosan játszott az úgynevezett 'zsidó kártyával' annak érdekében, hogy az NSZK barnává festése révén kedvezőbb nemzetközi megítélés alá essék.”*⁹⁷ Először a kölni zsinagóga falát rajzolták tele horogkeresztekkel, majd Nyugat-Németország más városaiban is antiszemita falfirkák jelentek meg. Izraelita temetőket gyaláztak meg, és zsidó vezetők kaptak fenyegető leveleket. Ezeket az akciókat a Stasi ügynökei hajtották végre, illetve szervezték a végrehajtásukat. A titkosszolgálati műveletsorozat a Nefelejcs fedőnevet kapta.⁹⁸

Az antiszemita jelenségek természetesen óriási botrányt idéztek elő mind az NSZK-ban mind külföldön, a nyugati baloldali és társutas értelmiség tajtékozott és tiltakozott Adenauer „profasiszta politikája” ellen; illetve ismételten „elhatárolódásra” és a náci múlttal való szakításra szólították fel – mintha Adenauer-nek vagy a kereszténydemokrata irányzatnak bármi köze lett volna a náci múlthoz. Az akció célja azonban az NSZK hiteltelenítése volt. Az NDK így bizonyíthatta a világ közvéleménye felé saját „haladó” mivoltát, s eközben az NSZK-ról ki lehetett mutatni, hogy csak úgy tombolnak arrafelé az ordas eszmék. A titkosszolgálati akció keretében válogatott eszközökkel hergelték a német társadalom antiszemita indulatokra fogékony részét, s eközben különböző praktikákkal mozgósították a baloldali értelmiséget, amely lelkesen felelt a felhívásra. Ennek a nyugatnémet elhárítás tudatában volt, ahogy azt Ion Mihai Pacepa, a román titkosszolgálat, a Securitate külföldi hírszerzésért felelős volt tábornoka idézi: *„Christian Lochte, a nyugatnémet kémelhárítás magas rangú tisztviselője nyilvánosan kijelentette, hogy a STASI minden tőle telhetőt megtett, hogy destabilizálja Nyugat-Németországot és más nyugati országokat.”*⁹⁹

⁹⁷ Schmidt Mária: *Az antifasiszta NDK*, in: *Egyazon mércével – a visszaperelt történelem*, Bp., 2003. a szerző saját kiadása, 43-46. o.

⁹⁸ Szőnyi Szilárd: *A Nefelejcs-hadművelet*, in: *Heti Válasz*, 2008.04.24.

⁹⁹ I. M. Pacepa: *A Kreml öröksége*, PolgART, Bp., 2002., 236-237.

Magyarország gazdasági érdekei ugyanakkor az NSZK-val való együttműködés irányába mutattak, miközben persze az ideológiai háborúból nem maradhatott ki. Az évtized hangvételét jól jellemezhetjük a következő idézettel: *„Az európai béke és biztonság szempontjából önmagában véve is történelmi jelentősége van a Német Demokratikus Köztársaság létezésének, két évtized alatt harcban született sikereinek. Mindkét világháborút a német imperialisták robbantották ki. A Nyugat-Németországban jelenleg is létező, revansista, újfasiszta veszéllyel szemben az első német munkás-paraszt állam, a vele szövetséges szocialista országok és valamennyi békeszerető nép – köztük a nyugatnémet haladó körök – olyan erőt képviselnek, amely megakadályozta eddig és minden bizonnyal meg fogja akadályozni a jövőben is az imperialista-militarista tervek megvalósulását. Kiváltképpen nagy a jelentősége a Német Demokratikus Köztársasággal közösen, szoros egységben vívott harcnak.”*¹⁰⁰ Ez a hozzáállás a kommunista párt- és állami apparátus legalsó szintjéig jellemző volt az egész korszakban. Az 1956-os forradalmat követő megtorlások idején például a következőt olvashatjuk egy feljelentésben, amelyet a pusztavámi kommunista párttagok kreáltak a rendőrség segítségével a forradalmi események egyik helyi vezetője ellen: *„Ő a Gestapo beszerzett ügynöke volt, s jelenleg is az imperialista nyugat-német hírszerzésnek dolgozik”*.¹⁰¹ Ugyanez az „árukapcsolás” fordult elő Péntek István egykori nyilas ideológussal kapcsolatos nyomozás megállapításai között is, amely szerint *„a legvalószínűbb, hogy Péntek nyugatnémet ügynök, hisz ő jelentős és megrögzött fasiszta volt”*.¹⁰² Nem véletlen, hogy a perről készült tudósításokban is külön kiemelték, hogy Szelepcsényi László, a zuglói pártszervezet egykori kerületvezetője, a per idején Nyugat-Németországban tartózkodott.

Nem kapcsolódik szorosan a disszertáció fő témájához, de érdemes utalni a Hallstein-doktrína sorsára és az Ostpolitik további alakulására. Az 1960-as évek során a KGB fedett kapcsolatokat épített ki a német szociáldemokratákkal, és segítséget nyújtott belpolitikai törekvéseikhez. Az évtized végén, annak ellenére, hogy az SPD 1969-ben a kormánykoalíció tagja volt, lényegében mesterségesen kormányválságot robbantottak ki a már megszokott, antifasiszta ideológia mentén. Könnyű dolguk volt: Kurt Georg Kiesinger, a nagykoalíciós kormány kereszténydemokrata kancellárja már korábban is nyilvános támadások keresztútjába került a hitleri rezsimben betöltött – egyébként meglehetősen alacsony –

¹⁰⁰ Nemzetközi politikánkat a következetes osztályszemlélet jellemezni (cikk a Horizont c. NDK hetilapban, 1969-ben jelent meg), in: Komócsin Zoltán: *Nemzeti érdekek, internacionalista célok*, Kossuth, 1972., 167. o.

¹⁰¹ Polgár Péter Antal: *„Idő setétedék” – A Halvachs-tragédia.*, Fejér Megyei Levéltár – Kornétás Kiadó, Pusztavám-Székesfehérvár, 2003., 60. o.

¹⁰² ÁBTL M-18821, 259. o., idézi: Ungváry-Tabajdi, i.m.

tisztsége miatt. Ami a Szovjetunió vezetőit zavarta, az az volt, hogy jóllehet, Kiesinger-kormányzat diplomáciai kapcsolatokat létesített Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával, elutasított mindenféle komolyabb „megbékítési” gesztust. A szociáldemokraták viszont készen mutatkoztak arra, hogy az „enyhülés” politikáját folytassák a szovjet blokk irányába – Willy Brandt, a következő kancellár külügyminiszterként már ekkor is ezen dolgozott. A KGB ekkor a következő feljegyzést küldte az SZKP KB számára: *„Az SZKP KB titkársága által hozott határozatnak (Szt-57/59gsz, 1968. szeptember 16.) megfelelően 1968 októberében a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság (azaz a KGB) átadta az NDK Állambiztonsági Minisztériumának a Kiesinger nyugatnémet kancellár náci múltját bizonyító dokumentumokat. Jelenleg az NDK Állambiztonsági Minisztériuma kiegészítő dokumentumok eredetijét kéri átmeneti időre, hogy azokat felhasználhassák a Kiesinger kompromittálására irányuló intézkedések előkészítésében. Lehetségesnek tartjuk német barátaink kérésének teljesítését, vagyis azt, hogy ideiglenesen átadjuk nekik a Kiesinger NSZK-kancellár náci múltját igazoló említett dokumentumokat, amelyeket a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Levéltári Főigazgatóságnál (GAU) őriznek.”*¹⁰³

1969-ben szűk többséggel ugyan, de Willy Brandt szociáldemokrata-szabaddemokrata kormányt alakított. Hamarosan neki is látott a Szovjetunió érdekeit figyelembe vevő Neue Ostpolitik, azaz az új külpolitika realizálásához. Ez az 1970-es Moszkvai Egyezményben, majd az 1972-es NDK-val kötött alapszerződésben csúcsonyosodott ki – vagyis Moszkva elérte célját, és az NSZK feladta a Hallstein-doktrínát. Az úgynevezett „antifasiszta küzdelem” egyik legfontosabb fordulójából a szovjet blokk került ki győztesen.

De hogy került a Hallstein-doktrína elleni küzdelembe és az NSZK elleni lejárató-kampányba a zuglói nyilasok pere, sőt egyáltalán bármilyen háborús bűnösök ellen folytatott per? A kezdeteket az évtized elején az Eichmann-pernél kell keresnünk. Nem sokkal azután, hogy az izraeli titkosszolgálat egy illegális akció keretében elrabolta Adolf Eichmann Argentínából, 1960. július 19-én az NDK külügyminisztériuma a következő állásfoglalást adta ki, miután a szocialista országok külügyminiszterei a készülő Eichmann-perrel tárgyaltak Budapesten: *„Célunk az, hogy az Eichmann-per a lehető legjobban felhasználjuk az újfasiszta NSZK elleni harcban.”*¹⁰⁴ Az Eichmann-per természetesen a magyar szerveket is

¹⁰³ Zakharov, a KGB helyettes vezetőjének és A. Jakovlev, a Levéltári Főigazgatóság igazgatóhelyettesének 231-Z sz., 1969. május 27-i jelentése a KB-nak.; idézi: Vlagyimir Bukovszkij: *A moszkvai per*, XX. Század Intézet, Budapest, 2009., 325. o.

¹⁰⁴ Pók Attila: *A nemzetközi élet kronológiája 1964-1967*, Budapest, 1998, História-MTA Történettudományi Intézet, 81. o.

foglalkoztatta. Az Izraelből beérkezett információs jelentések képet adnak a per felhasználhatóságának problémáiról. A per lassan haladt, s ezért a tudósítók közül sokan, köztük a szovjet blokk küldöttjeinek egy része is hazatért, a Szovjetunió pedig csak a TASZSZ állandó tudósítóját küldte a tárgyalásra. Ezzel az izraeli sajtó rendkívül sokat foglalkozott és a Szovjetuniót igen élesen támadta.¹⁰⁵ Megerősödtek azok a sajtóvélemények is, melyek értetlenségüknek adtak hangot azért, „*hogyan a Szovjetuniót miért csak a nyugatnémet államapparátusban résztvevő fasisztákról beszél és miért tűri el, hogy a keletnémet államapparátus volt vezető náciakat alkalmazzon. A sajtó hangja általában provokatív vonalat képvisel a Szovjetunióval szemben és azzal vádolja, hogy a Szovjetunió területén élő zsidóság előtt agyon hallgatják az Eichmann-peret és nem adnak nekik lehetőséget arra, hogy a tárgyalás menetéről megfelelő képet kapjanak. Ezzel a provokációs magatartásukkal egyidőben cikkeket jelentetnek meg a potsdami tárgyalásokról, és azt úgy állítják be, hogy a Szovjetunió a zsidóság érdekeivel szembehelyezkedett és egyedül a szabad világ képviselői szálltak síkra a zsidók megmentéséért és az önálló zsidó állam létrehozásáért.*”. Ezen előzmények után figyelemre méltó Hermann Dezső magyar követségi jogtanácsos javaslata, mely szerint hajlandó a követség vezetője és Hausner állami főügyész között közvetíteni abból a célból, hogy megbeszélést tudjanak folytatni a magyarországi tanúk kihallgatásáról, „*elsősorban olyan személyek kihallgatásáról lenne szó, akik a náci üldözéstől szenvedtek, résztvettek az ellenállási mozgalomban, és tagjai voltak a kommunista pártnak. Ezt arra szeretnék felhasználni, hogy leleplezzék a fasiszták magyarországi segítő társainak tevékenységét és rámutassanak arra, hogy ezeknek a fasisztáknak egy része nyugaton él és különböző államok bizalmát élvez.*”¹⁰⁶ Hasonló technikát ismertettem a bevezetőben az Állambiztonsági Tanulmányokból. A Szovjetunióban „*több fasiszta gyilkos*” perét rendezték meg, s hogy az észt „*burzsoá nacionalista emigráció vezetői*” erős csapást kapjanak, a KGB a per anyagát bel- és külföldön megjelentette. Az izraeli hatóságoknak és közvéleményformálóknak azonban más tervei voltak Eichmann-perével. „*Elképzeléseik szerint az Eichmann-per fogja adni a zsidóság 20. századi tragédiájának feldolgozásához az alapanyagot. Így tehát a pernek történelmi jelentősége van, és annak nem célja a Nyugaton élő fasiszták leleplezése. Jellemző erre a Davar egyik újságírójának a megjegyzése, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ne akarják megsütni a maguk pecsenyéjét a per alatt, ez kizárólag a zsidóság történetének a szempontjából van tartva és Izrael nem hajlandó*

¹⁰⁵ ÁBTL, O-8.093 „Kineret” dosszié, 93-94. o.

¹⁰⁶ U.o., 94-95. o.

a pert a Kelet-Európai országok propagandájának alárendelni.”¹⁰⁷ Így az említett kelet-európai országok propagandája némileg háttérbe került, bármennyire is igyekeztek az Eichmann-pert kiaknázni. Pedig nem kevés erőfeszítést fordítottak az ügyre, és nem csak offenzív elgondolások mentén. Az NDK vonakodott elismerni el az izraeli bíróság hatáskörét, „mert akkor elismernénk, hogy Izraelnek joga van a zsidóság általános képviselőjeként fellépni”.¹⁰⁸ A dr.Friedrich Kaul és Albert Norden (mindketten zsidó származásúak!) által irányított NDK propaganda célkitűzése végül is az volt, hogy az Eichmann-pert Izrael Állam és az NSZK összejátszásaként tüntessék fel, amellyel ez a két állam saját „fasiszta politikáját” kívánta leplezni. Társadalmi kapcsolataik révén levélküldési akciót szerveztek – ennek keretében számos Nyugat-Németországi zsidó polgár adott hangot félelmeinek. A Stasi azonban nem állt meg ennél a pontnál. Hogy legyen mitől félni, a nyugat-német szélsőjobboldali szervezetekbe beépült ügynökeik számos akciót kezdeményeztek az NSZK-ban: nyilvános pénzgyűjtést folytattak Eichmann részére, illetve röplapokat osztogattak. Ezután az NDK-beli zsidó közösség vezetői – a Stasi utasítására – táviratban fordultak Kennedy elnökhöz, hogy felhívják a figyelmét a „kialakult állapotokra”.

A keleti blokk számára lehetőséget és kihívást jelentett az is, hogy az NSZK-ban 1963-ban számos volt vezető beosztású náci ellen indult eljárás. A nagy visszhangot kiváltó Auschwitz-per egészen 1965 közepéig húzódott. A bíróság elnöke megerősítette, hogy bár kétségtelenül látványperről volt szó, ahol a bűnös-vagy-sem kérdését előre lehetett borítékolni, mégsem *politikai* perről volt szó, hanem egy büntetőeljárásról.¹⁰⁹ Ez a per újra lehetővé tette a keleti blokk számára, hogy rámutasson: míg az NDK létrejöttétől kezdve egy teljesen más Németországot képvisel, amely más minőségnek a kommunista rendszer a biztosítéka, az NSZK hiába hivatkozik az 1848-as és más német demokratikus hagyományokra, *rendszerszinten* nem történt meg a szakítás a múlttal, hiszen az nem is történhetett meg, mivel továbbra is a tőkés viszonyok uralkodnak. Márpedig, ahogy az előző fejezetben utaltam rá, a „fasizmus” elleni legbiztosabb orvosság, ha annak gyökerét, a tőkés rendszert, mint olyat kűszöbölik, ez pedig csak a kommunista pártok hatalomra jutása által valósítható meg, sőt, egészen pontosan csak a Szovjetunióval szövetséges kommunista pártok hatalomra kerülésével. Az Auschwitz-per ugyanakkor kihívást is jelentett, hiszen sürgősen saját pereket kellett rendezni a saját táboron belül az antifasiszta elkötelezettség bizonyítékaként. Ezzel egyébként ismét rá lehetett mutatni a nyugatnémet antifasiszta

¹⁰⁷ ÁBTL O-8.093 „Kineret” dosszié, 96. o.

¹⁰⁸ Schmidt Mária: *Az antifasiszta NDK*, in: Egyazon mércével – a visszaperelt történelem, Bp., 2003. a szerző saját kiadása, 44. o.

¹⁰⁹ Bark&Gress, i.m., 33. o.

intézkedések elégtelen voltára, hiszen míg hosszas vita után 1965-ben végre kitölték az elévülés határidejét, de nem zárták ki, a szovjet blokk nagyrészében már úgy intézkedtek, hogy ezek a bűnök ne évülhessenek el. Erről, ahogy a bevezetőben említettem Magyarországon a legfelsőbb irányító fórum, a kommunista párt Politikai Bizottsága intézkedett.

Az 1964. szeptember 22-én tartott ülésén az MSZMP Külügyi Osztálya és az Agitációs- és Propagandaosztálya közös előterjesztést nyújtott be a háborús-, és népellenes büntettek elévülési határidejének meghosszabbításával kapcsolatban.¹¹⁰ Az ülés legfontosabb pontja a háborús bűnök elévülhetetlenségének kérdése volt. Áruklódó az elfogadott előterjesztés szövege is: *„Hazánkban a háborús bűncselekmények 1965. január 20-án – a Szovjetunióban, Bulgáriában 1965 tavaszán – évülnek el. Lengyelországban, Csehszlovákiában és az NDK-ban 1964-ben törvényt hoztak, amely szerint a háborús büntettek elévülését kizárták. Romániában az elévülés megtörtént, az NSZK-ban 1965. május 8-án következik be. (Az NDK-kormányja ez utóbbit vitatja). A haladó nemzetközi szervezetek mozgalmat indítottak – különös tekintettel az NSZK-ra – hogy a háborús büntettek ne évülhessenek el. Ilyen kérelem közvetlenül Kádár elvtárshoz is érkezett a Nemzetközi Auschwitz Bizottságtól. A Szovjetunióban, Bulgáriában most foglalkoznak a kérdéssel, előzetes tájékoztatásuk szerint egyetértenek a mozgalommal.”*¹¹¹ A javaslat részletezi, hogy azokra *nem* lehet vonatkoztatni a törvényt, akik olyan háborús-, vagy népellenes bűncselekményt követtek el, amely nem büntethető halállal, illetve, akiket az 1963-as amnesztia alapján büntetésük kétharmadának kitöltése után szabadon engedtek. Tehát a meghozandó új törvény azokat sújtaná, akik: 1. halállal büntethető háborús-, vagy népellenes bűncselekményt követtek el, és *„a felelősségre vonás elől bujkálnak”*; 2. akiket halálra, vagy legalább 15 évre ítélték, de büntetésük végrehajtása előtt vagy közben megszöktek. Ezen a helyen egy, a szándékokat leleplező mondat következik az indoklásban: *„Ezekre vonatkozóan – elsősorban külpolitikai okokból – javasoljuk: az Országgyűlés hozzon törvényt, amely ezekben az esetekben az elévülést kizárja.”*¹¹² Azonban már az indoklást megelőzően különös, elmarasztaló jellegű értékelést adtak a háborús bűnösök felkutatásának állásáról: *„Nálunk, a Belügyminisztérium adatai szerint 17 405 személy ellen folyt eljárás. 370 olyan magyar háborús bűnösről tudunk, aki külföldön él. Az utóbbi években az ilyen bűncselekmények miatt az eljárások száma rendkívül alacsony. A háborús büntettek ma már inkább csak más bűncselekmények kapcsán derülnek*

¹¹⁰ Magyar Országos Levéltár, 288.f. 5/344.ö.e., 2. o.

¹¹¹ U.o., 142. o.

¹¹² MOL, 288.f. 5/344.ö.e., 143. o.

ki. Ebből arra lehet következtetni, hogy szerveink jelenleg sem ismerik valamennyi háborús bűntettet, illetve azok elkövetőit.”. A Politikai Bizottság a javaslatot azzal az apró módosítással fogadta el, hogy erről törvényerejű rendeletet kell hozni, és azt egy hónapon belül az Elnöki Tanács elé kell terjeszteni.¹¹³ Ez meg is történt, s a törvényerejű rendeletet ki is hirdették. Ugyanezen az ülésen tárgyalták a „Különfélék” nevű napirendi pont alatt az NDK fennállásának 25. évfordulójára tervezett ünnepséget és az NDK-ba küldendő delegáció összetételét.

Az NDK fennállásának szempontjából fontos ügyben hamarosan más eredmények is születtek. 1966. március 25-én a Német Demokratikus Köztársaság feljebbviteli bírósága jóváhagyta Dr. Horst Fischer halálos ítéletét, amelyet a náci érában elkövetett tettei miatt hoztak meg ellene. Az ítéletet 1966. augusztus 7-én Lipcsében végrehajtották.¹¹⁴ Erre csaknem pontosan egy évvel a zuglói nyilasok halálos ítéleteinek végrehajtása előtt került sor.

A Politikai Bizottság később magával a zuglói nyilasperral is foglalkozott. Első ízben ugyanazon az ülésen, amelyen a magyar-NSZK tárgyalások is napirenden voltak. Rolf Lahr,¹¹⁵ az NSZK külügyi államtitkárának budapesti látogatásának előkészítésekor az előterjesztés a következő szempontokat ajánlotta a PB tagjainak a figyelmébe, arra az esetre, ha Lahr felvetné a diplomáciai kapcsolatok létesítését. *„Tovább gyengítené a Hallsteindoktrínát, az egyedüli képviselet elvét ... Megkönnyítené gazdasági érdekeink védelmét, beleértve a nácizmus üldözötteire vonatkozó anyagi követeléseink érvényesítését is ... Rontaná az NSZK-ban működő ellenséges emigrációs szervezetek helyzetét.”*¹¹⁶ Ugyanezen az ülésen, egy későbbi napirendi pontban fogadták el a Kröszl Vilmosra és társaira vonatkozó rövid tájékoztatást és azt a határozati javaslatot, amelyet az MSZMP Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya és az Agit-Prop Osztály készített elő. Az intézkedési terv részét képezte, hogy az ügy „mértéktartó” sajtónyilvánosságot kapjon, illetve, hogy a Hazafias Népfront lapjában, a Magyar Nemzetben jelenjen meg cikk a háborús bűnök elévülhetetlenségéről.¹¹⁷

Itt egy pillanatra álljunk meg és vessünk egy pillantást Magyar Népköztársaság azon anyagi követeléseire, amelyek a nácizmus üldözötteire vonatkoztak. Ezek a követelések „természetesen” csak az NSZK-ra voltak érvényesek, hiszen az NDK mindenféle

¹¹³ U.o., 6. o.

¹¹⁴ Forrás: Gedenkstätte Museum in der „Runden Ecke”, Leipzig.

¹¹⁵ Rolf Lahr (1908-1985): Német politikus. 1934-től dolgozott az államigazgatásban, először gazdaságpolitikai beosztásokban. 1949-től került át külügyi területre, 1956-ban a franciákkal-, majd 1957-ben a Szovjetunióval folytatott tárgyalások vezetője. 1961-1969 között külügyi államtitkár, ezt követően 1973-ig római nagykövet.

¹¹⁶ MOL, 288 .f. 5/414.ö.e., 70. o.

¹¹⁷ U.o., 181. o.

jogfolytonosságot megtagadott a Harmadik Birodalommal. 1966-ig a magyar zsidók a nyugatnémet *Jóvátételi törvény* és a *Visszaszolgáltatási törvény* alapján először 4 millió, az emberkísérletek áldozatai pedig 5,5 millió márkát kaptak. Az NSZK 1971-ben újabb, ezúttal már mintegy 100 millió márkás jóvátételi kötelezettséget vállalt a magyar áldozatok felé, az emberkísérletek elszenvedői számára pedig újabb 6,25 millió márkát adott. A tárgyalások sikere a németek rugalmasságának volt köszönhető, a magyar állam ugyanis többet törődött a valutaínség mérséklésével, mint a túlélők érdekeivel. Az átváltási árfolyamokkal próbáltak bűvészkedni, és kétes legitimációjú szervezeteket léptettek fel újabb és újabb igényekkel.¹¹⁸ Az ilyen igénylések érvényesítéséhez nem csak a diplomáciai kapcsolatok felvétele jöhetett kapóra, hanem egy olyan látványos akció is, mint zuglói nyilasper, amely megmutatta a magyar állam elkötelezettségét a háborús bűnösök elleni fellépésben, és egyben morális legitimációt is adhatott a követelésekhez. Az erkölcsi alap biztosítására annál is inkább szükség volt, hiszen a Magyar Népköztársaságot nem érdekelte különösebben, ha éppen volt náccikkal kellett üzletelnie, amennyiben jól ment az üzlet. Jól példázza ezt, hogy Kurt Becher, a magyar zsidóság gazdasági kifosztásának egyik kulcsembere lett a magyar külkereskedelmi forgalom egy részének bonyolítója. Becher a háború alatt az SS-Lovasbrigád tagjaként részt vett a keleti front mögötti tisztogató-műveletekben a Pripjatyban, majd harcolt a fronton is. 1944-ben érkezett Magyarországra, és a nagyobb zsidó vagyonok kizsarolásában (pl. Chorin-család) játszott főszerepet.¹¹⁹ A háború után kis ideig bujkált, majd 1949-től az Agrimpex, majd később a Monimpex magyar vállalatok hivatalos partnere volt Hamburgban. Magyar mézzel, paprikával, gabonával foglalkozott, később a fajborok és a barackpálinka kereskedelmébe is bekapcsolódott.¹²⁰ Ez a kirívó példa kiegészíti a képet: miközben folyt az antifasiszta propaganda-küzdelem, a magyar külkereskedelem igyekezett a gazdasági érdekeket is követni és a régi hagyományokhoz híven egyre inkább a nyugat-német piac felé fordult. Fontos volt tehát, hogy a pernek arra kellett terelnie a figyelmet az NSZK-val történő gazdasági együttműködés helyett, hogy az antifasiszta, illetve NSZK-ellenes harcot a Magyar Népköztársaság milyen komolyan veszi! Hiszen a per által „szinte fizikailag is tapinthatóvá válik a fajgyűlölő fasizmus feléledésének veszélye, bárhol is történjék az a nagyvilágban”.¹²¹

¹¹⁸ Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Topmenedzserek vagy tömeggyilkosok?* In: Magyar Narancs, 2010. február 25., 27. o.

¹¹⁹ Becherről röviden lsd: Komoly Ottó: *Komoly Ottó naplója. 1944* (Közlí: Majsai Tamás, Mester Miklós, Schmidt Mária; a bevezetőt írta: Schmidt Mária és Majsai Tamás), In: Rádai évkönyv 3, Budapest, 1983., 80.jegyzet.; ill. Schmidt Mária: *Mentés vagy árulás?*, in: Diktatúrák ördögszekerén, Magvető, 1998., 29. és 44. jegyzetek. (206. és 208. o.)

¹²⁰ Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment, a világot menti meg*, Corvina, Budapest, 2005. 160. o.

¹²¹ Sólyom-Szabó, i.m., 5.

A PB még egyszer foglalkozott a zuglói nyilasok ügyével. Ekkor meglehetősen álszent módon a következő határozati javaslatot hagyták jóvá. „*A Politikai Bizottság tudomásul vette, hogy a háborús bűnösök perének mértéktartó sajtónyilvánosságot kívánunk biztosítani, a sajtó, a rádió, a televízió voltaképpen csak három alkalommal foglalkozzon vele. A Belügyminisztérium és a szerkesztőségek jelzései szerint a per iránt rendkívül nagy az érdeklődés. Az Agit.Prop.Bizottság javasolja, hogy ezt figyelembe véve némileg módosítsuk álláspontunkat. Változatlanul tartsuk magunkat ahhoz az elvhez, hogy a per mérsékelt sajtót kapjon, szükségesnek látszik azonban a lakosság gyakoribb tájékoztatása. Ezért azt javasoljuk, hogy minden hét végén a hét közben lezajló négy tárgyalási napról felváltva az egyik általunk kijelölt napilap összefoglaló közleményben számoljon be, a televízió pedig hetenként másfél perces közleményben adásban tudósítson róla. A filmhíradó bejelentette, hogy szeretne a perről dokumentumfilmet készíteni. Javasoljuk, járuljunk hozzá úgy, hogy a film felhasználását későbbi politikai döntéstől tegyük függővé.*”¹²² A Politikai Bizottság tudomásul vette a javaslatot, és a „mérsékelt sajtónyilvánosságból” végül az egyik legjelentősebb sajtónyilvánosság előtt folyó per lett. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a korszakban a bulvárigények kielégítésének egyik formáját a büntetőperek tárgyalásain való részvétel jelentette, nem csoda, hogy már az első tárgyalási napon óriásira csaptak az érdeklődés hullámai. „*Reggel 9 óra. A nagy tárgyalóterem zsúfolásig megtelt. A hallgatóság részére fenntartott padokba 150-180 ember fér, de most legalább 250-en várják a tárgyalás kezdetét. Jelen van a rádió, a televízió, a filmhíradó, itt vannak a belföldi és a külföldi lapok tudósítói.*”¹²³ Minden adva volt tehát ahhoz, hogy a perről szóló híradás eljusson az érdeklődőkhöz, az antifasiszta harc híveihez és az ingadozókhöz.

Az antifasizmus koncepciója és az NSZK elítélése az ügyész vádbeszédében is feltűnt. Ezt a részt egyáltalán nem véletlenül a sajtó is lehozta. „*Hazánkban a felszabadulást követően létrejött néphatalom nem csak a faszizmusra mért döntő csapást, hanem a társadalom gyökeres átalakításával elpusztította annak táptalaját is. Ideológiai maradványai ellen – ilyenek az antiszemitizmus, az antidemokratizmus, az ész-, és értelemellenes irányzat – szívos harc folyt és folyik ma is. A fasisztákat 1946 után mindenütt megvetették, s nyíltan ma sem lehet tetteiket védelmezni azokban az országokban sem, ahol nagy befolyású társadalmi erők már régen fátyolt borítottak a fasiszta múltra, és mindent elkövetnek, hogy ezt a múltat ne feszegezzék.*”¹²⁴

¹²² MOL, 288.f. 5/416., 165. o.

¹²³ Sólyom-Szabó, i.m., 107. o.

¹²⁴ Népszava, 1967. III.24., 4. o.

A per tehát nem csak a Kádár-rendszer antifasiszta legitimálásának eszközeként értelmezhető, hanem az NSZK-ra gyakorolt nyomás egyik eszközeként is, s ezáltal az NDK mellett vívott propaganda-harcban is szerepet kapott. Volt azonban még egy problémakör, ahol a pernek fontos funkciója lehetett. Ez pedig a magyar zsidóság identitásának-, illetve, tágabb értelemben a szovjet blokk zsidópolitikájának kérdésköre volt.

A magyar zsidóság jelentős része a második világháború éveiben csalódott az addig példátlan magyar zsidó kettős kötődésben. Az identitás-pár első tagja politikai, jogi és kulturális volt, másik tagja pedig vallási és/vagy szubkulturális. 1938-tól kezdve viszont fokozatosan kiderült: a befogadó társadalom az identitás két elemét származás és (szub)kultúra alapján is elkülöníti. A háború után immár széles körben jelenhetett meg a kommunista párt kínálata a magyar-zsidó identitás mindkét részének helyettesítésére: proletár nemzetköziség a magyar helyett, és marxista-leninista elvtársiasság a zsidó helyett. Az internacionalizmussal ráadásul kényelmesen megkerülhetőnek tűnt a magyar vagy zsidó kérdése is.¹²⁵ A háborút követő cionista fellendülés a térség többi országában és a nemzetközi szinten, majd Izrael Állam megalakulása 1948-ban feszültséget jelentett ebben a vonatkozásban. A megrendült magyar-zsidó identitás helyére a cionizmus egy, a kommunizmusétól eltérő, régi-új választást kínált: az újjászülető zsidó nemzethez való tartozást, a zsidó nacionalizmust. Ráadásul rövid időn belül kiderült, hogy Izrael Állam nem lesz a kommunista politika egyik új sikertörténete, hanem a „tőkés világ” részévé válik. Ez az utóbbi tényező, amely kétségbe vonta a szovjet antifasizmus létjogosultságát (hiszen Izrael Állam lesz a legbiztosabban antifasiszta), párosulva a Szovjetunióban meglévő antiszemizmussal, éppen elég volt ahhoz, hogy anticionista kampányok induljanak. Ezt a kampányt sok esetben zsidó származású kommunisták hangszerelték (mint Ilja Ehrenburg), vagy akár irányították (mint Rákosi Mátyás). Ezen felül a Szovjetunióban nemcsak eltúrték, bizonyos tekintetben támogatták is az antiszemita ponyvairódmalmat.¹²⁶ Lengyelországban pedig éppen 1967-68-ban tetőzött az a jelentős anticionista kampány, amelynek nyomán a maradék zsidóság szinte kivétel nélkül kivándorolt az országból. A Mieczyslaw Moczar vezette antiszemita csoport 1965-től a balos-népieskedő ideológiára támaszkodva, a zsidóság irányába csatornázza a feszültségeket, rövid időre ismét meg tudta szilárdítani a kommunista párt uralmát Lengyelországban. Magyarországon azonban a blokk több más országától eltérően, a zsidókérdést kevésbé kiélezve kezelték, s a cionizmus elleni harcot tompítva is

¹²⁵ Schmidt Mária: A holocaust helye a magyar zsidóság modernkori történetében, in: *Diktatúrák ördögsekerén*, Magvető, 1998., 69-70. o.

¹²⁶ Például „a Brezsnyev-korszak milliós példányszámban terjesztett antiszemita irodalmát” megemlíti Gereben Ágnes: *Antiszemizmus a Szovjetunióban* c. művében (PolgArt, Budapest, 2000.).

vívták. Ezt kétségtelenül a jelentős létszámú túlélő zsidóság jelenléte, a társadalomban betöltött szerepe, illetve a kommunista pártban levő felülreprezentáltsága okozta. Azért raktak „*az oroszok zsidó származásúakat a magyar kormányba, mert nem bíztak a magyar emberekben – a zsidók biztos nem voltak nácik. Nem mintha nagyon érdekelte volna őket, ki a jobboldali vagy náci, hiszen sok náciit állítottak a maguk szolgálatába. De itt ebben a kérdésben féltek egy esetleges magyar titoizmustól. Féltek minden önállóságtól, a büdös zsidókról azonban tudták, hogy sohasem akarnak önállósodni.*”¹²⁷

Az 1956-os forradalom ezen a fronton is komoly fejtörést jelentett a kommunisták számára. Egyrészt a forradalom idején elenyésző volt az antiszemita jelenségek száma, és a jelenségek súlya – lényegében néhány antiszemita falfirka – sem volt veszedelmes. Másrészt számos zsidó származású polgár vett részt egyik vagy másik forradalmi eseményben, sőt számos zsidó származású kommunista is azonosult a forradalommal. Ezzel megteremtődött a magyar-zsidó kettős kötődés újralapozására a lehetőség, amely akár be is léphetett volna a kiüresedett nemzetközi-kommunista identitáspáros helyére.¹²⁸ Az antifasiszta koncepció alkalmazása így a magyar zsidóság lojalitásának biztosításában is fontos szerepet töltött be. Arra, hogy az antifasizmus befogadó közegre találhatott a kommunista identitásba kapaszkodó zsidóság körében, olvasható egy utalás Heller Ágnes visszaemlékezéseiben. Az 1957-ben érettségi találkozóra összegyűlt „*zsidó gimnáziumi lányosztály '56-ot ellenforradalomnak tekintette és úgy érezte: veszélyeztetett helyzetben volt ... Mindszenty beszédét olyan fenyegetőnek érezték, hogy őt asszociálták a klerikális reakcióval és az antiszemitizmussal ...Csupa elvtársnő vont kérdőre, akik azt hitték, hogy nem zsidók. Egy zsidó gimnázium érettségi találkozásán csupa nem zsidó jelent meg.*”¹²⁹ A kommunista párt korábban és '56 után is követett taktikája, amelynek értelmében a nemzeti hagyományokat lényegében a fasizmussal azonosították, és a magyar zsidóságot részben zsarolással az új identitás elfogadására kényszerítették, most már kényszerpályát jelölt ki.¹³⁰

A nyilasper megrendezésének időpontjában nyilvánvalóan közrejátszott Kádár János és szovjet gazdáinak viszonya. Amikor 1964-65 fordulóján Kádár a Kremlben lezajlott hatalomváltás, és a gazdasági helyzet miatt válaszut elé érkezett, nem választhatta sem a Hruscsov leváltását üdvözlő „ultrákhoz” való visszatérést, sem az utódhoz: Brezsnyevhez való túl gyors átállást. Az ultrák csoportját korábban ő maga távolította el a hatalomból, és

¹²⁷ Heller Ágnes: *Bicikliző majom* (Kőbányai János interjúregénye), Múlt és Jövő Kiadó, 1998., 163. o.

¹²⁸ Schmidt Mária: *A magyar zsidóság helye...*, 77. o.

¹²⁹ Heller Ágnes, i.m., 144-145. o.

¹³⁰ A zsarolásra volt példa a kommunista párt által a háborút követően, titokban megszervezett miskolci és kunmadarasi pogrom, amelyek után természetesen a kommunista párt lépett fel a leghangosabban a „fasizmus maradványainak” felszámolása érdekében.

ezért ennek a csoportnak a tagjai gyanakvással vegyes megvetéssel tekintettek rá.¹³¹ A fentiekben részletezett okok miatt nem választhatta Kádár azt sem, hogy nacionalista vagy anticionista retorikával növelje tömegbázisát.¹³² Maradt az antifasizmussal támogatott reformszocializmus, a „gulyáskommunizmus”. Azonban továbbra is problémát jelentett, hogy az Izraellel szembeni politikához a magyar zsidóság is lojális legyen, Izrael iránt pedig lehetőleg közömbös. A szovjet blokk hozzáállását Izraelhez a következőképpen foglalta össze 1967-ben egy tévébeszédében Komócsin Zoltán, a Kádár-rendszer egyik vezető politikusa: *„A neokolonialista törekvések valóra váltásában nagy szerepet szánunk Izraelnek. Izrael uralkodó osztálya és kormánya az imperialisták érdekeit szolgálja. Az a szerepük, hogy a közel-keleti térségben az imperialista érdekekkel és célokkal összhangban akadályozzák az arab országok fejlődését, előrehaladását, s állandó nyugtalanságot tartsanak fenn a térségben.”*¹³³

A zsidóság problémája természetesen már az Eichmann-per kapcsán újra terítékre került, hiszen Izraelben eltökélt szándék volt abban a tekintetben, hogy a per *„a zsidóság történetének a szempontjából”* kerüljön megrendezésre, ahogyan azt feljebb idéztük. Ezen felül problémát jelentett az is, hogy Izrael jogot formált a zsidóság egyetemes képviselőjére. Ezen túl, az izraeli hírszerzők itthoni aktivitásának fokozódását jelezte a magyar szolgálat Tel-Avivi rezidentúrája. Egyik informátoruk kifejtette: *„az úgynevezett zsidó történelem és „tragédia” kutatók általában a Szin-Bet ügynökei.”* A jelentés értékelése szerint egy hónap alatt többször is érkezett jelzés arról, hogy *„az izraeli titkos szolgálat (sic!) Magyarországon anyaggyűjtést és dokumentációk beszerzését végzi az Eichmann-perrel kapcsolatban. Véleményünk szerint erre a jelenségre feltétlenül fel kell hívni az elhárító szerveink figyelmét.”*¹³⁴ Izrael azonban nem csak az Eichmann-per kapcsán jelenthetett problémát a szocialista „béketábor” hatóságai számára: *„A Mapaj párt megalakulása óta rendszeres támadásokat intéz a Szovjetunió és a Kelet-európai országok ellen. Ezeket a támadásait a szabad kivándorlás mögé rejti, azonban ma már a köztudatban is ismert, hogy támadásait elsősorban azoknak a nyugati országoknak az utasítására teszi, akik gazdaságilag biztosítják az ország fennmaradását. Így elsősorban az Egyesült Államok, Franciaország és Nyugat-Németország.”*¹³⁵ Éppen ezért itthon is mindent megtett az állambiztonság, hogy Izraelt rossz

¹³¹ A KGB megbízásából és támogatásával az „ultrák” nem sokkal a forradalom után egy ideig terhelő adatokat gyűjtöttek Kádár Jánosról is. A szovjetek célja az volt, hogy adott esetben legyen Kádár ellen elég terhelő anyag, és létezzen egy őt helyben leváltani képes, mozgósítható csoport. Az „ultrák” között ekkoriban Kádárt a „szarjancsi” névvel is illették. Lsd. Horváth Miklós: *Kádár János és a hatalom ára*, 33. o.

¹³² Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*, Szabad Tér-Kossuth, 2003., 2.kötet, 196. o.

¹³³ Közel-keleti politikánk elvi alapokon nyugszik (tv-beszéd írott változata, 1967), in: Komócsin Zoltán: *Nemzeti érdekek, internacionalista célok*, Kossuth, 1972., 108. o.

¹³⁴ ÁBTL O-8-089/1 „Ábrahám” dosszié, 174. o.

¹³⁵ U.o., 99. o.

színen tüntesse fel. Többek között a Stasi Nefelejcs-akciójának levélküldési gyakorlatához hasonló technikát próbáltak alkalmazni itthon is, amikor 1965. március 17-én az izraeli parlament határozatot fogadott el arról, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítsenek a Német Szövetségi Köztársasággal.¹³⁶ Ez, vagyis az izraeli-NSZK viszony javulása azonban nem illett bele a kommunista államok Németország-politikájába, viszont alkalmat kínált arra, hogy Izraelt „fasisztabarát” színben tüntesse fel. Az izraeli-NSZK kapcsolatfelvétel miatt a Belügyminisztérium III/II-es osztálya akciót indított – elsősorban sajtóvonalon –, hogy a hazai zsidóságot amennyire csak lehet, Izrael és természetesen az NSZK ellen hangolják. *„Pártunk és kormányunk a közélet demokratizálására irányuló helyes intézkedésével visszaélve a Budapestre akkreditált Izraeli Követség az utóbbi évek során jelentősen bővítette társadalmi kapcsolatainak körét, és több irányban, úgy a magyar izraelita egyház irányában is, erősen fokozta befolyását. ... A józanul loyálisan gondolkozó zsidóság áruháznak tekinti az Izraeli Kormányt azzal a Németországgal való barátkozásával, amely jogutódja a volt hitleri Németországnak, ahol megbujnak és vezető pozíciókat töltenek be a náci tömeggyilkosok.”*¹³⁷ A III/II a következő intézkedések megtételét terjesztette elő: az ügynökök és az Állami Egyházügyi Hivatal és más pártállami szervek jóváhagyásával vezető pozíciókat betöltő zsidó vezetők tiltakozó akciókat szerveznek. Ezek keretében a „társadalmi kapcsolatok” levélben vagy telefon tiltakoznak az izraeli követségnél, a hitközségeknél, és az Új Élet szerkesztőségénél. Ezen kívül vezető zsidó értelmiségiekkel nyugati és izraeli kapcsolataiknak leveleket akartak íratni, szintén felháborodásukat és tiltakozásukat kifejezendő. A kampányt hitközségi prédikációkkal egészítették ki. Az akció csak részben volt sikeres: a levélakciót tehát különböző okok miatt végül elvetették, ugyanakkor az Új Életben *„egy politikailag jól megszerkesztett és jól időzített cikk”* jelent meg, kiegészítve *„több politikailag helyes, Nyugat-Németország politikája ellen irányuló cikkel.”* Az III/II ügyosztály úgy ítélte meg, hogy ezeken a cikkeken kívül a *„sinagógai szószéki prédikációk vonalán”* értek el még bizonyos eredményeket. Ahogyan a bevezetőben is kiemelttem, a III/II társadalmi kapcsolatai a leveles tiltakozó akcióktól arra hivatkozva zárkóztak el, hogy az egész ügy úgymond Izrael Állam belügye, illetve, mint már utaltunk rá, azt állították, hogy *„el vannak foglalva az elévülés elleni harccal”*.

1960-as évek végére Izrael Állam megerősödött, és ez fellendíthette volna a cionizmust, amely a magyar zsidóság körében egyébként soha nem fejtett ki jelentős vonzerőt. Erre a

¹³⁶ Az akció leírását lsd.: Kovács András: *Helyes irányba terelve*, in: Szombat 2006.február, XVIII.évf. 2.szám., 24-26. o.

¹³⁷ ÁBTL O-17169 – idézi Kovács András, i.m., 25. o.

lehetőségre is fel kellett készülni, és ehhez ismét elő kellett venni az antifasiszta kártyát. Fel kellett mutatni a védelmet nyújtó kommunista diktatúra képét, szemben a fasisztákat bújtató Nyugattal, és az újfasiszta NSZK-val barátkozó Izraellel. A KGB egyébként Magyarországgal kapcsolatban az egész évtizedben a cionizmus elterjedtségéről és a zsidóság túlságosan erős befolyásáról jelentéseket készített. A zsidó jelenlétet az állambiztonság keretein belül is túlságosan nagy arányúnak látták.¹³⁸ Ennek ellenére a kommunista paradoxon értelmében jó ötletnek tűnhetett éppen egy cionizmussal gyanúsított apparátust felhasználni az „antifasiszta” kép kommunikálására. A zsidósággal való érzékenységre demonstrálására a perben egészen furcsa módon is sor került. *„Nos, nem tudom, kinek lehetett az ötlete, de az ügy megindulásakor, mind a 19 egykori pártszolgálatosnak zsidó vallású ügyvéd lett a védője. Mondanom sem kell, de az anyagok átolvasása után, 12 védő azonnal lemondott. ...Érthető, hogy nem tolongtak az ügyvédek a védelem ellátásáért. Védő pedig kellett! Nos, így kerültem az ügybe, mint az elsőrendű, K. Vilmos, 55 éves vádlott védője.”* – emlékezett vissza dr. Bárándy György.¹³⁹ A per, mint az antifasiszta „békétábor” zsidóüldözéssel szembeni elkötelezettségének bizonyítéka, egyáltalán nem jött rosszkor. A hatnapos háborúban a per idején aratott gyors izraeli győzelem világszerte, így Magyarországon is hozzájárult az önálló zsidó identitás kereséséhez, még ha egyelőre kissé határozatlan formában is.¹⁴⁰ A zuglói nyilasper fővádlottjainak kivégzése után egy hónappal számos magyar zsidót – egy cionista szervezkedés tagjait – tartóztattak le Szegeden és Budapesten.¹⁴¹

A zuglói nyilas per tehát az 1956. november 4-én megkezdett antifasiszta harc logikus lépéseként vagy utóregzésként került megrendezésre, ahogyan azt az előző fejezetben kifejtettem. A '60-as évek második fele pedig alkalmas pillanatot kínált az antifasiszta harc nemzetközi felhasználására is, különös tekintettel a német problémára az elévülés kapcsán, illetve kisebb súllyal Izrael és a magyar zsidóság közötti kapcsolat miatt.

¹³⁸ Christopher Andrew – Vaszilij Mitrohin: *A Mitrohin-archívum: a KGB otthon és Nyugaton*, Talentum Kiadó, 2000., 290. o. Ez azt jelenti, hogy a „cionizmus” fogalmát sokkal kiterjedtebben alkalmazták.

¹³⁹ Dr. Schmidt-Kadinszky, i.m., 35. o. A vele készült interjúban kifejezetten említette a zsidó ügyvédek, tehát a „csereügyvédek” is valószínűleg zsidók lehettek.

¹⁴⁰ Interjú Hirschler Richárddal, in: Terror Háza Múzeum videóarchívuma

¹⁴¹ A pozitív zsidóság és a haza – interjú Raj Tamással, in: *Magyar Nemzet – Magazin*, 2005. április 23., 27. o.

A zuglói nyilasok társadalmi háttere

A perben született ítélet és a vizsgálat alapján felvázolt történelmi tabló csúsztatásai és elhallgatásai közül a legképtelenebb az a kép, amely a nyilasok ideológiáját és mozgalmát festi le. Érdeemes tehát megvizsgálunk a vádlottak életútját és társadalmi hovatartozását, illetve a zuglói nyilas pártszervezet tagságát. Ahogy arra korábban utaltam, a korabeli sajtó is elismerte, hogy léteztek olyan nyilas párttagok, szimpatizánsok, „egyszerű kisemberek”, akiket a szociális demagógia tévesztett meg. Gondosan próbálták kikerülni, illetve elhallgatni azonban azt a tényt, hogy a nyilas mozgalom is a munkásmozgalom, sőt a szocialista mozgalom egyik változata volt. Erre azért volt szükség, mert az antifasizmus koncepciója szerint a kommunistaellenes vagy szovjetellenes szocializmus amellett, hogy a legabszurdabb elhajlás volt, még csak nem is létezhetett! Ma már a különböző peranyagok és a levéltári adatok összevetése alapján teljes mértékben rekonstruálható a nyilasok szocialista irányultsága. Az alábbiakban az elítéltek társadalmi hátterét mutatom be. Ezt vetem össze a zuglói párttagság adataival, illetve még továbbmenve, a fellelhető beszámolókkal, hogy bemutathassam a nyilasmozgalom társadalmi-politikai gyökereit.

A per vádlottai:

Baráth Kálmán (Budapest, 1925 - ?): Munkáscsaládból származott. Hat elemi iskola elvégzése után segédmunkásként dolgozott különböző munkahelyeken. Édesapja, aki az egyik legrégebbi nyilas párttag volt, súlyos alkoholizmussal küzdött, kétszer idegklinikán is kezelték. Gyermekei egy időre menhelyre kerültek, felesége öngyilkosságot kísérelt meg. Baráth Kálmán, édesapja biztatására lépett be a Nyilaskeresztes Pártba 1941-ben.¹⁴² A nyilas hatalomátvétel után a XIV. kerületi pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. 1945. január végén fogságba esett, ahonnan 1947-ben tért vissza. Ezután letartóztatásáig segédmunkásként dolgozott. 1952-ben társadalmi tulajdon elleni lopás büntette miatt három hónap felfüggesztett börtönre ítélték. 1948-ban kötött házasságot, három gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Baráth János (Budapest, 1927 - ?): Munkáscsaládból származott. Az elemi iskola után három polgárit végzett el. A háború előtt különböző munkahelyeken dolgozott. Édesapja

¹⁴² BFL XXV.4.a. 1967/4831., II. doboz, 1554. o.

nyomására lépett be a nyilaspártba 1941-ben. A Szálasi-puccs után apjával, és testvérével, Baráth Kálmánnal együtt fogtak fegyvert a zuglói nyilas pártszolgálat keretében. 1944 végén csatlakozott a Hungarista Légióhoz, ezért 1945-ben a Budapesti Népbíróság egy évi börtönre ítélte. Szabadulása után különböző munkahelyeken dolgozott. Letartóztatásakor a Fővárosi Szállítási Vállalatnál volt brigádvezető. 1955-ben házasodott meg, egy gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Bükkös György (Budapest, 1911 - ?): Eredeti neve Czéngruber, családja sváb eredetű. Kispolgári családból származott.¹⁴³ A négy polgári iskola után elektroműszerész szakvizsgát tett. 1932-1945 között szakmájában több munkahelyen is dolgozott. Már 1939-ben belépett a Nyilaskeresztes Pártba, 1943-ban nyilas pártiskolát végzett. 1944-ben a nyilas-puccs után a XIV. kerületi szervezetben propagandavezető volt december 25-ig, ezt követően az év végéig helyettes kerületvezető volt. 1945. január 1-től, mint kerületvezető tevékenykedett. Szovjet fogságba került, „Széplaki” néven kémgyanúsként adták át a magyar hatóságoknak. Propaganda tevékenységért az eljárást már 1945-ben megindították ellene, de a Népbíróság csak 1949-ben ítélte 10 évi börtönre. 1956. augusztus 16-i szabadulását követően az Elektroakusztikai Gyárban (korábban: Telefongyár) helyezkedett el műszerészként. Letartóztatásáig dolgozott itt, párttag nem volt, de 1957-től kezdve tagja volt a Vasas Szakszervezetnek. Munkahelyén csaknem minden gazdasági munkára mozgósító társadalmi feladattól kivette a részét. Az 1956-os forradalom ideje alatt tudatosan vállalt éjszakai beosztást, hogy ezzel is igazolhassa a hatóságok felé azt, hogy „elhatárolódik az ellenforradalmi tevékenységtől”.¹⁴⁴

Erős János (Giczy, 1898 - ?): Mezőgazdasági-munkás családban született. Az elemi iskola elvégzése után kőbányász lett, majd konyhai kiségitő, utóbb pedig mint hivatalsegéd dolgozott. 1940-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilas-puccs után fegyveres pártszolgálatos lett a XIV. kerületi pártszervezetnél. A háború után napszámosként a kisbéri erdőgazdaságnál állt alkalmazásban, később hivatalsegéd lett. 1923-ban házasodott, egy gyermeke született. A háború után egyik pártba sem lépett be. 1966-ban már nyugdíjas volt.¹⁴⁵

¹⁴³ A vádiratban a „Czeingruber” névváltozat szerepel.

¹⁴⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz., Bükkös György összefoglaló vallomása, 808. o.,

¹⁴⁵ U.o., Erős János vallomása, 1064. o.

Füredi Pál (Kecskemét, 1912 - ?): Szegényparaszti családból származott. Négy elemi elvégzése után lakatosipari tanuló lett, 1944-ig lakatosként dolgozott az Állami Vas- és Gépgyárban. 1942-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. 1944 novemberében jelentkezett a XIV. kerületi szervezetnél pártszolgálatosnak. 1945-ben internálták, innen azonban megszökött és Kecskeméten telepedett le. Ettől kezdve letartóztatásáig a MÁV Kecskemét Kisvasúti Fűtőház lakatososa volt. 1937-ben házasodott meg, gyermeke nem született. A háború után nem volt párttag.

Hernádi Jenő (Hatvan, 1924 - ?): Kispolgári családból származott. Az elemi iskola után lakatos szakmát tanult, és 1944-ig lakatosként is dolgozott. Az év végén csatlakozott a zuglói pártszervezethez, ami ekkor már lényegében csak a fegyveres pártszolgálatot jelenthette. Emiatt a háború után, 1945-ben internálták. 1957-ben társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopás miatt egy év börtönre ítélték. Szabadulása után a MÁV-nál, majd a Gyógyszeripari Kutató Intézetben dolgozott lakatosként. 1948-ban nősült meg, egy gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Hollay József (Budapest, 1919 - ?): Munkáscsaládból származott. Négy polgári elvégzése után szabósegédi vizsgát tett. A Szálasi-puccs idejéig különböző kisiparosoknál állt alkalmazásban. 1939-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilasok hatalomra jutása után a XIV. kerületi pártszervezetnél lett fegyveres pártszolgálatos. A háború után szakmájában dolgozott tovább, letartóztatásakor a Jelmezkölcsönző Vállalatnál volt szabó. 1950-ben kötött házasságot, egy gyermeke született. 1946-ban belépett az MKP-ba, 1956 októberéig volt a párt tagja. 1965-ban kérte felvételét az MSZMP-be. Letartóztatásakor tagjelölt volt.

Kálmán László (Pécel, 1925 - ?): Értelmiségi családból származott. Négy polgári elvégzése után műszerész tanuló lett. 1944 októberéig a Telefongyárban dolgozott. Ezt követően a XIV. kerületi nyilas szervezetnél lett pártszolgálatos, de a pártba nem lépett be. 1949-ben a Népbíróságok Országos Tanácsa háborús és népellenes bűncselekmény miatt egy év hat hónap börtönbüntetésre ítélte. 1945-ben házasodott meg, de 1949-ben elvált. 1950-ben ismét megnősült, s ebből a házasságából két gyermeke született. Letartóztatását megelőzően a Kontakta Alkatrészgyárban dolgozott műszerészként. Szorgalmas munkájáért több alkalommal részesült jutalomban. A háború után nem volt párttag.

Kovács János (Budapest, 1919 - ?): Szegényparaszti családból származott. 1939-ig postai csomaghordóként dolgozott, majd a háború kitörését követően rövid megszakításokkal katonai szolgálatot teljesített. 1944 novemberében a XIV. kerületi nyilas pártszervezetnél a fegyveres pártszolgálat tagja volt. A háború után a Csepeli Vas és Fémművekben karbantartó kőművesként helyezkedett el. 1951-ben izgatás büntette miatt 8 év szabadságvesztésre ítélték. 1940-ben házasodott meg, két gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

Kovács István (Jászladány, 1909 - ?): Munkáscsaládból származott, édesapja a Tanácsköztársaság idején községi direktórium tag volt. Géplakatos képesítéssel rendelkezett, és 1944 októberéig szakmájában dolgozott. 1938-ban lépett be a nyilas pártba. A nyilas-puccs után a XIV. kerületi pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. A háború után egy ideig bujkált, majd Tiszakécskén helyezkedett el mozigépészként. Különböző munkái voltak, letartóztatásakor a Munkaügyi Minisztérium 638. számú helyiipari iskolájában volt oktató. 1935-ben kötött házasságot, három gyermeke született. Ő maga a háború után nem volt párttag, gyermekei viszont felnőttkorukban beléptek az MSZMP-be.

Krauth Gyula (Budapest, 1906- ?): Földműves családból származott. Négy elemi elvégzése után kőművesként dolgozott, és egy ideig a pék szakmát is tanulta. 1944 decemberében testvére, Krauth József és ismerőse, Kröszl Vilmos rábeszélésére és fenyegetésére vállalt fegyveres pártszolgálatot a zuglói pártszervezetnél. A háború után ismét kőművesként dolgozott. 1930-ban nősült, egy gyermeke született. Politikai pártnak soha nem volt tagja. A háború után munkája elismerésként két alkalommal kapta meg a Kiváló Dolgozó címet.

Krauth József (Budapest, 1914 - ?): Földműves családból származott. Három elemi elvégzése után kőműves inasként, majd fuvarosok mellett dolgozott. 1939-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A hatalomátvétel után a XIV. kerületi pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. A háborút követően egy ideig rakodómunkás volt, majd 1952-ben a Geofizikai Intézethez került gépkocsivezetőnek. 1942-ben nősült, gyermeke nem született. A háború után nem volt párttag. 1947-ben vádat emeltek Krauth ellen¹⁴⁶, de felmentették, mivel nem derült ki, hogy Krauth pártszolgálatos volt, mindössze annyi, hogy Kröszl fenyegetésének hatására részt vett egy lakás kifosztásában.

¹⁴⁶ Nb.VI.1165/1947/3.sz. ügy. A felmentést a NOT is jóváhagyta (V.1625/1947.sz.)

Kröszl Vilmos: (Budapest, 1911 – 1967).¹⁴⁷ Apja kereskedő volt, nyolcan voltak testvérek, az iskola elvégzése után pékinas, majd péksegéd lett. Szakmájában azonban nem helyezkedett el, különböző helyeken dolgozott segédmunkásként. Valójában meglehetősen sokáig szülei tartották el.¹⁴⁸ Kétségbevonható közlés szerint 1934. október 5-től 1935. február 5-ig volt először katona, majd 1938-ban teljesített további 47 nap katonai szolgálatot.¹⁴⁹ 1944. október 15. után lépett be a Nyilaskeresztes Párt XIV. kerületi szervezetébe. December 25-ig mint fegyveres pártszolgálatos, ezt követően december 31-ig mint kerületvezető, majd 1945. január 15-ig mint kerületvezető-helyettes tevékenykedett. 1946-ban megházasodott, 3 gyermeke született. A háború végétől csaknem egy évtizedig alkalmi munkákból élt. 1954-től letartóztatásáig a Kőbányai Sörgyárban dolgozott, mint kazántisztító.¹⁵⁰ 1957-ben rövid időre rendőri felügyelet alá helyezték, mivel a forradalom idején egy ízben fegyveresen látták Nyáregyházán, és állítólag kommunista- és szovjetellenes kijelentéseket tett. 1960-ban tiltott sörárusítás miatt egy évi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Más adat szerint 1961-ben ítélték el.¹⁵¹ Más pártnak nem volt tagja.

Mészáros László (Szentes, 1926 - ?): Kisiparos családban született. Négy gimnázium befejezése után 1942-ben posta szaktanfolyamot végzett. 1943-ban a szentesi postánál kezdett el dolgozni, mint tisztviselő. A front közeledte elől költözött Budapestre. Egyik ismerőse, Nyiri Gábor hívta be a zuglói nyilas pártszervezetbe, ahol fegyveres pártszolgálatos lett. A háború után 1946 augusztusáig ismét postatisztviselő volt, ekkor azonban B-listázták. Ezt követően különböző munkahelyeken állt alkalmazásban. 1950 és 1965 között öt esetben büntették meg lopás, csalás és sikkasztás miatt. 1954-ben kötött házasságot, de 1957-ben elvált. 1960-ban nősült ismét, előző házasságából egy gyermeke született.

Monostori (Michalik) Gyula (Baja, 1928 - ?): Munkáscsaládból származott. Négy polgári iskola elvégzése után 1943-ban a Vákuum Technikai és Villamossági Rt.-nél helyezkedett el. Ugyanebben az évben belépett a Nyilaskeresztes Párt ifjúsági szervezetébe, ahol 1944 tavaszán a nemzetségvezető tisztséget látta el. Édesapja a legrégebbi nyilas párttagok közé tartozott. A hatalomátvételt követően a zuglói pártszervezetnél fegyveres

¹⁴⁷ ÁBTL, A-1325, 1. o.

¹⁴⁸ ÁBTL, O-12542, 3.

¹⁴⁹ Más helyen az az állítás szerepel, hogy 1933 októberétől 1935 márciusáig volt besorozva. Ekkor azonban még nem létezett sorozott állomány a Magyar Királyi Honvédségben.

¹⁵⁰ ÁBTL, A-1325, 15.

¹⁵¹ ÁBTL, O-12542, 5.

pártszolgálatos volt. A háború után különböző munkahelyeken géplakatosként dolgozott. 1949-ben önkéntesként lett a Néphadsereg tagja. Tisztiiskolát végzett, és letartóztatásáig különböző tiszti beosztásokban látott el szolgálatot. 1957-ben házasodott meg, gyermeke nem született. Katonai szolgálatának ideje alatt két ízben is kitüntették, és az 1956-os forradalom utáni tevékenységéért a „Munkás-Paraszt Hatalomért” emlékérmét kapott. 1949-ben tagja lett az MDP-nek, az 1956-os forradalom után pedig az MSZMP-nek, ahonnan letartóztatását követően zárták ki.

Németh Lajos (Zirc, 1917 - 1967): Munkáscsaládból származott. A négy polgári iskola után lakatos segéd lett. 1939-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba, ahol tizedvezető lett, gyűlésekre kellett mozgósítania a tagságot¹⁵². A nyilas-puccsot követően a párt XIV. kerületi szervezeténél volt fegyveres pártszolgálatos. 1944. december 25-től a fegyveres pártszolgálat vezetője a kerületben. 1944-ben kötött házasságot, két gyermeke született. A háború után a MÁVAG Hídépítő Vállalatnál, majd a Hazai Fésűsfonóban dolgozott. Egy évig Bölske község tanácselnöke is volt. 1954-ben lopás miatt hat hónapi börtönre ítélték. Ezután a Dunaújvárosi Fésűsfonó művezetője lett. 1946-ban belépett az MKP-ba, 1954-ben büntetése miatt kizárták a pártból. 1965-ben kérte felvételét az MSZMP, de nem vették fel, mivel nem tartották őszinte embernek, bár szakszervezeti funkcionárius volt.¹⁵³

Pataki Ferenc (Jászberény, 1924 - ?): Szegényparaszti családból származott. Az elemi iskola után a lakatos szakmát tanulta ki. 1944-ig a Weiss Manfréd cégnél dolgozott lakatosként. 1944 elején lépett be a Nyilaskeresztes Párt ifjúsági szervezetébe a XIV. pártkerületben és ott egy ideig mint propaganda-vezető működött. A Szálasi-puccs után a zuglói pártszervezetnél volt fegyveres pártszolgálatos. A háború után különböző munkahelyeken dolgozott lakatosként. 1959-től letartóztatásáig az ÉM 1. sz. Földmunka Gépesítő Vállalat szerelési csoportvezetője volt. Jó munkájáért Kiváló Dolgozó címmel tüntették ki. 1959-ben kötött házasságot, gyermeke nem született. A háború után nem volt párttag.

Sándor Alajos (Budapest, 1915 - 1967): Kispolgári családból származott. Négy gimnázium elvégzése után fogtechnikusi képesítést szerzett, azonban szakmájában nem tudott elhelyezkedni, különböző alkalmi munkákból élt. 1938-ban lépett be a Nyilaskeresztes Pártba.

¹⁵² BFL XXV.4.a. 1967/4831., Németh Lajos jellemzése, I. doboz, 921. o.

¹⁵³ U.o., Németh Lajos jellemzése, I. doboz, 894. o.

A nyilas hatalomátvételt követően a főkerületnél, majd a Vkf.6. osztályán, részben pedig a XIV. kerületi pártszervezetnél tevékenykedett. 1945 februárjában esett szovjet fogságba, ahonnan 1947-ben tért vissza. Ezután Bonyhádra költözött, ahol különböző munkahelyeken dolgozott. 1956 után „ellenforradalmi cselekményei” miatt két és fél év börtönre ítélték. 1947-ben belépett az MKP-ba, tagsága azonban egy év után megszűnt. 1940-ben házasodott meg, 1944-ben elvált. 1949-ben ismét megnősült, házasságaiból 3 gyermeke született.

Szőke Antal (Csongrád, 1924 - ?): Munkás családból származott. A négy polgári iskola után órás segéd lett. 1942-ben lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. A nyilaspuccs után a XIV. kerületi pártszervezetnél lett fegyveres pártszolgálatos. A háború után 1947-ben önálló órás kisiparos lett. 1954-ben tiltott határátlépés kísérlete miatt 8 havi börtönre ítélték, és iparendélyét is bevonták. Az iparendélyt 1963-ban kapta meg ismét, és letartóztatásáig, mint órás kisiparos dolgozott. 1949-ben házasodott meg, felesége azonban 1959-ben meghalt. Még ebben az évben újra megnősült, ebből a házasságából egy gyermeke született. A háború után nem volt párttag.

A fent lista elolvasása után rögtön szembeötlő az, amit indoklásában a bíróság is megállapított: *„Vádlottak valamennyien itt éltek velünk a 22 év alatt. Az akkor zömmel 18-26 éves vádlottak beilleszkedtek népi demokratikus rendszerünkbe, közülük többen jó munkájukkal igyekeztek jóvátenni a 22 év előtt elkövetett bűneiket, családot alapítottak, gyermekeik vannak, akik már népi demokratikus rendszerünk neveltjei, és akik ma már talán meg sem értik az apáik által elkövetett szörnyű bűnöket.”*¹⁵⁴ A 19 elítélt közül 4-en léptek be az MKP, az MDP vagy az MSZMP valamelyikébe, és egyikük sem lépett be más pártba. Az egyes elítéltekről, illetve akkor még csak terheltekről készített vállalati jellemzéseket figyelembe véve az elítéltek közül Monostori-Michalik Gyula és Pataki Ferenc vádlott volt a legbuzgóbb „szocialista hazafi”: *„Híve népi demokráciánknak, mint pártonkívüli bátran szembeszáll a helytelen nézetekkel is, politikailag jól tájékozott, pártszemináriumokon rendszeresen továbbképzzi magát.”*¹⁵⁵ A többi jellemzést áttekintve azt a képet kapjuk, hogy ha nem is ilyen buzgalommal, de többségük nagyon szívesen vette ki a részét a szocializmus építéséből. Ötöt közülük jó munkájukért előléptették vagy többször is kitüntettek, de rajtuk kívül a többiek is majdnem mind közmegelegedésre végezték munkájukat. Az anyagiasság,

¹⁵⁴ U.o., I. doboz, 299-300. o., idézi: Sólyom-Szabó, i.m., 379-380. o.

¹⁵⁵ U.o., II. doboz, 2454. Jellemzés az Építőipari Minisztérium I.sz. Földmunkát Gépesítő Vállalattól. A jellemzéseknél felbukkan a korszak tragikomikus zsargonja, pl. „Szövetkezeti üdvözlettel!” (U.o. 1546.)

illetve az a mohóság, ami egykor valószínűsíthetően sokukat a nyilasmozgalom felé hajtotta, egyes jellemzésekben ekkor is felbukkant, például a Kálmán Lászlóról írt véleményben. Eszerint nagyon jól dolgozik, de „rendkívül anyagiás, kapzsi ember ... sok esetben illetve munkatársait hazug vádakkal, ha azok közül valakinek a havi keresete magasabb összegű volt, mint az övé.”¹⁵⁶ Köztörvényes ügyek miatt négyen voltak büntetve, közülük azonban egyedül Mészáros Lászlót B-listázták, aki így eredeti foglalkozását nem folytathatta, ezért nem illik teljesen ebbe a sorba. Ahogyan arra már utaltam, az 1956-os forradalom alatt csak hárman voltak aktívak, de hármuk közül Kovács István mindössze egy felvonulásban vett részt. Szerencsétlenségére azonban repülőgépről leadott tűzcsapás áldozatává vált és sebesült lábát combközéptől amputálni kellett. Ennek ellenére „annak érdekében végezte szerény munkáját, hogy az általános iskolát végzett fiatalokból marxista szellemű, hazaszerető, a szocialista társadalmat szolgáló, a munkásosztályhoz hű szakmunkásokat neveljen.”¹⁵⁷ Ezen felül családjában is példát mutatott, hiszen mindhárom gyereke MSZMP tag lett. Az elítéltek társadalomtörténetileg valamennyien a munkássághoz sorolhatóak, de még a korszak terminológiája szerint is a munkásosztályhoz tartoztak, dacára annak, hogy néhányan közülük kiemelkedtek, és kisebb adminisztratív beosztásokat láttak el. Ennek ellenére, talán a szépítés szándékával az MSZMP Politikai Bizottsága részére készített és 1967. január 10-én tárgyalt összeállításban a következő adatok szerepelnek: 15 munkás, 1 kisiparos, 1 gépkocsivezető, 1 honvéd százados és 1 tisztviselő.¹⁵⁸

Az elítélteken kívül figyelembe kell venni a peranyagokban felbukkanó párttagok listáját is (lásd az 1. Mellékletet). A listán szereplők közül, akiknek ismert a foglalkozása, vannak néhányan, akiket a középrétegekhez kell sorolni vagyoni helyzete, állása vagy végzettsége alapján. Ők teljesen hiányoznak a vádlottak közül. Nem véletlenül. Az a néhány ismert nyilas testvér, aki inkább a középrétegekhez tartozott, nem vett részt az atrocitásokban. Rengeteg olyan nevet találhatunk, amelynél mindössze annyi tudtunk megállapítani, hogy pártszolgálatos volt, és atrocitásokban vett részt. Megkockáztathatjuk, hogy akiknek a neve mellett a listán csupán annyi szerepel, hogy „pártszolgálatos”, azok nagy valószínűséggel mind a munkássághoz, illetve az alsóbb néprétegek körébe tartozott. A lista alapján valószínűsíthető: a XIV. pártkerület nyilas magját éppen Zugló két legfontosabb üzeme, a Danuvia Gyár és a Telefongyár munkásai adták. Ezen kívül a környék számos kisebb üzeméből vagy műhelyéből állt össze a nyilas kerület tagsága, illetve abból a szegényebb sorú

¹⁵⁶ U.o., II. doboz, 1904.: A Kontakta Alkatrészgyár jellemzése Kálmán Lászlóról.

¹⁵⁷ U.o., II. doboz, 2235.: a 638.sz. Helyiipari Iskola véleményezése Kovács Istvánról. Kovács ennek az iskolának a lakatosműhelyében oktatott ipari tanulókat.

¹⁵⁸ MOL 288.f. 5/414.ő.e., 180. o.

alkalmazotti vagy kisvállalkozói rétegből, amely minden nagyvárosban fellelhető (házmesterek, utcaseprők, trafikosok, utcai gyümölcsárusok, kistisztviselők). Érdekesség, hogy a listán összesen hat olyan nyilas testvér szerepel, akinek a foglalkozásaként „házmestert” tüntettek fel. Ez a kép majdnem fedi a nyilasok társadalmi bázisáról a fordulópontra jelentő a Ránki-tanulmány megállapításait, nevezetesen, hogy a nyilasok mozgalmát távolról sem a középosztály mozgalmát volt, de nem is kizárólag a munkásoké, hanem más rétegek körében is sikeres tudott lenni.¹⁵⁹ Különösen is igaz ez a XIV. kerületre, amelyet így jellemez a tanulmányban: „Új lakónegyed. Iparosok, munkások, közalkalmazottak, kis üzletemberek. Zsidó népesség: 12,3%”.¹⁶⁰

Ránki György az 1939-es budapesti választások adatainak részletes elemzése után azt állította, hogy: „Sikere (t.i. a nyilasmozgalomé) abban rejlett, hogy a jobboldal jelszavait, aktív, nagyon agresszív antikapitalista propagandával egészítette ki, mellyel magához vonzotta a munkásosztály egy kevésbé öntudatos, szakképzetlen, bizonytalan gazdasági és társadalmi egzisztenciájú részét. Kemény, radikális módszerei, új, nagy számban alsó társadalmi osztályokból származó vezető rétege segítette abban, hogy az antikapitalizmus két – a munkásosztály szociális problémáinak is hangot adó (felülről az uralkodó osztályon belüli ellentétben alapuló és alulról jövő) formáját összekovácsolja”.¹⁶¹ Megállapításait a peranyagok alapján összeállított lista és az elítéltek adatai alapján tovább kell gondolnunk. Az a kép, mely szerint a nyilasok 1939-es választási sikerüket a frissen iparba került, jórészt szakképzetlen munkásoknak köszönhetik, 1944-re vonatkozóan úgy tűnik, némileg módosult. Ami a „bizonytalan gazdasági egzisztencia” problematikáját illeti, kétségtelen, hogy a nyilas tagok többségét a szegénységükből fakadó anyagi motivációk is vonzották a párthoz. A „bizonytalan társadalmi egzisztencia” viszont annyiban nem igaz, hogy elsőprő többségük tisztességes szegénységben élt, kifejezett bűnözők nem is voltak a tagság soraiban – bár mint később kiderült, mihamarabb alkalom adódott, nem haboztak élni a „lehetőségekkel”, sőt, néhányan később a létező szocializmus körülményei között is megragadták a kínálkozó alkalmakat, legalábbis a vádlottak közül. Egyfajta bizonytalanság azonban abban a tekintetben mégis megfogható, hogy a vádlottak között magas volt a foglalkozásbeli mobilitás.

A listán szereplő nevek kapcsán a szövegekörnyezet arra enged következtetni, hogy a tagok már régebben Budapesten éltek, vagy éppenséggel budapestiek, illetve zuglóiak voltak.

¹⁵⁹ Ránki György: Az 1939-es budapesti választások, in: *Történelmi Szemle*, 1976/4.sz., 629. o.

¹⁶⁰ Ránki György, i.m., 627. o.

¹⁶¹ Ránki György, i.m., 630. o.

Mivel azonban, ahogy erre még kitérünk, a lista az 1944-es, törzstagoknak tekintett „testvérek” neveit tartalmazza, így nem árul el semmit a feltehetően jóval nagyobb létszámú 1939-es vagy 1940-es tagságra vonatkozóan. Annyi mindenesetre biztos, hogy bár az elítéltek valamivel több, mint fele vidéki születésű (tízen a tizenkilencből), ez nem jelenti azt, hogy őket „vidékieknek” kellene tekintenünk, hiszen többségük hosszú évek óta Budapesten élt. A szakképzetlenség az elítéltek többségénél jellemző, de a listán feltüntetett foglalkozások alapján nem feltétlenül állja meg a helyét a nyilas törzsgárdára vonatkozóan. A „*kevésbé öntudatos*” leírás viszont annyiban igen, hogy munkás és szocialista öntudatuk ugyan volt a zuglóiaknak (a tizenkilenc vádlottból csak négy nem származott munkáscsaládból), de ez nem marxista munkásmozgalomhoz kötődött. Annak a társadalmi képletnek a dinamikája tehát, amely alkalmas a nyilas mozgalom tagságának leírására, a következőképpen ragadható meg: 1938 és a hatalomátvétel között kialakult egy viszonylag állandó és összetartó nyilas törzstagság, amelyhez az országos siker napjaiban jelentős „külső kör” csatlakozott szimpatizánsokból, szavazókból, valamint azokból, akik csak rövid ideig voltak párttagok. 1944-re azonban ez a külső kör nagyrészt feloszlott, és csak a valóban „hívőnek” nevezhető törzstagság maradt meg. Bükkös György elmondása szerint a XIV. pártkerületben körülbelül 1500 tag volt, közülük 150 lehetett a tisztségviselő aktív létszáma.¹⁶² Ehhez képest az 1. Mellékletben közölt listán a 19 elítélttel együtt összesen 182 név szerepel. Bükkös, az egyik leginformáltabb kerületi nyilasként a legtöbb nyilas párttagot sorolta fel a rendőrségen tett vallomásaiban. Senkitől sem várható el, hogy 22 év múltán másfél ezer névre emlékezzen, de a többi vádlott és a tanúk vallomásaiból is csak a 150 tagot számláló aktív névsorával nagyságrendileg megegyező létszám állt össze. Kizárható-e ennek alapján a Bükkös-féle adatok valóságosága? A kérdés megválaszolásához négy tényezőt kell figyelembe venni. Gál Csaba, az egyik legfontosabb nyilas szervező, 1938 nyarán három hét alatt 1200 új tagot toborzott a XII. kerületben.¹⁶³ Ez azonban a nyilas mozgalom hőskorában volt, éppen a felfelé ívelő szakaszban. Ugyanakkor az egyik elítélt, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása szerint a negyvenes években egyes rendezvényeken „akár száz fő” is megjelent, az ifjúsági csoport kirándulásain pedig átlagosan 10-15 fő volt jelen¹⁶⁴. A harmadik támpontot egy lista szolgáltatja, amelyet a nyomozati anyagokhoz csatoltak, s amelyet a XIV. pártkerület ifjúsági csoportvezetője szignált.¹⁶⁵ Ezen „*az aktív munkát és pártéletet élő testvérek*” 15 fős névsorát

¹⁶² Bükkös György első tárgyalási napon tett vallomása, 1967.január 19., idézi: Sólyom-Szabó, i.m., 111. o.

¹⁶³ Gál Csaba tevékenységét lsd.: Máthé Áron: *Nyilas konspiráció. Szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására*, in: Valóság, 2006/5.

¹⁶⁴ BFL XXV/4.a. 1967/4831. II. doboz, 1555. illetve 1621.

¹⁶⁵ ÁBTL O-12542, 24. o.

olvashatjuk. Az iraton szereplő lista az ifjúsági csoport létszámáról nagyjából megegyezik Bükkös vallomásával. Ugyancsak fontos szempont a hatalomátvétel napján, a Pasaréti úton jelenlévők Bükkös által megadott létszáma. Bükkös állítása szerint mintegy 8 ezer ember jelent meg, Zuglóból pedig 60-an voltak jelen.¹⁶⁶ Ekkor Budapestnek összesen 14 kerülete volt, és valószínűleg még számításba jöhetnek Budapest elővárosai, illetve a környékbeli kisebb települések is. Mindent összevetve, a Pasaréti úti tömeg becsült mérete és a résztvevő zuglóiak alacsony létszáma között mindenképpen ellentmondás áll fent, így arra következtethetünk, hogy ennek kapcsán Bükkös, mint más esetekben is, túlzott. Az viszont lehetséges, hogy a riadólánc rosszul működött, vagy a mozgósítható tagok aránya volt alacsony. Vagy pedig nem voltak 8 ezren a Pasaréti úton. Az nem tűnik különösebben valószínűnek, hogy Zuglóban meglepően alacsony lett volna a nyilas tagság aránya. A már hivatkozott Ránki-tanulmány erre is támpontot ad. Az 1939-es választásokon a nyilaspártok ebben a kerületben 29,6 százalékot értek el.¹⁶⁷ Ez azt jelenti, hogy ekkor a kerületben erős volt a nyilas mozgalom. 1944. második felében viszont nem lehetett 1500 tag a XIV. kerületben, hiszen a kiépített riadólánc ellenére így még a zuglói tagok egy tizedét sem sikerült volna 1944. október 15-ére mozgósítani.¹⁶⁸ Valószínűbb, hogy ez a valaha volt tagok összesített száma, esetleg a taglétszám csúcspontja, amely azonban nem 1944. őszére esett. Alighanem ez a létszám is a kommunista rendőrség riogató propagandafogásaként került meghatározásra.

A lista egy másik jellegzetessége a nyilas családok kérdése. Házaspárok, testvérek, sőt egész családok voltak együtt tagok a zuglói pártszervezetben. Sőt, nem csak tagok, hiszen a nyilas mozgalom nem csupán párt volt, hanem egy teljes életforma-szervezet is – azaz, céljainak megfelelően egy totális mozgalom. Szálasi az 1938-ban kiadott *Út és Cél* című munkájában a nemzetiszocializmus totalitásáról ír, amely totalitást röviden „nemzetnek” nevez. Ez hivatott majd magába olvasztani a régebbi totalitásokat: a „katonai totalitást”, az „egyházi totalitást” és a „gazdasági totalitást”.¹⁶⁹ Valójában a nyilas totalitás messze nem terjedt ki az egész nemzetre, bár uralmukat totálisnak szánták, és tettek is erre irányuló erőfeszítéseket. A nyilas totalitás azonban leginkább magukra a nyilas testvérekre volt érvényes.

¹⁶⁶ U.o., I. doboz, Ítélet, 146. o., illetve Bükkös György önvallomása 837. o., Bükkös vonatkozó 1966. május 17-i vallomását idézi: Sólyom-Szabó, i.m., 32. o.

¹⁶⁷ Ránki György, i.m., 627. o.

¹⁶⁸ Jóllehet, erre sehol nem találhatunk utalást, de az is lehetséges, hogy a tagság egy jelentős része katonai szolgálatot teljesített ebben az időben

¹⁶⁹ Szálasi Ferenc: *Hungarizmus - A Nemzetvezető művei I.*, szerk.: Gede Tibor, Gede Testvérek, Budapest. 2004., 111. o.

A korszak viszonyaihoz mérten meglepő, és bizonyos értelemben „modern” jelenség volt az aktív női tagok felbukkanása. Például az ifjúsági csoport korábban említett kirándulásain sem kizárólag fiúk vettek részt, hanem lányok is, igaz jóval kisebb számban. A nők kisebb adminisztratív állásokat töltöttek be a pártapparátusban és az ellátást biztosították, valamint motozóként is szerepeltek az elhurcolások kezdete után. Figyelemreméltó, hogy a nyilasok között létezett egyfajta torz egyenjogúsítás is. Kröszl egyik vallomása szerint idősebb Hollósy (a kerületvezető-helyettes) az egyik nyilas lánynak a következőt mondta: *„te sem vagy kivétel, neked is részt kell venni a zsidók verésében.”*¹⁷⁰ A peranyag más pontjain is felbukkannak arra utaló jelek, hogy egyes esetekben a női tagok is bekapcsolódtak a foglyok bántalmazásába, azonban a kivégzésekben nem vettek részt.

A zuglói nyilasok listája, és az elítéltek háború utáni élete – bár nem tekinthető reprezentatív mintavételnek – alátámasztja azt az állítást, amely szerint a nyilas mozgalom egyik legfontosabb (ha ugyan nem a legfontosabb) vonása a szocialista, illetve munkáspárti jelleg volt. Szálasi Ferenc nem tévedett tehát a munkásságot illetően, amikor a következőket jegyezte fel börtönnaplójába az 1945. novemberi választások kapcsán: *„Meggyőződésem, hogy a választásoknál a Hungarista Mozgalom tagjai és a vele rokonszenvezők óriási tömege ugyancsak részt vett. És pedig a parasztságunk és a középosztályunk hatalmas többsége a kispártban, munkásaink és szegény testvéreink tömege a marxista pártokat duzzasztotta fel.”*¹⁷¹ De tisztában voltak ezzel a „csereszabatosággal” a magyar munkások is. A nyilasok által szervezett 1940-es országos bányászsztrájk idején a következő mondás járta a nógrádi bányászok között: *„Zöld a paradicsom, de ha megérik, piros lesz!”*¹⁷² A zuglói nyilas elítéltek között természetesen volt, aki antikommunista érzelmeinek adott hangot, amikor erre lehetősége nyílt. Döntő többségük azonban beilleszkedett a szocialista Magyarország új rendjébe, mi több, megtalálni vélte számítását a kommunista pártba-, vagy a szintén kommunista szakszervezetekbe való belépéssel, illetve az „aktív” pártonkívüliséggel. Nincs okunk feltételezni, hogy a zuglói nyilasok listáján szereplők máshogy viselkedtek volna. Aki közülük el kívánta hagyni az országot, az megtette még a háború vége felé.

Egy fontos tényezőre azonban még fel kell hívnunk a figyelmet. A zuglói nyilasok listája az 1944-es állapotot mutatja. Ekkora a mozgalom – létszámát tekintve – már kifejezetten hanyatló korszakában volt, csak a legelkötelezettebbek vagy a hatalomátvételt követő konjunktúrára építők maradtak a párt tagjai. Valóban, ha szemügyre vesszük a listát,

¹⁷⁰ BFL XXV/4.a. 1967/4831. I. doboz, Kröszl Vilmos vallomása, 1966.március 7., 689. o.

¹⁷¹ *A Szálasi-per*, szerk.: Karsai Elek és Karsai László, Reform, Budapest., 1988. 17. o.

¹⁷² Interjú Ribánszky Róberttel, a hangfelvétel Máthé Áron tulajdonában.

feltűnővé válik a régi nyilasok nagy aránya. Közöttük nem tudunk olyanról, aki korábban kommunista vagy szociáldemokrata párttag lett volna – azonban az elítéltek közül utóbb többen is csatlakoztak a kommunista párthoz. Ez azonban nem áll ellentmondásban az eddig leírtakkal; a nyilas mozgalom legnagyobb sikereit 1938 és 1941 között érte el, és valószínűleg ekkor fordultak meg a mozgalom soraiban a legtöbben azok is, akik kiábrándultak a marxista munkáspártokból. Ráadásul, az hogy nem írtak le erről adatot, nem zárja ki, hogy lehettek ilyenek, akár szép számmal is. Feltehetően a kommunista rendszer számára kényelmetlen lett volna az a tény, hogy a korábbi szocdem elvtársak felcsaptak nyilas testvérnek.

A kommunista diktatúra történetírása számára természetesen kissé kínos volt a két mozgalom közötti rokonság. Visszaemlékezésekben is csak említés szintjén bukkannak fel erre történő utalások. *„Ózdon a szakszervezet helyiségében történt egy vasárnap, hogy több fiatal gyári munkás bizalmas beszélgetésbe elegyedett velem. Azzal hozakodtak elő, hogy 1939-ben, illetve 1940-ben többen közülük beléptek a nyilas pártba, mert annak vezetői megígérték, hogy harcba szállnak a bérek felemeléséért. Ezzel a demagógiával a nyilasoknak sikerült a gyári dolgozókat Salgótarjánban és más helyeken is megtéveszteni. ... Láttam, hogy komoly fiatal munkások, akiket csak megtévesztettek a fasiszták, de soha meg nem győztek.”*¹⁷³

Általánosságban a kommunista propaganda sikeresen iktatta ki az emlékezetből a nyilasokkal való hasonlóságot. Ahogy korábban már említettük, 1958-ban ismét perbe fogták Péntek Istvánt. A nyomozás során a nyilasokkal kapcsolatban csak a „fasiszta” címkét ismerő kihallgató tiszt döbbenten kérdezte tőle: *„Önt baloldaliságáért üldözték és ugyanakkor Szálasi felkínálta Önnek a nyilas ideológia irányítását?”*¹⁷⁴

Azt, hogy a nyilas és a kommunista mozgalom egy töről fakadt, már közvetlenül a háborút követően igyekeztek tagadni. Szálasi és társai népbírósági perében is felmerült ez a kérdés. A kommunista párt által delegált politikai népbíró és egy nyilas vezető között a következő párbeszéd zajlott le:

Korbasits népbíró: Ön az előbb azt mondta, hogy azért lett nyilas párttag, mert a 25 éves rendszert tartotta bűnösnek abban, hogy a magyar nép lehetetlen életviszonyok között élt. Tudja-e, hogy Önök ennek a 25 éves letűnt rendszernek édes gyermekei?

Gera (hallgat)

Korbasits népbíró: Tudja-e, hogy aki szembe mert szállni ezzel a rendszerrel, eltették láb alól, felakasztották, de legalábbis hosszú időre bebörtönözték?

¹⁷³ Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1966., 32. o.

¹⁷⁴ ÁBTL, V-145877, 18. o.

Gera: Tisztában vagyok vele.

Korbasits népbíró: Viszont azt is tudja, hogy a maga pártvezetőjét ezzel szemben csak három évre ítélték el.

Gera: Pártunkat éppúgy üldözték.

Korbasits népbíró: Ez nem igaz, hiszen éppen most mutattam ki, hogy mi a különbség, milyen büntetést kaptak Önök és milyeneket a baloldal.¹⁷⁵

Ugyanebben a perben egy ingerült felszólítás is elhangzott az egyik nyilas vezető megjegyzését követően:

Kemény Gábor: Különbösen is, egy harcos mozgalom számára aktív résztvevőként a lakosság 2%-a elegendő. Csak a Nyilaskeresztes Párt és a kommunista mozgalom jelentkezhetett ebben a vonatkozásban.

Dr. Frank László népügyész (félbeszakítja): Ne vonjon párhuzamot a két mozgalom között!¹⁷⁶

A párhuzam azonban, mint ahogy láthattuk, nagyon is létezett. A Magyar Királyi Belügyminisztérium iratai között is szép számmal találhatóak a nyilas és marxista mozgalmak közötti átjárhatóságra vonatkozó megjegyzések. A baranyai főispán 1938. augusztus 30-i beszámolója szerint sok „*hungaristának ismert vasasi és mecsekszabolcsi köszénbányamunkás*” jelent meg a püspöknádasdi búcsún.¹⁷⁷ A zsebükben szociáldemokrata és nyilas jelvény is volt, s azzal dicsekedtek, hogy „*azt tűzik ki, amelyik divatosabb. Jelenleg a nyilasok alatt tűrik a szervezkedésüket, azért jelenleg oda tartoznak*”. A jelentésben a főispán ugyanakkor megemlítette még, hogy bár „*a munkásság saját szemszögéből nézve a dolgokat, a nyilas szervezkedést a szociáldemokrata szervezkedéssel teljesen azonosnak tekinti*”, mégis a bányavidéken „*szociáldemokrata ellenes és nyilas irányú*” a közhangulat. Nem meglepő tehát, hogy egyes esetekben még a hivatalos szervek is a baloldali munkásmozgalmak egyik válfajának tekintették a nyilasmozgalmat. Egy esetben például a szociáldemokraták központi lapjában, a Népszavában jelent meg a „*Csongrádi bíró lánya, Mariska*” című panaszos hangvételi cikk.¹⁷⁸ Ebben kifogásolták, hogy „*a detektívek a szociáldemokrata párt helyiségében keresik a nyilas iratok és plakátok terjesztőit ... ott érdeklődve, hogy ... nem a szociáldemokraták között akadtak-e, akik horogkereszteket festettek a járdára.*”.

¹⁷⁵ *A Szálasi-per*, szerk.: Karsai Elek és Karsai László, Reform, Budapest., 1988. 377-378. o.:

¹⁷⁶ U.o. 239.

¹⁷⁷ MOL, BM-7-res, K-149/1938, 6.tétel /12514. (Jobboldali mozgalmak)

¹⁷⁸ *Népszava*, 1938. július 2.

A baloldal az 1941 után jelentkező nyilas válságtünetek ellenére is tartott a nyilasok munkásokra gyakorolt vonzerejének újjáéledésétől. Egy Pest környékén tartott baloldali munkás összejövetelen az egyik előadó arra hívta fel a figyelmet, hogy a Nyilaskeresztes Pártban bekövetkezett szakadást a baloldali munkásmozgalomnak arra kell felhasználnia, hogy befolyást szerezzen a munkások között. A résztvevők között ugyanis kifejezésre jutott az a félelem, hogy a nyilasok pillanatnyi visszaszorulása után a munkásság, romló anyagi körülményei miatt ismét a nyilas mozgalomhoz fog csatlakozni. Valójában ezt a feltételezést még a jelentést készítő csendőrnyszervezők is képtelenségnek tartották – már csak a nyilas pártélet teljes pangása miatt is.¹⁷⁹ Pedig a baloldal félelme abból a szempontból nem volt alaptalan, hogy a nyilasok – éppen a mozgalmi élet pangása miatt – „műhely és gyári szociális csoportok” alakításáról határoztak. A tervezet Kassai-Schallmayer Ferenc¹⁸⁰ nevéhez fűződik. Ezeknek a csoportoknak a feladata részben a munkások szervezése, részben pedig a hatalomátvétel utáni átállításhoz szükséges adatgyűjtés lett volna a feladata.¹⁸¹ Egy másik, VII. kerületi értekezleten a nyilasok a Horthy-rendszer külpolitikáját és főként szociálpolitikáját ostromolták.¹⁸² A legutóbbi kormányok által bevezetett szociális intézkedésekről szólva az előadó megjegyezte, hogy „*a dolgozó éppúgy nyög a kapitalizmus járma alatt, mint előbb és ugyanúgy rabszolgája a tőkének, mint akkor*” (t.i. a Bethlen-korszakban). Majd hozzátette: „*Nem ismerheti a dolgozó munkásság igazi gondját, baját az az ember, aki nem közülük került ki, aki nem a nép fia, akinek minden gondolata a vagyongyűjtés*”. Az előadó azonban a jövőről szólva rámutatott arra, hogy „*mindezeket csak a nemzeti szocialista munkásállam (sic!) változtatja meg, a hungarista eszmén keresztül Szálasi Ferenc vezetése alatt*.”¹⁸³ A nyilasok természetesen tudták, hogy a törekvéseik és retorikájuk jelentős párhuzamot mutat a baloldali munkásmozgaloméval, sőt ezt vállalták is, bár érthető módon zavarta is őket. Egy nyilas körlevélben, amelyben a fent említett, Kassai-Schallmayer által megfogalmazott irányelvek végrehajtására adtak utasítást, a következőt olvashatjuk: „*ha tiltakozni merünk, akkor egyszerűen kommunistáknak bélyegeznek minket*.”¹⁸⁴

¹⁷⁹ MOL, BM-7-res, K-149/1941, 4.tétel (Jobboldali mozgalmak), 564.

¹⁸⁰ Kassai-Schallmayer (1903-1946), lakatos-, majd nyomdászstanonc, politikus. 1919-ben beállt a magyar Vörös Hadseregbe, és ettől kezdve részt vett a legális és az illegális szocialista, illetve kommunista munkásmozgalomban. 1934-ben az Új Szó című munkáslap szerkesztője lett, de írásaiból kiderült, hogy rokonszenvezik a nemzeti szocializmussal, ezért kizárták a pártból. Ekkor Szálasihoz csatlakozott, titkos karhatalom szervezése miatt azonban kétévi börtönre ítélték, majd internálták. 1941-es szabadulása után funkciókat töltött be a Szálasi-féle nyilaspártban, a hatalomátvétel után nemzetvédelmi és tájékoztatásügyi miniszter lett. A háború után a népbírósgalálra ítélték és kivégezték.

¹⁸¹ MOL, BM-7-res, K-149/1941, 4.tétel (Jobboldali mozgalmak), 572.

¹⁸² U.o., 604.

¹⁸³ U.o.

¹⁸⁴ U.o., 608.

Ez az eszmei és szervezeti háttér határozta tehát meg a nyilas mozgalom gerincét Zuglóban is, és ezért voltak a XIV. kerület kisebb-nagyobb üzemei és műhelyei a nyilasok bázisai.

Érdeemes összevetni a Ránki-tanulmány és a peranyagok adatait a Magyar Királyi Államrendőrség nyilvántartásaiból készített statisztikákkal. A rendőrségi nyilvántartásba vett baloldaliak- és cionisták adatairól Borsányi György, illetve Schmidt Mária készített feldolgozást.¹⁸⁵ A kartonok összesítése alapján Schmidt a következőt állapította meg: „*a baloldal a szakképzett férfi munkások mozgalmaként volt jellemezhető. Ezzel szemben a cionista férfiak zöme szakképzetlen volt*”.¹⁸⁶ A cionista balszárny másik két fontos jellemzője a női tagok magas száma, illetve a tagság nagyon fiatal átlagéletkora volt. Lakóhelyük többnyire nem a hagyományos munkáskerületekben volt, hanem a VI., a VII. és a VIII. kerületben. A VI. kerületet a következőképpen jellemzi Ránki György: „*kispolgári körzet, zsidó kis üzletemberek, nagyszámú kereskedelmi dolgozó és kézműipar*”, a VIII. kerület pedig így: „*különleges keveréke a munkás és kispolgári lakónegyednek. A belső részeken közalkalmazottak, a külső részeken kis üzletemberek, alkalmazottak és munkások, iparosok*”.¹⁸⁷ Hol helyezkedik el ehhez képest a nyilas mozgalom?

A fenti két kerület meghatározása és a cionisták szakképzetlensége pontosan ugyanazt a meghatározatlan társadalmi közeget idézi fel, amelyből a nyilasok is nagyszámú hívet toboroztak. Ahogy Ránki György jellemezte ezeket a rétegeket: „*bürokrácia ... iparosok, kis üzletemberek*”.¹⁸⁸ Erre a zuglói nyilasok listája kapcsán feljebb már utaltam: az 1944. októberi puccs után az aktív mag a munkásokon kívül az alsó középosztály és a pauper-lumpen rétegek képviselőiből került ki. A nyilas párttagok listáján szereplőkre nézve nagyrészt igaz az a Márai háborús naplójában feljegyzett jelenet, amikor egyik vacsoravendége a következő kijelentést tette: „*Nem vagyok tehetséges, és ezért van szükségem a nemzetiszocializmusra. ... Most rólunk van szó, a tehetségtelenekről. Ez a mi időnk.*”.¹⁸⁹ Voltak közöttük kifejezetten jó szakemberek, de mégsem ez határozta meg viselkedésüket a vizsgált időpontban (1944 őszen), hanem a munka nélküli, azonnali meggazdagodásra való törekvés, illetve a vélt vagy valós sérelmek miatti revansvágy.¹⁹⁰ A kollektívizmus diadala volt ez: ezek az emberek

¹⁸⁵ Borsányi György: *Ezernyolcszáz kartoték a budapesti baloldaltól.*, in: Valóság, 1983/9.sz.; illetve Schmidt Mária: *Rendőrségi megfigyelés alatt a cionista baloldal*, in: Diktatúrák ördögszekerén, Magvető, 1998.

¹⁸⁶ Schmidt Mária, i.m., 111. o.

¹⁸⁷ Ránki György, i.m., 626-627. o.

¹⁸⁸ Ránki György, i.m., 629. o.

¹⁸⁹ Márai Sándor: *Föld, föld!* ..., Helikon Kiadó, 2006., 12. o.

¹⁹⁰ Hasonló érzések feltehetően és az adott körülmények között mondhatni természetesen a cionista mozgalom merítési bázisánál is felbukkanhattak. Ez a vészidőszakig a magyar-zsidó kettős identitás helyett új identitás

főként társadalmi csoportok tagjaiként éltek át sérelmeket, nem pedig személyes sorsukból fakadóan. Az elítéltek közül többen hasonló viselkedési mintát igyekeztek továbbvinni a szocialista rendszerben is, természetesen a jóval szerényebb keretek között. Abból a szempontból is helytálló a fenti idézet, hogy a hangadók Zuglóban erkölcsi felelősséggel nem rendelkező, viszont mindenre elszánt emberek köréből kerültek ki. Olyan emberek kezébe került a hatalom, akik nyugalmas időkben sose kerülhettek volna ilyen pozíciókba.

keresésében jelentkezett, később a világháború végén, a deportálások és a nyilasok után, a kommunista párt csatornáztta be, a tisztogatások végrehajtásához és hatalomátvételhez alkalmas gárdát keresve.

Módszertani megfontolások a zuglói pártszervezet történetének összeállításakor

A Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom XIV. kerületi szervezete történetének tisztázásához látszólag bőséges anyag áll rendelkezésre. Több ezer oldalnyi vallomás, a nyomozati kísérlet fotóanyaga és számos egyéb csatolt irat.¹⁹¹ Úgy tűnhet, a bíróság az elsőfokon meghozott ítéletben megalapozottan állapította meg a tényállást, amit a feljebbviteli tárgyaláson csak néhány helyen, főként az egyes cselekményekben részt vevő vádlottak szerepét tekintve korrigáltak. Valójában ez a kép félrevezető. A vallomások között nagyon sok az egymásnak ellentmondó megállapítás. Ez a több mint 20 év távlatából felvett jegyzőkönyveknél természetesnek is lenne tartható, azonban az 1945 és 1950 között rögzített vallomások esetében is így van. De nem csak ellentmondásokról van szó, hanem arról is, hogy az utóbbiakat, azaz a háború után felvett jegyzőkönyveket a terheltek feltehetően kivétel nélkül fizikai kényszer hatására írták alá. Az egyik zuglói pártszolgálatos, Pintér László így számolt be erről 1945 tavaszán szüleinek: *„3 óra hosszat vertek gumibottal, ugráltak a hátamon, talpamat verték ólmosbottal, míg kínomban azt nem mondtam, hogy gyilkoltam. Így lettem gyilkos. A mostani ügyben 75% a hamis ügy.”*¹⁹² Az Andrássy út 60.-ban elszenvedett bántalmazásokat hiába jelentette be a Népügyészségnek, még mentő tanúit sem hallgatták meg, és a vád főként *„három, bosszújában és elkeseredésében kétségtelenül elfogult és gyűlöletében szemmel láthatólag elvakult nő”* vallomására támaszkodott.¹⁹³ Az 1945-öt követő években lefolytatott népbírósi eljárások egy része nemcsak koncepciós volt a „nyilas volt, tehát gyilkolt” elv alapján, hanem egyes esetekben sommás is. Volt olyan ügy - Hortobágyi László ügye -, amelyben egyetlen nap alatt döntött a bíróság. Ebben az ügyben vádló tanúk nélkül ítélték életfogytiglanra egy 14 éves fiataalt. Akadt olyan eljárás is, ahol nagyon gyenge lábakon álló bizonyítékok alapján mondták ki a halálos ítéletet. Ifjabb Hollósy Zoltán perében a Népbírósiak mindössze két olyan tanúvallomás alapján állapította meg, hogy a vádlott részt vett emberek kivégzésében, amelyekben maga a kivégzés tényállítása nem is szerepelt, csak az, hogy a körülményekből a tanúk erre következtettek.¹⁹⁴ Márpedig ezek a

¹⁹¹ A per vizsgálatának fő forrását az 1966-67-es eljárás anyagai jelentik, amelyhez csatoltak néhány, egyes zuglói pártszolgálatosok ellen előzőleg lefolytatott perek anyagait. A következőkben csak akkor tüntetem fel az ügy elnevezését, ha nem a „nagy”, 1966-67-es eljárásról van szó.

¹⁹² BFL XXV.4.a. 1967/4831., V. doboz, Pintér László ügye, Pintér László levele szüleihez, 6487. o.

¹⁹³ U.o., V. doboz, Pintér László ügye. Idősebb Pintér László beadványa a Népbírósiakhoz, 6503. o.

¹⁹⁴ U.o., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye. Javaslat ifj. Hollósy Zoltán hátralevő büntetésének elengedésére, , 6799.

dossziék szolgáltak az 1966-67-es eljárás alapjául, különösen is a Vigh József és társai ügy.¹⁹⁵ Ráadásul, ahogyan arra egyébként mind az első-, mind a másodfokon eljáró bíróság utalt, az idő múlása gátolta az egyes cselekmények felderítését. Ez azonban nagyon enyhe megfogalmazás. Az egyik elítélt a nyomozati szakaszban így emlékezett vissza: *„Az egészről ami megmaradt bennem, a lövések fénye, a félelem, a védtelen emberek félelemtől eltorzult arca, ez amire vissza tudok pontosan emlékezni. Ott voltam és nem tudok emlékezni, mit csináltam.”*¹⁹⁶ Így tehát az iratok átvizsgálása után leszögezhető, hogy az 1967-es perben elítéltek és a tanúk vallomásaiból a pontos cselekményeket nagyon nehéz rekonstruálni, inkább csak *jelenségeket* vagy *motívumokat* lehet megkülönböztetni. Ilyen jelenség- vagy motívum típusok voltak: 1. a jelentősebb események a pártkerületben illetve az azokat követő vérengzések; 2. egyes helyszínekhez (pl. a Duna-part vagy a bulgárföldek) kapcsolódó gyilkosságok; 3. jelenetek a pártház belső életéből; 4. foglyok kísérése a főgyűjtőhelyekre; 5. kínzási módszerek; 6. nők megerőszakolása és a foglyok nemi kapcsolatra való kényszerítése; 7. zsidó javak összegyűjtése és a fosztogatás; 8. a védett házak elleni razziák, illetve védleveles személyek elleni atrocitások. A kihallgatótisztek több esetben is zavarba jöttek, mivel a vallomásokban előadott motívumok különbözőképpen kapcsolt változatokban fordultak elő, és kérdéses volt, hogy egy vagy több cselekményről beszélnek-e az egyes vádlottak. A felsorolt motívumtípusokon belül számos önálló variáció szerepelt. Ezeket nehéz volt meghatározott időpontokhoz és bizonyos esetekben pontos helyszínekhez kötni (példa erre az elhurcolási útvonalak kérdése). Ennek köszönhető az időpontok rendkívül bizonytalan megjelölése is: például „október végén – november elején” vagy „1944 végén”. A vizsgálat fő céljaként mindössze annyi jelölhető meg, hogy minél több tömeggyilkosságot bizonyítsanak a vádlottakra, tehát alapos a gyanú, mely szerint a nyomozószerv, az ügyészség és a bíróság is egyes motívumokat több különböző bűncselekmény re-, illetve egyszerűen csak konstruálásához is felhasznált. A 2. számú Mellékletben közölt áttekintő táblázat az elkövetett gyilkosságokról ezt támasztja alá. A táblázat az elsőfokú bíróság ítélete alapján készült, amelyet a Legfelsőbb Bíróság nem helyesbített, kivéve az azokban részt vevő nyilasok vonatkozásában. E tekintetben a Legfelsőbb Bíróság többek között a következő kijelentést tette *„ma már pontosan nem állapítható meg, hogy egy-egy kivégzés alkalmával hány személyt*

¹⁹⁵ Ebben az ügyben a fővádlott, Vigh József a bíróság előtt szintén jelezte, hogy az ÁVH-n kényszer alatt tett vallomást. Sem az ő, sem a testvére egyes időpontokra vonatkozó mentő tanút nem hallgatták meg, ráadásul kirendelt védőjük nem „irgalmas ítéletet” csak „igazságos ítéletet” kért. Mindkettejüket kivégezték. (U.o., V. doboz, 6925., 6950. és 6953. o.)

¹⁹⁶ U.o, II. doboz, Mészáros László önvallomása, 1883.

öltek meg, melyik pártszolgálatos melyik helyen vett részt a kivégzésben.”¹⁹⁷ Ez lényegében az egész ítéletet megkérdőjelezi. Ha megnézzük a táblázatot, feltűnő az időpontok jó részének bizonytalanságán túl az is, hogy az egyes kivégzéseknél meggyilkoltak számát az esetek elsősorú többségében csak körülbelül adták meg. Visszatérő jelenség az áldozatok számánál a „kb. 15 fő”. Sok esetben, némileg meghökkentő módon nagyobb létszámot jelöltek meg a tettesek közül, mint az áldozatoknál. A bíróság számos esetben azt sem tudta megállapítani, hogy kik voltak az elkövetők, visszatérő szófordulat a megnevezett tettesek mellett a „*több fegyveres pártszolgálatos, akiknek nevei nem ismeretesek.*”. Ráadásul több esetben az elsőfokú bíróság „*egy-egy vádlottak olyan tevékenységben való részvételét is megállapította, amikor az illető vádlott az elsőfokú ítélet ténymegállapítása szerint nem is tevékenykedett a nyilas pártszervezetben.*”¹⁹⁸ Az áldozatok közül elenyésző a nevesített áldozatok aránya, és ezek közül is van olyan, akit nem a nyilasok öltek meg (ahogyan azt a Mexikói úti eseményeknél látni fogjuk), és több olyan is, akinek halálát csak másodkézből, hallomásból szerzett értesülés alapján állapította meg a bíróság (pl. Beretvás Tibor és családja). Szintén az áldozatok kérdéséhez kapcsolódik az a sajátosság, miszerint az elsőfokú bíróság nem foglalkozott azzal, hogy honnan kerültek üldözöttek a pártházba. Ennek a problémának a megoldását mintegy adottnak vette, egyszerűen azt a képet alakította ki, hogy a pártház pincéjében *állandóan* voltak megkínózható és kivégezhető foglyok. Kézenfekvő lenne, hogy nekik az elsőfokú ítélet elején felsorolt rajtaütésekben elhurcoltak közül kellett volna kikerülniük, akiknél a „*további sorsuk ismeretlen*” megállapítás szerepel. Az ő létszámuk azonban a legmagasabb becsléseket alapul véve is összesen 52 fő, ehhez képest a karácsonyi vérengzésnél önmagában 50 fő kivégzését állapította meg az első fokozatú bíróság! Ezt, a történeti valóság szövetén látványosan tátongó lyukat a Legfelsőbb Bíróság egy huszárvágással intézte el. „*Tömegesen fordultak elő olyan esetek, hogy egyes lakásokból vagy csillagos házakból üldözötteket hurcoltak be a pártházba, majd későbbi időpontban az üldözöttek egy részét kivégezték.*”¹⁹⁹

Megdöbbentő módon nem vették figyelembe az Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartásait, pedig bizonyítékokhoz is csatoltak egy listát a XIV. kerületből beszállított, tarkólövessel vagy egyéb módon meggyilkoltak holttesteiről. A lista – amely egyébként a peranyagok között nem volt fellelhető – az ítélet szerint 108 holttest adatait tartalmazta.²⁰⁰ Ha

¹⁹⁷ ÁBTL V-153693/1, 248. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

¹⁹⁸ ÁBTL V-153693/1, 251. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

¹⁹⁹ U.o., 257. o.

²⁰⁰ BFL BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, 193. o. A lista egy részét a riportkönyvben közzé tették, lsd. Sólyom-Szabó, i.m., 28-29. o. A peranyagokban a Bonctani Intézet nevet használták.

az Igazságügyi Orvostani Intézet nyilvántartásait tisztességesen figyelembe vette volna a bíróság, néhány tömegkivégzés körülményei látványosan máshogy alakultak volna. Így például az Öv utca és a Csömöri út sarkán nem „november közepe táján” történt kivégzés, hanem pontosan november 13-a előtt legfeljebb egy nappal. 12-15 meggyilkolt helyett pedig 7 holttestet szállítottak be hivatalos boncolásra.²⁰¹ Ugyanezen a napon szállítottak be a Paskál malomtól 9 holttestet. Ez arra enged következtetni, hogy a bíróság egy adott napon (a pártház avatásának a napján) történt eseményeket választott szét, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy minél több tömeges kivégzést állapíthasson meg a nyilasok rovására.²⁰² Arról nem is beszélve, hogy a bíróság megállapításaival ellentétben nem gyilkolhatták meg aznap valamennyi foglyot, hiszen egyikük (Friedmann Ervin) később tanúskodott. Ez az egyik legfeltűnőbb példa egy *motívum* különböző variációkban való előadására. Kérdés az is, hogy hova tűntek a karácsony este meggyilkolt 50 fogoly többségének földi maradványai, hiszen ennél az esetnél 17 holttestet szállítottak be a Bonctani Intézetbe. A Legfelsőbb Bíróság a különböző kivégzéseknél felmerülő pontatlanságok és bizonytalanságok tekintetében is figyelemreméltó könnyedséggel vágta át a gordiuszi csomót: a vádlottak „*nem emlékezettek pontosan a kivégzések számára, helyére és időpontjára, a kivégzettek számára és kilétére, valamint a kivégzésben részt vevő pártszolgálatos-társak személyére.*”²⁰³ A bíróságnak viszont például pontosan kellett volna tudnia azt, hogy a december 27-én elhurcoltakat nem végezheték ki december 26-a és 31-e között, csak december 27-e és 31-e között.²⁰⁴ Még egy gyilkosság időpontjaként jelölte meg a bíróság a december 26-a és 31-e közé eső időszakot, ami azért is furcsa, mivel máshol azt rögzítették, hogy a pártszolgálat december 27-én alakult újjá, azaz, december 26-án az ítélet megállapításai szerint nem is volt, aki foglyokat vegyen őrizetbe vagy aki meggyilkolja őket.

Az eljárás során elsősorban a gyilkosságokkal foglalkoztak a hatóságok, így az ítéletben természetesen nem a zuglói nyilas pártszervezet története olvasható, mindössze annak egy, feltehetően kibővített része illetve erősen torzított változata. Ez a torzítás jól megragadható mind a vádirat, mind az ítéletek bevezető szövegeiben, amelyek kifejezetten történelmietlennek, sőt dilettánsnak hatnak, még a korszak ideológiai csúsztatásait leszámítva

²⁰¹ Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartásai 1944-ből, 3178, 3179, 3182, 3183, 3188, 3189, 3207.sz. bejegyzések.

²⁰² Ide kapcsolódik még, hogy Bükkös visszaemlékezése szerint a kivégzéseket a Rákos-patak mentén hajtották végre; és valóban aznap egy holttestet be is szállítottak boncolásra a Rákos-patak mellől (Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet, 1944. évi archív nyilvántartás, 3174.sz. bejegyzés).

²⁰³ ÁBTL V-153693/1, 257. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

²⁰⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 186-187. o.

is.²⁰⁵ A fenti okok miatt a pártkerület történetének összeállításakor bár törekedtem a kronologikus eseményleírásra, mégis elsősorban inkább a vallomásokat újraolvasva próbáltam betekintést adni a zuglói nyilasokhoz kötődő események és jelenségek körébe. A vallomások újraértelmezésénél elsősorban az egykori nyilasok vallomásait vettem alapul, amellyel kiegészítettem az ítélet biztosnak tűnő részeit. Ítélet alatt az elsőfokú ítéletet értem, ahogyan ezt a lábjegyzetekben is jelöltem. Mint ahogy feljebb említettem, a másodfokú ítéletben lényegi korrekciók az egyes eseményekre vonatkozóan nem szerepelnek. Különösen is fontos forrást jelentenek Bükkös György vallomásai. Régi nyilasként és propaganda-vezetőként ő volt, aki a legjobban ismerte a XIV. pártkerületet és a vizsgálat alatt is a legmesszebb menően együttműködött a nyomozókkal, és teljes egészében feltáró jellegű vallomást tett. A fővádlott, Kröszl Vilmos is őszintének tartotta: „*Tíz évet letöltött már börtönben, s így természetes, hogy őszinte!*”.²⁰⁶ Bükkös vallomásainak hangvételéből kiderül, amit védőügyvédje is hangsúlyozott: elsősorban ideológiai alapon vett részt a párt életében, nem pedig azért, mert vagyonra akart volna szert tenni, vagy a katonai szolgálat alól kibújni.²⁰⁷ Ez a tény azonban egy furcsa kettőséget idézett elő: egyrészt, gyakran hangsúlyozta megbánását, illetve azt, hogy már 1944-ben tudatában volt az egyes cselekmények szörnyűségének, másrészt viszont mintha titkos büszkeséggel számolt volna be a nyomozótiszteknek arról, hogy milyen nagyszerű eseményekben és szervezkedésben vett részt. Ezt vádlott társai szóvá is tették: „*Bükkös György egyébként semmit nem változott, ma is ugyanaz a szószátyár aki volt. Ő volt a nyilasház Goebbelse.*”.²⁰⁸ Ez a szószátyárság a bíróság számára csak látszólag segítette elő a tényállás meghatározását, viszont számunkra, megfelelő forráskritikával kezelve, biztosítja azt az anyagot, amely jelentősen hozzájárul a zuglói nyilas uralom jellegzetességeinek bemutatásához.

²⁰⁵ Az egyik ilyen jellemző – bár távolról sem a legfontosabb - torzítás, hogy jóformán minden, a nyilas uralom időszakában felállított alakulatot a pártszolgálaton kívül „Hungarista Légiónak” neveznek.

²⁰⁶ ÁBTL V-153693/1., Fogdahálózati jelentés, 1966.június 6., 211. o.

²⁰⁷ Sólyom – Szabó, i.m., 348. o.

²⁰⁸ Sándor Alajos az utolsó szó jogán, idézi: Sólyom – Szabó, i.m., 352. o.

„Szabad betyárok” – a XIV. kerületi nyilas pártszervezet tevékenysége

A perben az 1944. október 15-e utáni időszak az, ami a vizsgálat tárgyát képezte, mégis, érdemes röviden utalni arra, hogy milyen lehetett az élet egy budapesti nyilas pártkerületben a hatalomátvétel előtt. Mint a módszertani megfontolások kifejtésénél jeleztem, Bükkös György ismerte a legjobban a párt működését, ezért a zuglói nyilas szervezet ismertetését az ő tevékenységével kezdem. Bükkös néhány évi párttagság után, 1943-tól lett tömbvezető a lakása környezetében. 1943 telén az Andrassy út 60-ban fél éves pártiskolán vett részt, majd 1944. március 19-e után propagandavezetőnek nevezték ki. Feladatai propagandavezetőként a következők voltak: legális és illegális röplapokat, propaganda füzeteket, könyveket terjesztett, sör- és teadélutánokat szervezett.²⁰⁹ Ez a hatalomátvétele után annyiban változott csak, hogy már nem kellett semmilyen illegális politikai tevékenységet végeznie, viszont a békés sör- és teadélutánok szervezése is elmaradt.

A hatalomátvétele előtt a Bácskai utca 11.-ben volt a párthelyiség, és a pártszervezet vezetője dr. Jakab András orvos volt.²¹⁰ Kisebb körzeti párthelyiségek is léteztek: a Fogarassy út és a Várna utca sarkán, az Ilosvay utca 50.szám alatt és a Szuglói utcában. Bükkösön kívül több elítélt is aktív volt a pártban, ők is vezető beosztásokat kaptak a hatalomátvétel után. Idősebb Hollósy Zoltán vezette az Ilosvay utcai irodát. Erős János tömbvezető volt. Németh Lajos 1939-től volt nyilas párttag, tizedvezetői tisztséget kapott, gyűlésekre mozgósította a párt azon tagjait, akik az ő tizedéhez tartoztak.²¹¹ Sándor Alajos, miután 1938-ban belépett a pártba, rövid ideig (1939-as bevonulásáig) ifjúsági vezető volt. Az ifjúsági szervezetben 1942-43-tól kezdve plakátot ragasztottak, falra firkáltak, és különböző ifjúsági rendezvényeken vettek részt, leginkább táncmultságokon. Minden vasárnap kirándulásokat szerveztek.²¹² Amikor pedig erre az időjárás miatt nem volt lehetőség, akkor is rendeztek vasárnapi összejöveteleket, melyek *„célja az ideológiai előadások által az eszmetudatosítás volt”*, szerdánként pedig értekezletet tartottak.²¹³ Sándor Alajos bevonulása után Szelepcsényi vette át az ifjúsági vezető a funkcióját.²¹⁴ Feltehetően ő is azok között a kerületi nyilas vezetők között lehetett, akik az egyik legrégebbi nyilas testvér, idősebb Baráth János figyelmét többször is felhívták arra, hogy írassa be a XIV. pártkerületbe a két fiát, akiket végül 1941-

²⁰⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, 483., Bükkös György vallomása, ill. 745. o.

²¹⁰ Más adatok szerint Bácskai utca 10. vagy 12.

²¹¹ U.o., I. doboz., Németh Lajos életrajza, 921.

²¹² Lásd.: U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 798., illetve II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1586. o.

²¹³ ÁBTL O-12542, 24. o.

²¹⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., II. doboz, Sándor Alajos összefoglaló vallomása, 1503.

ben be is léptetett. Egyik fia a belépése utáni időkből két nagyobb ifjúsági eseményre emlékezett: 1943-ban egyszer a Hűvösvölgyben egy nagy ifjúsági találkozón vettek részt, egyszer pedig Pilisborosjenőn egy hősi halált halt katona temetésén. Később, 1944-re már különböző pártcsoportokat hoztak létre az ifjúság bevonásával, ezeknek a feladata részben továbbra is röpcédula terjesztés, jelszavak falrafestése volt, de a hatalomátvételre történő felkészülés jegyében megkezdték a szabotázs cselekmények felderítését (megelőzését) az egyes üzemekben, a zsidók kijárási tilalmának betartatását és a csillagviselési kötelezettség ellenőrzését, valamint a „*kommunista tevékenységek megelőzését*”.²¹⁵ Ekkoriban, még október 15. előtt, az idősebb Hollósy, Szloboda és Bükkös tartott lelkesítő vagy éppen uszító tartalmú beszédeket a kerületben. A hatalomátvételre készülve egyes nyilasok rendőrségi kiképzést kaptak azzal a céllal, hogy a hatalom átvétele után majd a nyilaspárt és a rendőrség összekötőjeként működjenek, „*természetesen politikai vonalon*”. A pártszolgálatot egy bizonyos Kuti József pártszolgálatos tanította japán „*önvédelmi és birkózó fogásokra*”.²¹⁶ A hatalomátvétel előtti időszakban tehát már egy összeforrott törzsgárdáról beszélhetünk, hiszen a régi nyilasok között baráti viszony volt, együtt jártak moziba, strandra, futballmérkőzésre.²¹⁷ Mindez a hatalomátvétel után gyorsan megváltozott.

A Szálasi-puccs napján, 1944.október 15-én az előre kidolgozott terv szerint a Pasaréti út 16. sz. alatti villában rendezték be a nyilasok irányítóközpontjukat. Már a Pasaréti út elején nyilas eligazítók álltak, mindenkit igazoltattak, csak nyilas vagy más szélsőjobboldali pártigazolvány felmutatásával lehetett belépni. A gyülekezőhelyen, ahol körülbelül 8000 ember jelent meg, Szelepcsényi László vezetésével a XIV. kerületi párttagokat is felfegyverezték, mindenki kapott egy pisztolyt és karszalagot.²¹⁸ Zuglóból közel 60 fő volt jelen, köztük néhány nő is, Nagy Elek lányai, Mária és Olga, illetve egy Bíró Lajosné nevű párttag. „*Türelmetlenül vártuk a fejleményeket .. jól elmúlt már 10 óra is, a megafon türelemre intette a várakozó nyilasokat. És egyszer úgy közel 11 óra felé megszólal a nyilas induló, és mi a hanglemez zenéjével énekeltünk. Végre most már ezt is szabad anélkül, hogy félni kellene a rendőri gumibottól. Megszólalt egy hang és mi figyeltünk: A német katonai parancsnokság jóváhagyásával és akaratával egyetértve Szálasi Ferenc vette át a hatalmat. Végtelennek látszó éljenzés zúgott a tömegben.*”. Az éjszakát a városmajori iskolában

²¹⁵ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1555-1556. o.

²¹⁶ U.o., I. doboz, Bükkös vallomásaiból, 802., 828., 832., 876. A „japán önvédelmi és birkózófogások” kérdését v.ö. Fleck Gyula tevékenységével a Hűség Házában, in: Máthé Áron: *Nyilas konspiráció*, in: Valóság, 2008/5.sz.

²¹⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966.március 3., 950.

²¹⁸ Kétféle karszalag is volt: az egyik piros alapon fehér körben zöld nyilaskereszt – ezt a felfegyverzett párttagok kapták, az ún. „Árpád-sávost” pedig az egyéb fegyveres erők tagjai. (U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966.február 17., 923.)

töltötték.²¹⁹ Ugyanitt gyülekezett már a nap folyamán a nyilas fiatalok egy jelentős része is, köztük a XIV. kerületiek, akiket előzőleg Szőke László mozgósított. Szőke László még 1942-ben, 18 éves korában lépett be a nyilaspártba. 1943-tól tevékenykedett a XIV. kerületben, mint az ifjúsági vezető helyettese és kultúrfelelős. A városmajori iskolában megjelent nyilas fiatalok közül toborozták a Hungarista Légió tagjait, Szőke maga is jelentkezett, jó barátjával, Mészáros Lászlóval együtt.²²⁰ Ezek a fiatalok a hárshegyi cserkészparkba kerültek kiképzésére, de sokan közülük később visszatértek az egyes pártszervezetekhez. Ez történt Monostori-Mihalik Gyulával is, aki édesapja intézkedésére került vissza a kerülethez.²²¹

Másnap, október 16-án új párhelyiséget foglaltak el a Thököly út 80. szám alatt, amely addig a Magyar Élet Pártjának helyisége volt. A MÉP embereit rövid úton kidobták a házból.²²² De nemcsak ezeket a szobákat foglalták el, hanem majdnem az egész épületet megszállták. 17-én már át is költöztek a Bácskai utcából, de eközben eltűnt a törzskönyv, amely a tagok neveit tartalmazta, Szelepcsényi ezért azzal, fenyegetőzött, hogy a Nemzeti Számonkérő Szék elé állítja a társaságot. A törzskönyv végül is előkerült. Szelepcsényi az utcáról is hívott ismerős nyilas párttagokat a költözés lebonyolításához, bútorszállításához, mondván nemcsak teadélutánra, szórakozni kell járni, hanem ilyen időkben is helyt kell állni, amikor harc van.²²³

Ezekben a napokban jött létre a fegyveres pártszolgálat is. Az elsőfokú ítéletben a következőket olvashatjuk erről: *„a nyilas főkerület utasította a kerületi nyilas vezetőket, hogy minden kerületben hozzák létre a nyilas fegyveres pártszolgálatot. A XIV. kerületben Szelepcsényi László nyilas kerületvezető kapott erre megbízást, akinek a vezetése alatt 1944. október 16-tól 1944. december 5-ig kb. 120 felfegyverzett nyilas tevékenykedett.”* A vádirat azonban még csak 40-50 fegyveres nyilasról tudott.²²⁴ Szelepcsényi kerületvezetőként *„köztudomásúan durva, erőszakos ember volt, akitől a párttagok féltek és rettegtek.”* Gyakran hangoztatta, hogy keményen kell eljárni, nem szabad félmunkát végezni. Ha dühbe jött, ami sokszor előfordult, azt kiabálta: *„Szarok vagytok, nem hungaristák!”*²²⁵ A kerületvezető helyettese idősebb Hollósy Zoltán lett, a fegyveres pártszolgálat vezetője eleinte egy Dajka Lajos nevű nyilas testvér volt, majd miután ő katonai szolgálatra vonult be, Szloboda Vilmos

²¹⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 837.-838. o.

²²⁰ U.o., I. doboz, Szőke Antal összefoglaló vallomása, 1966.július 15., 1190. o.

²²¹ U.o., II.doboz, Monostori-Mihalik Gyula vallomása, 1966.május 20., 2006.

²²² U.o., III. doboz, Takács Sándorné Weisz Margit naplója, 3176. ill. I. doboz, Bükkös Gy. nyomozati vallomása, 1966. május 17., 766. o.

²²³ U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 22., 928.

²²⁴ U.o., Elsőfokú ítélet, I.doboz, 146. o. illetve I. doboz, Vádirat, 598. o.

²²⁵ U.o., I. doboz, Kröszl összefoglaló vallomása, 699. o., ill. I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. február 23., 934. o.

lépett a helyére. Helyettesének egy Ónodi nevű nyilas testvért jelöltek ki. A pártszolgálaton belül 3 csoportvezető volt, Nagy Elek, Erős János és Szepeséri Gyula, akik a kezdeti időkben összesen kb. 50 pártszolgálatos felett rendelkeztek. De ezen belül kisebb csoportokat is kialakítottak. Idősebb Baráth János csoportjába tartozott például Surányi, Baráth Kálmán és még egy fő.²²⁶ Szelepcsényi kerületvezető testvér személyes testőrségét a Vigh fivérek (József, István és Sándor), Tallós József, illetve november 12-i belépése után Komlóssy Elemér repülő őrmester és idősebb Mihalik Gyula alkotta.²²⁷ Mihalik volt a legrégebbi nyilas, még a VIII. kerületi Nap utcai párhelyiségben csatlakozott Szálasi legelső pártjához, s hűségjelvénye is volt, amelyet azok kaptak, akiket a hatóságok letartóztatták, börtönbe zárták vagy internáltak.²²⁸ Ennek ellenére ennek a csoportnak a vezetője nem ő, hanem Tallós József lett. Ezt a csoportot néhányan „halálbrigádnak”, mások „klikk-csoportnak” nevezték, amelybe Kröszl is beleértették.²²⁹ Egyes tisztségek azonban valószínűleg cserélődtek, például a Szelepcsényi-féle központi brigádból egyszer felállítottak egy kisebb csoportot, ennek Erős János lett a vezetője, a csoport tagjai ifjabb Baráth János, ifjabb Mihalik, Bugár és az egyik Vigh voltak.²³⁰ Bár a kisebb csoportok (sejtek) megléte a fentebb leírtak alapján és a nyilas logikát ismerve logikusnak látszik, de mégis inkább az tűnik valószínűnek, hogy az idő előrehaladtával az amúgy is sebtében felállított szervezeti struktúra egy része bomlásnak indult, s egy-egy feladat végrehajtásánál ad hoc kerültek beosztásra a pártszolgálatosok.²³¹ Ezt támasztja alá, hogy egy ideig reggelente Szelepcsényi megbeszélte közvetlen csoportja, a „törzs” tagjaival a napi feladatokat, illetve az egyes feladatokban érintett tisztségviselőkkel, legtöbbször Bükkössel egyeztetett.²³² Később ezek a megbeszélések elmaradtak az egyre

²²⁶ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1556. o.

²²⁷ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 767. o.

²²⁸ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 772. o. Később Bükkös azt állította, hogy hűségjelvénye volt még Szloboda Vilmosnak, Nagy Eleknek és Ónodinak is. (U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 860. o.). A jelvény formája egy piros háromszög alakú szalagon függő kb. 3 cm. nagyságú zöld nyilaskereszt, közepén fehér színű H betűvel. A hűségpróba eredeti értelme az volt, hogy a politikai okokból börtönviselt nyilasok esküt tettek, hogy minden olyan akcióban részt vesznek, amely a párt érdekeit szolgálja. Kommunisták, ellenállók, szociáldemokraták nyilvántartása, ezekről felderítő jellegű adatok gyűjtése, akár megbízható pártonkívüliek segítségével. *„Ennek volt néha ellenhatása is, mert előfordulhatott olyan eset is, hogy a bevont pártonkívüli megismerkedhetett más nyilasokkal is és a későbbiek folyamán ellentámadásba ment át a felszabadulás után.”* (U.o.)

²²⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György a Krauth-fivérekéről, 795. o., ill. I. doboz, Németh Lajos vallomása, 933.

²³⁰ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 878.

²³¹ A kisebb, 4-5 fős, szinte bajtársi jellegű csoportokat Kröszl a mellé beosztott fogdaügynöknek is megemlítette. *„Tudod, mindegyikünknek volt 4-5 embere, akivel együtt jártunk, így jól összeszoktunk. Még a Szelepcsényi idején beosztottak mellém 4-5 levéntét, akikkel együtt jártunk a zsidó lakások és üzletek felnyitásához. Szelepcsényi eltűnése után ezek a srácok megint előkerültek, s mint megszokott emberek, tovább is velem maradtak.”* (ÁBTL V.153693/1. Fogdahálózati jelentés, 190.). Ez az úgynevezett „bácsi-rendszer” máshol is működött az ostrom idején. (Isd.: Ungváry Krisztián: Budapest ostroma, Corvina, Budapest 2009., 92. o.)

²³² BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Kröszl Vilmos összefoglaló vallomása, 699. o.

inkább ötletszerűvé váló pártszolgálat-beosztás, a rendszertelenné váló fosztogatás és az italozás miatt. Novemberben már esetlegessé vált a csoportbeosztás. Jól példázza ezt, hogy a foglyok egyik csoportjának kivégzésére küldött nyilasok közé úgy került be Mészáros László, hogy Szelepcsényi előzőleg beszólt a pártház nagytermébe, ahol többen beszélgettek, hogy „*Szöke testvér, te is ezeket kíséred!*”. Szöke Antal erre azt válaszolta, hogy „*Mészáros is velünk jön!*”.²³³ Szintén ide kapcsolódik, hogy amikor Kálmán László először ment be a Thököly út 80-ba, az őt behívó fegyveresek azzal a felkiáltással adták át a bentieknek: „*Na adjatok neki valami munkát!*”. Az első „munkája” az volt, hogy azon nyomban foglyokat kellett a pincéből felkísérnie.²³⁴

Eleinte Hollai József tartotta nyilván a motozások alkalmával elkobzott ékszereket, pénzt és egyéb értékeket.²³⁵ Létrehoztak egy úgynevezett nyomozó osztályt is, amelynek vezetője ifj. Hollósy Zoltán, helyettese pedig Soltész testvér volt. A nyomozó osztály rendszeresen névsorokat adott le a főkerületnek vagy a Gestaponak.²³⁶ Novembertől két részre oszlott a nyomozó osztály, illetve Tallósék csoportját átszervezték, és megkapták ezt a feladatkört is, ide került Surányi, Gelencsér és még néhányan.²³⁷ A nyomozó osztály munkáját nem csak a kerületi nyilasok és szimpatizánsaik bejelentései segítették, hanem besúgók is. „*Egy Volstatter nevű zsidó származású személy Szabó álnév alatt, mint katona főhadnagy együttműködött Szelepcsényivel. Ez a személy rendszeresen bejárt a pártba, és az ő bejelentései alapján számos embert fogtak el, akik bujkáltak.*”²³⁸ A ifjúsági vezető Tátrai Gyula volt, majd miután novemberben bevonult katonának, Szöke László látta el ezt a feladatot, akit 1944. november elején Csonka Emil országos nyilas ifjúsági vezető küldött vissza Zuglóba, mondván, hogy a pártnak ott van rá szüksége.²³⁹ A fiatalok először a propagandamunkában vettek részt, szórólapokat osztogattak. Hollai József irodavezető alá tartozott az adminisztrátor, Iglódy Sándor. Ő egy bizonyos Zsákné nevű nyilas irodistától vette át ezt a posztot, mivel az utóbbi a hatalomátvétel után visszalépett a pártélettől. Az irodavezető feladata volt a kiosztott fegyverek nyilvántartása.²⁴⁰

Szelepcsényi László a pártszolgálat részére a Danuvia Fegyver és Szerszámgépgyárból szerzett fegyvereket a gyár nyilas parancsnokságán keresztül, mivel a hatalomátvételkor

²³³ U.o., II. doboz, Mészáros László összefoglaló vallomása, 1852.

²³⁴ U.o., II. doboz, Kálmán László vallomása, 1966.május 16. 1916. o.

²³⁵ U.o., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966.március 23., 1272.

²³⁶ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 847. o.

²³⁷ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966. június 1., 1564.

²³⁸ U.o., III. doboz, Idősebb Hollós Zoltánné tanúvallomása, 2811. o.

²³⁹ U.o., II. doboz, Szöke László önvallomása, 1202.

²⁴⁰ U.o., I. doboz, Vádirat, 598. o., ill. lsd még: I. doboz, Bükkös György önvallomása, 838. o. ill. I. doboz, Hollai József összefoglaló vallomása, 1310. o.

kapott fegyvereket később le kellett adni, ami nagyon felháborította a nyilasokat. Ezután Vajna Gábor belügyminiszter a pártszolgálat és a vezetők részére engedélyezte a fegyverviselést. Egészen 1945. január 10-ig a Danuviából látták el pisztollyal és géppisztollyal a XIV. kerületi nyilas szervezetet. A nem sokkal a hatalomátvétel után kapott fegyverek használatát a Danuvia Gyár egyik fegyvermestere ismertette.²⁴¹ A löszert a Tallós által vezetett pártszolgálatos csoport – Szelepcsényi személyes testőrsége – őrizte, az egyik Vigh testvértől lehetett belőlük igényelni. A löszert első alkalommal idősebb Hollósy és Szloboda osztotta ki, egyelőre fejenként két tárat adtak ki a géppisztolyokhoz. A löszerral fogolykísérések alkalmával nem kellett pontosan elszámolni, sőt állítólag dicséret is járt a hiányzó löszerekért.²⁴² November közepéig még nem volt elegendő fegyver ahhoz, hogy minden nyilas testvérnél lehessen, ezért a helyettes-kerületvezetőnél kellett felvenni a fegyvereket és az egyes akciók után ott is kellett leadni őket.²⁴³ Teherautókat a XIV. pártkerület részére szintén a Danuvia Gyárból biztosítottak. A Vigh-testvérek közül ketten állandó belépőt kaptak a Danuvia területére, és akkor vehették igénybe a gépkocsikat, amikor szükségük volt rájuk.²⁴⁴ Egy idő után azonban igyekeztek úgy intézni, hogy egy teherkocsi mindig kéznél legyen a pártház előtt. A teherautókhöz az üzemanyagot részben a katonaságtól, részben pedig repülőterekről szerezték be.²⁴⁵ A gyár nyilas szervezetének tagjai néha panaszkodtak amiatt, hogy egyes esetekben a teherautókat véresen adták vissza használat után.²⁴⁶

Őrség mindig állt a kapuban, Szelepcsényi kivételével mindenkinek kellett őrszolgálatot vállalni, bár az őrszemélyzet zömét az idősebbekből illetve a nagyon fiatalokból állították ki. Az őrszemélyzet beosztásáért és tevékenységéért is Erős János felelt.²⁴⁷ Az őrséget a pártszolgálatosok készenléti csoportja egészítette ki. Az őrség eleinte nappal egy főből állt, éjszaka kettőből, akik kint mozogtak a Stefánia úton és a Thököly úton.²⁴⁸ Később a szolgálatot megerősítették. 1944. október-november folyamán még kevesen voltak állandóan

²⁴¹ U.o., I.doboz, Bükkös György önvallomása, 874. o. A fegyverek között nem csak Danuvia géppisztolyok, hanem Mannlicher karabélyok is voltak. (U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 923. o.)

²⁴² U.o., II.doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 1., 1556., illetve II. doboz, Szőke Antal önvallomása, 1203.

²⁴³ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 1., 1564.

²⁴⁴ U.o., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966.március 23., 1274. o.

²⁴⁵ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1631.

²⁴⁶ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 770.

²⁴⁷ ÁBTL V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 184. o.

²⁴⁸ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 17., 768. o., ill. Monostori-Mihalik Gyula vallomása, II.doboz, 1966.május 20., 2006. o. Az iratokban rendszeresen a „Gestapo” kifejezést használják, és én is ennél a kifejezésnél maradtam, azonban feltételezhető, hogy ez alatt átfogóan az összes náci biztonsági szervet értették.

bent a pártházban, később sokan beköltöztek, így bővült az állandóan rendelkezésre álló pártszolgálatosok száma is.

Egy Balogh nevű nyilas testvér, gúnynevén a „Szakállas Rém” volt az összekötő a főkerület felé. Ő vette át rendszeresen azokat a személyeket, akiket a főkerületnek vagy a „Gestaponak” kellett átadni.²⁴⁹ Megszervezték a kapcsolatot a kerületben működő közületekkel és nagyüzemekkel is. Bükkös lett a kapcsolattartó a kerületi KISKA alakulatokkal, Németh József a zuglói Villamosvasút központtal, a rendőrséggel ifj.Hollósy. A Nemzeti Bankkal is tartották a kapcsolatot, mivel a rekvirált értékek egy részét, leginkább a takarékkönyveket eleinte ide adták le. A nagyüzemek területén természetesen tovább működtek a nyilasok munkásszervezetei, a helyi szervező irodák és a pártszolgálattól független fegyveres gyári őrség. Más kerületekkel bizalmas ügyekben futárokkal tartották a kapcsolatot, Baráth Kálmánt például biciklivel küldték a X. kerületi és a VIII. kerületi pártházba, de volt kapcsolatuk az V., a VI. és a VII. kerülettel is – lényegében majdnem az egész pesti oldallal. Néha ezektől a kerületektől érkeztek küldöttek érdeklődni egyes, a nyilasok által keresett személyekről. A kerületvezetők esetenként az Andrássy út 60-ban találkoztak. Az Andrássy út 60. őrségéhez többször rendeltek erősítést a különböző kerületek pártszolgálatosaiból, ilyenkor a XIV. kerület is küldött testvéreket.

A pártház élelmezését több forrásból biztosították, egyrészt az élelmezésügyi kormánybiztosságról, másrészt helyben: Vigh József és a kis Mihalik egy fél tonnás Mérai teherautóval hordta be az élelmiszereket az elhagyott lakásokból a pártházba. A címeiket a Vigh-fivérek szerezték.²⁵⁰ Élelmet legális úton is szereztek be Zuglóban: csaknem minden reggel a Gizella úti pékségbe küldtek egy pártszolgálatost, hogy zsemlét és kenyeret hozzon, máskor pedig a Perl-féle kenyérgyárból hoztak kenyeret, de egy ideig egy környékbeli pék is szállított a pártházba kenyeret.²⁵¹ Később már nem volt ennyire könnyű a helyzet, karácsony után Pintér László egy kis kézikocsival járt élelem után.²⁵² Nyilas formaruházatot 1944. november közepén biztosítottak a legtöbb pártszolgálatos részére, amikor a hajósok székházában nagy mennyiségű fekete posztót találtak, és minden testvérnek méretre készült egyenruhát csináltattak egy belvárosi szabósággal.²⁵³

²⁴⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 17., 769. o.

²⁵⁰ U.o., II.doboz, Monostori-Mihalik Gyula vallomása, 1966.május 20., 2006.

²⁵¹ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1632., illetve II. doboz, Kovács János összefoglaló vallomása, 2192. Lsd. még: Tóth László tanúvallomása, idézi Sólyom-Szabó, i.m., 318. o.

²⁵² BFL XXV.4.a. 1967/4831., II.doboz, Pintér László ügye. Kivonat az 1945.április 3-án felvett jegyzőkönyvből, 1749. o.

²⁵³ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 798. o.

A hatalomátvétel után, október 20-a körül két nagy nyilas rendezvényt is tartottak a kerületben, egyrészt a Danuviában, amelyet Nagy Elek, a központ munkáspropaganda-felelőse szervezett, a másikat a zuglói pártházban, ahol a központ főpropagandistája adott elő Bükkös György köszöntője után. A gyűlést a pártszolgálat biztosította, Bíró Lajosné, a női csoport vezetője gondoskodott az étkeztetésről a földszinti helyiségekben. A propaganda volt az egyik legfontosabb feladatuk: Bükkösnek végig kellett látogatnia a régi körzeti helyiségeket. Mindenhol nagy zűrzavart talált, a párttagok többsége nem vett részt pártéletben. Megfigyelhető volt egyfajta fluktuáció is. Voltak akik tagfelvételi kérelemmel érkeztek, de voltak olyanok is, akik kilépésüket jelentették be.²⁵⁴ Szelepcsényi szóvá is tette ezt Bükkösnek, hogy nem tudja megtartani a párttagokat. A régi párthelyiségeket még egy ideig őrizték, tekintettel az ott maradt iratokra és a környékbeli párttagokkal való kapcsolattartásra, majd valamivel később teljesen felszámolták ezeket.

A rendszertelenség, vagy inkább az irányítás hiánya a nyilas pártszolgálatosok fizetése terén is megmutatkozott. A nyilas párt alkalmazottai a hatalomátvétel előtt, kivéve az illegalitás rövid időszakát, szabályos fizetést kaptak. A pártszolgálatosok esetében ilyesmiről nem volt szó. Az egyik elítélt utalt arra, hogy egyszer 400, majd januárban 1500 pengő juttatást kapott.²⁵⁵ Vigh Sándor gépkocsivezető kétheti fizetése 600 pengő volt, de december 10. után már nem kapott több pénzt.²⁵⁶ A pártszolgálatosok természetesen nem nélkülöztek, ugyanis nemcsak a propaganda feladatokat látták el, hanem ők gyűjtötték be rekvirált javakat és ők is osztották el. Így például amikor Szőke Antal és barátja Mészáros László november elején a katonai kiképzésről visszakérült a XIV. kerületi pártszervezethez, Szelepcsényi örömmel fogadta őket, feladatuk azonban nem az ifjúság megszervezését kapták, mint arra a megbízatásuk szólt, hanem azt, hogy egyes csillagos házakból a javakat lovas kocsival a pártházba szállítsák. Az összeszedett ingóságokat a Thököly útra vitték, részben a pártházba, részben pedig a 83. szám alatti zsidó imaházba, amely csillagos ház volt, de raktárnak is használták. Később a menekülteknek és a bombakárosultaknak is osztottak ezekből a javakból. Ugyanebben a csillagos házban raktározták a zsidóságtól összeszedett rádiókészülékeket, amelyeket a hatalomátvétel után kiárusítottak. A nyilasok természetesen maguknak is lecsíptek a rablott javakból. Egy alkalommal Szőke jó barátjának, Mészáros

²⁵⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 838.- 839. o.

²⁵⁵ U.o., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2261. o.

²⁵⁶ U.o., V. doboz, a Vigh-testvérek ügye. Vigh József vallomása a népbíróságon, 6927. o. (B.2637/50.)

Lászlónak adott át két bőröndöt, ami tele volt rekvirált holmikkal, hogy azokat vigye el a nevelőapjához a Teréz körútra.²⁵⁷

Az első hetekben a zuglói szervezet tevékenységének jelentős részét a zsidó javak összeszedése tette ki. Az a kisebb csoport, amibe Baráth Kálmánt beosztották, szintén részt vett benne. Ekkor Baráth Kálmán, idősebb Baráth János, Németh Lajos és Nagy Elek mentek együtt egy lovas kocsival. A kocsis egy idősebb pártonkívüli volt. Németh Lajos volt a csoport vezetője. A Róna utcán mentek végig és az Erzsébet királyné útjától az Egressy útig körülbelül 20 lakásból szedték össze a ruhaneműt, fehérneműt, szőnyeget és a különböző értéktárgyakat. A lakásokba részben a házmesternél levő kulcsokkal, részben a Németh Lajosnál levő álkulcsokkal mentek be. Néhány helyre pedig egyszerűen betörték. Az összegyűjtött értékeket Hollay vette át, de nem egyenként, hanem csak nagy klubhelyiségbe raktározta be őket. Nem sokkal később október-november fordulóján ismét rekvirálni mentek, ezúttal a Szugló utcába. Baráth Kálmán, idősebb Baráth János és Hevesi volt a csoportban, Nagy Elek volt a vezetőjük. A lezárt, lepecsételt, lakatlan lakásokból többségébe a házfelügyelőnél levő kulcsokkal mentek be, de ismét volt olyan lakás, ahova betörték.²⁵⁸ Hernádi Jenő is szállított be a lovas kocsival zsidó értékeket a pártházba. Egyes lakások éppen üresen álltak, máshol még az eredeti tulajdonosok laktak, de sokban már új, „keresztény” tulajdonosok voltak. Hernádi Jenő Hollaytól, aki régi ismerőse volt, és aki bevitte a pártba, ezekért a szolgálataiért egy karórát kapott kéz alatt, úgy, hogy a másik leltározó nyilas ne lássa.²⁵⁹ A pártszolgálatosok azonban nem csak titokban dolgoztak saját zsebre. Az egyik idősebb nyilas testvér elmondása szerint, éppen a pihenőben kártyázott társaival, amikor Újvári és ketten a Vigh-fivérek közül érkeztek vissza késő este egy csomó bundával, amelyeken itt-ott vérnymok voltak. A bundákat ledobták a padlóra és annyit mondtak a többieknek: „*Válasszatok magatoknak!*”. Hősködve hozzátették: „*A bundák gazdáit elintéztük, azok a Dunában úsznak.*”²⁶⁰ A későbbiekben egyre nyíltabban fosztogatták az üldözötteket, s az elrabolt értékeket pedig igyekeztek a háború utáni időkre elrejteni. Pintér Lászlónál otthonában 1945. áprilisában számos aranytárgyat és órát foglaltak le, Kröszl Vilmos és Hollósyék pedig elásták a rablott javak egy részét.²⁶¹

A törvényesített fosztogatás mellett egy másik fő irány volt a zsidónak minősített lakosok összegyűjtése. 1944. október 21-én Beregffy Károly nyilas honvédelmi miniszter az

²⁵⁷ U.o., I. doboz, Szőke Antal és Mészáros László szembesítése, 1966.július 7., 1247.

²⁵⁸ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1560. o.

²⁵⁹ U.o., II., doboz, Hernádi Jenő összefoglaló vallomása, 2414. o.

²⁶⁰ U.o., II. doboz, Szebellédi József tanúvallomása, 2508. o.

²⁶¹ U.o., V. doboz, Pintér László ügye. PRO jelentés, 1945.április 8., 6452. o.

alábbi hirdetményt tette közzé: „*A zsidó férfiak 16-60, a zsidó nőket pedig 16-40 éves korig honvédelmi szolgálatra igénybe veszem. Felhívom az 1884-1928. években született zsidó férfiakat és az 1904-1928. évben született zsidó nőket, hogy munkába állításuk végett 1944. október 23. napján reggel 8 órakor a férfiak a Kerepesi úti új üggető versenypályán, a nők az Erzsébet királyné úti KISOK sportpályán jelentkezzenek ... Az a jelentkezésre kötelezett zsidó, aki a felhívásnak nem tesz eleget, a legsúlyosabb megtorlás alá kerül.*”²⁶² Ez egy újabb lépés volt abban az irányban, amely a zsidóság teljes jogfosztottsága felé mutatott. A Vádirat becslése szerint a kerületi nyilasok 1945. január 13-ig összesen 1000 embert gyűjtöttek össze.²⁶³

A pártszolgálatosok októberben és novemberben a zsidók összegyűjtésében, majd a főgyűjtőhelyekre való kísérésben vettek részt. Ezt legtöbbször úgy hajtották végre, hogy a rendőrséggel, néha a katonasággal karöltve elhurcolták a zsidókat az úgynevezett csillagos házakból, majd a nyilasház udvarán, vagy az Abonyi utcai gimnáziumban gyűjtötték össze őket, ahol értékeiket elkobozták. Végül, miután elegendően összegyűltek, a főgyűjtőhelyekre, - Óbudai Téglagyár, Józsefvárosi Pályaudvar, KISOK Sporttelep, Tattersal, - kísérték őket.²⁶⁴ Eleinte az elfogott üldözöttek egy részét a XIV. kerületi rendőrség felügyeletére bízták, de vittek be közülük egyeseket a VIII. kerületi kapitányságra, illetve a Mosonyi utcába is. Később, november elején észrevették, hogy számos olyan üldözött kerül ismét a kezük közé, akit már egyszer elfogtak és átadtak a rendőrségnek. Nyilvánvaló lett, hogy a rendőrök egyszerűen elengedik a nekik átadott üldözötteket, s ennek hatására Szelepcsényi és „törzskara” elhatározta, hogy az elfogottakat saját hatáskörben fogják elintézni, ha úgy adódik.²⁶⁵ A hatalomátvétel utáni néhány hétben azonban még együttműködtek a rendőrséggel. Mint arra utaltam, ekkoriban a rendőrséggel közösen is vettek részt razziákban. Október végén négyen (Bükkös, idősebb Baráth János, Baráth Kálmán, és Tallós) hajnali háromkor bementek a Hársfa utcai kapitányságra, ahol egy rendőrt adtak melléjük. Feladatuk az volt, hogy az V. kerület Alkotmány utcában három házból szedjék össze a zsidókat. A XIV. kerületieket ekkor különböző rendőrség egységekhez osztották szét. Jellemző, hogy

²⁶² Idézi a Vádirat (U.o., I. doboz, 98. o.).

²⁶³ U.o., I. doboz, Vádirat, 598. o.

²⁶⁴ Az elsőfokú ítélet szerint „*miután több százan összegyűltek*” (U.o., I. doboz, 146. o.). Nehezen képzelhető el, hogy annyi zsidó tartózkodott volna ekkor a kerületben, ahány összegyűjtést végrehajtottak, alkalmanként *több száz* fővel számolva. Ráadásul ezt a tételszerűen felsorolt egyes begyűjtések sem támasztják alá, hiszen alkalmanként legfeljebb kétszáz főt jelölnek meg az összegyűjtöttek létszámaként.

²⁶⁵ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 147. o., ill. I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. május 17., 767. o. Később Bükkös összefoglaló vallomásában egy ezzel egybevágó kijelentést tett, miszerint Szelepcsényiek a Textiliána Gyárban végzett rajtaütés (november 4.) után határozta el, hogy saját hatáskörben fogják likvidálni a foglyokat (u.o., I. doboz, 810. o.). A Textiliána elleni rajtaütés leírását lásd az ellenállás tárgyalásánál.

ugyanők a következő alkalommal már rendőrök nélkül hajtottak végre begyűjtési akciót a Népszínház utcában.²⁶⁶ A razziák célja nemcsak a zsidónak minősített lakosok begyűjtése volt, hanem a formálódó ellenállás felgöngyölítése is. Október vége felé Szelepcsényi megbízta Kröszl Vilmost, hogy a Paskál malom környékén a feltételezett „partizánokat” fogja el. Azért esett Kröszlre a választás, mert Kröszl ismerős volt azon a környéken, ugyanis korábban a Paskál utcában volt az édesapjának fűszerüzlete. A választás azonban nem bizonyult szerencsésnek, hiszen nemcsak Kröszl ismerte a Paskál utcai területet, de Kröszl is ismerték a Paskál utca környékén, és gúnyosan csak „nyilasistenek” nevezték.²⁶⁷ Kröszl vezetése alatt 2 csendőr, 2 rendőr és egy nyomozó szállt ki a helyszínre. A Paskál utcában azonban Kröszlék a kocsmába mentek, ott tartózkodásukra a *„keresett személyek felfigyelhettek, mert az én (Kröszl) csoportom egyetlen személyt sem fogott el.”* Szelepcsényi ezért felelősségre vonta, és azt hangoztatta, hogy nem szabad az ilyesmit „dobszóval” csinálni. Megjegyzése ellenére Szelepcsényi is csinált ilyet: a Danuvia igazgatójának hatalmas, 6 személyes Mercedes autójában néhányszor *„nagy szirénázás közepette”* vonult ki a nyomozó csoport által megadott címekre.²⁶⁸

November folyamán egyre többször támadt súrlódás az állami szervek, például a rendőrség és a nyilas pártszervek között. Az üldözöttek összegyűjtését néhány alkalommal még a rendőrséggel közösen hajtották végre, de a humánusabb magatartást tanúsító rendőrök nem szívelelték a nyilasok kegyetlenkedéseit. Szelepcsényi László ugyanis már korábban a pártszolgálatosok részére kiadta az utasítást, hogy ha a főgyűjtőhelyre kísérés közben bármelyik üldözött kilép a sorból, vagy akár összeesik, illetve nem bír tovább menni, esetleg menekülni próbál, akkor a helyszínen ki kell végezni.²⁶⁹ Számos olyan eset is volt, amikor nem a nyilasok gyűjtöttek össze üldözötteket, hanem a már korábban összegyűjtötteket kísérték a megadott helyekre. A főgyűjtőhelyekre kísérések gyalogmenetben történtek, a kiindulópont többnyire az Abonyi utcai gimnázium épülete volt – mint kerületi gyűjtőpont – vagy, ritkábban a pártház udvara. Az elfogottakat sorba állították, majd miután a fegyveresek körülvették őket, elindították őket az adott gyűjtőhely felé.

1944. november első napjaiban Szelepcsényi vezetésével számos pártszolgálatos átment a XIV. kerületi rendőrkapitányságra. A pártszolgálatosoknak és a jelen levő rendőröknek egy rendőrtiszt tartott eligazítást, mely szerint az Aréna út páratlan oldalán kell a házak lakóinak papírjait ellenőrizni. A cél az, hogy a bujkáló zsidókat összeszedjék és az

²⁶⁶ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1558-1559. o.

²⁶⁷ U.o., I. doboz, Horváth Gyula tanúvallomása, 547.

²⁶⁸ U.o., I. doboz, Kröszl Vilmos vallomásai, 683. o. - 684. o., ill. 702. o.

²⁶⁹ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 147. o.

Abonyi utcai gimnáziumba kísérik. A Thököly úttól kezdődő szakaszon tartották a razziát. Minden pártszolgálatost egy rendőr kísért. Minden épületnél a rendőrtiszt és Szelepcsényi elkérték a házmestertől a lakókönyvet, és lezárták a házat. Ezt követően emeletenként elosztva végigjárták a lakásokat és ellenőrizték a papírokat. 20-25 gyanús személyt bevitték az Abonyi utcai gimnáziumba. Értékeikhez ekkor Szelepcsényiek nem nyúltak, sőt, a gimnáziumból kifelé jövet Szelepcsényi megmotozott minden pártszolgálatost, nehogy valamit kihozzon onnan.²⁷⁰ Még aznap az Abonyi utcai gimnáziumból összesen kb. 400-500 üldözöttet kísértek az Óbudai Téglagyárban lévő főgyűjtőhelyre. Amikor a menet a Podmaniczky u. és az Aréna u. sarkához ért, az egyik üldözött nem bírta továbbmenni, leült a földre. Ekkor Mészáros László géppisztolyával agyonlőtte. A menet tovább haladt, a holttestet otthagyták az utca kövezetén.²⁷¹

A rendőrséggel való viszony megromlása maga után vonta, hogy a XIV. nyilas pártkerület úgynevezett nyomozó csoportjainak működését egyre kevésbé lehetett törvényesnek nevezni. A nyomozó csoportok kérdésénél egy pillanatra meg kell állni. Ifjabb Hollósy csak október 20-án fordult meg először a Thököly út 80-ban, és csak néhány nappal később kapta meg beosztását.²⁷² A fennmaradt dokumentumokból az derül ki, hogy Hollósy nyomozóosztályának tevékenysége kisebb horderejű, helyi ügyekre korlátozódott. Ilyen volt például egy elsötétítésnek eleget nem tevő lakos ügyének kivizsgálása,²⁷³ illetve egy tolvaj katonaszökevényre vonatkozó adatgyűjtés.²⁷⁴ Ez természetesen nem zárja ki az 1967-es ítélet megállapítását, mely szerint a nyomozócsoport tagjai, elsősorban a zsidóság és általában a gyanúsaknak ítélt személyek kifosztását tartották szem előtt.

A zuglói nyilasok a rendőrség helyett inkább a saját pártjuk biztonsági részlegeivel, illetve a nyilas hatalom által létrehozott szervekkel, vagy méginkább a náci megszálló hatóságokkal tartották a kapcsolatot. Ilyen együttműködésre volt példa a zuglói illegális

²⁷⁰ U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966.február 22. , 929. o.

²⁷¹ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 147. o. Németh Lajos idézett vallomása szerint ekkor még senkit nem lőttek le, és amikor visszaérkezve a löszerrrel elszámoltak, Szelepcsényi leszidta őket, mert nem volt hiány, azaz nem használták a fegyvert, pedig „*az volt a külön utasítás, hogy útközben néhányat agyon kell löni, hogy a többiekben félelem legyen.*”

²⁷² Ifjabb Hollósy Zoltán lényegében katonaszökevény volt, nem akart visszatérni az alakulatához, ahol ráadásul fogdabüntetés várta. A fogdából Kovarcz Emil közbejárására engedték ki, majd valószínűleg édesapjának köszönhetően Omelka Ferenc segítségével került a XIV. pártkerülethez fontos beosztásba. Lásd u.o., V. doboz, Ifj. Hollósy Zoltán ügye, ifj. Hollósy Zoltán vallomása, 6689. (B.9486/50.)

²⁷³ A vádat az elsötétítési utasítást megszegő zuglói lakos ellen azzal is megtoldották, hogy sértő kijelentést tett a ház légoltalmi felelősére, az igazgató rendőrré és Szálasira is: „*Szarik a szájukba és a Szálasijéba is.*” (sic!) Az előállított férfit a nyilasházból a „*beszámíthatatlanságig ittasságra való tekintettel*” szabadlábra helyezték. U.o., V. doboz, Ifj. Hollósy Zoltán ügye. Nyilas jegyzőkönyv, 6692. o. (B.9486/50.)

²⁷⁴ U.o., V. doboz, nyilas jegyzőkönyvek, 6695-6697. o. (B.9486/50.). A katonaszökevény esetét súlyosította, hogy kommunista érzelmű volt, ellenséges rádióadásokat hallgatott, illetve a háború elvesztése utáni időkre nézve bosszúval fenyegetőzött. („*Kinyalatom veletek a németek segít ha az oroszok bejönnek és biztosítalak benneteket, hogy két ember sem marad meg a házban.*” sic!).

kommunista nyomda felszámolása. 1944 kora őszén az illegális kommunista párt egy nagy teljesítményű nyomda számára keresett biztonságos helyet. A megfelelő rejték hely biztosítására Richtmann Sándor kapott megbízást, aki ekkor a XIV. kerületben a Gizella úton levő Textiliana Szövőüzemben dolgozott.²⁷⁵ Kapóra jött számára, hogy ismerte az üzem főmérnökének, Wersitz Emilnek náciellenes politikai beállítottságát, ezért őt is bevonta az illegális tevékenységbe. Végül Wersitz lakásán, a Hungária körút 108. alatt, a II. emeleten rendezték be az illegális nyomdát, amely még az üzem területéhez tartozott. Wersitz Emil családját még 1944. nyarán vidékre költöztette azért, hogy az illegális nyomda működését erről az oldalról ne fenyegetse a dekonspirálódás veszélye. Az illegális nyomda működtetését Richtmann Sándor elvtársai: Rákosi Endre és annak felesége végezték, akiket a főmérnök albérlőként jelentett be a lakásába. A nyomda igen jól működött, 1944. november 3-án például mintegy 3000 darab rölapot készítettek, melyben a nácik elleni harcra szólították fel Budapest lakosságát.²⁷⁶

Rövid működés után, éppen november elejére azonban az illegális nyomda helye valamilyen formában a hatóságok tudomására jutott. A nyilas főkerület azzal az utasítással küldte ki Sándor Alajost a XIV. kerületi nyilasházba Szelepcsényi Lászlóhoz, hogy a Textiliana Szövőgyár területén működő illegális kommunista nyomdát számolják fel és tagjait tartóztassák le.²⁷⁷ Hollai József viszont úgy emlékezett, hogy nem Sándor Alajos jött ezzel a megbízással, hanem csendőrnnyomozók kértek tőlük karhatalmi segítséget.²⁷⁸ Ebben az esetben valószínűleg a Nemzeti Számonkérő Szervezet munkatársai lehettek, vagy a csendőrség valamelyik nyomozó alakulatának tagjai.²⁷⁹

A hír vétele után Szelepcsényi László rögtön intézkedett, hogy a készenlétkben álló pártszolgálatosok egy csoportja azonnal vonuljon ki a Textiliana üzembe, és tartóztassa le az illegális kommunista nyomda működtetőit. Az akcióban a nyilas pártszolgálatosok közül részt vettek a következők: Sándor Alajos, Monostori Gyula, Baráth Kálmán vádlottak, Tallós József, Vigh Sándor és Vigh József fegyveres pártszolgálatosok, akik nyilas formaruhában,

²⁷⁵ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 150. o.

²⁷⁶ Fehér Lajos szerint ez a nyomda volt a Magyar Front központi nagy nyomdája. (Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*, Zrínyi, Budapest, 1969., 108. o.)

²⁷⁷ Sándor Alajos propagandista feladatköréhez – melyet részben a főkerületnél, részben pedig a Vkf/6.osztályán folytatott – hozzátartozott a háborúellenes propaganda elleni tevékenység is.

²⁷⁸ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I.doboz, Hollay József vallomása, 1966.április 1.

²⁷⁹ Kérdéses, hogy valóban egyedül a nyilaspárt hajtotta volna végre ezt a fontos akciót, viszont az is igaz, hogy egyelőre nincs adat arra vonatkozóan, hogy a Nemzeti Számonkérő Szervezet tevékenykedett volna ebben az ügyben, sem pedig arra, hogy a csendőrség nyomozói jártak volna el. (Lsd.: Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009.)

gépkocsival mentek ki a helyszínre.²⁸⁰ Egy teherautón további pártszolgálatosok is érkeztek, Farkas, Bükkös, Novák, és ifjabb Hollósy is.²⁸¹

1944. november 4-én a kora reggeli órákban Rákosi Endréné az előző napon nyomtatott 3000 darab röpcédulával elindult a konspirációs lakásból, hogy azokat az illegális sajtóelosztóhoz szállítsa.²⁸² A lakásban ekkor Wersitz Emil, Richtman Sándor és Rákosi Endre maradtak. Körülbelül 10 óra tájban Tallós József nyilas pártszolgálatos kopogott az ajtón, amit Richtmann Sándor gyanútlanul kinyitott, mert arra gondolt, hogy Rákosi Endréné tért vissza. Amikor meglátta az ajtóban álló fegyveres nyilasokat, rögtön becsapta az ajtót, de Tallós és társai géppisztollyal szétlőtték az ajtó zárat és behatoltak a lakásba. A lövésektől Richtmann Sándor a helyszínen halálos sebet kapott és meghalt. A lövések hallatára felszaladtak az addig az utcán őrségben álló Baráth Kálmán és Monostori Gyula vádlottak is. Rákosi Endrét és Wersitz Emilt a nyilasok már a lakásban durván bántalmazták, és mindkettőjüket a nyilasházba vitték. Baráth Kálmán és Monostori Gyula vádlottak még ottmaradtak a lakásban, két másik pártszolgálatos pedig kintről, rejtőzve figyelte az érkezőket.²⁸³ Azt remélték, hogy az illegális kommunista párt tagjai meg fogják jelenni a lakásban és azokat is sikerül majd elfogniuk. Az őrség másnap reggelig tartózkodott Wersitz Emil lakásán, de miután senki nem jelentkezett, a nyomdai felszerelést összecsomagolták, és bevitték a nyilasházba. Rákosi Endrét és Wersitz Emilt átadták a Gestapo Röck Szilárd utcában működő részlegének, ahonnan később a nácik deportálták őket.²⁸⁴

A XIV. pártkerület működése azonban nem korlátozódott Zuglóra, és nem korlátozódott a „hivatalosnak” tekinthető akciók végrehajtására. Jellemző, hogy egy alkalommal idősebb Hollósy hangosan azt kiabálta, hogy „*Vigh, nagy fogást csináltunk. A Belvárosból hoztunk egy pacákot, 40 000 pengő van a bőröndben.*”²⁸⁵ Ehhez hasonló eset máskor is történt. Kröszl és Szőke előállítottak egy ékszerészt, és magukkal hoztak egy háromnegyedes bőröndöt. Jó nehéz volt, mert alig tudták az asztalra feltenni. Az ékszerész zsidónak nézett ki, kihallgatásakor Lőcs Ákos is jelen volt, aki lekevert egy nagy pofont neki, és közölte vele: „*Örülj neki, hogy annyi fukszod van, mert másképpen nem úsznád meg a dolgot.*” Az aranyat állítólag átadták a főkerületnek, az ékszerészt meg a Gestaponak.²⁸⁶

²⁸⁰ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 151. o. Ez a személygépkocsi valószínűleg a Danuvia igazgatójának nagy, hatszemélyes kocsija lehetett.

²⁸¹ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 1., 1562.

²⁸² U.o., I. doboz, Vádirat, 602. o.

²⁸³ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 1., 1562.

²⁸⁴ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 153. o.

²⁸⁵ U.o., I. doboz, Kröszl összefoglaló vallomása 684. o.

²⁸⁶ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 684. és 840. o.

Az öntevékenységre jellemző, hogy 1944. november utolsó napjaiban a Vigh testvérek, Kovács Árpád, Lócs Ákos és Kröszl Vilmos a pártház előtt álló teherautóra ültek és a városba indultak. Céljuk a Pannónia Szálloda volt. A szállodában volt állítólag védőörizet alatt internálva a román követség, és ott székelte a nyilas menekültügyi hivatal is. Az őrség rendőrökből és nyilasokból állt. A teherautót megállították a szálló előtt, Vighék leugráltak, és be akartak menni, azzal az ürüggyel, hogy igazoltatást hajtanak végre, mert szerintük gyanús személyek tartózkodnak a szálloda területén. Az őrség ezt megtagadta, mivel oda csak a nyilas fővezérség engedélyével lehetett belépni. Vighék hosszabb vita után eltávoztak, de nem mentek messzire, hanem a VIII. kerületi pártszervezethez fordultak segítségért. Innen kaptak is erősítést, és a VIII. kerületiek elhatározták, hogy mindenképpen behatolnak a szálló területére. Csakhogy mire visszaértek, a szálló jórészt kiürült, majd amikor az idősebb, német anyanyelvű portást megkérdezték, hogy hova lettek a szállodai lakók, az csak annyit felelt, hogy egy nyilással és egy katonával távoztak. Vighék és a VIII. kerületiek annyira fel voltak háborodva, hogy díjat tűztek ki annak a nyilasnak a számára, aki nyomra vezeti őket. A főkerületnél viszont a szálló őrségéért felelős rendőrtiszt panaszt tett a razzia miatt, így a dolog annyiban maradt.²⁸⁷ De suba alatt egyéb akciókat is végrehajtottak a kisnyilasok. Például Baráth Kálmán és a kis Michalik bementek néhány csillagos házba az Egressy úton, és az idős zsidó házaspároktól elvették az aranygyűrűjüket.²⁸⁸ Ugyanilyen kis akciókban sokan vettek részt a pártszolgálatosok közül. Pataki egy ízben rábeszélte Mészáros Lászlót, hogy egy zsidó kofaasszonytól szerezzenek pénzt. Bementek a Bakáts térre, igazoltatták, és közölték vele, ha nem ad pénzt, egész családjával együtt elviszik. A kofaasszony fizetett, így nem vitték el.²⁸⁹ Arra is volt példa, hogy a nyilasok úgymond „hivatalosan” használták fel az eltulajdonított javakat. November végén, a foglyok bántalmazása közben leesett Kröszl Vilmos szemüvege, és a lökdösődésben összetaposták. Ekkor idősebb Hollós szólt az egyik pártszolgálatosnak, hogy a fiókjában sok szemüveg van, adjon belőle Kröszlnek egyet. A fiókból 40-50 szemüveget vettek elő, de egyik se volt jó, ezért néhány szemüveggel, amelyek között aranykeretesek is voltak, Kröszl és az egyik nyilas lány elment a Thököly útra egy optikushoz, aki a szemüvegekért cserében adott neki egy jó szemüveget.²⁹⁰

Mindezek alapján nem túlzás kijelenteni, hogy a nyilas uralom 1944. október 15. és nagyjából karácsony közé eső időszakát a *részben ideológiailag motivált, intézményes banditizmus* kifejezéssel kell illetnünk. Erre nézve szó szerinti utalás is található idősebb

²⁸⁷ U.o., I. doboz, Bükkös önvallomása, 871.-872. o.

²⁸⁸ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1561. o.

²⁸⁹ U.o., II. doboz, Mészáros László vallomása, 1966.május 2. 1823.

²⁹⁰ U.o., I. doboz, Kröszl Vilmos összefoglaló vallomása, 698. o.

Hollósy Zoltánné tanúvallomásában, eszerint a nyilasházban „szabad betyárok” módjára éltek a fegyveres pártszolgálatosok.²⁹¹

A tehetősebb, vagy annak vélt üldözött lakosok fosztogatása azonban nem korlátozódott csak a javak eltulajdonítására. Rövid időn belül, már november közepére előtérbe került az elhurcoltak vattatása, majd a vattatás átfordulása öncélú bántalmazásba. 1944. november első felében a Stefánia úton levő úgynevezett Beretvás villából a nyilasok elhurcolták Beretvás Tibort és családját, valamint Bolmann Ernőt, összesen kb. 10 személyt.²⁹² Beretvásékkal régi elszámolnivalója lehetett Szelepcsényieknek, mivel kifejezetten nyomoztak utánuk, sőt egy olyan megjegyzést is elejtettek arra a hírré reagálva, hogy Beretvás Tibor aznap jegyzi el menyasszonyát, hogy „az eljegyzést majd a Dunánál tartják”. A Beretvás-villa lakóinak elhurcolásában részt vett Krauth József vádlott és még kb. 6-8 fegyveres pártszolgálatos. Az üldözötteket a nyilasházban megfosztották értékeiktől, és erőszakos vattatásnak vetették alá őket, hogy árulják el, hol vannak elrejtve értékeik és bujkáló társaik. Bolmann Ernőt és három üldözött társát két nap után az Óbudai Téglagyárba kísérték, „miután tőlük semmilyen értéket nem reméltek”. Beretvás Tibort és családját azonban az ítélet szerint a nyilasok kivégezték, azonban „ennek helyét és idejét megállapítani azonban már nem lehetett.”.

Az egyes, elszórtan rejtőzködő üldözött csoportok mellett könnyebb célpontot kínáltak a csillagos házak. A nyilasok többször is tartottak razziát a Thököly út 83. sz. alatti zsidó imaházban, mivel úgy gondolták, hogy az védett terület, ezért számos olyan gazdag zsidó meghúzódhatott ott, akiknek jelentős értékeik lehetnek. 1944. novemberének egyik napján Bükkös György vezetésével egy csoport pártszolgálatos igazoltatásokat eszközölt a zsidó imaházban, s közben Bükkös György egy ruszin származású ügyvédet igazoltatott, akinek a papírjait rendben levőknek találta. Másnap idősebb Hollósy Zoltán és egy másik csoport végzett igazoltatást az imaházban és Hollósy már nem találta jónak ugyanannak a ruszin ügyvédnek az iratait, akit előző nap Bükkös is igazoltatott. A ruszin ügyvédet bekísértette a nyilasházba, ugyanakkor szemrehányást tett Bükkösnek, hogy az előző napon az igazoltatásoknál rossz munkát végzett. Bükkös megsértődött Hollósy szemrehányása miatt, ezért utána szaladt az üldözötteket kísérő Monostori Gyulának és Baráth Kálmánnak, majd amikor utolérte őket, elővette a pisztolyát és lelőtte az ismeretlen ruszin ügyvédet, majd szó nélkül sarkon fordult és visszatért a zsidó imaházba. Miután az üldözött még élt, Baráth

²⁹¹ U.o., III. doboz, Idősebb Hollósy Zoltánné tanúvallomása, 2810. o.

²⁹² U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 152. o.

Kálmán és Monostori Gyula leültették egy padra, Baráth Kálmán géppisztolyával agyonlőtte, majd holttestét ott hagyták a padon.²⁹³ Bükkös tettének háttérében az állt, hogy a nyilas pártszolgálaton belül is létezett egyfajta terror, többször is elhangzott, hogy a parancsmegtagadókat agyonlövik. Az imaházból többször is szállítottak be foglyokat a pártházba. Szelepcsényi véleménye ugyanis az volt, hogy az imaházban sok olyan személy van, akinek nincsenek rendben az irataik. Volt olyan eset, amikor káromkodva tépte szét az előállítottak iratait, mondván: „*Csak tudnám, honnan kapják ezeket a hamis papírokat*”.²⁹⁴ Egy esetben 10-15 főt vittek át a pártházba, többüknek svéd menlevelük, vagy hamis keresztlevelük volt, amelyet a Domonkos-rendiek állítottak ki. Őket szabadon bocsátották. Azokat, akiket nem engedtek el, a késő esti órákban a nyilasház pincéjéből az ott őrzött üldözöttekkel együtt teherkocsival a XIV. kerületben levő Zsolnai Gyár mögé, az Öv utca és a Csömöri út sarkához, a bulgárföldekhez vittek. Levetették az üldözöttekkel felső ruhájukat, majd egymás mellé hasra fektették őket, közvetlen közlőlől föléjük állva valamennyiüket géppisztollyal tarkón lőtték. Utána megrugdosták valamennyit, hogy élnek-e még, majd aki életben volt, abba ismét belelőttek. A holttesteket a helyszínen hagyták. Másnap a környék lakói fedezték fel a tarkón lőtt holttesteket.²⁹⁵ Azonban, ahogyan arra rámutattunk, az Öv utca és a Csömöri út sarkáról november 13-án szállítottak be holttesteket a Bonctani Intézetbe, így ez a kivégzés feltehetően egybeesett a pártház avatásának napjával.

Általában az az ellentmondásos kép rajzolódik ki a per anyagából, hogy míg az üldözötteknek a főgyűjtőhelyekre kísérése közben fényes nappal, a beljebb eső városrészen áthaladva ölték meg a nyilasok a foglyokat, addig a „saját hatáskörben” elkövetett, csoportos kivégzéseket az éj leple alatt, legtöbbször elhagyatott helyeken igyekeztek végrehajtani. A tömegkivégzések gyakori helyszínei között a Rákos-patak partját, a város határában levő bulgárföldeket és a Városligetet sorolja az ítélet.

Az éj leple alatt, elhagyatott helyen, mintegy titokban végrehajtott gyilkosságokat példázza a következő eset is. 1944. december első felében Szelepcsényi László utasítására a nyilasház pincéjéből az éjjeli órákban körülbelül 15 üldözöttet indítottak el a pártszolgálatosok gyalog a Bosnyák téren, majd a Telepes utcán át a Rákos-patak jobb partjára, végül a Szőnyi utca sarkánál a bulgárföldeken hasra fektették és tarkó lövéssel

²⁹³ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 153. o.

²⁹⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 833. o.

²⁹⁵ Az ítélet szerint 12-15 üldözöttet végezhettek ki ezen a helyen. U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 164. o.

kivégezték valamennyit.²⁹⁶ Jellemző, hogy amikor a kivégzendők csoportját kísérő nyilasok után szólt valaki a pártházból: „Hollósi, én is menjek?”, ifjabb Hollósy azt válaszolta ingerülten: „Mi az apád faszának kiabálsz? Maradj csendben, nem kellesz”.²⁹⁷

A kivégzések áldozatainak holtteste azonban „gondot jelentett” a nyilasok számára. Amennyiben nem külső helyszínen, hanem a pártházban gyilkoltak meg foglyokat, akkor a holttesteket éjjel teherautóra rakták, majd a város különböző pontjain egyszerűen ledobálták a teherkocsi platójáról. 1944. november vége felé egy alkalommal a Rákos-patak mentén agyonlőttöket a patak XIII. kerületi oldalára vitték át.²⁹⁸ Emiatt és valószínűleg más esetek miatt is a XIII. kerületi nyilas kerületvezető és a XIII. kerületi rendőrkapitányság vezetője felkeresték Szelepcsényi László nyilas kerületvezetőt a nyilasházban és felháborodva tiltakoztak az ellen, hogy a XIV. kerületi nyilasok által kivégzett emberek holttesteit más kerületek területén „szétszórták”. A XIII. kerületi nyilas kerületvezető több fegyveres nyilassal együtt jött, és parázs veszekedés robbant ki.²⁹⁹ A helyzet annyira komoly volt, hogy a XIII. kerületiek képesek lettek volna a fegyvereiket is használni. Kröszl Vilmos fültanúja volt a szóváltásnak, szerinte a XIII. kerület vezetője a következőket mondta: „Az éjjel megint mit csináltak. Oda hordjátok a dögöket a szemébtányába. A saját dögeiteket takarítsátok el. Lesni fogunk benneteket, és ha előfordul, hogy átjöttök a mi területünkre, akkor sortűzet fogunk rátok nyitni.”³⁰⁰ Egyébként is sok veszekedés volt az egyes kerületek között, mert egyik-másik átment mások területére, sőt – mint az előző példa is mutatta - Szelepcsényi kifejezetten utasítást is adott arra, hogy máshová vigyék a holttesteket.³⁰¹ Volt olyan eset is, hogy a kivégzetteket Megyerre vitték, és amikor Szelepcsényi megkérdezte a késedelmesen visszatérő Tallóst – aki a holttestek elszállításáért felelt – hogy hol maradtak olyan sokáig, Tallós azt felelte: az újpestiek kikérték maguknak, hogy az ő területükön „rakodjanak”. Ugyanennek a fordítottja is megtörtént. Szelepcsényi és szűkebb köre sokat mérgelődtek, hogy sok olyan hullát találnak a területükön, amelyekről nem volt tudomásuk, főként a VI., a VII. és a VIII. kerületiek lehettek ebben a tettesek.³⁰²

Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a nyilasok áldozataik „eltüntetésének” színhelyéül egyes esetekben a Duna-partot választották. 1944. december közepe táján egy este

²⁹⁶ Szőke Antal ezt az eseményt november közepére tette, és határozottan állította, hogy ekkor ifj. Hollós, Tallós és az egyik Vigh fiú fegyverüket rájuk szögezve kényszerítette őt és Mészáros Lászlót, hogy vegegyenek részt a kivégzésben. (Szőke Antal valamennyi vallomásában ezt vallotta, amikor szóba került az eset.)

²⁹⁷ U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása 1966.február 23., 930. o.

²⁹⁸ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 845. o.

²⁹⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 17., 768. o.

³⁰⁰ U.o., I. doboz, Kröszl Vilmos vallomása, 1966.március 7., 683. o.

³⁰¹ U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966. április 22., 959.

³⁰² U.o., II. doboz, Baráth Kálmán önvallomása, II. doboz, 1632.

Szelepcsényi László utasítására valamennyi, akkor a pártházban tartózkodó fegyveres pártszolgálatos levonult a pincébe, az ott fogva tartott üldözötteket bántalmazták, majd kettesével átvitték a mosókonyhába, ahol hasra fektették, és tarkólövessel kivégezték valamennyiüket. Kivégzés közben a holttesteket a fal mellett egymásra rakták. Ekkor az üldözöttek között két 4-5 éves kisgyermek is volt, akik a mosókonyhában sírtak édesanyjuk holtteste mellett. Szloboda Vilmos pártszolgálat vezetőt idegesítette a gyermeksírás, ezért szólt a jelenlevő Erős Jánosnak, hogy hallgattassa el a gyermeket, mire Erős János kijelentette, hogy nincs már nála a pisztolya. Ekkor Szloboda Vilmos azt mondta Erős Jánosnak, hogy „fojtsd meg”, mire Erős János szó nélkül felemelte anyja mellől a kisgyermeket és két kézzel megfojtotta.³⁰³ Ugyanekkor történt, hogy Németh Lajos a másik síró kisgyermeket a vízzel teli mosódézsába fojtotta. Az éjszakai órákban a holttesteket teherautóra rakták, a Duna-partra vitték és a Dunába dobálták.

A nyilasok nem csak áldozataik holttesteit „tüntették el” a Dunában, hanem a Duna-parton is hajtottak végre gyilkosságokat, hasonló megfontolásokból. A kivégzéseknek meglepő módon voltak túlélői is. 1944. november 17-én Szamosi László tanú megszökött katonai alakulatától, civilbe öltözött és elhatározta, hogy megpróbál átmenni a fronton a szovjet csapatokhoz. A Thököly úton haladt, amikor szembe találkozott Nagy Elek pártszolgálatossal, aki felismerte őt és bekísérte a nyilasházba. Még aznap este 9 óra tájban Szamosi Lászlót és más foglyokat az Aréna úton és a Dráva utcán át a Dunapartra, az újpesti rakpartnál levő sóderhegyekhez kísérték. Felszólították az üldözötteket, hogy vessék le felső ruháikat, eközben egy fiatal 17 éves leány átkarolta az egyik nyilas pártszolgálatos térdét és az életéért könyörgött, de – az ítélet szövege szerint – „egy púpos fegyveres pártszolgálatos szuronyos puskájával mellbe szúrta”. Érthetetlen, hogy a bíróság miért nem nevezte nevén Gelencsér Sándort, hiszen rajta kívül nem tudunk más púpos nyilásról Zuglóban. Ekkor, mind az üldözöttek, mind a nyilasok között zavar keletkezett, és ezt a pillanatot használta fel Szamosi László tanú arra, hogy pár ugrással belevesse magát a Dunába. Jóllehet a nyilasok tüzeltek utána géppisztolyaikkal, mégis sikerült több száz métert úszva megmentenie az életét, és a kivégzés helyszínétől jóval lejjebb a partra úszott. Közben a többi üldözött is futásnak eredt, azokat azonban a nyilasok egyszerűen leggéppisztolyozták és holttesteiket a Dunába dobálták.³⁰⁴ 1944. december 20-án Bükkös Györggyel és Szőke Antalal együtt 6-8 nyilas jelent meg Kálmán Imre tanú a XIV. kerület Thököly út 156. szám alatt levő lakásán, ahol

³⁰³ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 177. o. A bíróságon ezt az egyébként is visszataszító cselekményt részletesen tárgyalták. A vádirat szerint: „Amikor a gyermek ellenállása megszűnt, arca eltorzult, nyelvét kiöltötte és nem mozdult, Erős János a földre dobta.”

³⁰⁴ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 164. o.

Kálmán Imrén és családján kívül még körülbelül 5-6 üldözött bujkált. Bükkös György és társai már a lakásban bántalmazták az üldözötteket. Azt követően, hogy az egész házat átkutatták értékek után, Kálmán Imrét, családját, és a többi üldözöttet a nyilasházba kísérték. Az emeleten értékeiktől megfosztották őket, majd a falhoz állítva durván bántalmazták valamennyiüket, amit a pincében folytattak.³⁰⁵ Az esti órákban Kálmán Imrét kivezették a pincehelyiségből a folyosóra, ahol Kálmán László és Hernádi Jenő közölték vele, amennyiben van 30 000 pengője, akkor megmentheti az életét. Miután Kálmán Imre nem rendelkezett ekkora összeg felett, így visszalökték őt a pincébe társai közé. Az éjszakai órákban Kálmán Imrét, hozzátartozóit és még 5-6 üldözöttet, összesen hozzávetőlegesen 10 személyt teherautóra ültettek, és kivitték Újpest határában a Duna-partra, a Rákos-patak torkolatához. Felső ruhájukat levetették velük, sorba fektették őket, és valamennyiüket géppisztolysorozattal tarkón lötték. Miután a kivégzés időpontjában repülőgépek keringtek a fejük felett, a nyilas pártszolgálatosok gyorsan gépkocsira szálltak, ott hagyták áldozataik holttestét a földön és a helyszínről eltávoztak. Kálmán Imre tanút 5 lövés érte a fején, nyakán, vállán és kezén, de nem vesztette el eszméletét és a nyilasok távozása után a közelben levő szivattyútelep örbódéjához vonszolta magát. Ezt követően az őr értesítette a rendőrséget, a rendőr pedig a mentőket. A mentőkkel a helyszínre érkezett Stoll Géza tanú, aki megtekintette a helyszínt és megállapította, hogy Kálmán Imre édesanyja és egy idegen fiatalember még életben volt. Stoll Géza ekkor mindhármasukat a mentőautóval a Wesselényi utcai Nemzetközi Vöröskereszt Kórházba szállította, ahol azonban rövid szenvedés után Kálmán Imre édesanyja és az ismeretlen fiatalember meghalt. Kálmán Imre ebben a kórházban érte meg a háború végét.³⁰⁶

Néhány esetben a nyilasok foglyai menekülni próbáltak. 1944. november elején Szelepcsényi László kerületvezető utasítására Baráth Kálmán és Monostori Gyula vádlottak a XIV. kerület Egressy u. és Gizella u. sarkán levő csillagos házból egy ismeretlen férfit hurcoltak el és a nyilasházba akarták bevinni. Útközben a férfi – aki sejthette, hogy a nyilasházban bántalmazni fogják – el akart menekülni, ezért zsebkését elővette, s így akart elmenekülni. Baráth Kálmán azonban géppisztolyával lelőtte, holttestét ott hagyták az utca kövezetén.³⁰⁷ Egy másik esetben idősebb Hollósy rendelte el felsőbb utasításra a házak átfésülését, és Bükköst is kiküldte a kérdéses környékre, ő arrafelé lakott. Komlóssyval és

³⁰⁵ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 178. o.

³⁰⁶ U.o., 179. o.

³⁰⁷ U.o., 156. o.

Bugárral ki is ment a megadott házakhoz, ahol előállítottak egy embert, akinek nem voltak rendben a papírjai,. Az illető pár lépés után, befordulva a sarkon menekülni próbált és kiugrott a pártszolgálatosok közül. Bugár géppisztolyával combon lőtte. A közelben volt egy fűszeres, onnan telefonált valaki a mentőkért, akik el is vitték a sebesültet. Bent a pártházban Hollósy letolta Bükköst, hogy „ilyen marhaság miatt, lehet, hogy egy komoly fogástól estek el”.³⁰⁸ Volt olyan fogoly is, akinek saját erejéből sikerült kikerülnie a nyilasok kezei közül, legalábbis Blasser Elvira ezt vallotta az ifjabb Hollósy ellen lefolytatott per tárgyalásán. A pincében tartották fogva, de sikerült megszöknie.³⁰⁹

Egy egészen abszurd eset is mutatja a nyilas uralom időszakában a terror kiszámíthatatlanságát, illetve azt a rendszertelenséget, amely a pártszolgálatosok működését jellemezte. A zuglói nyilasok tudomást szereztek arról, hogy Breyer József, a nyilasház házfelügyelője zsidó származású. 1944. december 8-án Bükkös György vezetésével Baráth Kálmán, Kálmán László, Füredi Pál és Kovács István fegyveresen elhurcolták Breyer Józsefet a lakásáról, és felelősségre vonták, hogy „hogyan merészel zsidó léte a nyilas házban megmaradni”.³¹⁰ Breyer József 1949-ben rögzített tanúvallomása szerint viszont Vigh Sándor és egy másik nyilas hurcolta el a lakásából.³¹¹ Levitték a nyilasház pincéjébe, ahol 5 napig fogva tartották, s mindennap durván bántalmazták. Ezután azonban Breyer Józsefet szabadon engedték, részben keresztény feleségére való tekintettel, részben pedig Szloboda Vilmos vezető pártszolgálatos közbenjárására.³¹² El kellett hagynia a nyilasházat családjával együtt és megfenyegették, hogy ha bárkinek beszélni mer a pincében látottakról, akkor kivégzik. Meglepő módon nemcsak ezzel a fenyegetéssel bocsátották útjára, hanem Szelepcsényi egy másik lakást is kiutalt számára.³¹³ Ettől kezdve az üres házmesteri lakásban végezték a motozásokat, illetve a Corso kávéházat is bezárták attól való félelmükben, hogy onnan esetleg felrobbantják az épületet.³¹⁴ Azonban nem Breyer József volt az egyetlen, akit a nyilasok kiengedtek a pincéből. 1944. október végén Korik Andort – aki tanúskodott is a perben –

³⁰⁸ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 851. o.

³⁰⁹ U.o., V. doboz, ifj. Hollósy Zoltán ügye, Blasser Elvira tanúvallomása, 6669. o.

³¹⁰ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 157. o. Breyer József esete elgondolkoztató. Ő volt az egyik olyan tanú, aki nem csak az 1966-67-ben lefolytatott eljárásban szerepelt, hanem már közvetlenül a háború után is tanúskodott egyes zuglói pártszolgálatosok ügyében. A Danuvia dolgozója volt ő is, így tehát ismernie kellett a nyilasok egy részét. Felmerül tehát a kérdés, hogy mit csinált december 8-ig.

³¹¹ U.o., V. doboz Breyer József tanúvallomása Vigh József és társai ügyében, 6883. o.

³¹² Ez utóbbi tény kimaradt az ítéletből. U.o., III. doboz, Breyer József tanúvallomása, 2617-2619.

³¹³ U.o., V. doboz, Breyer József tanúvallomása Komlósi Elemér ügyében, 6122. o.

³¹⁴ U.o., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966. május 4., 1286. „Valakinek eszébe jutott, hogy milyen hülyeség a párthelyiség alatt egy kávéházat hagyni működni, mert hisz onnan bármelyik pillanatban levegőbe repíthetik a párthelyiséget” (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1400. o.)

Szelepcsényi László a Danuvia Szerszámgépgyárból vitette el fegyveres pártszolgálatosaival, mert tudta, hogy Korik Andor „baloldali beállítottságú” ember. Ugyanebben az időben és ugyanilyen indokkal („baloldali beállítottság”) Heidl Miklóst is a pártházba hurcolták. Ez a tanú, Heidl Miklós, a nyilasház mosókonyhájában két holttestet látott. Néhány napi bántalmazás után mindkettejüket szabadon bocsátották. Rajtuk kívül számos tanú tett vallomást arról, hogy a nyilasházba hurcolták, ott bántalmazták, majd néhány napi fogság után szabadon engedték (esetenként váltságdíjért), vagy egyszerűen más helyre vitték át. Révai Olga tanú a Laky Adolf utca 22. szám alatt húzódott meg üldözött társaival együtt, és arról számolt be, hogy 1944 novemberében vagy decemberében a zuglói nyilasok oda *hoztak* üldözötteket a pártházból.³¹⁵ Másokat be se vittek a nyilasházba. A Thököly út 83.szám kiürítésekor üldözöttek egy csoportját, akiket hármásával kötöztek össze, megállították a Stefánia és a Thököly út sarkán, és egyszerűen otthagyták őket azzal a felkiáltással, hogy *„Becsületes nyilasházban a rohadt zsidóknak nincs helye!”*³¹⁶

Szintén a foglyok elengedésével végződött Győri Illés György története is.³¹⁷ Ugyanakkor ez a történet a kommunista mítoszteremtés egyik iskolapéldája is lehetne. Győri Illés György szülei 1944-ben, mint illegális kommunisták, bujkálni kényszerültek, így a XIV. kerület Cinkotai út 79/b. szám alatt levő lakásuk le volt zárva, az akkor 15 éves Győri Illés Györgyöt pedig vidéki rokonaiknál helyezték el. Győri Illés György azonban megszökött a rokonoktól, titokban visszament szülei házába és ahogy az ítéletben olvashatjuk, *„gyerekes, romantikus elképzelésében elhatározta, hogy a hozzá hasonló korú fiúkból partizáncsapatot hoz létre és harcolni fognak a németek ellen.”* Ehhez képest a háború után közvetlenül tett vallomásaiban csak arról esett szó hogy angol rádióadást hallgattak és hogy néhányan *„át akartak szökni”* a szovjetekhez.³¹⁸ Az 1967-es ítélet ismét pontatlan: a másodfokon nem korrigált szöveg szerint 5-6 fiú ismerősével közölte tervét, köztük Kröszl Jánossal – Kröszl Vilmos unokaöccsével – és Csapó Sándorral, *„Csapó Sándor nyilas pártszolgálatos fiával”*. Csapó Sándor édesapját nem Sándornak hívták, hanem Ferencnek, és sehol máshol nem említik, hogy pártszolgálatos lett volna.³¹⁹ Ezek a fiatalok *„természetesen elárulták Győri Illés György tervét Kröszl Vilmosnak és Csapó Sándornak”*. Ez azonban nem ilyen egyszerű. Ma már nehéz megítélni, hogy szándékos árulásról lett volna szó, vagy egyszerűen csak

³¹⁵ U.o., V. doboz, Révai Olga tanúvallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6903. o. (B.2637/50.)

³¹⁶ U.o., V. doboz, Bruck Margit tanúvallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6908. o. (B.2637/50.)

³¹⁷ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 158.-159. o. Győri Illés György a zuglói nyilasok ellen lefolytatott perek egyik gyakori „sztár tanúja” volt.

³¹⁸ U.o., V. doboz, Csapó Sándor és tsai ügye Győri Illés György tanúvallomása, 1947. olvashatatlan dátum, 6228. o.

³¹⁹ U.o., V. doboz, Ítélet Csapó Sándor és tsai ügyében, 6236. o.

kitudódott a terv, fecsegés, dicsekvés vagy lebuktatott füllesztések miatt. Ne felejtjük el, 14-15 éves kamaszokról volt szó. Csapó Sándort, ezt a 14 éves fiút a politikai rendőrség kezdeményezésére a háború után perbe fogták de a népbíróság felmentette, mivel nem találtak arra utaló nyomot, hogy anyagi ellenszolgáltatásokért cserében besúgói szerepet vállalt volna.³²⁰

1944. december 20-án Szelepcsényi László vezetésével Kröszl Vilmos, Krauth József vádlottak és még 6-8 pártszolgálatos megrohanta Győri Illés György lakását, géppisztolysorozatokkal szétlőtték a zárat, behatoltak a lakásba, és elfogták Győri Illés Györgyöt és öt társát. Már a helyszínen durván bántalmazták valamennyiüket, a lakást átkutatták, és teljesen kifosztották. Győri Illés Györgyöt és öt fiatal társát a nyilasház pincéjében négy napon keresztül bántalmazták, és „arra kényszerítették, hogy a pince faláról a rátapadt vért üveg darabbal kaparja le”.³²¹ Győri Illés György és társai a négy nap alatt csak egyszer kaptak egy üres levest, az is ehetetlen volt, majd valamennyiüket átadták a rendőrségnek, akik szabadon bocsátották őket. Hasonló élményről számolt be Margittai Richárdné is. Miután bevitték a pártházba, „a ’nemzetes asszonyok’ parancsoltak nekünk, ők irányítottak bennünket, hogy hol takarítsunk, és sürgették a munkát is, mert várták Szálasit.” Három napon keresztül reggel 8-tól estig dolgoztatták őket. Enni csak feketekávét kaptak, de a házfelügyelő és a lakók adtak némi meleg ételt.³²² Egy másik tanú vallomása szerint csak a nem-zsidó foglyok kaptak enni, más beszámoló szerint pedig az udvaron összegyűjtött üldözöttek közé kenyeret és almát dobáltak a nyilasok.³²³ A foglyok ellátására vonatkozóan egyébként rendelkezésünkre áll egy ezt nem kizáró, de ezzel némileg ellentétes adat: a pincében őrzött foglyoknak esténként Vassné, Nagy Elek két lánya és a kis Michalik egy nagy edényben vitték le az ételt.³²⁴

A kevés szabadon bocsátott fogoly között volt Zala Miklósné és édesanyja is. Az ítélet egészen meghökkentő leírást közöl az ő esetükről. E szerint „1944.december 24-én Zala Miklósné tanú és édesanyja, mint zsidó bujkáló üldözöttek a Thököly úton haladtak”, s ekkor összetalálkoztak Kómüves Terézzel és Kálmán Lászlóval. Kómüves Teréz ismerte Zala Miklósnét és édesanyját, tudta róluk, hogy zsidók és amikor meglátta őket, hangosan felkiáltott, hogy „ezek a zsidók még mindig szabadon sétálnak”. Kálmán László vádlott ezt követően Zala Miklósnét és édesanyját bekísérte a nyilasházba, ahol egy-két napot a pincében

³²⁰ Lsd. Csapó Sándor és tsai ügy, (BFL XXV.1.a 1165/1947) csatolva a zuglói per anyagához.

³²¹ A falra száradt vér üvegdarabbal való lekapartatása egy újra felbukkanó motívum.

³²² BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Dr. Margittai Richárdné tanúvallomása, 3007. o.

³²³ U.o., III doboz, Raymann Katalin tanúvallomása, 3096. o. illetve u.o., III. doboz, Takács Sándorné naplója, 3178. o.

³²⁴ U.o., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966.április 1., 1279. o.

töltöttek. Ezt követően Kröszl Vilmos engedélyével mindketten a nyilasház konyháján dolgoztak 1945. január 8-ig, amikor is a front közelsége következtében a belövések okozta zavart kihasználva megszöktek a nyilasházból.³²⁵ Ezeket a megállapításokat a másodfokon eljáró bíróság sem korrigálta, pedig amennyiben valóban december 24-én estek fogságba, úgy vagy még aznap éjjel kivégezték volna őket (erről még később, a nyilas karácsony leírásánál lesz szó) vagy pedig másnap legkésőbb délután kiszabadultak volna a fogságból, a nyilasok távozása miatt. Valószínűleg a bíróság tévedett az időpontban, tehát, hogy nem december 24-én estek fogságba, hanem később. Az ítélet ugyan nem említi, de Kröszl mind a kettejükkel erőszakoskodott.

A fogoly nőknek különösen is mostoha sorsuk volt. Míg a férfiaknak legfeljebb röviden megvizsgálták a nemi szervüket, hogy megállapítsák, hogy körül vannak-e metélve, addig a nőknek nemcsak a motozónók vizsgálatát kellett túrniük, hanem a nyilasok erőszakoskodását is. A nyilasok között voltak, akiket testi adottságaik, vagy társadalmi státuszuk eleve elzárt a nőkkel való mélyebb érintkezés elől. Ők szélsőséges módon bántak a foglyul ejtett nőkkel. Báli László, a legkegyetlenebb természetű nyilasok egyike, a visszaemlékezések szerint *„néha mint borbély is működött. Volt egy bábatáskája, amiben a különböző eszközeit tartotta, többek között egy borbély hajvágó ollót, amivel a nők intim szőrzetét levágta.”*³²⁶ A női nemmel kapcsolatos érintkezés hiánya miatt történhetett meg, hogy egy ízben, amikor Hollai József lement a pincébe, a következő látvány tárult a szeme elé: 8-10 nő táncolt meztelenül a pincében, Bugár, Baráth Kálmán és Gelencsér, a púpos kurjongatása közben. *„Gelencsér valósággal extázisba jött. Baráth egy bottal verte a nők mellét.”*³²⁷ Egy hasonló esetben, 1944. november első felében Szelepcsényi László, Kröszl Vilmos és a Vigh-fivérek egyike a nyilasház I. emeletén három üldözött nőt meztelenre vetkőztetett és arra kényszerített, hogy táncoljanak, miközben Kröszl Vilmos pisztolyával a lábuk elé lövöldözött, hogy „élénkebben” mozogjanak. Ezt követően mind a három üldözött nőt megerőszakolták.³²⁸ Utána levitték őket a nyilasház pincéjébe, majd az este folyamán másik négy üldözött nővel együtt meztelenre vetkőztetve megverték őket, miközben Baráth Kálmán egy pálcával a nők mellét ütögette. Ezután hiányos öltözetben a hét üldözött nőt kikísérték a Városligetbe a Közlekedési Múzeum mögé, ott egy bokornál sorba állították, majd géppisztoly sorozattal valamennyiüket megölték, a holttesteket a helyszínen hagyták.³²⁹

³²⁵ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 160. o.

³²⁶ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomásai, 835. és 844. o.

³²⁷ U.o., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966.május 4., 1286. o.

³²⁸ U.o., I doboz, Szőke Antal összefoglaló vallomása, 1966.július 25., 1193. o.

³²⁹ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 162. o.

1944. december első felében Szelepcsényi vezetésével az éppen bent tartózkodó pártszolgálatosok lementek a pincébe azzal, hogy „*díszbaszást rendeznek*”.³³⁰ A foglyokat bántalmazták, majd arra kényszerítették az ott őrzött férfiakat és nőket, hogy egymással közösjenek. Ezt követően az éjszakai órákban teherautóval valamennyiüket kivitték a Rákos-patak partjára a Paskál malom mellé, ott hasra fektették őket és tarkólövessel végeztek velük, holttesteiket a helyszínen hagyták. A kivégzés körül azonban van némi bizonytalanság: „*Ma már nem lehetett megállapítani, hogy a vádlottak közül kik vettek részt a kivégzésben*”.³³¹ Kröszl Vilmos jelleme miatt nem elképzelhetetlen az ítélet megállapítása, miszerint a kivégzést követő napon ismerősének, özvegy Bérdi Alajosnénak felhívta a figyelmét arra, hogy a Paskál malomnál üldözötteket végeztek ki. A Paskál-malomtól azonban csak november 13-án szállítottak be halottakat a hatóságok a Bonctani Intézetbe, így könnyen lehet, hogy Kröszl dicsekedő megjegyzése is inkább ehhez az időponthoz köthető.

A nők „megszerzése” mellett – amivel kapcsolatban Baráth Kálmán panaszkodott, hogy a legszebb lányokat a vezetők erőszakolták meg – egy másik fontos ösztönző volt az alkohol is.³³² 1944 őszének legvégére, december elejére már lazult a morál a nyilasok között, egyre gyakoribbá vált az italozás. Szelepcsényi kerületvezető testvér ekkora már lényegében állandóan ittas volt De a többi pártszolgálatos is gyakran az italhoz nyúlt. Kröszl erőszakos természete ekkoriban már nyíltan megmutatkozott. Míg Szelepcsényi valószínűleg az önként vállalt véres feladatok súlya miatt kezdett el inni, addig Kröszl kifejezetten szerette az alkoholt és az erőszakot is. Egy ízben Baráth Kálmánnak „*Kröszl oktatva fejtegette, hogy ha most lemegyünk a pincébe, bemutatom Baráth testvér a vallatás mesteri formáját, amit próbálj elsajátítani*”. Ez nagyon egyszerű volt: addig verték a szerencsétlen foglyokat, amíg két „kémgyanus személy” beismerte rendszerellenes tevékenységét. De előfordult az is, hogy amikor belépett az első fogoly a mosókonyhából a faskamrába, Kröszl szó nélkül egy gumibottal leütötte. „*Na lássátok, így kell ezt csinálni, igaz, gyakorolni kell, na meg erő is kell hozzá*”.³³³ Baráth Kálmán különösen erős testalkata miatt jó tanítványnak bizonyult. Az 1967-es per folyamán ezt a tulajdonságát fel is használta a propaganda, szinte Lombroso-típusnak állítva be ezt a valóban nem túl magas intelligenciával rendelkező személyiséget.³³⁴ Kröszl vad természetével és szadizmusba hajló agresszivitásával némileg kitűnt a többiek

³³⁰ U.o., II. doboz, Krauth József vallomása, 1966. július 7., 1709.

³³¹ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 172. o.

³³² U.o., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1650. o.

³³³ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1647.- 1648. o.

³³⁴ „*Hatalmas izomkolosszust vezetnek a tárgyalóterembe. Ő tehát a Gorilla, a Hóhér – ahogy társai nevezték annak idején. Aki puszta kézzel is akkorát tudott ütni a foglyokra, hogy repedt-tört a csontjuk. Ez a csapott homlokú alak alkalmazta a legválogatottabb kínzási eszközöket*”. Sólyom-Szabó, i.m., 156. o.

közül, de társai is élvezték a fizikai bántalmazást.³³⁵ Ráadásul sok nyilas pártszolgálatos számára az ital jelentette azt az állandó bódítószert, amelynek hatása alatt végre tudták hajtani az egyes akciókat, vagy éppenséggel kedvet is kaptak ezek végrehajtásához. Hollay József így emlékezett vissza az alkohol szerepére: *„Egyébként az italozás megszokott dolog volt a pártházban, mert a legkülönbözőbb helyekről alkalmuk volt az embereknek minden mennyiségű és minőségű italt beszerezni.”*³³⁶ Szinte szó szerint ugyanezt mondta el Hortobágyi László is: *„a pártházban tevékenykedő és oda bejáró férfiak általában a szesz hatása alatt álltak, ugyanis minden mennyiségben rendelkezésre állt az ital.”*³³⁷ Az alkohol ellazított és a harci drog szerepét is betöltötte. Egy ízben Tallós közölte Füredivel és a pártház pihenőjében tartózkodó két-három fegyveres nyilassal, hogy nemsokára jön egy teherautó, és azzal nekik is menniük kell. Füredi kérdésére, hogy miért és hova, csak annyit felelt, hogy majd megtudják, viszont otthagytott egy liter pálinkát, azzal, hogy *„Húzd meg, ahogy jólesik!”*, és a többiekkel együtt igyák meg. Meg is itták. Nemsokára bejött Erős János csoportvezető, és közölte, hogy a teherautó előállt. Ekkor Tallós a már ittas pártszolgálatosokat mozgósította és kiadta a feladatot, ami a foglyok kivégzését jelentette.³³⁸

A beavatás egyébként fokozatosan történt, a pincébe eleinte csak válogatott tagok mehettek le, *„nyilván azért, hogy ne jusson az egész párttagság tudomására az, hogy milyen dolgok fordulnak elő a pincében”*.³³⁹ Mészáros csak azután vitte le magával Szőke a pincébe, miután részt vett az első kivégzésben. A pincében éppen vallattak valakit. Szelepcsényi megkérdezte, hogy mit keresnek ott, mire Szőke közölte, hogy lejöttek megnézni a pincét. Az ott levők felszólították Mészáros, hogy ő is üsse meg a kihallgatottat, amit meg is tett. Szőke itt hívta fel barátja figyelmét Kröszl Vilmosra. *„A Vilire nagyon kell vigyázni, mert ez egy nagyon kegyetlen ember, még az édestestvérét is meggyilkolná”*.³⁴⁰ Az alkohol, az öncélú erőszak, a harácsolás egyaránt a formális tevékenység szétzüllésének irányába hatott. Egyre inkább eluralkodott és karácsonytól kezdve teljesen kizárólagossá vált *„az általános közhangulat minden mindegy állapota”*.³⁴¹ 1945. január elején már nagyon rossz volt a hangulat a nyilas kerületben, mindenki igyekezett eltűnni, ahogy Baráth Kálmán

³³⁵ A „ki tud nagyobbat ütni” virtuskodás szinte vetélkedővé vált a pártszolgálatosok között. Tallós például bokszesztyűt húzott és így egy ütessel tudott kiütni foglyokat (Szőke Antal vallomása, I. doboz, 1276. o.), Vigh Sándor pedig *„olya hatalmas pofonokat adott, hogy nem volt üldözött, aki pofonjaitól lábon tudott volna maradni.”* (BFL XXV.4.a. 1967/4831., V. doboz, Bolman Ernő tanúvallomása, Vigh József és tsai. ügyében, 6879. o.).

³³⁶ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966. május 4., 1293. o.

³³⁷ U.o., III. doboz, Hortobágyi László tanúvallomása, 2824. o.

³³⁸ U.o., II. doboz, Füredi Pál vallomása, 1966.június 3. 2102. o., illetve önvallomása, 2141. o.

³³⁹ U.o., III. doboz, Hortobágyi László tanúvallomása, 2824. o.

³⁴⁰ U.o., II. doboz, Mészáros László összefoglaló vallomása, 1855. o.

³⁴¹ U.o., I. doboz, Hollay József vallomása, 1966.május 25., 1297. o.

visszaemlékezett: „*érezhető volt már az, hogy patkányfogóba jutottunk*”.³⁴² Ugyanakkor a zuglói nyilasok között is voltak jócskán megátalkodott opportunisták, hiszen számosan közülük elsősorban az anyagi gyarapodás reményében léptek be a pártba. Baráth Kálmán nemcsak azért állt be a pártba, mert az apja állandóan ezzel zaklatta, hanem azért is, mert azzal hitegette, hogy ha beállnak, akkor anyagilag jobbra fordul majd a soruk.³⁴³ Sándor Alajos így nyilatkozott erről: „*A nyilas párt tagságtól reméltem, hogy számomra jobb anyagi helyzetet tud biztosítani*”.³⁴⁴ Ez volt a fő motiváció a Hollósy-család esetében is. A nyilas uralom számukra az eszmei kötődésen túl egyértelműen a meggazdagodást és a társadalmi státuszuk emelkedésének ígéretét jelentette. Idősebb Hollósy Zoltán igyekezett saját embereit behozni a pártba, ifjabb Hollósy Zoltán pedig még az esküvőjét is a pártházban tartotta.³⁴⁵

Az ideológiai háttérű szerzésvágy állt a Slachta-házban végrehajtott razzikiák háttérében is. A Szociális Testvérek Társaságának központi rendháza ekkoriban Thököly út 53. szám alatt volt. A nyilas uralom abszurd jelenségei közé tartozik, hogy éppen a XIV. kerületi nyilas székházzal szemben, pápai védett háznak minősülő épület állt és abban Slachta Margit védnöksége alatt nagyon sok üldözött talált menedéket. A nyilasok számára nem volt nehéz a zsidók rejtegetéséről tudomást szerezni, ami részben „*a zsidók hibája volt, mivel egyáltalán nem igyekeztek láthatatlanok maradni*”.³⁴⁶ Ahogy Bükkös György fogalmazott „*ez a körülmény számunkra nagyon zavaróan hatott*”, ezért 1944. október végétől kezdve a Slachta-házban többször is megjelentek a pártszolgálatosok.

Ezek ellen a házkutatások ellen Slachta Margit országgyűlési képviselőként mentelmi jogára hivatkozva tiltakozott.³⁴⁷ A Slachta-házban a nyilasok azért is végeztek igazoltatásokat, mert azt remélték, hogy ott gazdag zsidókat fognak találni, akiktől elrabolhatják értékeiket. Az ítélet szerint 1944. decemberében körülbelül 80 üldözöttet vittek el a Slachta-házból, miután azonban sikerült az üldözöttekből „*20.000 forintot*” (sic!) elrabolniuk, visszakísérték őket a Slachta-házba. Végül, az utolsó razziára 1945. január első napjaiban került sor. Kálmán László, Pintér László és még 5-6 fegyveres nyilas ismét megjelent a rendházban, ahol igazoltatták az üldözötteket, majd néhányukat bekísértek a nyilasházba, értékeiket elszedték és az egyik tanú vallomása szerint még akkor éjjel valamennyit kivégezték. A Slachta-házban egy ügynökük is volt a nyilasoknak. Hortobágyi László visszaemlékezése szerint „*a Slachta ház titkait egy 40 év körüli 175 cm magas, ovális szemű, akkor sárga csillagot viselő zsidónak*

³⁴² U.o., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1653. o.

³⁴³ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1622. o.

³⁴⁴ U.o., II. doboz, Sándor Alajos összefoglaló vallomása, 1502.

³⁴⁵ U.o., I. doboz, Hollay József önvallomása, 1442. o.

³⁴⁶ Nina Langlet: *A svéd mentőakció 1944*. Kossuth, 1988. 87. o.

³⁴⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 158. o.

látszó személy súgta be a pártvezetőségnek. Egy alkalommal én magam engedtem ki Szloboda utasítására ezt a férfit a pártházból, ugyanis Szloboda közölte, hogy a férfi nekünk dolgozik.”³⁴⁸ Jellemző a kommunista nyomozók munkájára, hogy a megidézett több mint 100 tanú között egy sem szerepelt a Szociális Testvérek közül.

A Slachta-ház kapcsán kell kitérnünk a védlevelek kérdésére. A pápai menlevelet a nyilasok nem sokra tartották, sőt, Szelepcsényi László még a svéd- vagy svájci menlevéllel rendelkezőkkel szemben is „*atrocitásokat hajtatott végre*”. A Stefánia úton, közel az Ajtósi Dürer sorhoz volt a svájci konzulátus, és mellette a Svéd Királyi Követség. Egy alkalommal svéd menlevéllel rendelkező személyeket hoztak be a nyilasok a pártházba, majd végeztek ki a Duna-parton. Szelepcsényi közölte, hogy amennyiben utánuk érdeklődnek, azt kell mondani, hogy a gettóba vitték át ezeket az embereket. A várt érdeklődésre sor is került, az egyik svéd követségi tanácsos Bükkös jelenlétében vonta felelősségre Szelepcsényit és magából kikelve kérte ki, hogy nem tisztelik a menleveleket. Csakhogy, „*Szelepcsényi az ilyen természetű vitákat egy kézlegyintéssel intézte el, és továbbra is fenntartotta eredeti álláspontját, miszerint a menlevelekkel rendelkezők olyan személyek, akiknek vagyonuk, vagy az ellenséggel való paktálásuk alapján sikerült ilyen védettséget szerezni.*”³⁴⁹ Egy ízben egy svájci védett ház felszámolására adott parancsot Szelepcsényi. A ház a Thököly út, az Aréna út és a Stefánia út, illetve a Városliget által határolt területen feküdt, és a svájci követség tulajdona volt. Tallós József vezetésével a pártszolgálat kiszállt a helyszínre, mindenkitől elvették a védlevelet, és bevitték őket a pártházba. A svájci követség tiltakozott a főkerületen keresztül, de Szelepcsényi ekkor is csak legyintett.³⁵⁰ Ennek ellenére volt olyan eset, amikor Szőke Antal beszámolója szerint egy svéd védett házból 10-12 nőt akartak elvinni a pártszolgálatosok, de a gondnok, aki a követség megbízottja volt, tiltakozott ellene, s így a pártszolgálatosok dolguk végezetlenül tértek vissza a nyilasházba. Az esetről tett jelentésüket Szelepcsényi tudomásul vette.³⁵¹ A Thököly úti zsidó imaházból előállítottak közül a korábbi kellemetlenségek miatt a menlevéllel vagy keresztlevéllel rendelkezőket elengedték³⁵² Bükkös állítása szerint, mellyel talán magát akarta menteni, egyszer elengedett egy előállítandó személyt, aki francia iratokkal igazolta magát, mire ezután Szelepcsényi nagyon

³⁴⁸ U.o., III. doboz, Hortobágyi László tanúvallomása, 2826. o.

³⁴⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 773. o.

³⁵⁰ U.o., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966.május 4., 1291. o.

³⁵¹ U.o., I doboz, Szőke Antal önvallomása 1204. Itt egy VI. kerületi házról van szó, a Podmaniczky és az Izabella utcák sarkán, viszont a később tett összefoglaló vallomásában egy Zugló külső részén levő villáról is beszélt. (1191.). Még korábban viszont, amikor autóval vitték ki a rendőrök a helyszínek beazonosítására, megint a Podmaniczky utcáról beszélt, a Vörösmarty és az Izabella utcák közötti részen beleértve az Izabella utca utáni néhány házat. (1174.)

³⁵² U.o., I. doboz, Bükkös önvallomása, 854. o.

lehordta Bükköst, hogy nagy hibát követett el, hiszen, mint mondta „*a franciákkal hadiállapot állt fent*”.³⁵³ Szintén Bükkös története az is, hogy egy „gyárigazgatót”, akinek svéd menlevele volt, kivégzés helyett átadtak a központnak.³⁵⁴

Az átadás a központ részére sokszor csak a pillanatnyi megmenekülést jelentette a foglyok számára.³⁵⁵ De volt olyan eset is, amikor a főkerülettől szabadon engedték az átadott foglyokat. 1944. december 31-én a XIV. kerületi pártszolgálatosok Kató György tanút és feleségét a Szépművészeti Múzeumból hurcolták el feljelentés alapján.³⁵⁶ A nyilasház pincéjében két napig tartották fogva, majd feleségével együtt átadták a nyilas főkerületnek, ahonnan szabadon bocsátották őket.

A fontosabb foglyokért általában az összekötő szállt ki. Nemcsak az értékesebbnek tűnő foglyokat adták át a központnak, hanem azokat is, akikkel nem tudtak mit kezdeni. Egyszer egy szovjet repülő kényszerleszállást hajtott végre a régi lóversenyterén, s a pilótáját, aki „*igen csinos szöghajú nő volt*” a pártszolgálat bevitte a pártházba, de kihallgatni nem tudták, mivel senki se beszélt oroszul. Ifjabb Hollósy telefonált a főkerületbe, és kis idő múlva Balogh összekötő szállt ki átvinni a foglyot, akit magával is vitt a városparancsnokságra.³⁵⁷ Máskor azonban a kerületi nyilasok vitték be a kiemelt foglyokat az Andrássy 60-ba, ilyenkor Szelepcsényi előre telefonált. Az ottani őrsparancsnokok többször mondták is a zuglóiaknak: „*Már vártunk titeket, testvérek*”.³⁵⁸

A főkerülettel más irányú kapcsolatot is tartottak. Elsősorban a propaganda terén működtek együtt. Ezt a fajta együttműködést erősítették az ünnepélyes alkalmak is, amelyek egyúttal a propaganda szempontjából fontos események voltak.

A XIV. pártkerület történetének az első ilyen fontos eseménye a nyilas pártház avatása volt, amit 1944. november 12-én tartottak. Az ünnepi alkalom fényét az is emelte, hogy majdnem egybeesett a hatalomátvétel egy hónapos ünnepével, s ezért igen sok nyilas párttagot és hozzátartozójukat meghívták. A főkerület vezetője, dr. Tóth Béla és helyettese, Rechtmann

³⁵³ U.o., I. doboz, Bükkös György és Hortobágyi László szembesítése, 893. o.

³⁵⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 845.

³⁵⁵ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 160. o. Itt az egyik tanú azt vallotta, hogy a központ nyilasai ugyan a vízbe lőtték, de egy ismeretlen kihúzta a vízből és így megmenekült. A riportkönyvben az esetet úgy állították be, mintha ezt a vízbelövést is a zuglóiak követték volna el. (Sólyom-Szabó, i.m., 306. o.)

³⁵⁶ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 161. o. Az ítélet szövege szerint: a tanú „*látta, hogy Baráth Kálmán vádlott öt fiatal fiút kegyetlenül bántalmazott, nemiszerveiket egy kövön pisztolya agyával verte*”. A kifejezetten horrosztikus részleteket a bíróság az ítéletbe is foglalta, de erre valószínűleg nem csak a „különös kegyetlenség” tényállásának bizonyítása miatt került sor.

³⁵⁷ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 874.

³⁵⁸ U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása 1966.február 23., 934.

Kurt is jelen voltak.³⁵⁹ Részt vett az ünnepségen Wirth Károly nyilas képviselő és dr. Kerekes Béla államtitkár is. Mindketten rendkívül uszító beszédet mondtak, az utóbbi részéről többek között a következő hangzott el: *„Itt vannak közöttünk, itt járnak közöttünk, béklyót raknak lábainkra, kötelet dobálnak kezeinkre, és minden törekvésünket, legszentebb terveink megvalósítását talmudi kajánsággal akarják megakadályozni. Itt van a pártnak egy másik nagy elhivatottsága, ezeket kilökní a magyar életből, ezeket a megsemmisülésbe taszítani”*.³⁶⁰ A vendégek távozása után a helybeli nyilasok italozni kezdtek. A késő esti órákban a teljesen leittasodott nyilasok Szelepcsényi vezetésével lementek a pincébe, és kegyetlenkedtek az ott fogva tartott 25-30 üldözöttel. A foglyok egy része még aznap délután, az ünnepség előtt került a pincébe, mivel a nyilasok rajtaütöttek a XIV. kerület Zsálya utca 24. szám alatt bujkáló zsidókon, és tizenegyüket a pártházba hurcolták. Ami foglyok bántalmazása után történt, az nem tekinthető kellőképpen tisztázottnak. Az ítélet szerint a pince helyiségéből kettesével átvezették az üldözötteket a mosókonyhába, hasra fektették őket, és valamennyiüket tarkón lötték. A vádirat szerint azonban a pártház avatásának éjszakáján a foglyok egyik csoportját a Rákos-patak partjára vitték, ahol mindegyik fogoly mögé állt egy nyilas, és vezényszóra tarkón lötte a neki kijelölt áldozatot. Ezt egyikük, az aznap délután elhurcolt Friedmann Ervin túlélte. Friedmann már korábban, 1947. május 8-án vallomást tett az egyik zuglói nyilas, Gelencsér Sándor perében megtartott tárgyaláson. Itt ezt vallotta: *„November 12-én este többedmagammal kivittek a Rákos-patak mellé. Ezen alkalommal a vádlott (Gelencsér) előre ment és ott várt ránk. Kint azután a sötétben a Rákos-patak mellett hasra fektettek bennünket és hátulról ránk löttek. Engem csak súrolt a lövedék, ezért menekültem meg, egyedül valamennyiünk közül.”*³⁶¹ Ugyanezt mondta el ifjabb Hollósy perében is. Ráadásul Bükkös 1966-os vallomásában úgy emlékezett vissza, hogy mivel aznap este ő adta a kapuórséget, látta, ahogy a foglyokat – 10-15 főt – felkísértek a pincéből és egy teherautóra tették őket. Jóval éjfél után értek vissza a kísérő nyilasok – nem mindegyikük, ugyanis volt, aki hazament aludni – és Nagy Elek csoportvezető nagy hangon számolt be arról Szelepcsényinek, hogy a foglyokat a Rákos-patak mentén kivégezték.³⁶² Itt tehát vagy a bíróság tévedett a kivégzést illetően – azaz nem mindegyik foglyot végezték ki a mosókonyhában, vagy egyáltalán nem ott történt a kivégzés – vagy pedig a bíróság két *motívumot* kevert össze, ráadásul jócskán feltornászva az áldozatok számát.

³⁵⁹ Rechtmann korábban a Telefongyárban dolgozott, mint műszaki tisztviselő. Német származású volt, nem is tudott tökéletesen magyarul. Inkább német náci, mint nyilas volt. (BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös Gy. önvallomása, 868. o.)

³⁶⁰ U.o., I. doboz, Vádirat, 604. o.

³⁶¹ U.o., VI.doboz, Friedmann Ervin vallomása Gelencsér Sándor népbírósági tárgyalásán, 1947.május 8., 7136.

³⁶² U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 17., 768. o.

Az iratokból úgy tűnik, hogy ezt még egy másik vacsora is követte, Bükkös így emlékezett vissza: „*A hatalom átvételének évfordulóját vacsorával dúsan terített asztal mellett ültük.*”³⁶³. Szelepcsényi beszédet mondott, amelyben további akciókra hívta fel a pártszolgálatosokat, Bükkös pedig arról beszélt, hogy ne felejtsek el Szálásra tett esküjüket. Vacsora után Szelepcsényi szétbontotta az asztalokat. A terem közepére egy fotelt tett, és maga mellé egy kis asztalkán egy pár üveg tokaji bort helyezett el. Tallós és Tóth Ervin a pincéből három csinos fogoly nőt hozott fel, akiknek le kellett vetkőzniük. Egymás mellé állították őket, majd Tallós egy kis nádpálcával a mellüket megemelgette, és azt mondta, hogy „*olyan kemények, mintha szüzek volnának*”. Ezután Báli és Kröszl erőszakoskodni kezdett a nőkkel.³⁶⁴ Végül három férfit hoztak fel a pincéből, és kényszerítették őket a nyilvános közösülésre „*gumibottal és ököllel*”. Ekkorra Szelepcsényi nagyon sokat ivott. Pisztollyal a levegőbe lőtt, és rekedt hangon annyit mondott: „*Elég!*”. Majd a legcsinosabb nőhöz tántorogva odament, a pamlagra dobta, mondván, hogy „*mégiscsak zsidó vagy*”, majd a részegségtől valósággal a földre zuhant. Ezután a férfiakat és a nőket is visszavitték a pincébe.³⁶⁵

A következő jelentősebb esemény idősebb Mihalik Gyula díszes külsőségek között megtartott temetése volt. Az elsőfokú ítélet itt elég komolyan megbicskalik, bár ez senkinek sem tűnt fel a tárgyaláson, csak a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróságnak. „*Az elsőfokú bíróság az idősebb Mihalik Gyula temetésével, illetve halálával összefüggésben elkövetett tömegkivégzés időpontját 1944. október végére vagy november elejére teszi. Ez az időpontmegjelölés nyilvánvalóan téves.*”. Ugyanis a nyomozati iratok között „*fotókópia található a „Magyarság” című napilap november 28-i számában idősebb Mihalik Gyula temetésével összefüggésben megjelent cikkről. Ebből következően a temetés, amelynek az időpontját a cikk az előző szerdai napban jelöli meg, kb. november 20. és 28. között lehetett*”.³⁶⁶ Ezekkel a megállapítással azonban mind az alsóbb, mind a felsőbb bíróság tévedésbe került. Az elsőfokú ítélet ugyanis itt csupán elnagyoltan annyit írt: „*1944. október*

³⁶³ U.o., I. doboz, Bükkös Gy. önvallomás, 840. o.

³⁶⁴ Sajátos, talán tragikomikusnak nevezhető részlet, hogy a Bükköst kihallgató nyomozó a következőképpen rögzítette a Báli-ra vonatkozó vallomást: „*mint már említettem, Bálinak homoszexuális hajlama volt, különösen a nőkkel szemben.*”. U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 875. o.

³⁶⁵ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 840. o. A nagyobb rendezvényeket és az utánuk menetrendszerűen bekövetkező tömeges bántalmazásokat nehezen lehet egymástól megkülönböztetni (amennyiben valóban több ilyen volt). Egyes eseteket a bíróság nem is vizsgált. Így nem vizsgálta bíróság azt, hogy bizonyos vallomások szerint a pártszolgálatosok Wirth Károly nyilas képviselő halála után „*nagy bosszúálló verekedést rendeztek a pincében*”. Lehetséges, hogy ez egybeesett a hatalom átvételének évfordulójára rendezett ünnepséggel (Wirth a pártház avatása után, november közepén légitbombázás áldozata lett.)

³⁶⁶ ÁBTL V-153693/1, 226. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

végén, november elején id. Mihalik Gyula – Monostori Gyula vádlott édesapja – fegyveres nyilas pártszolgálatos bevonult az elsőfokú ítélet szerint a Hungarista Légióba, (valójában a Fegyveres Nemzetszolgálathoz) ahol fegyvergyakorlat alkalmával felrobbant a kezében egy úgynevezett „Szálasi röppentyű”, amely az ő és egy másik nyilas társa halálát okozta.”. A temetés időpontjáról tehát nem esett szó, csak arról, hogy idősebb Mihalik Gyula mikor vonult be a Fegyveres Nemzetszolgálathoz. Ebből következően a temetését követő kivégzés időpontját sem állapította meg az elsőfokú bíróság, arra csak következtetni lehetett. Ide kapcsolódó fontos tény, hogy a vallomások egybehangzó állítása szerint a „kis Mihalik” először az édesapja halálát követő megtorló vérengzés alkalmával ölt embert. Miután a Legfelsőbb Bíróság korigálta az időpontot, kiderült: két ezt megelőző kivégzésben tehát nem vehetett részt Monostori-Mihalik Gyula, ezekben a cselekményekben tehát nem is találtak bűnösnek. A másodfokú bíróság viszont a dátumok meghatározásánál került tévedésbe: a november 28-i lapszámban közölt „előző szerda” időpont-megjelölésből könnyedén ki lehetett volna számolni a temetés valódi dátumát, amely ezek szerint november 22. volt.

A nyilaspárt vezetői idősebb Mihalik Gyula és társa halálát propaganda célokra használták ki. Úgy állították be az eseményeket, mintha a szovjet fronton egy szovjet akna robbanása következtében haltak volna hősi halált. Ezt követően idősebb Mihalik Gyulát és társát hősi halottként nagy katonai pompával temették el a Farkasréti temetőben, ahol megjelent Vajna Gábor belügyminiszter, báró Kemény Gábor külügyminiszter, Mohay Gyula főpolgármester, Kovarcz Emil a totális mozgósítás minisztere és Návai Imre a fegyveres nemzetszolgálat országos parancsnoka is.³⁶⁷ Természetesen jelen voltak a XIV. kerületi nyilas fegyveres pártszolgálatosok is. A temetés napján este a nyilasházban Szelepcsényi László, Bükkös György és a többi nyilas fegyveres pártszolgálatos az akkor 16 éves Monostori Gyula vádlottat arra bíztatták, hogy a pincében levő üldözötteken bosszulja meg édesapja halálát, mert az apja halálának okozói a zsidók és a kommunisták voltak. „Üsd őket, mert ezek apád gyilkosai!” – hangzott el. A verésben és az azt követő kivégzésben a „kis Mihalik” édesapja elvesztése miatt megzavarodva, magából kivetkőzve vett részt.³⁶⁸ Ezt követően kettesével átvitték a foglyokat a mosókonyhába, ott hasra fektették őket, és tarkón lövéssel végeztek velük. Az ítélet szerint a holttesteket a fal mellett egymásra rakták, majd az éjszakai órákban teherautóval a Duna-partra vitték és a Dunába dobálták. Bükkös és Monostori-Mihalik Gyula viszont úgy emlékezett, hogy ekkor akasztottak holttesteket a Slachta-ház Thököly úti

³⁶⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I doboz, Vádirat, 605. o.

³⁶⁸ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 30., 772. o.

oldalának külső kerítésére, és a vádiratban is ez állt.³⁶⁹ A kettő természetesen nem zárja ki egymást (t.i., hogy néhány holttestet a kerítésre akasztottak volna, míg a többit a Dunába dobálták) azonban az ítélet szövegéből ez kimaradt. *„Az egész aktust emlékezetem szerint rendkívül sietve hajtottuk végre, mert bár nem féltünk a járókelőktől, de nem kívántunk szemtanúkat”*.³⁷⁰

Ismét a nyilas pártszolgálatosok furcsa viselkedésével állunk szemben: ugyan elrettentő példát akartak mutatni, de ugyanakkor féltek a „lebukástól” is. Nem akartak a közvélemény előtt nyíltan gyilkosoknak feltűnni, meg akartak őrizni valamiféle látszatot. Amikor például a Danuvia teherautója megérkezett a pártházhoz, ahonnan üldözötteket akartak kivégzésre szállítani, olyankor a teherkocsi közvetlenül a bejárathoz állt farral, és az utcán levő nyilas őrségnek gondoskodnia kellett róla, hogy *„civil még a környéken se mutatkozzék”*.³⁷¹ A teherautót minden esetben ponyvával takarták le. Ha valamely, a pártház követlen környezetében elkövetett atrocitásnak szemtanúja volt, azt nyomban elzavarták a környékről. Vobeczki Teréz látta, amint három pártszolgálatos a Thököly úton, közel a pártházhoz két üldözöttet ütlegel, majd egyikük megszólalt: *„Lőjjél bele Vigh testvér, ne komédiázz!”*, mire Vigh Sándor tüzet nyitott. Amikor a nyilasok észrevették a tanút, ráförmedtek, hogy azonnal menjen tovább.³⁷² Egyes razziáknál Kröszl visszaemlékezése szerint *„első tettünk az volt, hogy egy-egy sorozatot kilőttünk az épületre, hogy a kíváncsi emberek húzódjanak vissza. A riasztó lövések leadása után behatoltunk a zsidó lakásba.”*³⁷³

1944. december 3-án vasárnap délelőttre a nyilas vezetés az akkori Tisza Kálmán téri Városi Színházban pártgyűlést hirdetett, amelyen a főszónokok Gera József és Beregffy Károly lettek volna. A nagygyűlést az illegális Kommunista Párt Marót csoportja a színházban végrehajtott robbantással megzavarta.³⁷⁴ Ugyanezen a napon történt, hogy Szelepcsényi László társaival éppen a Városi Színházhoz akart menni, amikor délelőtt fél 11 óra tájban egy nyilas pártszolgálatos azt a hírt közölte Szelepcsényivel, hogy a Mexikói úton a Nyomorék Gyermekotthonnál berendezett internálótáborban a padlásról valaki rálőtt az egyik

³⁶⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966.május 30., 772. o.

³⁷⁰ U.o., II.doboz, Monostori-Mihalik Gyula vallomása, 1966.június 9., 2019.

³⁷¹ U.o., V. doboz, Vigh József és tsai. ügye, Vigh József vallomása, 1949. június 3., 6851. o.

³⁷² U.o., V. doboz, Vigh József és tsai. ügye, Schön Samuné Vobeczki Teréz tanúvallomása, 6894. o.

³⁷³ ÁBTL V-153693/1. Fogdahálózati jelentés, 175. o.

³⁷⁴ Már előző napon a Szír csoport robbantott a színház előtt, de ez nem tántorította el a nyilasokat a gyűlés megrendezésétől. Ezután következtek Maróték. A Marót csoport vezetője Padányi Mihály építészhallgató volt. Felső kapcsolatuk Fehér Lajos volt, a kommunista párt katonai csoportjának vezetője. Legismertebb tettük a Gömbös-szobor felrobbantása volt, de az ő tevékenységükhöz köthető a Városi Színház elleni támadáson túl a Kossuth Lajos utcai nyilas könyvesbolt elleni pokolgépes merénylet is. 1944 végéig összesen 12 robbantást hajtottak végre. (Lsd.: Sággy Erna: *Kísértetjárás: Gömbös sírja és emléke*, in: 168 Óra online, az interneten: www.168ora.hu/cikk.php?id=1646 illetve Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért, Budapest*, több kiadás, első: Szikra Kiadó, 1946.)

„hungarista katonára”.³⁷⁵ A Mexikói úti eseményeket később külön tárgyalom, itt elég csak arra utalni, hogy a Mexikói útról foglyokkal tértek vissza a nyilasok. A késő délutáni órákban a nyilas főkerület azzal az utasítással küldte Sándor Alajost a XIV. kerületi nyilasházba, hogy a ház pincéjében lévő valamennyi foglyot hallgassák ki arról, mit tudnak a színházi robbantásról, majd utána valamennyit végezzék ki és a holttesteket táblával a nyakukon tegyék ki a Tisza Kálmán téren közszemlére elrettentő például. Sándor Alajos a főkerület utasítását közölte Szelepcsényi Lászlóval, majd Bükkös György vádlott jelenlétében Sándor Alajos ismét felhívta telefonon a főkerületet, ahonnan az utasítást most már telefonon ismételten megerősítették. A nyilasok bosszúvágyát fokozta, hogy az a hír járta, miszerint a nagygyűlés helyszínén több nyilas testvér meghalt.³⁷⁶ Az ítélet szerint *„Szelepcsényi László vezetésével a pártházban jelenlevő valamennyi nyilas pártszolgálatos levonult a pincébe és kezdetét vette a foglyok embertelen kínvallatása.”*, de feltehetően az őrség nem vonult le. *„Ökölrel, lábbal, korbáccsal, bikacsökkel, gumislaggal ütötték a szerencsétleneket, hogy mondják meg, mit tudnak a robbantásról, akik természetesen semmit nem tudhattak, mert már napok óta a nyilasház pincéjében voltak.”* Itt ismét egy csúsztatással állunk szemben: a foglyok kétharmadát a vádirat szerint aznap hozták be a Mexikói útról.³⁷⁷ Miután semmi lényegeset nem tudtak meg a foglyoktól, kettesével átvitték őket a mosókonyhába, hasra fektették és valamennyiüket tarkón lötték. A holttesteket a mosókonyha falánál állítólag egymásra rakták, majd éjjel valamennyi holttest nyakába táblát tettek a következő felírással: *„Ezt a robbantásért”*. A táblát egy Viki nevű gépíró – Szelepcsényi titkárnője – készítette, rajzlap nagyságú keménypapírra írta fel a szöveget, és ebbe madzagot fűzött.³⁷⁸ Ezután a holttesteket teherautóra rakták és a Tisza Kálmán tér egész területén szétszórták. Bükkös György másnap személyesen ellenőrizte, hogy a fegyveres pártszolgálatosok hogyan hajtották végre az utasítást és kb. 60 holttestet számolt meg a Tisza Kálmán téren. Ennek alapján az

³⁷⁵ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Első fokú ítélet, 168. o.

³⁷⁶ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 30., 775. o. Legalább egy halottat említ Fehér Lajos is visszaemlékezéseiben. Lsd.: Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*, Zrínyi, Budapest, 1969., 104. o.

³⁷⁷ A bíróság szükségesnek tartotta, hogy a pincében lejátszódott horrorisztikus jelenetet részleteiben rögzítse. Eszerint a foglyok közül egy 25 év körüli fiatalember a verés dacára sem tudott semmit mondani a robbantásról. Ekkor Baráth Kálmán lefogta mindkét kezét, testét a lába közé szorította, Tallós József pedig hajánál fogva hátrafesztette a fejét, Hollay József pedig kabátja hajtókájából kivett egy nagyméretű varrótűt, miközben Bükkös György szinte esztét vesztve kiabálta a szerencsétlen embernek, hogy mondja meg, kik voltak a robbantók. Hollay József közben a nagyméretű varrótűvel kiszúrta az üldözött mindkét szemét, majd Tallós József egy vasdoronggal tarkón ütötte. A fogoly életét veszítette. (BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 170. o.)

³⁷⁸ Monostori-Mihalik Gyula vallomása, 1966. május 26., II. doboz, 2016. o. Sehol máshol nem említik, de Kröszl szerint „Viki” bekapcsolódott a nyomozóosztály munkájába is. *„Volt a feleseknek egy „dáma” felderítőnőjük, akinek a munkájával az idősebb Hollós nagyon meg volt elégedve. Egy alkalommal az idősebb Hollós kijelentette a pártszolgálatosoknak, hogy a Viki többet ér egyedül mint az egész rohamcsoport, mert minden esetben pénzes zsidókat hoz be.”* (ÁBTL V-153693/1, 143. o.)

ítélet feltételezi, hogy más kerületekben is hasonló tömegmészárlást hajtottak végre a nyilasok. A megtorló intézkedésekben a VIII. kerületi pártszolgálatosoknak kellett az élen járniuk, hiszen a Városi Színház biztosítása az ő hatáskörükbe tartozott, és az ő felelősségük is egyértelmű volt.³⁷⁹ Ismét a létszámok jelentik a legnagyobb problémát: Bükkös György ugyanis önvallomásában összesen 10 halottról tesz említést, akiket a Tisza Kálmán térre vittek.³⁸⁰

1944. december 10-ét követően Budapest utcáin megjelentek a „nyilas parancsokság plakátjai” – valójában a Hindy Iván vezérezredes által szignált hirdetések – amelyben 16 évestől 60 éves korig minden férfit katonai szolgálattételre köteleztek.³⁸¹ A felszólítás azt is tartalmazta, hogy aki ennek nem tesz eleget, az „felkoncoltatik”. Szelepcsényi László utasítására idősebb Hollós Zoltán kerületvezető-helyettes elkészített egy listát, amelyen fel voltak tüntetve azoknak a nevei, akiket a kerületi szervezetből méltónak tartottak arra, hogy a főkerületnél a katonai szolgálat alóli felmentésre javasoljanak. A listán a elítéltek közül szerepelt Bükkös György, Németh Lajos, Szőke Antal, Kovács István, Füredi Pál és Erős János is. Összesen 31 fő. Az 1. sorszámú Szelepcsényi volt, a 31. számú pedig Nagy Elek. A listát Bükkös György is látta és egyetértett vele. Állítása szerint erre a listára csak olyanok kerülhettek fel, akik már többször részt vettek foglyok kivégzésében.³⁸²

A mozgósítás kapcsán a pártszolgálatosok felkeresték a kerület nyilas párttagjait, és felszólították őket is, hogy tudatosítsák a kerület férfi lakossága körében a parancsot. Miután a listára a főkerulettől Szelepcsényi nem kapott választ, így december 12-én kiadta az utasítást, hogy másnap valamennyi nyilas pártszolgálatosnak be kell vonulnia a Ludovika Akadémiára. Az ítélet megállapítása szerint ekkor a nyilasház pincéjében nagyjából 40 üldözöttet tarthattak fogva. A harci szellem fokozására, a nyilas hűség bizonyítására, valamint azért, tanú ne maradjon a nyilasház pincéjében, Szelepcsényi kiadta az utasítást, hogy valamennyi, a pincében levő üldözöttet ki kell végezni. Arról is döntött, hogy a likvidálásokat nem a nyilasház pincéjében fogják végrehajtani, hanem a Thököly út 83. szám alatt levő zsidó

³⁷⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 30., 776. o.

³⁸⁰ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 851. o.

³⁸¹ Hindy Iván (1890 – 1946): Hivatásos katonatiszt. 1944. október 15-én saját közvetlen felettesét őrizetbe vette és megakadályozta, hogy az I.hadtest támogassa a kiugrási kísérletet, ezzel csatlakozott a Szálasi-puccshoz. A nyilas kormány november 29-én Budapest területén katonai vonatkozásban teljhatalommal ruházta fel. A főváros ostroma alatt elvileg a védők magyar parancsnoka volt, valójában a németek már a harcok elején kikapcsolták a tényleges irányításból. A háború után a népbíróság halálra ítélte, kivégezték.

³⁸² U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása 1966.július 26., 815. o.

imaházban.³⁸³ 1944. december 12-én délelőtt Bükkös György, Kröszl Vilmos, Németh Lajos, Sándor Alajos, Szőke Antal és Pintér László nagyjából fél tucat üldözött³⁸⁴ férfit kísérték át a nyilasház pincéjéből a zsidó imaház úgynevezett imatermi részébe, ahol kihallgatás közben dulakodás kerekedett, aminek géppisztolysorozatokkal vetettek véget. Az esti órákban azután fokozatosan kísérték át a többi üldözöttet a nyilasház pincéjéből a zsidó imaház udvarára, miközben a Thököly utat is biztosították. A foglyokat teljes ruházatban kísérték át, „nehogy a foglyok körében pánik keletkezzék”.³⁸⁵ Amikor minden foglyot átvittek, az imaház szuterén helyiségében kezdetét vette az üldözöttek kivégzése. Minden nyilas pártszolgálatosnak azt az üldözöttet kellett tarkón lőnie, akit átkísért a nyilasház pincéjéből és ebben minden jelenlevő nyilas pártszolgálatosnak részt kellett vennie. Tehát egyfajta hűségpróbáról is szó volt. Erős János rá is parancsolt Füredire, hogy „te következel!”.³⁸⁶ Bükkös György a szuterén előtt levő konyhában ült és ellenőrizte, hogy minden nyilas pártszolgálatos bekísérje foglyát a szuterén helyiségbe és végrehajtsa a kivégzést. Az éjszakai órákban a holttestek egy részét a zsidó imaházból teherautóval a Duna-partra hurcolták és a Dunába dobálták, a többit egyszerűen a helyszínen hagyták, majd az imaház kapuját bezárták.

Itt is tetten érhető, hogy a számokat az 1966-67-es eljárás során felfelé nyomták. Bükkös György összefoglaló vallomásában még csak „szerényen” annyit jegyzett meg, hogy „30, esetleg 40 főt is kivégeztünk”,³⁸⁷ miközben az ítélet tényként állapította meg a 40 főt. A Bonctani Intézetbe pedig csak december 17-én szállítottak be a Thököly út 83-ból négy holttestet.³⁸⁸ Kérdés, hogy a bezárt imaházból hogy szállították be a holttesteket, illetve, hogy vajon miért „felejtették ott” ezt a négy meggyilkoltat?

Ehhez az eseményhez kapcsolódik egy furcsa, talán misztikusnak is nevezhető mozzanat. A zsidó imaházban végrehajtott kivégzések után, miközben a pártszolgálatosok jöttek kifelé a kertből, egy férfihang a kert mélyéről azt kérdezte: „Vigh testvér?”. Erre Hollay azt felelte: „Nincs itt semmiféle Vigh testvér.”, majd kiléptek az utcára. Szelepcsényi ezt meghallva nagyon dühös lett, és utasította őket, hogy fogják el a kérdezőt, de annak már csak

³⁸³ Az ítélet nem tér ki arra, hogy mi lett az addig itt csoportosuló üldözöttek sorsa. December első napjaiban a csillagos házak legtöbbször a gettóba költöztették át a zsidó lakosságot, az itt elszállásoltakkal ez történt, lsd. U.o., III. doboz, Buck Margit vallomása, 2627-2629. o.

³⁸⁴ Bükkös vallomásában csak 4 vagy 5 fő szerepel, és nem „üldözött” hanem egyszerűen csak fogoly. Ennek a jelentőségét később tárgyalom, az ítéletből kialakított történelmi tabló által szándékosan elfedett tények számbavételekor. (U.o., I. doboz 779. o.)

³⁸⁵ U.o., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966.május 30., 777. o.

³⁸⁶ U.o., II. doboz, Füredi Pál vallomása, 1966.június 3., 2104. o.

³⁸⁷ U.o., I. doboz, Bükkös Gy. összefoglaló vallomása, 816. o.

³⁸⁸ Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartása 1944-ből, 3871-3874.sz. bejegyzések.

hült helyét találták.³⁸⁹ Szintén bizarr, de a nagyszabású kivégzést követően került sor a bevonulás előtti búcsúvacsorára.

Másnap, 1944. december 13-án reggel Szelepcsényi László vezetésével a XIV. kerület fegyveres pártszolgálatosai valamennyien bevonultak a Ludovika Akadémiára. Velük együtt összesen 100-150 fő jelent meg a kerületből. Onnan azonban a névsoron szereplőket visszaküldték a főkerület korábbi döntése értelmében, hogy folytassák tovább pártszolgálatos tevékenységüket. Hiszen, a *„listán a kerület magja, a legmegbízhatóbb, legharcosabb személyek szerepeltek, akiknél továbbra is számítani lehetett arra, hogy a hatalom megtartásáért életüket is hajlandóak feláldozni”*.³⁹⁰ Ezt a kifejezést Bükkös nosztalgikus kijelentései közé sorolhatjuk, hiszen valójában annyi derült ki a listán szereplőkről, hogy *mások* életét hajlandóak voltak feláldozni. A nyilasok zöme tehát *„nagy derűtség közepette”* visszatért a pártházba.³⁹¹

1944. december 24-én este a zuglói nyilasok nagyszabású karácsony esti ünnepséget rendeztek, ahova meghívták azokat a pártszolgálatosokat is, akik ekkor még nem laktak a pártházban. 1944. december 4-én ugyanis egy szerelvény több pártszolgálatos családtagjait Németországba szállította és ezt követően azok a pártszolgálatosok, akiknek a családja távozott, állandóan bent laktak a nyilasházban az emeleten, a nagyteremben, az úgynevezett klubhelyiségben. De azok a családtagok is részt vettek a vacsorán, akik az említett „nyilas vonattal” nem utaztak el. A közelgő karácsonnyal függött össze, hogy december 20-a körül a központból két utasítás is érkezett, az egyik nyíltan, a másik bizalmasan. A nyílt utasítás szerint minden kerületnek karácsonyi csomagokat kell készítenie a harcoló katonák számára, a bizalmasan küldöttben pedig az állt, hogy a kerületek készüljenek fel egy meghatározott napon a kiürítés végrehajtására. Szelepcsényi ezért még néhány nappal karácsony előtt elküldte gépkocsival Bükköst és két társát az élelmezést irányító kormánybiztossághoz az Andrassy út 1-be az igénylési jegyekkel.³⁹² Sós Lajos kormánybiztost nem találták a hivatalban, de átirányították őket a közeli London Kávéházba, amely a nyilasok egyik törzshelye volt (egyébként Bükkös is betért ide néha enni). A kávéház tulajdonosa, Fodor Zoltán jóban volt a nyilasokkal, akik azt a szívességet is megtették neki, hogy az általa

³⁸⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 1966.március 24., 955. o.

³⁹⁰ U.o., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása, 1966. május 30., 777.

³⁹¹ U.o., II. doboz, Monostori-Mihalik Gyula vallomása, 1966.június 9., 2026.

³⁹² U.o., I. doboz, Bükkös György nyomozati vallomása a Krauth-fivérekéről, 797. o. Bükkös állítása szerint a Krauth-fivérekkel küldte el öt Szelepcsényi, azonban Krauth József az ítélet megállapításai szerint csak december 26-t követően csatlakozott a pártszolgálatosokhoz. Ennek ellenére nem zárhatjuk ki, hogy mint gépkocsivezetőt igénybe vették ebben az esetben.

kiszemelt asszony zsidó férjét elvitték.³⁹³ Ezúttal is sok nyilas vezető tartózkodott ott: Nidosi, Svaszta Gyula, Ostián Antal, Rechtmann Kurt és mások. Bükkösék Sós kormánybiztost is itt találták. A csomagok elkészítéséhez szükséges anyagok vételezése után a rakományt a pártházba szállították, ahol a csomagok összeállítását a női csoport tagjai végezték a melléjük beosztott nyilasokkal. A kész csomagokat a pártszolgálat gépkocsira rakta és elszállította a Ludovikára, ott volt ugyanis a hungarista alakulatok egy részének irányító központja. Karácsony este, amikor Tallósék az utolsó csomagokat elvitték, a nyilasok a nagyteremben megkezdték a karácsonyfa díszítését, amit főleg a nők végeztek, a két Hollósy felesége és Kapócsiné. A karácsonyfa alatt Szálasi képe állt. Szelepcsényi ezalatt a főkerületnél járt, valószínűleg ekkor kaphatta meg a végső utasításokat a kiürítésre vonatkozóan.³⁹⁴ Aznap, ezzel összefüggésben még más dolga is akadt Szelepcsényinek és kiválasztott társainak: bementek a Danuvia Gyárba, és nagy mennyiségű fegyvert (géppisztolyokat), több láda lőszerrel, és néhány hordó üzemanyagot vételeztek. Az egészet két teherkocsival szállították be a pártházba. A rakomány a kitöréshez kellett és arról is szó volt, hogy valahol majd harcra állítják a pártszolgálatosokat.³⁹⁵ A karácsonyi ünnepségen a főkerület képviselőjeként Sándor Alajos is megjelent. Az ünnepségen „*lázító, uszító hangú beszédek*” hangzottak el, melyben Szelepcsényi László és Bükkös György biztatták nyilas társaikat, hogy bízzanak a győzelemben, a csodafegyver érkezésében, egyszóval végső kitartásra szólították fel társaikat. Bükkös megemlékezett a nemzeti szocialista Magyarországért harcoló katonákról is.³⁹⁶ Eközben nagy mennyiségű ital fogyott. A továbbiakat illetően néhány különböző, de összeilleszthető rész olvasható az iratokban. Szelepcsényi László este 10 óra tájban a hozzátartozókat hazaküldte, majd az ottmaradt nyilas pártszolgálatosokkal tovább folytatták a mértéktelen italfogyasztást. Asztalbontás után Tallós és Báli ajánlatára társasjátékot kezdtek játszani, amely abból állt, hogy 3-4 férfi foglyot felhoztak, és Bugár Gyula bokszkesztyűt húzott, az egyik foglyot védő állásba kényszerítette, majd hatalmas ütésekkel ostromolni kezdte. Ezután két foglyot kényszerítettek egymással való bokszolásra, miközben „nézőik” részegen röhögtek. Szelepcsényi László ekkor „csillagrúgatóst” ajánlott. A foglyokat lefogták, lábujjaik közé papírt tettek, majd Tóth Ervin és Surányi meggyújtották. Ezután tokajjal locsolták a lábukat, végül a szájukba töltve a bort leittatták őket.³⁹⁷ Az erről beszámoló

³⁹³ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 878. o. Fodor Zoltán volt a december 6-i operaházbeli Mikulás-ünnepség egyik rendezője is, amin a Budapesten harcoló német alakulatok tisztjei és a nyilas vezetők részt vettek. (U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 872. o.)

³⁹⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 825., illetve I. doboz, Hollay József önvallomása, 1379. o.

³⁹⁵ U.o., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2263.

³⁹⁶ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 180. o.

³⁹⁷ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826. o.

Bükkös emlékezetében vagy ezt az esetet keverte össze egy másikkal, vagy egy hasonló eset történt ifjabb Hollósy esküvőjén, mivel a Breyer-házaspár (a házfelügyelők) beszámolója szerint ezen alkalommal a lerészegedett nyilasok papírt kértek tőlük azzal a felkiáltással, hogy most lemennek a pincébe és „*kicsit megpörkölik a zsidókat*”.³⁹⁸

Szelepcsényi László ezután több fogoly nőt felkísértett a nagyterembe, akiket a lefüggönyözött rész mögött megerőszakoltak.³⁹⁹ A késő éjszakai órákban az emelkedett hangulatban Szelepcsényi László kijelentette nyilas társai előtt, hogy mindenkinek ismét hűségpróbát kell tennie. A hűségpróba természetesen azonos volt a december közepén egyszer már lezajlottal, azaz minden jelenlevő nyilasnak ki kellett végeznie egy foglyot. Erre Tallós József felháborodottan megkérdezte Szelepcsényit, hogy „*most menjünk a Dunához?*”, mire Szelepcsényi közölte, hogy a likvidálásokat a helyszínen fogják végrehajtani.⁴⁰⁰ Szelepcsényi László vezetésével valamennyi jelenlevő pártszolgálatos levonult a pincébe és az elfogyasztott italtól teljesen megvadulva bántalmazni kezdték a nyilasház pincéjében fogva tartott üldözötteket.⁴⁰¹ Szelepcsényi már a pincében lövöldözni kezdett, majd kijelentette, hogy ő is be akarja bizonyítani hűségét a hungarista eszméhez és ezért pisztolyával rálőtt az előtte álló üldözöttre, aki holtan rogyott össze, de ugyanez a golyó súlyosan megsebesítette a mögötte álló üldözöttet is. A „testvérek” dicsérték Szelepcsényit, hogy egy lövéssel két üldözöttet lőtt keresztül, miután azonban a súlyosan sebesült üldözött nem halt meg, így az egyik nyilas odalépett és pisztolyával tarkón lőtte.

Ezzel megkezdődött a foglyok tömeges kivégzése. Többeket a pincében, a mosókonyhában végeztek ki, majd az udvaron is öltek meg foglyokat. Másokat kivittek a Stefánia útra, ott a padokra ültették őket, és hátulról tarkón lőtték valamennyiüket. Bükkös

³⁹⁸ U.o., V. doboz, Breyer József tanúvallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, 5487., ill. Breyer Józsefné tanúvallomása u.o., V. doboz, Vigh József és tsai. ügyében, 6885. o. Furcsa, hogy ezt az esetet egyszer egyikük, másszor másikuk mondta el magára vonatkoztatva (t.i., hogy tőle kérték a papírt). A papírégetés, mint kínzási módszer, az egyik motívum volt, amely különböző helyeken felbukkant. Hasonló esetet Dénes Ignác is elmesélt 1949-ben: „*Egy alkalommal a nyilasházban valami multság volt és részegen lejöttek a pincébe, ahol azzal szórakoztak, hogy az üldözöttek füle mellé újságpapírt tettek, amit azután meggyújtottak, azzal a megjegyzéssel, hogy megpörköljük egy kicsit, jó lesz kocsonyának.*” (u.o., V. doboz, Dénes Ignác tanúvallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6881. o.). Később Vigh József és társai bírósági tárgyalásán Breyer József már határozottan emlékezett, hogy a papírt a nyilasok a foglyok lábujjai közé és a fülük mellé tették, és úgy gyújtották meg. Breyerné pedig azt állította, hogy Szloboda Vilmostól, a pártszolgálat vezetőjétől hallotta, hogy a tőle kért papírral „*megpörkölték a zsidóknak a füleit*”. (u.o., V. doboz, 6940. o. és 6943. o.). A papírégetéssel történő kínzást említi Korik Andor tanú is, u.o., III. doboz, 2931.

³⁹⁹ U.o., I. doboz Vádirat, 610. o. Bár az ítéletből ez a ténymegállapítás kimaradt, ezúttal talán nem arról van szó, hogy egy motívumot különböző helyeken szerepeltették (a motívum: nyilas összejövetel után a nagyterem függöny mögötti részén nemi erőszakot elkövető pártszolgálatosok motívuma). Ha arra gondolunk, hogy a pártszolgálatosok számára a nők megszerzése milyen ösztönző tényezőt jelentett, akkor egyáltalán nem zárhatjuk ki, hogy az említett jelenség többször is megtörtént, majdnem úgyanúgy.

⁴⁰⁰ Vádirat, u.o.

⁴⁰¹ Az ítélet szerint hozzátévelegesen 50 foglyorról volt szó. (u.o., I. doboz, 180. o.)

vonakodott, ezért Tallós pisztolyát az oldalába nyomta, és ráordított: „*Ha nem lósz, én lőlek le téged!*”.⁴⁰² Ebben az időben már Budapest közvetlen környékén folytak a harcok, így a pártszolgálatosok attól féltek, hogy ha a fegyverük torkolattüzét a szovjetek észlelik, az könnyen tűzesapást vonhat maga után. Baráth Kálmán ittasságában az utca közepén géppisztolysorozattal lőtte agyon áldozatát, melynek torkolattüze elég messzire látható volt, amit az egyik Vigh azzal kommentált: „*Nézd mit csinál ez a marha!*”.⁴⁰³ A többiek is nekitámadtak, szidták. A kivégzés végeztével a nyilasház pincéjéből és az udvarról a holttesteket még akkor éjjel a Stefánia úton levő bombatölcsérekbe dobálták. Ekkor már éjfél elmúlt, és a jelenlevő pártszolgálatosok olyan részek voltak, hogy nem lehetett őket semmiféle szolgálatra befogni. Bükkös, Hernádi, Hortobágyi és Iglódy, akik nem voltak ennyire ittasak, virradatig őrségben álltak a ház előtt.⁴⁰⁴ Másnap, december 25-én a járókelők elszörnyedve látták a padon ülő, megdermedt, tarkón lőtt holttesteket, valamint a bombatölcsérekbe dobált holttesteket. Egy rendőr be is ment a pártházba és felszólította Szelepcsényit, hogy intézkedjen a hullák elszállításáról. Szelepcsényi durván ráförmedt, hogy semmi közük a hullákhoz, ha akarja, szállíttassa el azokat ő.⁴⁰⁵ Egy ismeretlen fényképfelvételeket készített a bombatölcsérekben levő áldozatokról és ezen a képen ismerte fel Holczer Béláné 16 éves fiának holttestét, akit a nyilasok a zsidó imaházból hurcoltak el és akkor éjjel végeztek ki a nyilasházban.⁴⁰⁶

Ketten az 1967-es per vádlottjai közül nem vettek részt a karácsony esti kivégzésekben. Pataki Ferencet és Mészáros Lászlót már korábban a nyilaskeresztes párt Mányoki úton működő, Samu Miklós vezette nyomozócsoportjához vezényelték. E csoportnak főként operatív felderítés volt a feladata, „*kommunisták és baloldali érzelmű emberek leleplezése, elfogása és kivégzése*”.⁴⁰⁷ Az ő sorsuk ezzel elvált a XIV. pártkerület történetétől.

December 25-én a délelőtti órákban más is történt – az ellenállók nyílt kihívást intéztek a nyilasok XIV. kerületi szervezete ellen. Az ítélet megállapításai szerint hárman „*a kommunista ifjúsági rohambrigád tagjai*” közül – Fischer István, Boros Mátyás és Papp

⁴⁰² U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826. o.

⁴⁰³ U.o., II.doboz, Monostori-Mihalik Gyula vallomása, 1966.június 9., 2016.

⁴⁰⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 826. o.

⁴⁰⁵ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 2., 780. o.

⁴⁰⁶ A zsidó imaházból is a december 3-át követően szállították el az ott csoportosított üldözötteket, így tehát az ítéletből következően volt olyan fogoly, akit 20 napig őrizték a nyilasházban!

⁴⁰⁷ U.o., I. doboz, Vádirat, 614. o.

Árpád – elhatározták, hogy kézigránátos támadást intéznek a Thököly úti pártház ellen.⁴⁰⁸ Itt egy pillanatra meg kell állnunk. A Vádirat szerint Fischer István a szociáldemokrata párt ifjúsági tagozatának volt a tagja, aki közvetlen kapcsolatban állt a „*kommunista párt rohamgárdájával*” és a XIV. kerületi kiségitő karhatalmi alakulaton belül legalizálta működését. Két társáról sem említik, hogy kommunista lett volna.⁴⁰⁹ Mindenesetre a három elszánt fiatal az említett napon KISKA egyenruhába öltözve, kézigránáttal felszerelve behatoltak a nyilasházba, majd az emeleten, ahol a nyilasok tartózkodtak, eldobálták kézigránátjaikat. A kézigránátok azonban nem robbantak fel, mire az ottlevő nyilasok körülvették őket, és dulakodás kezdődött. Egyikük rálőtt Tallós Józsefre.⁴¹⁰ A három „nemzetőr” futásnak eredt és igyekeztek kimenekülni a nyilasházból. A nyilasok azonban utánuk futottak és kettejüket megölték. Egyedül Papp Árpádnak sikerült elmenekülnie.

Ezt az eseményt követően, a déli órákban a kerületvezető utasítására Bükkös György és Kröszl Vilmos négy másik pártszolgálatossal a gettó őrségébe mentek. Az utasítás szerint a Dohány utca 54.-ben jelentkeztek, itt létesült ugyanis az őrszolgálatot ellátó nyilasok számára váltó- és pihenőhely. December 26-án délután 2 óráig voltak szolgálatban. Amikor elindultak, már nem látták a halottakat az utcán, tehát valaki intézkedett az elszállításukról.⁴¹¹ A halottakat az Igazságügyi Orvosszakértői Intézetbe szállították, összesen 17 holttestet. A karácsonyi gyilkosságsorozat áldozatainak létszámából tehát 17 az, ami igazolható, szemben az ítéletben rögzített 50-nel.

Kicsit később, de még ugyanezen a napon (25-én) Szelepcsényi László a főkerületől olyan utasítást kapott, hogy a fegyveres nyilas pártszolgálat azonnal ürítse ki a nyilasházat és próbálják gépkocsival elhagyni Budapestet, igyekezzenek a fronton átjutni a Dunántúlra.⁴¹² Bükkös tudott arról, hogy Szelepcsényi László a törzsszel együtt, melynek ő is tagja volt, elhagyni készülődik Budapestet, de nem tudta, hogy az indulásra mikor kapnak parancsot, viszont egyes értékek, élelmiszer, lőszer és fegyverek összecsomagolása már korábban megkezdődött. Sőt, Szelepcsényi előzőleg be is jelentette a szándékát a távozásra, bár nem mindenkinek.⁴¹³ Így történt, hogy a távozók a lemaradók személyes holmijait, ruhákat,

⁴⁰⁸ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 182. o. Az ítéletben ez a rész a „*A nyilasház elleni kommunista ifjúmunkások támadása*” (sic!) címet viseli. A módszer 1944 őszén gyakori volt, korábban a Marót csoport tagjai a Hűség Háza ellen is intéztek kézigránátos támadást.

⁴⁰⁹ U.o., I. doboz, Vádirat, 611. o.

⁴¹⁰ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.június 2., 782. o.

⁴¹¹ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomás, 826. o.

⁴¹² Idősebb Hollós Zoltánné visszaemlékezése szerint Gál Csaba személyügyi kormánybiztos személyesen jött ki figyelmeztetni a kerületeket, máshol az iratokban egy helybeli nyilas, Gál Vince neve olvasható. (U.o., III.doboz, id.Hollós Zoltánné tanúvallomása, 2813. o. illetve I. doboz, Vádirat, 611. o.)

⁴¹³ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 749. o., illetve II. doboz Krauth József vallomása, 1730. o.

fényképezőgépet, okmányokat is magukkal vitték. A gettóórség tagjait elfelejtették magukkal vinni. Szintén lemaradtak a „kitörésről” azok a XIV. kerületi pártszolgálatosok is, akik a V. és VI. kerületi nyilasokkal közösen vettek részt egy német irányítású akcióban, a Stollár Béla-féle ellenállócsoport felszámolásában az akkori Berliini tér (a mai Nyugati tér) mellett. Az akció a Bajcsy Zsilinszky út, a Szt.István körút és a mai Stollár Béla utca (akkor: Klotild utca), illetve a Zrínyi nyomda által határolt négyszögben zajlott le. Az akcióban a XIV.kerület részéről részt vett Németh Lajos, Báli László, Erős János, Krauth József és Bugár Gyula és talán még mások is.⁴¹⁴

Szelepcsényiek tehát megkísérelték elhagyni a fővárost. A kitörési kísérlet részletei ma már tisztázhatatlanok. Az elindulás időpontjára is másként emlékeztek vissza a résztvevők. Volt, aki a reggeli órákat, mások pedig az estét jelölték meg. A létszám is kérdéses. A vádirat szerint „*a pártházban december 25-én délután jelenlévő kb. 40 nyilas*”.⁴¹⁵ Ez nyilvánvaló túlzás, hiszen két héttel korábban csak 31 főt mentettek fel, és azóta nem található az iratokban utalás arra, hogy majdnem egy tucatnyi új tag jelent volna meg a pártban. Pontosabban legalább egy tucatnyi – hiszen a pártházban jelen levő 40 nyilas mellé oda kell még számítani a gettóórség 6 tagját, illetve azokat, akik a Stollár-féle ellenállócsoport felszámolásában vettek részt. Ifjabb Hollósy Zoltán 1945. február 27-én tett vallomásában a létszámot a következőképpen jelölte meg: „*Szelepcsényivel és huszadmagammal*” – de ebbe a létszámba már legalább két nő, az édesapja és felesége is beleszámít.⁴¹⁶ Mint ahogy látni fogjuk, többen az egész 25-ei napot átaludták, így ők sem lehettek ott a kitörést megkísérlők között.

A nyilasok a Bécsi úton akarták elhagyni Budapestet, de az egyik teherautó, amelyiken az üzemanyagok hordók voltak, valamivel Solymár után üzemképtelenné vált. Akik ezen a teherkocsin utaztak, ottragadtak, és harcokba is keveredtek. Végül gyalog indultak vissza Budapestre.⁴¹⁷ Itt is jelentkezik egy jelentős ellentmondás: ifjabb Hollósy bő egy hónappal az események után tett vallomásában csak egy teherautóról beszélt, ráadásul az útirányt úgy határozta meg, hogy Budán a csillaghegyi HÉV állomásnál kellett volna találkozniuk a többi kerülettel, és innen indultak el kifelé „*a Szentendrei úton Dobogó felé*”. A létszám és az útvonal problémái mellett az a kérdés is felmerül, hogy hány autóval indultak el. Ifjabb Hollósy egy teherautót mondott, az 1967-es iratokban viszont két teherautót és egy személykocsit is említenek.

⁴¹⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 2., 783. o.

⁴¹⁵ U.o., I. doboz, Vádirat, 611. o.

⁴¹⁶ U.o., V. doboz, if. Hollósy Zoltán ügye. Ifj. Hollósy Zoltán vallomása, 6690. (B.9486/50.)

⁴¹⁷ U.o., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2264.

Annyi bizonyos, hogy december 25-én a szovjet gyűrű már lényegében bezárult Budapest körül. Valamennyi vallomásban közös pont, hogy a Budapestet elhagyó alakulatok és civilek gépkocsioszlopa feltorlódott, így a nyilasok csak Dobogókőig jutottak. Arra készültek, hogy másnap fegyveresen keresztülvágják magukat. Az éjszakát egy szállodában töltötték. Reggel, amikor a szállóból az autókhoz mentek, észrevették, hogy egy férfi kutat azokban. El akarták fogni, de az ismeretlen kézigránátot dobott feléjük, mire valószínűleg Tallós és az egyik Vigh lelőtték. Szelepcsényiek kiválogatták a legfontosabb csomagokat és gyalog indultak el a hegyeken keresztül Esztergom felé. Még egy éjszakát töltöttek a Pilisben egy magányos házban, és másnap visszaértek a Bécsi útra. Itt ismét több változat olvasható az iratokban: parasztház, tanya, és az útkaparó háza is említésre kerül. A helyszín sem egyértelmű, Pilisszentkeresztet és Leányfalut is említik. Ifjabb Hollósy tanyát említ, viszont az 1967-es ítéletben szó sincs arról, hogy ő is ott lett volna ebben a magányos házban, ahol a „*zsidóktól elrabolt aranygyűrűkkel*” fizettek volna az élelemért. Dátumok hozzárendelése sem lehetséges a különböző változatban előadott eseményekhez. Ami biztosnak látszik, hogy a december 25-ét követő legkésőbb harmadik napon szétszakadt a csoport több kisebb egységre. Szelepcsényinek már agyonlövésével fenyegetőzve sem sikerült arra kényszeríteni őket, hogy fegyvereiket maguknál tartva, továbbmenjenek Nyugat felé. Végül Szelepcsényi otthagya őket, és sikerült átvergődnie a szovjet gyűrűn. A többiek, bármelyik kisebb csoportban voltak is, ugyanazt a taktikát követték. Megpróbálták fegyvertelenül átszivárogni az utakon felvonuló szovjet csapatokon.⁴¹⁸ Többen közülük szovjet fogságba estek. A nyilas bajtársiasság ritka példáját mutatta Tallós József, aki a hadifogoly-oszlopban a hátán vitte Hollayt és élelmet is szerzett neki.⁴¹⁹ Néhányan az 1966-ban letartóztatott zuglói pártszolgálatosok közül ezzel a hadifogsággal próbáltak maguknak alibit igazolni arra a szűk három hétre, amely karácsony után a XIV. pártkerület történetéből Zugló területén hátra volt. Többen a sikertelen kitörési kísérletet követően ugyanis visszamentek a Thököly úti pártházba, és tovább folytatták a fegyveres szolgálatot. Mások igyekeztek Budapesten meghúzódni, vagy a fronton átjutva vidékre távozni.

Az ítélet megállapításai szerint 1944. december 24-én éjszaka a mértéktelen italfogyasztás és a gyilkosságok elkövetése után több nyilas pártszolgálatos hazament a lakására, így többek között Németh Lajos, Kálmán László, Füredi Pál, Hernádi Jenő, Erős

⁴¹⁸ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 183. o., lsd. még: I. doboz, Szőke Antal összefoglaló vallomása, 1198. o., ill. ifj. Hollósy Zoltán ügye, ifj. Hollósy Zoltán vallomása, V. doboz, 6690. (B.9486/50.)

⁴¹⁹ Ezt megemlíti az ítéletben is, részletesen lsd.: U.o., I. doboz, Hollay önvallomása, 1444. o. Hollay egyik lába születési rendellenesség következtében rövidebb volt, ortopéd cipőt viselt.

János, Krauth József, Kovács János, Kovács István, Pintér László.⁴²⁰ Meglepő, hogy a bíróság nem foglalkozott Bükkös vallomásával, mely szerint ezek közül az emberek közül egyesek 25-én a Stollár-csoport elleni akcióban is részt vettek. Amikor 1944. december 26-án ismét megjelentek a nyilas párházban, meglepődve tapasztalták, hogy Szelepcsényi László és társai eltávoztak onnan. Ugyanígy meglepődött a gettó őrségből december 26-án visszatérő Kröszl Vilmos és Bükkös György is. Utóbbi hangoztatta, hogy bemegy a főkerületbe Tóth Bélához, és kér tőle utasításokat. E helyett azonban, mivel benne is megérlelődött a „szökés gondolata”, Bükkös egyik vallomása szerint a Gellért Szállóban székelő német-magyar katonai parancsnokságra ment, ahol egy ismerősétől remélt segítséget a távozáshoz. Ez az ismerőse a késő esti órákban tervezte az indulást, de Bükkösben ekkor felülkerekedett a félsz, hogy szökevényként fogják kezelni, ezért a városban maradt. Az éjszakát a Gellértben töltötte, majd amikor késő délután visszatért a párházba, meglepetve tapasztalta, hogy „*egy KISKA csoport – lehet, hogy Zsabka Kálmán, vagy Földvári László által vezetett csoport – tartózkodik a helyiségekben, és ugyanakkor Szelepcsényiék sincsenek ott, a kapuban sem áll nyilas őrség.*”. Az iratokat nézték át, de Szelepcsényiék a legfontosabbakat magukkal vihették.⁴²¹ A jelenlevő kiskások azt is tudták, Szelepcsényiék két Danuviás teherautóval távoztak, illetve, hogy a pincében levő foglyokat kivégezték.⁴²² A KISKA jelenlétét az magyarázza, hogy az előző napon a párház teljesen kiürült, mivel Kröszl Vilmos és a többiek, miután Bükköst hiába várták, bementek a főkerülethez, amely a Városház utcában, egy bank épületében volt. Itt már csak Rechtmann Kurtot, helyettes főkerület-vezetőt találták, aki vezető összekötőként is tevékenykedett a kerületek felé, mivel Dr. Tóth Béla főkerület-vezető két nappal korábban Szelepcsényivel és más nyilas vezetőkkel egy időben elhagyta a fővárost. Rechtmann Kurt jól ismerte Kröszl Vilmos addigi tevékenységét a nyilasházban, ezért őt nevezte ki Szelepcsényi utódjának kerületvezetőnek és őt bízta meg, hogy szervezze újjá a kerületben a fegyveres nyilas pártszolgálatot.⁴²³

Bükkös minderről mit sem tudva besietett a Hajós utcába, a Hajósok Székházába, ahol megtalálta az éppen ott tartózkodó Rechtmann Kurtot.⁴²⁴ Bükkös tájékoztatta a helyzetről, hogy Szelepcsényiék távoztak és kiskások vannak a párházban. Rechtmann először is

⁴²⁰ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 184. o.

⁴²¹ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása 827. o.

⁴²² Bükkös György a nyomozás kezdetén még azt állította, hogy a KISKA jelenlevő tagjaitól értesült arról, hogy a foglyokat kivégezték. Lásd: u.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. február 22. 747. o.

⁴²³ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 184. o.

⁴²⁴ U.o., I. doboz, Bükkös önvallomása, 827. o. Az időpontok kérdése itt ismét zavarosnak tűnik. Bükkös egy korábbi (1966. június 3.) vallomása szerint 27-én reggel kereste meg Rechtmann Kurtot, tehát 26-án este még megpróbálta a főkerületnél Tóth Béla főkerületvezetőt elérni, ami nem sikerült. Ezután érlelődhetett benne meg a „szökés gondolata” (lsd. feljebb).

felelősségre vonta a késedelmes jelentkezés miatt, majd elmondta, hogy mindenről tud és intézkedett, Kröszl Vilmost bízta meg a kerület vezetésével. Bükkös megnyugtatóra hoztatta, hogy ő lesz a helyettese. Bükkös reklamált, hogy Kröszl nem tartja alkalmasnak, mert durva, erőszakos ember, lopott és erőszakoskodott, és csak október 15-e után jelent meg a pártban, de Rechtmann Kurt azt válaszolta, hogy most erőskezű emberekre van szükségük. Bükkös ezt követően még a reggel folyamán visszament a pártházba. Amikor beért a pártházba, Rechtmann Kurt utasítása ellenére valószínűleg szóváltás alakult ki arról, hogy ki legyen a kerületvezető, Kröszl szerint Szelepcsényi őt jelölte utódjául, Bükkös szerint azonban ő már régebb óta volt felelős tisztségben propaganda felelősként. A jelenlevő 15-20 nyilas többsége azt kiabálta, hogy „*Legyen a Vili!*”⁴²⁵ Itt lehet, hogy ismét Kröszl szokásos nagyotmondásával állunk szemben, Bükkös szerint az újjászervezéskor alig 8-10 főre számíthattak, és mivel nehezen ment az újjászervezés, Rechtmann Kurt személyesen is kiszállt a XIV. kerületbe, hogy ellenőrizze a helyzetet.

Így tehát Kröszl Vilmos vezetésével 1944. december 27-én már újraalakult a XIV. kerületi nyilas pártszolgálat. Amikor ennek híre ment, ismét megjelentek a pártházban a régiek közül néhányan. Új tagok is akadtak: őket feltehetően kizárólag a szabadrablás lehetősége motiválta. Az újjászervezett pártapparátus magját a gettóórzésből visszatért 6 ember, valamint a Stollár Béla-féle ellenállócsoport felszámolásában korábban részt vevő 8-10 ember alkotta. Ugyancsak a régiekhez tartoztak azok, akik ugyan eltávoztak Szelepcsényi Lászlóval, de nem sikerült áttörniük a Budapestet körülzáró szovjet gyűrűn. (Kovács István, Szőke Antal és Baráth Kálmán).⁴²⁶ Ők december végén, legkésőbb január 1-ig visszajöttek.⁴²⁷ Néhány nap elteltével Kröszl Vilmos ismét körülbelül három tucat fegyveres pártszolgálatos felett rendelkezett.⁴²⁸ Név szerint id. Baráth János, Baráth Kálmán, ifj. Baráth János, Báli László, Bugár Gyula, Bükkös György, Erős János, Füredi Pál, Iglódy Sándor, Kovács József, Kovács János, Kovács István, Kapócsi Lajos nyugalmazott csendőrőrmester, a Krauth testvérek, és Szőke Antal vezetésével néhány 16-20 év körüli fiatal, Hortobágyi László, Hernádi Jenő, Pátrovics Gyula, Kálmán László, Németh Lajos és még néhányan.⁴²⁹ Kröszl

⁴²⁵ U.o., I. doboz Kröszl összefoglaló vallomása 705. o. Megerősíti III. doboz, Kovács József tanúvallomása, 2946. o. A Szelepcsényitől kapott kinevezést lásd ÁBTL V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 1966.június 15., 215. o. Az, hogy a nyilasok tartottak Kröszltől, egyáltalán nem mond annak ellen, hogy alkalmasnak tartották a kerületvezetői tisztségre, sőt, lehet, hogy éppen közmondásos, megátalkodottan vad természete miatt tisztelték és keménykezű irányítást is reméltek tőle. Talán ezért is jelölte őt Szelepcsényi utódjául.

⁴²⁶ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966. június 3., 785. o.

⁴²⁷ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 185. o.

⁴²⁸ Bükkös szerint csak 30-an voltak (I. doboz, Bükkös Gy. összefoglaló vallomása, 819. o.)

⁴²⁹ Hortobágyi László ekkor csak 14 éves volt!

legszűkebb köre volt ekkor már a hangadó, idetartozott a két Krauth, idősebb Baráth, Kovács József, Bugár Gyula és Németh Lajos.⁴³⁰ Kröszl Vilmos őt nevezte ki a fegyveres pártszolgálat vezetőjévé, mert addigi tevékenységével bebizonyította, hogy könyörtelen, és mindenre elszánt, megbízható ember lesz. A többi tisztségviselőt Bükkössel egyetértésben nevezték ki. A felderítést Báli László vezette, a pénztáros Csiszár István, az állományvezetői és az irodavezetői funkciót Iglódy Sándor látta el. Bükkös megtartotta a propaganda-vezetői tisztséget is. A párt újjászervezéséről írásbeli jelentést készítettek, amelyet Kröszl Vilmos szignált, és Bükkös még aznap este (27-én) bevitt a főkerülethez és átadta Rechtmann Kurtnak. Fegyvereket a Danuvia gyár nyilas szervezőjétől, Kovács Gyulától kaptak.⁴³¹ 3-4 pisztoly, 5-6 géppisztoly mellett 10 láda kézigránátot, de ebből Bükkös állítása szerint két ládával a KISKÁSoknak adott, a „Földvári százados úrnak”.⁴³² Rechtmann Kurt is hagyott ott nekik 5-6 katonai puskát. Volt egy személyautójuk, amelyet Kröszl rekvirált a Keleti pályaudvar környékén, bár svéd menlevél volt rajta,⁴³³ illetve volt egy kisméretű zárt áruszállító teherautójuk, ezt az idősebbik Krauth testvér, Gyula vezette. Ezt Kröszl közbenjárására a Danuviánál becserélték egy nagyobb, nyitott teherautóra. Az iroda felszerelését egy-két írógép egészítette ki. A pártszolgálatosok és a törzs pihenő idejét a Thököly úti nyilas pártházban töltötte, sőt, ekkor már mindannyian bent laktak a pártházban, egyikük sem ment haza aludni. Azok a családtagok, akik nem távoztak a december 4-i nyilas vonattal, szintén beköltöztek a pártházba, így a hozzávetőlegesen 30 férfi mellett 10-12 nő is lakott a Thököly út 80. szám alatt. A pártház lakóira Dömökné és két nagyobb lánya főzött. A folyosó végén volt két hosszú asztal egymásra helyezve, és az azokon elhelyezett szalmazsákokon aludtak a nyilasok.⁴³⁴

A zuglói nyilasok tevékenysége december utolsó napjaiban sem változott. Bár az ítéletben néhány ekkoriban végrehajtott kivégzés is szerepel, Kröszl beszámolóját is érdemes figyelembe venni. *„A Szelepcsényiek amikor elmentek, már nem nagyon lehetett zsidókat találni a kerületben. A Slachta-házba nem lehetett bejutni, s én a leventéimmal együtt a gettóhoz jártam ki. Volt úgy, hogy naponta kétszer is kimentünk, s mindég volt valami jó fogás. Kocsival mentünk ki, s az elkapott zsidókat bevittük a pártházba. Szokás szerint jártunk*

⁴³⁰ U.o., I. doboz, Bükkös nyomozati vallomása, 1966. június 6., 787. o.

⁴³¹ U.o., 788. o.

⁴³² A fegyverzet felsorolását lsd.: u.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása 1966.február 23. és Bükkös György önvallomása, 827. o. Ez utóbbiban olvasható a KISKA részére átadott két láda kézigránát is.

⁴³³ Kröszl úgy emlékezett, hogy *„a gettónál elvettem egy pofától a kocsiját, evvel a kocsival jártam jan. 8-10-ig, s csak azért nem tovább, mert üzemanyagot már nem tudtunk szerezni.”* (ÁBTL V-153693/1., Fogdahálózati jelentés, 1966. június 6., 211. o.)

⁴³⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Hollai József vallomása, 1966.március 23., 1273. o., illetve Bükkös György vallomása, I. doboz, 1966. június 6., 788. o.

el...”.⁴³⁵ Kröszl kerületvezetői tevékenysége azonban nem tartott sokáig. A botrány akkor tört ki, amikor Kröszl 1944. december 31-én egy ismeretlen nyilas pártszolgálatos segítségével ellopott egy német gépkocsit.⁴³⁶ A németek először Kröszlt keresték meg, akiben felmerült, hogy Bükköst adja ki nekik, mint tette, közben azonban már Rechtmann Kurthoz is eljutott a panasz.⁴³⁷ Megállapították, hogy a gépkocsit Kröszl Vilmos tulajdonította el, Rechtmann Kurt leváltotta őt kerületvezetői tisztségéből és 1945. január 1-ével Bükkös Györgyöt nevezte ki a XIV. kerület vezetőjévé, míg Kröszl Vilmost a helyettesévé fokozta le. Bükkös ekkoriban naponta járt be a főkerülethez, és az egyik alkalommal négy fegyveres nyilas kíséretében azzal a hírrel érkezett vissza, hogy ő a vezető, Kröszlt gerinctelennek tartják, és azonnal jelentkezzen a központban. Rechtmann Kurt ekkor állítólag felelősségre vonta Kröszlt, többek között azért is, hogy miért küldött be foglyokat, ezeket a saját hatáskörben kellett volna elintéznie. Sokkal valószínűbb, hogy egy ezzel kapcsolatos elszámolási vita is állt a háttérben, ugyanis Kröszl egyes foglyokat kifosztva küldött be a központba, értékeik nélkül.⁴³⁸ Rechtmann Kurt ismét személyesen szállt ki a Thököly út 80.-ba, hogy a vezető-cserét végrehajtsa. Az új kerületvezető, Bükkös ekkor összehívta a nyilasokat, és beszédet tartott. Utasította őket, hogy a pesti oldal nyilas parancsnoka, Nidosi Imre utasításának megfelelően az elfogott személyeket azonnal ki kell végezni.⁴³⁹

Az új vezető személye nem sok változást hozott a pártszolgálat tevékenységében, továbbra is folytatták az üldözöttek és mások elfogását, megkínzását és kivégzését. Az ítélet megállapítása szerint már a kinevezése utáni napon, 1945. január 2-án Bükkös György utasítására a fegyveres pártszolgálat körülbelül 15 üldözöttet vitt teherautóval a nyilasház pincéjéből a Városligetbe, majd a Közlekedési Múzeum mögött lévő füves részen hasra fektették és valamennyit tarkón lötték. A holttesteket a helyszínen hagyták.⁴⁴⁰ Erre az akcióra talán azért is volt szüksége Bükkösnek, mivel tudta: a pártszolgálat egyes tagjai ragaszkodtak Kröszlhez, és „a törzs továbbra is megmaradt Kröszl körül, Báli, Kovács, Lőcs, Bugár,

⁴³⁵ ÁBTL V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 1966.június 7., 212. o.

⁴³⁶ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 187. o.

⁴³⁷ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 843. o. Ez a gépkocsi-ellopás, és a németek reakciója azonban bonyolultabb ügy, mint ahogy az ítélet ezt leírta. Erről később, a KISKA tevékenységének leírásánál még lesz szó.

⁴³⁸ Kröszl visszaemlékezése szerint „Rechtmann azért gurult be rám és azért váltatott le, mert a január 1-én beküldött öt zsidó értékeit nem küldtem be. Az apja faszát, loptak ők is eleget, nem?”. (ÁBTL V-153693/1, Fogdahálózati jelentés, 1966. május 7., 197. o.)

⁴³⁹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Kröszl összefoglaló nyomozati vallomása, 701.o, illetve u.o., Bükkös György nyomozati vallomás, 1966.június 6., 789. o. Kröszl azzal próbálta menteni magát, hogy ő beküldte az elfogottakat a főkerülethez, ezt azonban valószínűleg nem könyörületből tette.

⁴⁴⁰ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 188. o.

Baráth, Németh és mások”.⁴⁴¹ Ezért és az előzmények miatt, Kröszl személyiségét is figyelembe véve, Bükkös György féltette pozícióját, és bizalmi emberével, Hernádi Jenővel állandóan figyeltette Kröszl tevékenységét.

1945. január elején Bükkös Györgyhez feljelentés érkezett, hogy a Hermina úton levő, a Homérosz Mozival egy épületben levő Vakok Intézetének alagsorában zsidók rejtőzködnek. Bükkös György utasítására Németh Lajos pártszolgálat-vezető vezetésével a nyilasok – köztük Kröszl Vilmos is - autóval a helyszínre mentek. Az Intézet alagsorában körülbelül 20 bujkáló üldözöttet találtak, akik közül 6-8 főt ott a helyszínen kivégeztek, a többieket pedig a nyilasházba vitték. Hernádi Jenő vádlott jelentette Bükkös Györgynek, hogy már az alagsorban is kivégeztek embereket. Bükkös György azonnal kiment a helyszínre és megállapította, hogy valóban, a Vakok Intézetének alagsorában, a falnál ülő helyzetben kb. 8 üldözött holtteste volt. Ezt követően pedig a Vakok Intézetéből elhurcolt tucatnyi üldözöttet, valamint a nyilasház pincéjében levő 4-5 üldözöttet a teherautóval a Duna-part Eskü téri szakaszához állították, és hátulról közvetlen közlelől géppisztolysorozattal kivégezték valamennyit, majd a holttesteket a Dunába dobálták. Legalábbis ezt állapította meg az ítélet. Máshogy emlékezett vissza Bükkös. Szerinte nem bejelentés érkezett, hanem Szőke László azzal ment be a pártházba, hogy gyanús alakokat látott bemenni a moziba bőröndökkel. Csak 5 embert hoztak be onnan, a bőröndökben pedig prémek és bundák voltak. Kröszl a kihallgatás után személyesen vitte át őket Lőcs, Pátrovics és Németh pártszolgálatosokkal a Gestapóhoz.⁴⁴²

1945. január első hetének végére a szovjet csapatok már igencsak megközelítették a nyilas pártházat, a belövések mindennaposak voltak, ezért a nyilas főkerület engedélyével Bükkös György és társai elhatározták, hogy visszavonulnak a nyilasházból a város belsejébe.⁴⁴³ Reichtmann Kurt már korábban kijelölte a Dohány utca és a Szövetség utca sarkán levő bútorraktárat erre a célra.⁴⁴⁴ Bükkös György utasítására a pincében lévő üldözöttet teherautóval a Duna-partra szállították, majd sorba állították és géppisztolysorozatokkal kivégezték, holttesteiket pedig a Dunába dobálták. Időpont vagy helyszín nem áll rendelkezésre ennek a kivégzésnek a meghatározásához, és az sem derült ki, hogy honnan voltak foglyok a pincében.

Ekkorra a zuglói nyilasok sorai már eléggé megfogyatkoztak. Sokan egyszerűen otthagyták a pártházat, arra való hivatkozással, hogy kimennek családjuk után Németországba

⁴⁴¹ U.o., I. doboz, Bükkös önvallomása, 844. o.

⁴⁴² U.o., I. doboz, Bükkös önvallomása, 843. o.

⁴⁴³ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 191. o.

⁴⁴⁴ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.június 6., 792. o.

(ami lehetetlen volt), vagy hogy kimennek a frontra, (ami elég valószínűtlen volt). Ketten életüket vesztették, ugyanis a nyilasház Stefánia út felőli része előtt a németek egy légvédelmi ágyút állítottak fel, és ezt a szovjetek megpróbálták kilőni.⁴⁴⁵ A tűzpárbajban aknabelövést kapott a ház, s ennek következtében meghalt Pátrovics, akit a 82. számú ház kertjében temettek el, Iglódy pedig halálosan megsebesült, őt Bükkös vitte be másodmagával a Péterfi Sándor utcai kórházba.⁴⁴⁶ A pártház elhagyása előtt Bükkös és Erős János végigjárták a Nürnberg utcai házak pincéit, és a férfiakat bevonulásra szólították fel, és retorziókkal fenyegették meg őket, hogy *„újabb ellenőrzés esetén a bujkáló személyeket elfogjuk és kivégezzük”*. Január 10-én Bükkös György vezetésével a nyilasok értékeiket felpakolták a Danuviától cserélt 2,5 tonnás teherautóra és egy-két fordulóval *„megoldották a visszavonulást”*.⁴⁴⁷ A Dohány utca és a Szövetség utca sarkán levő bútorraktárban 2 napot töltöttek, majd innen továbbvonultak a Dohány utca 5. szám alatti fás- és szenespincébe. Ekkor már nem állt rendelkezésükre a teherautó, ezért sokan szánkón húzták maguk után a csomagjaikat. A nyilasházból Bükkös Györggyel együtt vonultak vissza Kröszl Vilmos, Németh Lajos, Füredi Pál, Erős János, Kovács József, Kovács István, Krauth Gyula, Krauth József Bugár Gyula, Soltész István, Kapócsi Lajos, Végh Lajos fegyveres pártszolgálatosok. A tűzifa pincébe azonban már Kröszl Vilmos és Németh Lajos nem tartott Bükkös Györggyel, mindketten ott maradtak a bútorraktárban és itt várták be a szovjet csapatok érkezését. Voltak olyanok is, akik már a nyilasházból sem vonultak vissza Bükkös Györggyel a Dohány utcába, hanem fegyvereiktől, formaruhájuktól és jelvényeiktől megszabadulva, különböző helyeken húzódtak meg és *„így érte őket a felszabadulás”*.⁴⁴⁸ Kivételes helyzetben volt Sándor Alajos, aki még 1944. december hó vége felé a főkerülettel együtt felment a Várba és onnan járt le alkalomadtán a XIV. kerületi nyilas pártházba.

Bükkös György és az együttmaradt nyilasok a Dohány utcai tűzifa pincében töltöttek néhány napot, majd Pest kiürítésének a napján, január 17-én éjjel elindultak. Bükkös önvallomásában szinte drámaian emlékezett vissza ezekre a napokra: *„Jóformán az utcára sem lehetett menni. Az orosz tüzérség állandóan lövöldözi a környéket. Mellettünk a szomszéd házban egy filmszínház van. Itt a németek három aknavetője néha lead egy-egy lövést. Hányan vagyunk a fás-pincében? Régen volt, a létszámot pontosan nem tudom. Kikre emlékszem név szerint? Erős János, karján sebesült, aknaszilánk érte, Kovács István, az epilepsziás, Németh Lajos a feleségével és a még csecsemőszámba menő gyerekével, Kapócsi*

⁴⁴⁵ Valószínűleg egy 88 mm-es többfeladatúként használt lövegről lehetett szó.

⁴⁴⁶ U.o., I. doboz, Németh Lajos is említi vallomásában, 1966.március 3., 946. o.

⁴⁴⁷ U.o., I. doboz, Vádirat, 613. o., ill. I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.június 6., 792. o.

⁴⁴⁸ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 192. o.

a csendőr és a felesége. Egy asszony és két lánya, ők lemaradtak az utolsó nyilasvonatról. A fiatalok közül, ha emlékezetem nem csal, Pintér László, és még mások. Ismeretlenek, kiknek a nevét sem tudom. ... Este van, késő este. Kimegyek az utcára, az egyik német magyarul beszél – valahonnan a Dunántúlról való sváb – azt mondja, nemsokára átmegyünk Budára. Jön egy nyilas, melyik kerületből való nem tudom már. Parancsot hoz, a németekkel át kell menni Budára, ez Rechtmann Kurt üzenete. Lemegyek a pincébe, előadom a hallottakat. Körülnézek, Kröszl Vilmos már nincs itt. Németh Lajos azt mondta, hogy ő nem kockáztatja a családját. Az asszonyok is maradni akarnak. Erős Jánosnak én mondom, hogy maradjon. Hát akkor ki jön velem? Kovács István szól, ne menj egyedül, én is megyek. Már nem voltam egyedül. ... Elbúcsúztunk. Irány a budai oldal. Mire az Erzsébet térre értünk, vagyunk már talán százan is. Előttünk egy gyalogsági híradós alakulat menetel, kúszik, mi is ezt tesszük. A szovjetek kegyetlenül lőnek. ... Megpihenünk. Utolér minket egy katonai utóvéd, weiter, weiter, kiabálják. Megindultunk a Lánchíd irányába, már a hídfőnél vagyunk. Hátunk mögött párszáz méterrel tüzelnek ránk. Ezek nem a szovjetek, gondolom én. Gondolom ellenállók. Nagy üggyel-bajjal átmegyünk a hídon. Egymás után tátonganak a bombáktól ütött nyílások. Már alig van erőnk. Végre átérünk, pár perc múlva a híd Pest felőli oldala a levegőbe repül. Fent a Várban irányítók igazítanak minket. A Fortuna utca 10. alatt a pincében kapunk helyet. Emberek tömege, levegőtlen a pince. Kovács István panaszkodik, hogy nem jól érzi magát, még csak ez hiányzik, hogy rájöjjön a baj! Másnap már felderítésre kell mennem. Katonák közé osztanak engem is, a katonáknak már elment a kedvük, kétségbe vagyok esve. Az óvóhely egyik állomásán egy vegyes katonai és rendőrségi állomás működik. Rádiósok. Nekem való hely, a szakma a kisujjamban van. Ismerősök is akadnak. Pozsonyi rendőr őrmester régi ismerős, öreg szocdem.”⁴⁴⁹

Ekkor már csak 6-8 pártszolgálatos volt együtt, Erős János, Füredi Pál, a két Krauth testvér, Kovács István, Kovács József, Kovács János. Valamennyien a Várban a Fortuna utcában szállásolták el magukat, „itt folytatott tevékenységük azonban ismeretlen” (sic!).⁴⁵⁰ Krauth József és Krauth Gyula vádlottak egy pékségben dolgoztak, Bükkös György pedig, mint az kiderült, rádióműszerészként egy szervízalakulathoz tevékenykedett. A Várban „teljesen kaotikus állapotok között léteztünk, de itt sem menekülhattünk meg a nyilas vezetés, köztük Rechtmann Kurt vérgőzös gondolatainak tettekben való végrehajtásától.”⁴⁵¹ A Várba felhúzódtott nyilasok egyikét, Füredi Pált harcoló alakulathoz osztották be, a Karády villa

⁴⁴⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György önvallomása, 829-830.

⁴⁵⁰ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 191. o.

⁴⁵¹ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 822. o.

környékén a harcokba is bekapcsolódott, majd a Margit körúton egy német alakulathoz osztották be.⁴⁵²

1945. február első napjaiban a nyilas vészbíróság kémkedés gyanúja miatt halálra ítelt 8-10 embert. Rechtmann Kurt, Nidosi⁴⁵³ és Sándor Alajos a Dísz téren utasították Bükkös Györgyöt, hogy hajtsa végre a kivégzést. A haláraitélteket a Dísz téren a volt Pénzügyminisztérium falánál sorba állították, és Bükkös György vezényszavára a hirtelenjében összeggyűjtött zuglóiak közül néhányan géppisztolysorozattal valamennyit kivégezték. Jelen volt Rechtmann Kurt és a főkerület pártszolgálatosainak parancsnoka, Trucka András, illetve Sándor Alajos is.

Február 11-én a Vár védői mellett tevékenykedő nyilasok is felkészültek a kitörésre. A nyilas főkerület a Mária téren gyülekeztette embereit, de a pusztító szovjet tűzcsapásokban szétszóródtak. Volt, aki visszatért a Várba.⁴⁵⁴ Mások Budapest területén próbáltak bujkálni, például Bükkös és Kovács István így estek együtt szovjet fogságba február 12-én. A zuglói nyilas pártszervezet története a „kitöréskor” ért véget.

⁴⁵² U.o., II. doboz, Füredi Pál önvallomása, 2143. o.

⁴⁵³ Az ítélet szövegében jellemző módon Pál szerepel Imre helyett.

⁴⁵⁴ Amikor Füredi Pál a kitörésnél elszakadt a csoportjától, visszatért a Várban levő szállására, ahol a kazánházban csak „Mária és Margit testvérnőket” találta, vezetőket természetesen már nem (u.o., II. doboz, Füredi Pál önvallomása, 2143.).

Ami a tényállásból kimaradt – a zuglói nyilasper történelmi tablójának torzításai

Az 1966-ban lefolytatott széleskörű nyomozás és az 1967-ben megtartott per során mind a rendőrség, mind az ügyészség, mind pedig a bíróság egyértelműen a kommunista történelemszemlélet mentén vizsgálta a zuglói nyilasok által elkövetett cselekményeket és azok körülményeit. Jóllehet, a bíróságnak nyilvánvalóan nem volt feladata a teljes helytörténeti eseménysorozat rekonstruálása, mégis, láthatóan igyekeztek egyes olyan jelenségek súlyát kisebbiteni, amelyek szoros összefüggésben álltak a nyilasok tevékenységével. A következő pontokat érintette ez a torzító szándék: *az ellenállás, az embermentés, a rendőrség tagjainak magatartása és a nyilas terror irányultsága*. Az ítélet más pontjain is megfigyelhető egyfajta torzítás, mint például az áldozatok létszámának alakulásánál.

Az ítéletben mindössze két komolyabb ellenállási tevékenységről emlékeztek meg (a Textiliána gyárban berendezett nyomda működtetéséről, és a nyilasház elleni kézigránátos támadásról), pedig a zuglói ellenállás külön szócikk *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom kislexikonában*, ismertebb nevén a *Partizánlexikonban*.⁴⁵⁵ A szócikkben hivatkoznak arra, hogy ez egy nagy ipari kerület volt, és a munkások körében itt bontakozott ki az egyik legelszántabb ellenállási tevékenység. Külön szócikkek foglalkoznak ezen kívül az egyes nagyobb üzemekben létrejött ellenállási csoportokkal, illetve a KISKA XIV. kerületi alakulataival. Az ellenállás fő formáiként az üzemeken belül a haditermelés szabotálását, a kitelepülés és a rombolás megakadályozását említi a szócikk, de kitér arra is, hogy Zuglóban, az Egressy úton volt az illegális kommunista párt Fehér Lajos vezette Katonai Bizottságának robbanóanyag-raktára. A szócikkben a fegyveres csoportok között említik a Mexikói út 2/b alatt működő, 11 fős kommunista csoportot (felső kapcsolatuk Nonn György és Szikra Sándor volt), illetve Reiszner Oszkár hadnagy csoportját, *„amely több akciót hajtott végre a nyilasok ellen.”* Reiszner Oszkárt december 2-án elfogták és kivégezték. Külön érdekesség, amiről a zuglói ügy nyomozói és bírái nyilván nem értesültek, hogy *„fegyveres harc volt a Paskál malomnál is, ahol Illés László és társai a nyilasokat agyonlőve egy tömeges kivégzést akadályoztak meg”*. Az 1967-es per anyagából hiányzik az is, hogy az ellenállók *„a Tattersallból emberek sokaságát mentették ki. Őrizték a Vakok Intézetét, a Sportcsarnokot, a Nyomorék Gyermek Otthonát. Elfoglalták a Thököly úti nyilasházat, az ott levőket átadták a*

⁴⁵⁵ *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon*, Kossuth Könyvkiadó, 1987. A zuglói ellenállás szócikk a 356-357. oldalon található.

városparancsnokságnak.”⁴⁵⁶ Ez utóbbival kapcsolatban a nyomozás során mindössze két tanúvallomás került elő, és azok is némileg homályosak voltak. Annyi bizonyos, hogy a „*városparancsnokságnak*” senkit nem adtak a Thököly úti nyilasok közül az ellenállók. Arról azonban a nyilasok is tudtak, hogy a kerületben az ellenállás különböző formái léteztek.

Legalább két esetben állítottak elő gyanúsítottakat a nyilasházban azért, mert rádió adó-vevőket tételeztek fel a lakásukon. Az egyik férfit, akit a Róna utcából állítottak elő, még a pártházba kísérés közben lelőtték, mert szökni akart. *„Ezt követően Szőke Antal a nyilasházban jelentette az esetet Szelepcsényi László kerületvezetőnek, aki magatartásáért megdicsérte őt.”*⁴⁵⁷ A másik esetben szintén a Bosnyák tér egyik mellékutcájából állítottak elő a pártszolgálatosok egy személyt, akit be is kísértek a pártházba, ahol vallatóra fogták. Az ítélet itt kissé megbicsaklik, mivel csak annyit tudtak megállapítani, hogy *„a férfi további sorsa ismeretlen”*.⁴⁵⁸ A nyilasok nemcsak adóvevőket, hanem a Textiliánában berendezetthez hasonló illegális nyomdákat is kerestek. Sándor Alajosnak és Sajtos Györgynek egy alkalommal Somogyi Ottó ipartestületi jegyzőt kellett előállítaniuk, mert állítólag az ipartestület stenciljét használta fel ellenállási röplapok készítésére. Röplapokat ugyan nem találtak, de néhány ékszert átvételi elismervény ellenében elvittek.⁴⁵⁹

Az ellenállás más formáival is találkoztak a nyilasok. Kröszl Vilmosra egyszer, amikor hazafelé ment, rálóttek. Társainak már korábban is említette, hogy fél az elhagyott területeken hazamenni.⁴⁶⁰ A nyilasokon kívül ugyanis más fegyveres csoportok is léteztek a kerületben. A legfontosabbak a Nemzetőrség, később a Kisegítő Honvéd Karhatalom (KISKA) egységek voltak. A *Partizánlexikon* két KISKA alakulatot különböztet meg Zuglóban. A KISKA XIV. kerületi egységének első százada 1944. október 16-án jött létre. A kezdetben főleg telefongyári leventékből álló egységhez sok munkaszolgálatos és politikai üldözött is csatlakozott. A XIV/3. és a XIV/4. század december 24-e után jött létre, viszont a XIV/2. század különálló alakulat volt. A zászlóaljja szerveződő három század összlétszáma csaknem 400 fő volt, vezetői Szebenyi-Stadler Béla és Szokolovszky Gyula voltak. A zászlóalj alegységei az Aréna úti lőtérén, az Egressy úti barakkiskolában, a Tattersalon, a Ruggyantagyárban, az Abonyi utca 3-5. szám alatt, és a Garay téri óvóhelyen települtek. Egy részleg a Markó utcai iskolába szállásolt be. A tevékenységükről ezt olvashatjuk:

⁴⁵⁶ A lexikon szerkesztőit nem zavarta, hogy ezekről a dolgokról nem esett szó a perben, annak ellenére, hogy hivatkoztak a riportkönyvre. *„A kerületi nyilasok különösen is sokat kegyetlenkedtek. Az ellenük folytatott perben (67.jan-márc) fény derült garázdálkodásaikra.”* (u.o.)

⁴⁵⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 153. o.

⁴⁵⁸ U.o., 154. o.

⁴⁵⁹ U.o., II. doboz, Sándor Alajos vallomása, 1496. o.

⁴⁶⁰ U.o., II. doboz, Krauth József összefoglaló vallomása, 1735. o.

„Megütköztek a nyilas járőrökkel a Közlekedési Múzeumnál – itt több nyilas halt meg – és a Divatcsarnoknál. Amikor január 7-én a mellettük levő XIV/2-t a nyilasok felszámolták, embereiket iratokkal látva el, széttelapították őket. A visszamaradó 50 főt lefegyverezték és a Radetzky laktanyába hurcolták. Az ellenállási tevékenység folytán az alakulat 5 halottat vesztett és 11 sebesültje volt.”⁴⁶¹ A zuglói per anyagai között a Közlekedési Múzeumnál lezajlott „ütközetnek” semmilyen nyoma nincs. Lehet, hogy nem a kerületi nyilasokkal történt az összetűzés, azonban több mint valószínű, hogy ez a Szelepcsényi vezette pártkerület tudomására jutott volna.

A kerület másik fontos ellenállási gócpontja a KISKA XIV/2.százada volt. A szervezést Zsabka Kálmán⁴⁶² még 1944. szeptember végén kezdte el a Nemzetvédelmi Szövetség, majd a Légoltami Liga, végül a kerületi leventeparancsnokság keretében. Az engedélyezett 71 helyett közel 400 fő volt a létszámuk. Az állomány „Zsabka bizalmi embereiből”, katonai- és munkaszolgálatos szökevényekből, a bevonulást és a kitelepülést megtagadókból, üldözöttekből állt. Az egység csatlakozott a Bajcsy-Zsilinszky Endre nevével fémjelzett Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságához, majd miután az MNFFB törzskara lebukott, önállóan tevékenykedett tovább. A század „oltalmazta a kerület létesítményeit, megakadályozta a rombolást, gátolta a védelem kiépítését. Segítette az üldözötteket, hamis iratokat adott a rászorulóknak. Az ellenállókat fegyverrel, lőszerrel támogatta. Gyakran vettek részt tűzharcban. Járműveket, híradóvezetékeket, lövegeket, ejtőernyős küldeményeket semmisítettek meg. Élelmet, benzint zsákmányoltak. Nyilasokat fegyvereztek le, elfoglalták a Thököly úti pártházukat. Szovjet hadifoglyokat mentettek. Letartóztatottak hoztak ki a fogságból.”⁴⁶³ Amikor az illegális kommunista mozgalom egyik szárnya értesült arról, hogy egy komolyabb náciellenes alakulat van Zuglóban, Dudás József, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségének vezetője felkereste Zsabkát, akivel megállapodtak: Dudásék fegyvereket szállítanak a csoportnak, a XIV/2. pedig baloldaliakat fog bújtatni. A kapcsolatfelvétel után ugyan fegyvert nem, de 15 000 pengőt adtak át Dudásék a Zsabka vezette egységnek. 1944. ősz végére egyre több katonaszökevény, szökött munkaszolgálatos, és kommunista került az alakulathoz, de besúgók is beépültek. Az alakulat

⁴⁶¹ *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon*, 158. o.

⁴⁶² Zsabka Kálmán (1897-1971): Színész, költő, filmproducer. Harcolt az első világháborúban. Hazatérése után a magyar kulturális élet ismert tagja lett, de egyúttal a budapesti éjszaka botrányhőse is. A Turul Szövetségnek kezdettől tagja, 1938-39-ben a Rongyos Gárda tagjaként harcolt a csehszlovák erők ellen a Felvidéken. A második világháború kitörése Lengyelországban érte, ahol szabadcsapatot szervezett a lengyelek mellett. 1941-ben szakított a Turul Szövetséggel. 1944 őszén bekapcsolódott az ellenállásba, letartóztatása után súlyosan bántalmazták. A háború után a Szálasi-perben még tanúskodott, de megrendült egészsége miatt haláláig nemzeti gondozott maradt.

⁴⁶³ *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon*, 158-159. o.

azonban az SS-el kiépített kapcsolataival fedezni tudta magát. Zsabka Kálmán ugyanis a Szálasi-puccsot katonailag irányító Otto Skorzeny egységének egy tisztjét, az SS-Jagdverbände kötelékébe tartozó Mutz SS-Oberscharführert környékezte meg.⁴⁶⁴ Mutz némi készpénzért és egyéb javakért cserében egy Sonderausweisungot, azaz különleges parancsot állított ki Zsabkáék részére, amelyben az állt, hogy az alakulatot nem lehet Budapestről elmozdítani, mivel a szovjet megszállás esetén gerillaakciókat kell majd végrehajtaniuk. Egyúttal a KISKA XIV/2. két tagja SS egyenruhát, és megfelelő papírokat kapott, és a századnál, mint „összekötők” szerepeltek. A századnál rejtetten tevékenykedő baloldaliak Varga Károly, Zsabka helyettesének segítségével eközben hozzáálltak, hogy egy olyan csoportot hozzanak létre, amely a szovjetek bevonulása után karhatalmi feladatokat fog ellátni és egyúttal összegyűjti a megbízhatatlan, „nyilas” érzelmű lakosokat is. A csoportot „Vörös Brigádnak” nevezték el, és saját maguk részére szovjet jelképekkel ellátott fényképes igazolványokat készítettek.⁴⁶⁵ Azonban a „nyilas ávó”, a Nemzeti Számonkérő Szervezet már figyelte őket.⁴⁶⁶ 1945. január 5-én a német tábori csendőrök elfogták a Vörös Brigád vezetésének egy részét. Áadták őket az NSZSZ csendőrnnyomozóinak, akik erőszakkal kicsikarták belőlük az információkat. A náci biztonsági szervek és a magyar NSZSZ ennek alapján a teljes XIV/2 letartóztatását tervezte. Január 6-án Vajna Ernő feloszlatta a KISKA-t és a tagokat kötelezte arra, hogy vonuljanak be a Hungarista Légióba. Zsabka riadóztatta alakulatát, majd a Vajna Ernővel folytatott tárgyaláson az SS parancsra hivatkozva elérte, hogy alakulata egyelőre együtt maradhatott. A tárgyalás után Zsabka harcfelderítést hajtott végre, hogy a másnapi átállás feltételeiről tájékozódjon. Pozmann András tanúvallomása szerint 1945. január 7-én, közvetlenül éjfél után Zsabka vezetésével 10-12 fő elindult a front felé, hogy felvegye a kapcsolatot a szovjetekkel. A Thököly út sarkán egy sorompónál levő német előőrs kérdésére annyit mondtak, hogy felderítésre mennek. De valahonnan tüzet kaptak, így hajnali 3 körül visszatértek a Garay tér 19.-be. A kora reggeli órákban körülfogták őket a németek és valamennyiüket - a tanú becslése szerint 70 főt - fölvitték a Várba. Néhányukat átadták a Radetzky laktanya csendőreinek. Azok egy nappal később

⁴⁶⁴ A Jagdverbände az SS speciális és diverziós műveletekért felelős részlege volt.

⁴⁶⁵ Az illegális kommunisták szinte minden esetben a szovjetek kollaboráns rendfenntartó erőivé váltak. Lsd. pl. Máthé Áron: *Málenkij robot – az elhurcolások hazai felelősei*, in: Valóság, 2009/1.sz., 60-66. o.

⁴⁶⁶ A KISKA XIV/2.-ben létesült Vörös Brigádokról és az alakulat lebukásáról lsd.: Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma*, Attraktor, Gödöllő-Máriabesnyő, 2009., 133-135. o.

„eltávozásra” engedték el őket.⁴⁶⁷ Zsabkát és törzsét a Vár „pokolpincéibe” zárták. Érdekes módon a Vörös Brigád tagjai közül ezúttal csak három főt fogtak el.⁴⁶⁸

A zuglói nyilasok természetesen tisztában voltak azzal, hogy a Nemzetőrség-, majd a november 3.-tól a Kisegítő Honvéd Karhatalom égisze alatt működő kerületi egységek szemben állnak velük. Az első nyílt összetűzés akkor történt, amikor egy autóból két kézigránátot dobtak pártházra.⁴⁶⁹ Szelepcsényi annyira dühös lett, hogy a kapuőrséget csizmás lábával rugdosta. Kiadta az utasítást, hogy a Stefánia út és a Thököly út, továbbá a Thököly út és az Ilka utca kereszteződéséhez 2-2 fős fegyveres őrség álljon és minden autót, amin nincs nyilas zászló, meg kell állítani és a gyalogosokat is igazoltatni kell. Másnap Bükköst átküldte „*Földvári százados úr KISKA tanyájára azzal az utasítással, hogy a százados úr jöjjön át, mert beszélni akar vele.*”. Földvári át is ment, Szelepcsényi pedig hatásadász módon fogadta. Egyik lábát egy székre tette fel, jobb kezében pedig egy Parabellum pisztoly volt, és azzal hadonászott. Fenyegető hangnemben mondta: „*Én tudom, hogy a KISKÁ-ban kik bújnak meg, és én azt hiszem, hogy a gépkocsi, melyről a kézigránátokat dobták, KISKA alakulaté volt!*”. Ezután elküldte a századost. A százados távozása után Bükkös, aki a Földvári-féle egységgel tartotta a kapcsolatot, megkockáztatta, hogy nem is a KISKA volt a tettes, mire Szelepcsényi rá ordított, hogy neki már rég gyanús Bükkös, hogy egy húron pendül a KISKÁ-sokkal. Kiadta az utasítást, hogy ha a KISKA bárhol ellenszegülne, a pártszolgálat „*pörköljön oda*”. „*Földvári százados úr KISKA tanyája*” a harmadik KISKA alakulat volt a kerületben. A 141-es számot viselte, és a másik két egységtől elkülönülve működött, Dr. Földvári Rudolf százados parancsnoksága alatt. A *Partizánlexikon* szerint ez az egység 5 századból állt, központja a Zách utcai laktanyában volt. A nyilasok hivatalosan először velük vették fel a kapcsolatot. A kapcsolat azonban más formát öltött a kézigránátos támadás után. Néhány nappal később az Aréna út és a Thököly út sarkán Bükkös, Baráth János, ifj. Mihalik Gyula, Szőke Báli, Bugár és Surányi pártszolgálatosok összetalálkoztak a szemközti irányból érkező négy kiskással. A nyilasok egyből tüzet nyitottak, egy kiskás összeesett, a többiek megadták magukat. A földön fekvő kiskás halott volt, két lövésnyom volt rajta, valószínűleg Bugár és Mihalik találta el. A pártszolgálatosok körülfogták a többi hármat, akiket bevitték a pártházba.

⁴⁶⁷ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3092. o.

⁴⁶⁸ A zuglói per nyomozati anyagai között olvasható, fentebb idézett tanúvallomás a problémát bonyolítja, és felveti azt a kérdést, hogy milyen átjárás volt KISKA egységek között, t.i. az idézett szakirodalom szerint *nem* a XIV/2. tagjait vitték a Radetzky-laktanyába.

⁴⁶⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 841. o. Bükkös itt október 20-ra teszi ennek az eseménynek az időpontját, azonban ez kétséges, hiszen ekkor még nem KISKA, hanem Nemzetőrség volt a neve ezeknek az egységeknek.

A pártházból Tallós és Tóth Ervin is részt vett a bántalmazásukban, majd kétnapi fogság után távozhattak.⁴⁷⁰

Ez a találkozás a nyilasok és a kiskások között nem volt véletlen. A KISKA tagjai ugyanis gyakran őrzőszolgáltak a kerületben. Szemmel tartották a Thököly úti pártházat is. Marosi Sándor tanú 1944. őszén a Zsabka Kálmán által vezetett KISKA egység tagja volt: *„Ilyenmódon többször is megfordultam a XIV.kerület Thököly út 80. szám alatti ház előtt, mely abban az időben a nyilasok székháza volt. Onnan mentek ki kommunisták, kommunistagyánús és zsidó személyek összeszedésére.”* Látta, azt is, ahogy a nyilasok fegyverrel a kezükben hurcolnak be foglyokat a pártházba.⁴⁷¹ Pozmann András KISKA tagot 1944. december 25-én Zsabka küldte ki, hogy biciklizzen el a Thököly-Stefánia sarokra, mivel úgy tudja, hogy a nyilasok *„valami disznóságot”* követtek el. A tanú is látta a padokon heverő halottakat, körülbelül 12 főt. Egy bombatölcsérben is látott még hullákat. Amikor közelebb akart menni, hozzálépett egy katonaköponyeges, micisapkás fegyveres nyilas és fenyegető hangon megkérdezte: *„Mi az, nem tetszik valami?”*. Erre a tanú szó nélkül továbbkerékpározott és jelentette a látottakat Zsabkának.⁴⁷² Kányi Lajos tanúvallomása szerint a XIV/2. egység tagjaként 1944. novemberében és decemberében többször vett részt járőr szolgálatban, este 8-tól reggel 7-ig. A céljuk az volt, hogy a nyilasok fosztogatását és gyilkosságait megakadályozzák. Egyik alkalommal a Rákos-patak partjáról lövéseket hallottak, de mire odaértek, csak egy hullát találtak. A távozó nyilasok 10-en, 15-en lehettek, nem akartak velük harcra keveredni, mivel ők jóval kevesebben voltak. 1945. január 3-án a Mexikói úton járőröztek, amikor a nyilasok rájuk lőttek vagonokból. Néhány percig tartó tűzharc alakult ki, majd a nyilasok elvonultak.⁴⁷³

A kiskásokkal fennálló ellentétre Kröszl Vilmos is világosan emlékezett: *„Zsabka Kálmán a KISKA alakulat parancsnoka ellenünk dolgozott.”* Bükkös a központból kapott utasítás alapján hívta fel Kröszl figyelmét arra, hogy *„a Zsabka által vezetett nemzetőrséggel jobban kell lenni, és igyekezni kell azon, hogy Zsabka Kálmánt elfogjuk. Utasítást adott ki Bükkös arra, hogy a látszattal, hogy együttműködjünk a nemzetőrséggel – melyet Zsabka Kálmán vezet – lépre kell csalni Zsabkát, aki a német SS katonák bizalmába is beférkőzött. Tudok arról, hogy már Szelepcsényi is tett intézkedéseket Zsabka elfogására, de annak a németekkel való kapcsolata ebben mindig megakadályozta. Én és Bükkös két alkalommal*

⁴⁷⁰ U.o., I. doboz, Bükkös György összefoglaló vallomása, 842. o.

⁴⁷¹ U.o., III. doboz, Marosi Sándor tanúvallomása, 3014. o.

⁴⁷² U.o., III.doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3091. o.

⁴⁷³ A járőr útvonal a Nagy Lajos király útja, a Gyarmat utca és az Erzsébet királyné útja volt. Az őrség a Kerékgyártó utcában tartózkodott. (U.o., I. doboz, Kányi Lajos tanúvallomása, 534. o.)

*kerestem fel Zsabka Kálmánt azzal a céllal, hogy kifürkésszük, hogy milyen erővel rendelkezik... Mindkét alkalommal olyan tapasztalatokat szereztünk, hogy le kellett mondanunk arról a tervről, hogy megtámadjuk és lefegyverezzük őket.”*⁴⁷⁴ Ahol azonban a nyilasok nem sejtettek ellenállást, ott lecsaptak, még ha látszólag KISKA-objektumról volt is szó. Az egyik tanúvallomás szerint valamelyik kerületi KISKA egység tagjai az egyik csillagos házról levették a csillagot és helyette a bejárat fölé „KISKA Körlet” feliratú táblát helyezték el. Ettől kezdve az ott lakók a sárga csillagot se hordták, és nyugodtan éltek. Közéjük tartozott a korábban említett fontos tanú, Kálmán Imre is, aki így emlékezett a viszonylagos biztonság napjaira: *„Én esténként bementem a városba a család ügyeinek intézése végett, de lehetőség szerint azért mindig a házban tartózkodtunk.”* 1944. december 20-án a nyilasok rájöttek a cselre, és rajtaütöttek a házon, s az ott élőket elhurcolták.⁴⁷⁵

Volt példa arra is, hogy a KISKA a látszat érdekében együttműködött a nyilasokkal. 1944 novemberében vagy decemberében, a nyilas pártszervezet riadóztatta a „leventéket”, akiknek a párthelyiségben kellett jelentkezniük, ott teherautót kaptak, majd fegyveresen zsidó üzleteket árusítottak ki, illetve az áruk egy részét a nyilasházba vitték.⁴⁷⁶ Egy másik esetben, 1945. január első napjaiban Zsabka szólt a társainak, hogy ott vannak náluk a nyilasok, és valamelyik Dózsa György úti házban igazoltatni akarnak. Zsabka úgy ítélte meg a helyzetet, hogy két kiskásnak velük kell menni, mert az együttműködés nyílt megtagadását akarhatják kiprovokálni. Így két nyilas és két kiskás indult el együtt, be is mentek a Dózsa György 15. vagy a 17. számú ház óvóhelyére, ahol az egyik kiskás elkiáltotta magát, hogy aki zsidónak érzi magát, az jöjjön oda. Természetesen senki nem ment oda. Ekkor egy széken üldögélő és láthatóan szundikáló emberre mutatott az egyik nyilas, hogy az zsidógyanus. A kiskás odalépett igazoltatni, és megismerte: Latabár Kálmán volt. Megismerték egymást, és a kiskás annyit mondott, hogy aludjon tovább nyugodtan. Ezután távoztak a házból és jelentették, hogy nem találtak zsidót.⁴⁷⁷ Az együttműködésre más módon is sor került, legalábbis Bükkös állításai szerint, aki két láda kézigránátot juttatott a „Földvári százados úrék részére.” – mint ahogy azt a nyilas pártszervezet újjáalakításának leírásakor említettem.

A KISKA és a kerületi nyilasok kapcsolatában a legkritikusabb pont a nyilas pártház lefegyverzése volt, amelyről az ítéletben egy szó sem esik. Kovács József volt pártszolgálatos tanúvallomása szerint Kröszl kerületvezetői működése akkor ért a végéhez, amikor nem elégedett meg egy rekvirált autóval, hanem a németektől is loptak egy kocsit. Ekkor a

⁴⁷⁴ U.o., I. doboz, Kröszl Vilmos vallomása, 686-687. o.

⁴⁷⁵ U.o., III.doboz, Kálmán Imre tanúvallomása, 2888. o.

⁴⁷⁶ U.o., III.doboz, Marosi Sándor tanúvallomása, 3015. o.

⁴⁷⁷ U.o., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3092. o.

németek maguk mentek be a pártházba, és „*Kröszlt már a lépcsőházban a falhoz állították*”.⁴⁷⁸ Ez esetben azonban valószínűleg tévedésről van szó, amelynek a magyarázata az lehet, hogy Zsabkáék rendelkeztek SS egyenruhával és papírokkal. A pártház lefegyverzése még így is homályos pont marad. Az egyik volt KISKA-tag tanúvallomása szerint egy német parancsnok azzal jött Zsabkáékhoz, hogy a nyilasok tőlük autókat és fegyvereket loptak. Felszólították őket, hogy működjenek közre az ellopott dolgok visszaszerzésében, de egyúttal meg is fenyegették Zsabkáékat, hogy ellenkező esetben őket fogják felelősségre vonni. Így került volna sor a pártház lefegyverzésére. Egy decemberi napon mentek a Thököly úti nyilas pártházba. Nagyjából 20-an voltak, géppisztollyal és karabéllyal felszerelve. A Stefánia úton az egyik padon a Stadion felőli részen a jobb oldalon egy agyonlőtt férfit és egy nőt láttak. A pártházban kapujában őrséget állítottak, és bent pedig végrehajtották a lefegyverzést. A tanú még hozzátette: tudomásuk volt róla, hogy a gépkocsit is visszaszerezték a nyilasoktól, de ennek körülményeire már nem emlékezett.⁴⁷⁹ Részletesebben mondta el a pártház elleni rajtaütést Pozmann András, aki szintén a XIV/2. KISKA egység tagja volt. 1944. december utolsó napjaiban Zsabka Kálmán parancsára elindultak lefegyverezni a nyilasokat, mivel „*ellopták az alakulat Mercedesét*.”. Este fél 11-kor indultak heten Zsabkáával együtt, egyikük egy Sélei István fedőnevű cigányfiú volt, a többiek pedig ő maga (Pozmann András), Varga Ernő, Benedek András, Jenei Tibor és Hídalmási Ottó zászlós.⁴⁸⁰ Valamennyiüknél géppisztoly volt. Amikor a Thököly út. 80-hoz értek, Hídalmási Ottó zászlósi egyenruhában odalépett a kapuórhöz, aki egy 20 éves forma nyilas fiú volt, és tőle valamint a társától a „*Miért van nálatok fiam fegyver!*” felszólítással elvette a fegyvert. Azok minden ellenállás nélkül átadták a fegyvereiket. Ezután valamennyien az udvari bejárathoz mentek. Az egyik kiskás kint maradt az utcán örködni, a többiek pedig bementek a nyilasházba. A lépcsőház ajtaja után találtak egy pokróccal eltakart helyiséget, ahol petróleum lámpa mellett fiatal nyilasok üldögéltek, többen közülük civil ruhában. Hídalmási Ottó zászlós bement, majd rájuk kiáltott, hogy álljanak fel és forduljanak a fal felé. Egyik emberét – a tanút – utasította, hogy aki megmozdul, azt lője agyon. A fegyvereket összeszedték és kidobálták az udvarra.

⁴⁷⁸ U.o., III. doboz, Kovács József tanúvallomása, 2947.

⁴⁷⁹ U.o., I. doboz, Kányi Lajos tanúvallomása, 534. o.

⁴⁸⁰ Két résztvevőre nézve is található utalás egy háború után keletkezett irat kapcsán, amely „*A XIV/2 KISKA-század törzsének összefoglalója az aleggység szervezéséről és tevékenységéről*” címet viseli. Az iratot szövetségűen közli a *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen* című dokumentumkötet. (szerk.: Harsányi János és Gazsi József, Zrínyi katonai kiadó, Budapest, 1969., 461-474. o.). Jenei Tibor valószínűleg azonos Jenei zászlóssal, akit a „*rohamszázad parancsnokaként*” említenek (472. o.), és Hídalmási Ottó pedig a „Hídalmási” nevű taggal, aki a kötet szerkesztői által lábjegyzetben közölt visszaemlékezés szerint „*a Bajcsy-Zsilinszky mozgalmával*” kapcsolatot tartó csoportban volt (219.jegyzet). Az iraton egyébként sem dátum sem aláírás nem szerepel, és egyes helyeken nyilvánvaló túlzások vannak benne, ahogyan azt a kötet szerkesztői is megállapították a 207. jegyzetben.

Zsabka és a másik négy kiskás ezalatt felment az emeletre, ahonnan nemsokára ordítózást lehetett hallani. Később Zsabkáék egy hitlerbajuszos nyilással együtt lejöttek az emeletről. A nyilas – valószínűleg Kröszl – rámutatott a tanúra, aki örködött, hogy mit keres ott fegyverrel. Zsabka annyit válaszolt, hogy ő az egyik testőre. Ezután a kiskások kimentek az utcára, ahol az őrszemük még egy elcsípett nyilast őrzött, aki korábban kiszökött az épületből hátul, hogy megtámadja a kiskásokat. Zsabka erre még odaszólt a nyilas vezetőnek, hogy lássa, ezért hozott magával testőrséget, mert ez a nyilas is meg akarta őt támadni. Erre a nyilas parancsnok dühében nekirontott a kiskások által elfogott nyilasnak. A nyilasoktól elvett fegyvereket Hídalmási zászlós kidobálta az utcára és ott szétszedték ezeket. Furcsa módon Pozmann András is hozzátette: azt nem tudja, hogy a Mercedest visszakapták-e.⁴⁸¹ Az autólopásos történet az egyik olyan bizonytalan *motívum*, amely máshol, némileg más formában, de felbukkant, ahogyan azt már korábban, a pártszervezet történetében, Kröszl leváltásának körülményeinél ismertettem.

Az ellenállással összefüggő következő pont, amelyet vizsgálat során csak érintettek és amely az ítéletből kirajzolódó – illetve a per kommunikációja által sugallt – képbe nem illik bele, a Zuglóban folytatott tömeges embermentés ténye, amely egyéni akciókból és szervezett mentőtevékenységből állt.

A per iratai között található néhány tanúvallomás - üldözötteké és segítségnyújtóké egyaránt - örökítette meg a zuglói lakosok bátor kiállását. Az egyéni embermentők közé tartoztak azok, akik saját elhatározásukból, a lakásukon rejtegettek üldözötteket. Dénes Ignác tanút a nyilasházba hurcolták, ahol súlyosan bántalmazták, mert egy Goldstein nevű üldözöttet rejtegetett lakásán, aki „*nagyon elgyengült állapotban volt*”. Dénes Ignác feleségét is be akarták kísérni a nyilasok, de útközben, „*egy ismerős közbeszólására*” elengedték. Magát Dénes Ignácot hét nap múlva engedték szabadon felesége könyörgésére, azonban Szelepcsényi megfenyegette, hogy senkinek ne merjen szólni a pincében látottakról, mert különben „*úszni fog*”.⁴⁸² Egy másik embermentőnek, Dimény Lajosnak a Telepes utca 80-ban volt lakatos üzeme. Dimény engedélyt kapott arra, hogy munkaszolgálatos, illetve nagyon fiatal vagy nagyon idős zsidókat foglalkoztasson. „*8-10 környékbéli zsidó és még 4-5 üldözött*” volt az üzemben, az utóbbiak illegálisan. November elején a nyilasok elvitték az üldözötteket, akiket a pártházban bántalmaztak és a közjük tartozó két fiatal lányt meg is erőszakoltak. Végül is Diménynek sikerült őket visszahoznia, de egy vagy két fő hiányozott

⁴⁸¹ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Pozmann András tanúvallomása, 3091. o.

⁴⁸² U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 157. o., illetve I. doboz, Dénes Ignác tanúvallomása, 560. o.

közülük.⁴⁸³ Hasonló módon vett részt Sima Sándor is az embermentésben. Egy nagy lakatos üzem tulajdonosa volt, ahol eredetileg díszműáru készítéssel foglalkoztak, de a háború kitörése után már a honvédség részére is dolgoztak, főleg ácskapcsokat gyártottak. Mivel Sima Sándor lakatosműhelyét hadiüzemnek nyilvánították, ezért az ott dolgozók is arcképes felmentési igazolványt kaptak. A nyilasok hatalomra jutása után körülbelül 60 katonakönyves munkaszolgálatos és 30 más üldözött férfi és nő dolgozott az üzemben. Sima Sándor egyszer 30 000 pengőt is adott váltságdíjra jó ismerőseinek, a Markovits-házaspárnak, akiket azonban a váltságdíj ellenére kivégeztek.⁴⁸⁴ Máday Ágoston nyugalmazott ezredes a hadbiztosságnál teljesített szolgálatot és 1944. október 15-e után a Thököly úti izraelita imaházban rejtőző katonaszökevények és üldözöttek élelmezésében vett részt. Egy házfelügyelő nő feljelentése nyomán bevitték a nyilasházba. Azzal vágta ki magát, hogy kérte: hívják fel Szálasi Ferencet, akivel együtt teljesített szolgálatot két évig az I. hadtestnél. Szelepcsényi, miután a másik szobában a központtal telefonbeszélgetést folytatott, elengedte. Máday ezenkívül egy ismerős zsidó házaspár kérésére vállalta, hogy ideiglenesen az ő nevére írathatják a lakásukat. A lakást azonban a nyilasok kirabolták. Máday fia, Máday László főhadnagy annyit tudott csak elérni, hogy bement a pártházba, ahol ifjabb Hollósytól igazolást kapott az ellopott értékekről.⁴⁸⁵ Kántor Anna biztonságosnak tűnő menedékhelyet és papírokat szerzett kollegájának, özvegy Pap Józsefnének. Később őt is zaklatták a nyilasok e miatt.⁴⁸⁶ Horváth Gyula tanú régóta ismerte Kröszl Vilmost, aki nem bízott benne. Talán ennek is köszönhető, hogy Kröszl egyszer katonaszökevényeket keresett nála, de szerencsére egy bujtatott katonaszökevény és a felesége, illetve egy üldözött pár 10 perccel előbb elhagyták a lakást, így a nyilasok dolgukvégezetlenül távoztak.⁴⁸⁷ Volt olyan is, aki nem személyesen rejtett el üldözötteket, „csak” a lakását biztosította számukra. Gelencsér Sándor vezetésével a nyilasok az Amerikai út 20-ból, egy magánlakásból hurcoltak négy Erdélyből menekült üldözöttet. A szomszédban lakó asszonyt – aki segítette az üldözötteket – egyenesen a fodrásztól hurcolták el zsidórejtegetés címén, de mivel az ő lakásában nem találtak senkit, ezért elengedték.⁴⁸⁸

Ezekon a példákon kívül – amelyek vélhetően nem foglalják magukban a zuglói egyéni embermentési akciók teljes körét – mások is voltak, akik valamilyen módon segíteni akartak az üldözötteken. Kiss Péterné tanú 1944. november végén vagy december elején az

⁴⁸³ Az egyik egykori üldözött, u.o., I. doboz, Tóth Ilona tanúvallomása, 535. o., III. doboz, Dimény Lajosné tanúvallomása 2676. o., illetve III. doboz, Halász József tanúvallomása, 2778. o.

⁴⁸⁴ U.o., III.doboz, Sima Sándor tanúvallomása, 3140. o.

⁴⁸⁵ U.o., I. doboz, Máday Ágoston tanúvallomása, 554. o., illetve V. doboz, Máday László tanúvallomása ifj.Hollósy Zoltán ügyében, 6870. o.

⁴⁸⁶ U.o., V. doboz, Kántor Anna tanúvallomása Pintér László ügyében, 6364. o.

⁴⁸⁷ U.o., I. doboz, Horváth Gyula tanúvallomása, 547. o.

⁴⁸⁸ U.o., III. doboz, Özvegy Sáfár Emilné tanúvallomása, 3119. o.

utcán összegyűjtött izraelita nőktől leveleket fogadott el továbbítás céljából. Amikor a zsidó csoportot őrző nyilas erről tudomást szerzett, megmotozta, a nála talált 23 levelet egyenként megetette vele, majd agyba-főbe verte.⁴⁸⁹ Özvegy Surányi Józsefné egy kis szatócsbolttal rendelkezett a Hungária körút 69. szám alatt. Ő délelőtt 11 után is, a zsidók számára a tiltott időben rendszeresen kiszolgált az üldözötteket. Erről a nyilasok tudomást szereztek és többször ellenőrizték az üzletet. Megfenyegették: amennyiben továbbra is kiszolgál zsidókat, lógni fog egy fán.⁴⁹⁰ Szamosi László tanút 1944. november 18-án történt letartóztatása után a Duna-partra vitték, ahol többekkel együtt ki akarták végezni. Ő a vízbe vetette magát, a vízben maradt egy ideig, majd a Margit híd alatt is átúszott, végül kijött a partra, ahol a MAHART egyik raktára állt. A portás kijött, a ruháit megszáritotta, és adott neki egy rossz viharkabátot.⁴⁹¹ A vízből megmenekült üldözötteknek való segítségnyújtás egyébként is sok esetben fordult elő az ostrom idején.

Meglepő módon a nyilasok is nyújtottak segítséget üldözötteknek adott esetben. Szebellédi Tibor nyilas párttag – és feltehetően pártszolgálatos - menyasszonya, Danitzi Aranka zsidó volt. A Danitzi-család viszont tudta, hogy ő nyilas. Menyasszonya akkor a rokonainál lakott, akik szintén zsidó származásúak voltak, együtt bujkáltak, amelyben Szebellédi segítette őket.⁴⁹² Egy még abszurdabb eset is történt. A zsidó javak szétosztásánál, Szőke Antal két csongrádi zsidó nőismerősét fedezte fel a sorban álló igénylők között. Szőke közben járt az érdekükben, hogy ők is kapjanak a javakból. Másnap valószínűleg megfigyelték, hogy Szőke és társa a lovas kocsival hova szállnak ki értékeket összegyűjteni, mert ők is megjelentek az adott lakásban, és kérték, hogy hadd vigyenek el az ott található holmiból is. Szőkéék ezt meg is engedték nekik.⁴⁹³ Sokkal hétköznapibb történetről számolt be az egyik elítélt, Baráth Kálmán. Egy ízben egy zsidó hölgy hazakísértette magát vele, mert így biztonságban érezte magát. Amikor a megadott címre értek, a hölgy felhívta a lakásba, ahol többi jelenlevő, szintén zsidók, barátságosan fogadták. Süteménnyel, itallal kínálták, felajánlották, hogy rossz fogait megcsinálják és még 300 pengőt is kapott. Más alkalommal egy férfi kérte meg, hogy kísérje el a Mexikói úti Nyomorék Gyermek Intézetében berendezett táborba. Tőle szintén 300 pengőt kapott Baráth.⁴⁹⁴

Valószínűleg a zsidó önmentés kategóriájába tartozik Raymann Katalin esete. 1944. november 28-án a XIV. kerületi fegyveres nyilas pártszolgálatosok Raymann Katalin tanút és

⁴⁸⁹ U.o., I. doboz, Kiss Péterné tanúvallomása, 501. o.

⁴⁹⁰ U.o., III. doboz, Özvegy Surányi Józsefné tanúvallomása, 3144. o.

⁴⁹¹ U.o., I. doboz, Szamosi László tanúvallomása, 549. o.

⁴⁹² U.o., III. doboz, Szebellédi Tibor tanúvallomása, 2500. o.

⁴⁹³ U.o., I. doboz, Szőke Antal önvallomása, 1203.

⁴⁹⁴ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1561. o.

férjét a Rókus Kórházból hurcolták el azzal az indokkal, hogy Raymann Katalin férje, mint orvos, a Rókus Kórházban zsidókat rejtegetett. A nyilasház pincéjében mindkettőjüket súlyosan bántalmazták, értékeiket elszedték, majd Raymann Katalint tanút két nap múlva szabadon engedték, férjét azonban még akkor éjjel kivégezték.⁴⁹⁵

A legmerészebb egyéni embermentési tevékenység kétségtelenül magában a pártházban zajlott, ahol Breyerék (a házfelügyelő-házaspár) valóságos mentési centrumot rendeztek be. Ahogyan arról már esett szó, Breyer József maga zsidó származású volt, de a Danuviában dolgozott, így hadiüzemi munkásként kivételezett helyzetet élvezett, Breyerné pedig keresztény volt. Az egyik, néhány zuglói pártszolgálatos ellen korábban lefolytatott perben ketten is tanúskodtak arról, hogy Breyerék segítségével rövid időre a Thököly út 80-ban húzták meg magukat. Holczmann Margit 1944. november folyamán, Rotter Lórántné pedig október végén - november elején, több ízben is a Thököly út 80-ban tartózkodott hamis papírokkal, Breyer Józsefnél.⁴⁹⁶ Sőt, Rotterné még a férjét is odahívta, azonban Breyerék letartóztatása miatt hamarosan elhagyták a házat. Breyerné saját testvére iratait is kölcsönadta, ha arra volt szükség.⁴⁹⁷ Breyerék embermentő tevékenységéhez kapcsolódik Weisz Margit tanúvallomása is. Weisz Margit édesapja volt korábban a Thököly út 80. tulajdonosa, amit 1934-ben adott el az Országos Ügyvédotthonnak. Weisz Margit és lánya, illetve veje 1944. november 3-án a régi ismerős Breyerék segítségével beköltöztek a második emeleten levő egyik lakásba.⁴⁹⁸ A tanú egészen 1944. december 25-én reggel a házban lakott, ahol egyébként meglehetősen bátorsággal közlekedett. Lánya és veje pedig csak 1945. január 1-én költöztek el a házból. Iratokra úgy tettek szert, hogy Breyerné egy danuviás vasmunkás feleségétől kérte el az iratait, azzal az ürüggyel, hogy gyakran kell vidékre mennie és iratok nélkül nem mer neki indulni. Fát a házmesterék 12 éves lánya lopott nekik a nyilasok tüzelőjéből. Az, hogy nem csak a feljelentés volt divatban azokban az időkben, jól mutatja Weisz Margit naplója. Egy ízben, a Thököly út 80-ban az egyik második emeleti lakás főbérletjével a következő beszélgetést folytatta: „*S. úr kérdezte, hogy mennyire van innen Lajosmizse – Breyerné azt mondta, hogy onnan menekült ismerősei vagyunk, ott már oroszok vannak. Mondtam blindre egy számot. S. úr rámnézett, nem szólt többé semmit. Úgy látszik sejt valamit, mégsem félek tőle.*”⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ U.o., I. doboz, Elsőfokú ítélet, 156. o. A Rókus-kórház ellenállókat segítő orvosait említi Fehér Lajos is. (i.m., 106-107. o.).

⁴⁹⁶ BFL XXV.4.a. 1967/4831., V.doboz, Tanúvallomások Vigh József és tsai ügyében, 6897. és 6909.o

⁴⁹⁷ U.o., III. doboz, Rotter Lórántné tanúvallomása, 3114. o.

⁴⁹⁸ U.o., III. doboz, Takács Sándorné Weisz Margit tanúvallomása, 3168.-3170. o.

⁴⁹⁹ U.o., III. doboz, Weisz Margit naplója, 3177. o.

A kerületben a legnagyobb arányú segítségnyújtást az üldözöttek részére a szervezett embermentési akciók jelentették. A Slachta-féle Szociális Testvérek Társaságának tevékenységét már említettem, itt csak két dologra kell utalni, ami a tényállásból kimaradt, és furcsa módon a nyomozók figyelmét is elkerülte. Az egyik, hogy a nyilasok magát Slachta Margitot is bántalmazták legalább egy alkalommal, amikor Heltai Jenőt, az ismert író elhurcolták a rendházból. „*A nyilasok mindenkit letereltek a nagy ebédlőbe ahol megkezdődött a vallatás. Közben Slachta Margitot a Szociális Testvérek főnöknőjét a legdurvább és legocsmányabb jelzőkkel illették, sőt attól sem riadtak vissza, hogy gumibottal ráüssenek. De ő erre nem sokat hederített.*”⁵⁰⁰ A másik figyelemreméltó tény, ami kimaradt, az az, hogy egy másik razzia alkalmával Wallenberg személyesen eszközölte ki a nyilasok távozását. Wallenberg ekkor egy honvédségi tiszt uniformist viselő ismeretlennel a Thököly útról érkező telefonhívásra kiszállt a helyszínre és miután a pártházban tárgyalt – valószínűleg magával Szelepcsényi kerületvezetővel – a nyilasok elhagyták a rendházat.⁵⁰¹

A „szürke nővérek” tevékenységén kívül is voltak a kerületben szervezett és a tömeges embermentési akciók. Először is a további egyházi embermentést kell kiemelnünk. A Slachta-féle mentőakción kívül két egyházi intézmény volt Zuglóban, ahol az üldözöttek menedéket találhattak. A Ferences-rendhez tartozó Mária Missziós Nővérek társulatának zárdája a Hermina út 19.-ben 120 gyermeket és 30 felnőttet fogadott be. December 10-n a nyilasok rájuk törtek, a többséget elvitték, azonban néhányuknak sikerült elrejtőzni.⁵⁰² Az Ajtósi Dürer sor 19-21 alatt pedig a Szent Szív Társaság zárdájában közel 200 nőt és gyermeket rejtett el. Az egyes razziák ellenére átvészelték a helyzetet. A szomszédos gimnáziumban elszállásolt zsidó munkaszolgálatos század vatikáni mentességet kapott, bár őket végül is német birodalmi területre hurcolták. Akiknek közülük sikerült megszökni, a zárdában találtak menedéket.⁵⁰³

Az egyházi mentőtevékenységen kívül egy nagyobb szabású honvédségi- és egy Vöröskeresztes akcióról tudunk a XIV. kerületben. A honvédséghez köthető akció Ocskay László tartalékos százados nevéhez kapcsolódik.⁵⁰⁴ Ocskay egy honvédségi ruhakészítő

⁵⁰⁰ A visszaemlékezést név nélkül idézi Mona Ilona: *Slachta Margit* című könyvében. (Corvinus, 1997., 73.jegyzet).

⁵⁰¹ Valószínűleg Alapy Gáspár nyugalmazott honvéd századossal, aki több mentőakció résztvevője volt. Lsd. Szita Szabolcs: *Végvárok Zuglóban – felejthetetlen történet 1944-45-ből*, Papcsák Ügyvédi Iroda, Budapest, 2010. 51. o.

⁵⁰² Szita Szabolcs: i.m., 31-32. Lsd még: Lévai Jenő: *Szürke könyv a magyar zsidók megmentéséről*, Officina, Budapest, 1946, 89-90.,

⁵⁰³ Szita Szabolcs: i.m., 32. o.

⁵⁰⁴ Ocskay László (1893-1966):Katonatiszt, olajipari főtisztviselő. 1945.elején a szovjet hatóságok letartóztatták, idegen ügynökként. A kiépülő kommunista diktatúra első éveiben az elszennvedett zaklatások miatt 1948-ban emigrált. Lsd. bővebben: Szita Szabolcs: *Ocskay László története a háborús embermentések tükrében*, Vox Nova, Budapest, 2008.

alakulat parancsnoka volt, amely korábban még a munkaszolgálatosok ruházkodási helyzetének javítására jött létre. 1944. novemberétől az alakulat az Abonyi utcai zsidó gimnáziumban működött. November végén, december elején a zuglói nyilasok megkísérelték az Abonyi utcai menedékhely felszámolását. Ocskay fél órán belül német motoros fegyveresekkel jelent meg, elzavarták a nyilasokat, és így biztosították a "haditermelés folytonosságát". Közel másfél ezren éltek túl itt az ostromot és a nyilas terrort.⁵⁰⁵ Természetesen voltak, akiket elhurcoltak, őket azonban nem a Thököly útra vitték, hanem a Teleki tér 10-ben berendezett nyilasházba.⁵⁰⁶ A német egységekkel és feltehetőleg az SS-el fenntartott kapcsolatokra sok adat utal. Elképzelhető, hogy az egység az SS számára is dolgozott.⁵⁰⁷ A zuglói nyilasok ügyében folytatott nyomozás során *egyetlen* tanút hallgattak meg ebből az alakulattól. A tanú vallomása megerősíti, hogy jóllehet vittek el üldözötteket, de nem a zuglói pártházba. 1944. december 1-től pedig a nyilasok már nem is zaklatták az épület lakóit, mivel 1,5 millió pengőért egy Weber nevű SS őrnagy vállalta az őrzést, és SS katonák őréséget adtak időnként.⁵⁰⁸ Az Abonyi utcai gimnáziumban az üldöztetést túlélők a szovjet megszállás után csak nagy szerencséivel kerültek el a hadifogságot, a Vörös Hadsereg katonái által elindított menetoszlopot Budapest határától nem messze fordították vissza.⁵⁰⁹

A Nemzetközi Vöröskereszt égisze alatt Nemes Lipót a Bácskai utcában levő tanoncotthonban munkaszolgálatosokat és gyermekeket bújtatott. December 24-n körülvették a nyilasok, és a Radetzky-laktanyába vitték át az ott levő 140 gyermeket és felnőttet. Egy légitámadás okozta zűrzavar mentette meg őket, és vissza is tértek a másik menedékhelyre, a X. kerület, Róna utcai gyermekotthonba.⁵¹⁰ Mivel a Radetzky-laktanyába vitték őket, alapos a gyanú, hogy nem a kerületi nyilasokról volt szó, hanem a Fegyveres Nemzetbiztonsági Hatalom tagjairól. December 28-án a nyilasok egy sráfkocsival érkeztek, és elrabolták az élelmiszerkészleteket, de ez már az utolsó megpróbáltatás volt.⁵¹¹

Az embermentéshez, de legalábbis a segítségnyújtáshoz kapcsolódik a harmadik kérdéses pont, amelyet mind a bíróság, mind a nyomozóhatóság igyekezett figyelmen kívül hagyni. Ez a pont pedig a *rendőrség* szerepe volt. Ugyan az ítéletben egészen röviden megemlékeznek arról, hogy a rendőrségre előállítottakat onnan szabadon engedték, azonban

⁵⁰⁵ Szita Szabolcs: *Végváarak Zuglóban*, 20-28. o.

⁵⁰⁶ Az interneten az egyik túlélő visszaemlékezései: http://isurvived.org/Righteous_Folder/Rescue_by-DanDanieli.html, illetve Szita: *Ocskay*, 62. o.

⁵⁰⁷ Szita: *Ocskay*, 64-65., lsd még: Braham, i.m., 351.

⁵⁰⁸ BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Déri Sándorné tanúvallomása, 2667. o.

⁵⁰⁹ Szita: *Ocskay*, 46. o.

⁵¹⁰ Lehet, hogy nem légi- hanem tüzérségi támadás volt.

⁵¹¹ Lévai Jenő: *Fehér könyv: külföldi akciók a magyar zsidók megmentésére*, Officina, Budapest, 1946. 160-162. o.

itt többről van szó. Dr.Sziráki József a háború idején főhadnagyként teljesített szolgálatot a XIV. kerületi kapitányságon. 1944 novemberében egy este, amikor ő volt az ügyeletes tiszt, egy nyilas 30 embert hozott be, akiket vagy a Stefánia úti Belgyógyászati Intézetből vagy a Vilma királyné úti Fasori kórházból szedett össze. Azzal akarta átadni az üldözötteket, hogy azokat a téglagyári gyűjtőhelyre kell vinni. Az összesedés alapját az képezte, hogy a nyilas szerint ezek az emberek – akik között frissen operált is volt - ott „bujkáltak” a kórházban. Egy rendőri jelentés megírása után átvette a bekísérteket, majd meghallgatta őket. Ennek alapján szabadon engedte a begyűjtötteket, de mivel az éjszakát nem volt tanácsos az utcán tölteni, ezért bent tartotta őket estére és reggel hazaküldte őket.⁵¹² Ez a segítségnyújtás egyik legelemibb formája volt, de komolyabb fellépésre is sor került. Lengyel Jenő üldözöttet egy Bottyán László nevű detektív hamis paranccsal mentette ki a nyilasház pincéjéből, 17 sorstársával együtt! A nyilasok azonban résen voltak, és ezeket az üldözötteket másnap ismét kézre kerítették.⁵¹³

A nyilasok nem szívlelhatték a rendőröket. A nyilasok és a rendőrség közötti ellentét még a korábbi időkből származott, hiszen a 1930-as évek második felében és a '40-es évek elején a jogállamiság alapján álló Horthy-rendszer rendőrsége keményen fellépett a felforgatónak tekintett nyilasok ellen.⁵¹⁴ Kelemen Lukács 1944-ben rendőr volt a XIV. kerületi rendőrkapitányság keretében, a Thököly út 71-73. szám alatti őrsön teljesített szolgálatot. Így emlékezett a nyilasokkal való kapcsolatra: *„Velünk rendőrökkel nem voltak jó kapcsolatban, bizalmatlanok voltak velünk szemben, mivel mi a rend őrei voltunk, ők pedig teljesen elkapatták magukat, és minden törvényt felrúgva garázdálkodtak. Ez a magatartás esetenként összeütközést eredményezett a rendőrök és a nyilasok között.”*⁵¹⁵ Két ilyen jellemző összetűzést szeretnék ismertetni. Mészáros László, zuglói nyilas pártszolgálatos egy korábban sikeresen lebonyolított zsarolástól vérszemet kapott, és lakhelye előtt a Teréz körúton egy zsidó férfit szólított meg, akitől pénzt követelt. A férfi el akart futni, de dulakodás lett belőle, végül két rendőr érkezett a helyszínre, akik a Vadász utcai kapitányságra kísérték be mindkettejüket. Mészárostól elvették az iratait, és a nála levő forgópisztolyt is – ami történetesen Szőke Antalé volt – és megfenyegették, hogy ne legyen nagy legény. Amikor ez után Mészáros jelentést tett Szelepcsényinek az esetről, az

⁵¹² BFL XXV.4.a. 1967/4831., III. doboz, Dr.Sziráki József tanúvallomása, 3166-3167. o.

⁵¹³ U.o., V. doboz, Lengyel Jenő tanúvallomása, Vigh József és tsai., 6901., B.2637/50.

⁵¹⁴ Bővebben lsd.: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb – Dr.Sombor-Schweinitzer József feljegyzései a szélsőjobb oldali mozgalmakról*, szerk.: Kovács Tamás, Gondolat könyvkiadó, Budapest 2009.

⁵¹⁵ U.o., III. doboz, Kelem Lukács tanúvallomása, 2899. o. Egykori rendfokozata olvashatatlan.

egyszerűen lehülyézte, és azt mondta, hogy le kellett volna löni a zsidót.⁵¹⁶ A másik esetet Kelemen Lukács vallomásából tudjuk. 1944 végén egy reggel Komlói Elemér három társával együtt pisztollyal fenyegetve kényszerítette a 30. őrszobán tartózkodó rendőröket, hogy az őrszoba előtt parkoló autót, amely a nyilasoké volt, tolják ki az utcára. Az történt ugyanis, hogy előző éjjel a nyilasok – valószínűleg ittas állapotban – autóval kidöntöttek egy gázoszlopot a Szitakötő utca sarkán, és otthagyták a kocsit. Komlói a rendőröket fenyegetve a következőket mondta: „*Maguk akarnak a nyilasokkal ujjat húzni? Majd lesz gondunk a rendőrségre is!*”⁵¹⁷ Ez a feszültség természetesen nem csak a zuglói nyilasok és a zuglói rendőrök között állt fent, még akkor is, ha egyes rendőrök vagy rendőrtisztek szorosban együttműködtek a pártszolgálattal. A nyilasok központi szervei között meghatározó volt a vélemény, hogy a rendőrség megbízhatatlan, ami nem is csoda, hiszen a Budapesten maradt rendőri erők parancsnoka, Sédey Gyula vezérőrnagy segíteni igyekezett az üldözötteket.⁵¹⁸ Az ostrom előrehaladtával az egyre inkább kontrollálatlan és kontrollálhatatlan pártszolgálatosok illetve a rendőrség között létező feszültség legkirívóbb példájára kétségtelenül a XII. kerületi nyilas pártszervezet területén került sor. Itt a Kun páter vezette nyilas csoport rajtaütött egy őrszobán, a rendőröket foglyul ejtette, majd a felmentő rendőrrjárőrre is lecsapott. A rendőröket bántalmazták, és csak a másodjára kiküldött, megerősített járőr oldotta meg a helyzetet.⁵¹⁹

Itt kell rátérnünk az utolsó olyan pontra, amely részben a zuglói nyilas per hagyatékaként torzítva maradt meg a magyar történetírásban. Ez az utolsó pont annak a kérdése, hogy *ki ellen irányult a nyilas terror*. Az ítéletben számtalanszor fordul elő az az állítás, miszerint zsidókat és kommunistákat gyűjtöttek össze és végeztek ki a nyilasok. Ezt erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság is: „*a pártszolgálatot azért szervezték meg, hogy a., a baloldali, háborúellenes, elsősorban kommunista meggyőződésű személyeket felkutassa, személyes szabadságuktól megfossza, ezáltal b., megakadályozza a háborúellenes, főleg kommunista nézeteket valló felvilágosítást, propagandát, agitációt*”.⁵²⁰ Ez után következtek csak a katonaszökevények és a zsidók. Az bizonyos, mint ahogyan arra a zuglói pártszervezet történetének bemutatásakor is utaltam, hogy a magyar zsidóság jogfosztottsága lehetőséget kínált a vagyonosodásra a nyilas fegyvereseknek, sőt a nyilas párttagoknak és

⁵¹⁶ U.o., II. doboz, Mészáros László vallomása, 1966.május 2. 1823. o.

⁵¹⁷ U.o., V. doboz, Kelemen Lukács tanúvallomása Komlói Elemér és tsai. ügyében, 6113. o.

⁵¹⁸ U.o., II. doboz, Sándor Alajos vallomása 1496. Lsd. Lévai Jenő: Szürke könyv, 119-120. o. ill. Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*, Corvina, Budapest, 2009. (6.kiadás), 249. o. Szintén tárgyalja a kérdést Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma* c. könyvében (Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009., 195. o.)

⁵¹⁹ Lsd. bővebben: Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*, 253-254. o.

⁵²⁰ ÁBTL V-153693/1, 242. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

szimpatizánsoknak is. Ez a vagyonosodási törekvés 1944. december végére már határozottan az immár semmilyen törvénnyel nem fedezhető útonállás formáját öltötte. A folyamat kétségtelenül október 15-én indult, és eleinte valóban leginkább a zsidó lakosságot sújtotta. Később sor került a kommunistának vagy egyszerűen baloldalinak minősített állampolgárokra. Természetesen ez a kategória nagyon tág volt: bárki beletartozhatott, aki nem volt a nyilas uralom kifejezett híve. A harmadik legtöbbet említett üldözött csoportot a katonaszökevényeket adták. Mivel a Szálasi-kormány jóformán az ország teljes felnőtt férfilakosságát – 16-tól 60 éves korig – mozgósította, viszont a magyar társadalomból legkésőbb 1944. ősz végére teljesen eltűnt a harci kedv, ezért bárki, aki nem volt idős vagy gyerek, veszélyben volt.⁵²¹ A pártszolgálatosok számára így egy egyre szélesedő tér nyílt egyéni ambícióik megvalósítására.

A személyi- és vagyonzbiztonság már az október 15-ét követő napokban megrendült. Az összefoglaló belügyi jelentés a nyilas pártszolgálatosok „*vagyon elleni kilengéseiről*” már október 20-án Szálasi elé került, aki azonban kézzel ráírta, hogy a párttagok sokáig illegalitásban és szegénységben éltek, ezért egyelőre „megengedő” magatartást kell velük szemben tanúsítani.⁵²² A helyzet november végére már odáig fajult hogy Bagossy Zoltán, a külügyminisztérium kabinetfőnöke egy ízben csak pisztollyal fenyegetve tudta a nyilas pártszolgálatosokat rákényszeríteni, hogy adják vissza Lutz svájci ügyvivő fényképezőgépét.⁵²³ Megítélésem szerint azonban nem kizárólag erre a megengedő hozzáállásra kell visszavezetni az ősz folyamán egyre jobban elhatalmasodó nyilas terror új irányait. Ennek a tárgyalása nem tartozik szorosan a témához, mindenesetre annyit le kell szögezni, hogy a nyilas mozgalom már a kezdetektől törekedett vélt vagy valós ellenfeleinek nem csak a megfélemlítésére de adott esetben a megsemmisítésére is. Másfelől a nyilasok magántulajdonnal kapcsolatban tanúsított „szocialista viselkedése” sem kizárólag annak volt köszönhető, hogy a könnyű szerzés lehetőségétől megszállt emberek áramlottak a mozgalomba október 15. után. Ez az attitűd a nyilas ideológiából eredt. A hatalomátvétel után rövidesen kiderült: lényegében senki nem érezheti magát biztonságban, ha a nyilasok kiszemelték maguknak, lett légyen mégannyira öskeresztény is az illető. A zuglói pártszolgálatosok sem viselkedtek másképp.

Bükkös György vallomásaiban ez az elem számos alkalommal felbukkant. A Homérosz moziból például 5 embert vittek be a pártházba, akik „*nem látszottak zsidóknak.*

⁵²¹ Ez a megállapítás azzal együtt igaz, hogy egyes honvédségi vagy különleges alakulatok kimagasló katonai teljesítményt nyújtottak még 1945 elején is, mind Budapesten, mind pedig a Dunántúlon.

⁵²² Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma*, 59. o.

⁵²³ Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*, Magyar Téka, 1948., 359-360.

Biztos volt pénzük és aranyuk”.⁵²⁴ A zsidó imaházban végrehajtott vérengzés utáni napokban Bükkös néhány társával utasítást kapott, hogy kísérjenek be 6 embert a gettóba. Menet közben, az utcán is igazoltatott Tallós néhány embert, és akiket gyanúsnak talált, azokat is beállította a sorba. A foglyokat végül mégsem a gettóba vitték, hanem állítólag kivégezték. Bükkös határozottan állította, „*köztük keresztény emberek is voltak*”. Amikor ezt az esetet Bükkös szóvá tette Rechtman Kurtnak, azt mondta, hogy nem vesződik ilyen dolgokkal.⁵²⁵ Egy másik esetre vonatkozóan Bükkös csak annyit állapított meg: „*Lehet, hogy a foglyok zsidók voltak*”.⁵²⁶ A pártszolgálatosok közül mások is említették ezt a jelenséget. Kovács István összefoglaló vallomásában olvashatjuk, hogy 1944. decemberében „*a vezetés utasítására*” másodmagával egy férfit fogott el a Rózsa utcában, és kísért be a pártházba. „*Ez nem volt zsidó, de gyanús volt valamiért*”.⁵²⁷ Baráth Kálmán úgy emlékezett, hogy a kivégzéseket úgy indokolták meg, hogy a kivégzettek „*a rendszer ellenségei voltak*”.⁵²⁸ A terror kiterjesztésére természetesen egyéni akciók keretében is sort kerítettek a pártszolgálatosok. Pataki Ferenc a Podmaniczky utca és a Teréz körút sarkán összeszólalkozott egy férfival, és igazának úgy szerzett érvényt, hogy a combján meglötte.⁵²⁹ Németh Lajos pedig egyenesen arról tett vallomást, hogy „*Kröszl nőkre is hajtott, direkt azért hozatta be őket, hogy megerősokolja őket*”.⁵³⁰ Ez a fajta visszaélés nem csak zsidó származású nőkre irányult. A megfelelő iratokkal rendelkező Back Endrénét Pintér László arra akarta rábeszélni, hogy közelebbi kapcsolatot létesítsen vele, mivel neki szüksége van férfitra, Pintérnek pedig nőre. Ellenkezésekor azzal fenyegette, hogy mint „*zsidóbérencet*” elviteti.⁵³¹ A nők mellett természetesen a pénz játszott fontos szerepet terror irányának fordulásaiban. Egy panasztevőnek a nyomozó osztály vezetője, ifjabb Hollósy képmutatón azt mondta, hogy „*ezek a gazemberek úgy látszik már a keresztényeket is zsarolni akarják*”. De valójában nem csak akarták, hanem meg is zsarolták a panasztevőt, szinte teljes vagyonát át kellett adnia.⁵³² A terror kiterjesztése a nem-zsidókra összekapcsolódott az üldözött csoportok lehetőség szerinti elszigetelésével is. A lakosságot és a házmestereket megpróbálták megfélemlíteni, hogy aki tudomással bír a bujkálókról, de nem jelenti, azt tettestársként

⁵²⁴ BFL XXV.4.a. 1967/4831., I. doboz, Bükkös összefoglaló vallomása, 843.

⁵²⁵ U.o., I. doboz, Bükkös összefoglaló vallomása, 857.

⁵²⁶ U.o., I. doboz, Bükkös összefoglaló vallomása, 875.

⁵²⁷ U.o., II. doboz, Kovács István összefoglaló vallomása, 2261.

⁵²⁸ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán önvallomása, 1565.

⁵²⁹ U.o., I. doboz, Vádirat 614.

⁵³⁰ U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása 1966.február 23. 939. o.

⁵³¹ U.o., V. doboz, Back Endréné tanúvallomása Pintér László ügyében. 6331. o.

⁵³² U.o., V. doboz, Dr.Zala Húgó tanúvallomása ifj.Hollósy Zoltán ügyében, 6643. o.

fogják tekinteni. A lakosság közül sokan félelmükben természetesen be is jelentették, ha nem a házban lakó személyeket észleltek az épületben.⁵³³

Külön érdekessége a nyilas uralom hónapjainak, hogy a terror a pártszolgálaton belül is érvényesült. A zuglói vezetőkéről több alacsonyabb presztízsű pártszolgálatos is úgy nyilatkozott, hogy kifejezetten életveszélyes fenyegetésekkel tartották a pártszervezet mozgásban. Baráth Kálmán ezt nyíltan ki is mondta: *„parancsmegtagadás esetén vezetőink minket is kivégeztek volna”*.⁵³⁴ A kerületvezető szűkebb köréhez tartozó nyilas testvérek voltak elsősorban, akik a félelem légkörét a nyilasházban megteremtették. Kröszl Vilmosról ezt olvashatjuk: *„Kröszl Vilmos is azok közé a verő emberek közé tartozott, akik nemcsak az általuk elfogott foglyokat ütötték, hanem a nyilas testvéreket is állandóan fenyegették és rettegésben tartották.”*⁵³⁵ Csak az érdekesség kedvéért idézek egy szinte teljesen megegyező véleményt Kröszlről, mivel a „terror” kifejezés is szerepel benne. *„Nagyon kemény, szigorú ember volt, aki mind a pártszolgálatosokat, mind a foglyokat, akiket a pártházban őriztek, terror alatt tartotta.”*⁵³⁶ A pártszolgálatosok sokszor saját elszántságuk bizonyítékaként szóltak oda társaiknak, hogy keményebben viselkedjenek. Az egyik kivégzésnél Krauth József lassan állt oda áldozata fölé, ezért Sándor Alajos rászólt, hogy *„mi az sajnálod? Állj te is oda közéjük, úgyis olyan biboldó képed van”*.⁵³⁷ Már korábban jeleztem, hogy Szelepcsényi László nem egy esetben fizikai erővel vagy életveszélyes fenyegetéssel tartotta fent a rendet pártszolgálatosok között. Kálmán László, amikor ki akart maradni a pártból, a pártszolgálat érte jött, hogy jelentkeznie kell a pártban. Amikor beértek a pártházba, az egyik katonaruhás nyilas intett neki, hogy *„na gyere kisöreg!”* és felvitte Szelepcsényihez. A kerületvezető nem volt jó hangulatban, és ráordított, hogy *„Mi az, bújkálunk, bújkálunk, nem lesz ennek jó vége! Azt akarod, hogy a fal mellé állítsanak, hiszen tudod jól, hogy háború van és ilyenkor nem sokat teketóriáznak.”* Eközben pisztolyával Kálmán László felé hadonászott, aki teljesen megijedt. Amikor ezt látta Szelepcsényi, halkabbra fogta a szót, és elmagyarázta, hogy az az egyetlen lehetőség számára, hogy továbbra is pártszolgálatos legyen. Kálmán László ennek hatására vállalta a további szolgálatot.⁵³⁸

A nyilas pártszervezeten belül uralkodó különös légkör, amely egyfelől a harácsolási lehetőség- és a hatalom érzéséből, másfelől pedig az egymástól való félelemből illetve az alkoholos befolyásoltságából tevődött össze, semmiképpen sem menti fel a pártszolgálatosokat

⁵³³ U.o., II. doboz, Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1654. o.

⁵³⁴ U.o., II.doboz, Baráth Kálmán vallomása, 1567. o.

⁵³⁵ U.o., I. doboz, Kröszl Vilmos szembesítése Kovács Józseffel, 704. o.

⁵³⁶ U.o., I. doboz, Kröszl Vilmos szembesítése Krauth Gyulával, 717. o.

⁵³⁷ U.o., I. doboz, Elsőfőú ítélet, 188. o.

⁵³⁸ U.o., II. doboz, Kálmán László összefoglaló vallomása, 1955. o.

egyéni felelősségük alól, pusztán tisztább megvilágításba helyezi azt a helyzetet, amely különösen Budapesten vált jellemzővé a nyilas uralommal fémjelzett hónapokban. A végeredmény leginkább a szervezett bűnözői csoportokra hasonlító kép lett.

A kommunista pártok propagandájának kedvelt fogása volt, hogy politikai ellenfeleiket a köztörvényes bűnözők közé sorolták, ahogyan erre az antifaszizmus koncepcióját tárgyaló résznél utaltam. Ebben az esetben azonban nem kellett különösebb erőfeszítést tenni ennek érdekében, hiszen a pártszolgálatosok tényleg sokat tettek azért, hogy a két világháború közötti rendszer jogállami rendje helyett az erőszak, az ököljog vegye át az uralmat az ostromlott fővárosban. Ezt képet a zuglói per során talán pont emiatt igyekeztek még jobban színesíteni horrorisztikus részletekkel. Erre már tettem korábban utalást, itt mégis, újra hivatkozni kell ezekre, hiszen a tényállásból kimaradt részletekről ezekkel is igyekeztek elterelni a figyelmet. A pártház mosókonyhájában a fal mellett egymásra halmozott holttestekről vagy a szórakozásból az utcai járókelőkre lövöldöző nyilasokról szóló vallomásokat mindenképpen fenntartásokkal kell kezelni.⁵³⁹ Az olyan adatokat pedig, amelyek a zsidó imaház szuterén helyiségében a padlóra 10 cm vastagon száradt vérről (lapáttal kellett felszedni) vagy a bokáig vérben gázoló nyilasokról, a kiontott vértől eldugult mosókonyhai lefolyóról szólnak, kétségtelenül a hatásvadász túlzások körébe kell sorolnunk.⁵⁴⁰ A bizonytalan háttérű rémtörténetek közül volt olyan, ami már a bírák számára sem tűnt hitelesnek. Szamek László tanú például többszörös áttételen keresztül úgy értesült, hogy az egyik nővérét a nyilas pártházban ölték meg. Nővérének egy operáció volt a mellén korábban, és állítása szerint a nyilasok azt feltételezték, hogy oda varrta be az aranyait, ezért mellét felhasították, és elvérzett.⁵⁴¹

Az ítéletből és általában a perből érdekes módon kimaradt a szovjet hadsereggel szembeni harc vádja. Ez a kérdést a kommunista paradoxon értelmében két oldalról közelítették meg a hivatalos szervek: egyrészt, például Kröszl Vilmos esetében éveken keresztül a róla készült jelentések egyik terhelő adata volt, hogy részt vett a szovjet hadsereg elleni harcokban. Másrészt, arra is történt utalás, mint idősebb Michalik Gyula halálának tárgyalásakor, hogy *valójában* nem is harcoltak a nyilasok a szovjetek ellen. Az igazság úgy tűnik, hogy ebben az esetben a következően fest: amíg Zuglóban tartózkodtak a nyilasok, tényleg nem vettek részt a frontharcokban, viszont amikor a Várba kerültek, itt már

⁵³⁹ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 1966.május 17., 770. o., illetve III. doboz, Bernáth László tanúvallomása, 2562. o.

⁵⁴⁰ Lásd: u.o., I. doboz, elsőfokú ítélet, 766. o., illetve 172. o. Az utóbbi pontot az ítéletben Szabó Károlyné tanúvallomására (III. doboz, 3154. o.) alapozták, amelyben eredetileg csak annyi szerepelt, hogy alvadt vért találtak a kérdéses helyiségben.

⁵⁴¹ U.o., I. doboz, Szamek László tanúvallomása, 543. o.

kénytelenek voltak legalább ideiglenes bekapcsolódni a harcokba. Nem kerültek igazából harcérintkezésbe a karácsonykor távozó csoport tagjai sem, meg sem próbálták fegyveresen átvágni magukat a szovjeteken. Senki nem erősítette meg Németh Lajos vallomását, amely szerint karácsony előtt Rákoskeresztúrra vezényeltek nyilasokat, hogy tartalékként álljanak rendelkezésre.⁵⁴² Szintén csak egy vádlott, Füredi Pál említette, hogy nem sokkal 1945 karácsonya előtt Szelepcsényi kiküldte a Keletinél levő HÉV végállomásra, hogy ott lesz a gyülekezője azoknak a pártszolgálatosoknak, akik kimennek Nagytarcsára a frontra. Ide még aznap éjjel meg is érkeztek többen, csak hogy annyira ittasak voltak, és annyira fegyelmetlenül viselkedtek, hogy az ottani német parancsnok visszaküldte őket hamarosan.⁵⁴³ Egy tanú szerint 1945 január első napjaiban a pártszolgálatosokat bevetették az oroszok elleni harcokba, és Kröszl Vilmos többször is dicsekedett azzal, hogy *„visszazavartuk a ruszkikat”*. Azonban a tanú meggyőződése, hogy Kröszl Vilmos *„ez alatt az idő alatt is elsősorban rabolni járt közvetlen bandájával együtt.”*⁵⁴⁴ Nagyjából ugyanerre utalt Bükkös György, amikor elmondta, hogy a XIV pártkerület újjáalakulásakor, amikor a frontvonal már elég közel került a Thököly úti nyilas házhoz, Kröszl Vilmos néhány alkalommal utasítást kapott, hogy a Körvasút sornál kapcsolódjanak be a harcokba, mégis elsőrendű feladatuknak továbbra is a *„belső front megszilárdítását”* látták.⁵⁴⁵ A legvalószínűbb tehát, hogy csak szépítésnek tekinthető Bükkös György kijelentése arról, hogy a Dohány utca és a Szövetség utca sarkán levő bázisukról még *„kijárogattak az Aréna útra, és megkísérelték a fegyveres ellenállást”*.⁵⁴⁶

Nem maradt ki ugyan az ítéletből az áldozatok száma, viszont ugyanúgy az ítélet és a történelmi tabló torzításai közé kell számítanunk ezt a kérdés. Kétségtelenül a kádári állambiztonság kreálmánya a történelmi irodalomban rögzülni látszó 1000-1200 fő.⁵⁴⁷ Mind az első fokú ítéletből összeadható szám (551 áldozat), mind pedig (ahogyan arra a bevezetőben is utaltam) a másodfokú ítéletben rögzített 400 is nagyságrendileg alacsonyabb érték ennél. Az Igazságügyi Orvostani Intézetben nyilvántartásaiban ennek azonban nincs nyoma annak, hogy ilyen tömegű halottat találtak volna a hatóságok a XIV. kerületben, ahogyan arra már korábban utaltunk. A Thököly út 83-ban rendezett tömeges vérengzés 40 áldozata helyett

⁵⁴² U.o., I. doboz, Németh Lajos vallomása, 936. Ez a történet valószínűleg csak alibi igazolására szolgált.

⁵⁴³ U.o., I. doboz, Füredi Pál, önvallomása, 2142.

⁵⁴⁴ U.o., I doboz, Kovács József tanúvallomása, 2947.

⁵⁴⁵ U.o., I.doboz, Bükkös Gy. vallomása, 788.

⁵⁴⁶ U.o., I. doboz, Bükkös György vallomása, 792. o.

⁵⁴⁷ Pl. Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma című művében* (Corvina, 2001., negyedik kiadás) a 234. oldalon említi ezt a számot.

innen például *összesen* csak 4 halottat szállítottak be.⁵⁴⁸ A bíróság ezt a kérdést a holttestek eltávolításával látta megoldottnak: „*az áldozatok hulláját legtöbbször a Duna nyelte el*”.⁵⁴⁹ Az áldozatok számára nézve a vizsgálati- és a peranyagokban teljesen eltérő becsléseket fedezhetünk fel. Az első, létszámokra vonatkozó belügyi áttekintő irat szerint (1965. szeptember 28.) valamivel több, mint 130 embert öltek meg a zuglói nyilasok. A két héttel később készült összesítőben viszont 70-80 fő meggyilkolásáról olvashatunk.⁵⁵⁰ Ugyanennek az évnek a végén a belügy munkatársai már azt rögzítették, hogy a zuglói pártszolgálatosok „*kb. 1000 személy legyilkolását hajtották végre*”.⁵⁵¹ Az elsőfokú bíróság által tényként megállapított kivégzések adatait összeadva a meggyilkoltak száma viszont csak 551-re jött ki, majd furcsa módon még tovább csökkent. A Legfelsőbb Bíróság Pataki Ferenc elkülönített ügyében ugyanis mintegy pontosította magát: a nagy perben leírt becslés, mely szerint „*az áldozatok száma meghaladta a négyszázat*” itt 400-450 főre változott.⁵⁵² Az iratokban nincs megnyugtatóan tisztázva, hogy vajon milyen alapon módosította a Legfelsőbb Bíróság az áldozatokra vonatkozó becsléseket. A létszámadatok vizsgálatakor nagyon tanulságos az 1966. március 17-i fogdahálózati jelentés: „*Ezt követően arról beszélt, hogy megpróbált vallomást tenni, azonban mindenre azt mondták, hogy MESE. – Ezeknek az kellene, hogy minden nap 100-100 zsidó kivégzést ismerjek el.*”⁵⁵³ Az áldozatok létszámának meghatározása azért is nehézségekbe ütközhetett, mivel az egész bizonyítási eljárásról a Legfelsőbb Bíróság a következőket írta: (az elsőfokú bíróság) „*helyesen értékelte, hogy a kihallgatott személyek egyes tényekben tévedhettek... Helyesen következtetett az elsőfokú bíróság arra is, hogy egy-egy tévedés – ugyancsak az időmúlás miatt – nem teheti aggályossá az egész vallomást.*”⁵⁵⁴ Ez volt a jellemző az egész perre, s ezzel a megállapítással mintegy felmentést is adtak maguknak a későbbi, esetleges kritikai feldolgozás eredményei alól.

Miért „kerülték el” ezek a fontos tények a nyomozók és a per bírónak figyelmét? Kétségtelen, hogy egyik sem illett bele a kommunista történelemszemléletbe. Az ellenállás kérdésének feszegetése Magyarország háborús szerepének újraértelmezését vonta volna maga

⁵⁴⁸ Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet archív nyilvántartókönyve 1944. vonatkozó időszakáról, 3871-3874.sz. bejegyzések. A per anyagai között nem található a riportkönyvben is hivatkozott lista, amelyben 5 áldozat szerepel a Thököly út 83-ból, az ötödik – pontosabban az első – 3470.sz. alatt, december 14-éről. Saját kutatásaim során ugyanennél a nyilvántartási számnál nem találtam meg ezt az áldozatot.

⁵⁴⁹ ÁBTL, V-153.693/1, 244. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

⁵⁵⁰ ÁBTL, O-12542, 111.o, illetve 102. o. Az iratok nem időrendi sorrendben következnek egymás után!

⁵⁵¹ ÁBTL, A-1325, 10. o.

⁵⁵² ÁBTL, V-153.693/1, 211. o.

⁵⁵³ U.o., 132. o. Itt érdemes a riportkönyv egyik álszent kijelentését kiemelni, mely szerint: „*A bíróság sejtí, hogy valami történt a cellákban, bizonyosat azonban még nem tud.*” (Sólyom-Szabó, i.m., 237) – a hatóságok a fogdahálózati jelentések és a vallomások alapján *mindenről* értesülhettek, ami a cellákban történt.

⁵⁵⁴ ÁBTL, V-153.693/1, 222.

után, és a kommunista párt legitimációját csökkentette volna.⁵⁵⁵ Ráadásul az ellenállás kérdése ezúttal a kommunista paradoxon kereteit is nyilvánvalóan feszegette volna: ha a *Partizánlexikon* sugallata szerint, a kerületben erős volt az ellenállás, amelyet a kommunisták vezettek, akkor hogy voltak képesek a nyilasok ilyen borzalmas cselekedeteket elkövetni? A tömeges embermentés pusztá ténye a zuglói per által felrajzolt véres tabló hitelességét egyébként is erősen megkérdőjelezi, ráadásul ezen belül az egyházi mentőakciók kihúzták volna a talajt a „klerikális reakció” és a „vallásos világnézet” elleni harc dogmái alól. Ezzel szemben a kommunista párt lényegében nem vett részt az embermentésben. A rendőrség magatartásának vizsgálata pedig megszakította volna a Horthy-rendszer és a nyilasok közötti kontinuitást, amelyet a korszakban szívesen hangsúlyoztak.⁵⁵⁶

Az ítélet egyik jól körülírt, fontos pontja volt a Mexikói úti vérengzés eseménysorozata. A nyilasok brutalitását fokozandó, részigazságokat rögzítettek a tényállásban, illetve a lehetőségek határát jelentősen kitérítve igyekeztek a borzalmakat minél élénkebb színekkel ecsetelni.

⁵⁵⁵ A zuglói per után egy évvel megjelent tanulmánykötet, amely a „*Fegyverrel a fasizmus ellen*” címet viseli (Zrínyi, Budapest, 1968. szerk.: Gázi József és Pintér István), Pintér István: *A magyar kommunisták szerepe a fegyveres ellenállás előkészítésében és szervezésében* című írásával kezdődik. Ebben az egyetlen, következetesen német-, illetve náciellenes politikai formációként a kommunista pártot jelöli meg, amely a háború folyamán mindig élen járt az ellenállás szervezésében és annak „helyes” irányba terelésében.

⁵⁵⁶ A perről megjelent egyik cikk alcímei között vastagon szedve olvashatjuk: „*Horthy és a nyilasok*”. Lsd: *Vádbeszéd a zuglói nyilasok bűnügyében*, in: Magyar Nemzet 1967. március 24.

A Mexikói úti események

A zuglói nyilasok talán leghírhedtebb tette a Mexikói úti tömeggyilkosság volt. Külön is érdemes megvizsgálni, hiszen tartalmazza szinte mindazt a ferdítést és bizarr mítoszképzést, amely az egész pert jellemezte. A Mexikói úton minden együtt volt, ami különösen is kegyetlenné és aljassá teszi ezt a tömeggyilkosságot – sérült gyermekek, kivándorlásra váró zsidó üldözöttek, ittasan kegyetlenkedő nyilasok, akik a tömegszállítás nyomorúságos körülményei között gyilkolnak. A kép azonban a fentiek ellenére is árnyaltabb.

A Mexikói úton a korábban létesült Sonderlagert – különleges rendeltetésű, zsidók számára létrehozott tábor – a nyilasok internálótáborként használták a hatalomátvétel után. Ide gyűjtötték össze a környéken folytatott razziák során a zsidó származású üldözötteket. A szóban forgó internálótábor több néven is szerepel az iratokban: Izraelita Siketnémák Intézete, Nyomorék Gyermekek Otthona, Zsidó Szeretetotthon. Míg az 1940-es évek végén készült iratokban Siketnémák Intézetéről beszélnek, az 1965-67-es dossziékban már Nyomorék Gyermekek Otthonáról (egyszer Zsidó Szeretetotthonról) írnak.⁵⁵⁷ Valójában több különálló intézményről van szó. A Mexikói út 60-ban a Vakok Tanintézete volt, ahova 1926-ban az Izraelita Siketnémák Országos Intézete is beköltözött. Egy másik telken, a 63-64. szám alatt állt a Nyomorék Gyermekek Otthona.⁵⁵⁸ A két telket három ház választja el egymástól, amelyek hátul érintkeznek. A Sonderlager kibővülésével egybenyitották a kettőt, illetve a Mexikói út 60. mögötti hatalmas üres telket, amely Columbus utca 46. sz. alá esett, is felhasználták. Az itt levő régi villaépületben és az akkor telepített fabarakkokban helyezkedtek el az újonnan érkezők. A tábor eredetileg a Kasztner-féle mentőakció során került kialakításra, az első időkben 500-600 voltak a tábor lakói, és ehhez jöttek a vidéki gettókból felhozottak, összesen 1600 kivándorló zsidó.⁵⁵⁹ A Kasztner-vonat elindulása után az itt meghúzódó üldözöttek újabb emigrációs lehetőségre várhoztak, köztük 387 kolozsvári zsidó.⁵⁶⁰ A tábor eleinte az SS őrizte, és védelmet nyújtottak a Hain Péter-féle politikai rendőrséggel szemben. A táborból az jöhetett ki, aki akart, de bemenni csak az őrség

⁵⁵⁷ Az intézmény neve az államosítások után Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon lett.

⁵⁵⁸ *Hatvan éves a XIV. kerületi elöljáróság – Zugló városrészeinek történelmi kalauza*, szerk. Bogdány Miklósné, kiadja: Herminamező Polgári Köre, Zugló, 1995., 38-40. o.

⁵⁵⁹ Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*, 364. o.

⁵⁶⁰ Ezt szintén említi David Cesarini: Eichmann élete és bűnei c. könyvében (Bp., Gold Book, 2004.): „1684 embert sikerült feljuttatni az úgynevezett Kasztner-vonatra. Ezeket a szerencséseket néhány héten keresztül a Budapest központjában található Kolumbusz utcai rögtönzött táborban tartották fogva.” (186. o.) A Kasztner-vonat azonban még 1944. június 30-án kifutott, de sokan számítottak arra, hogy újabb vonatok indulhatnak el a biztonságos Svájc felé. A létszámról lásd. Braham, i.m., 315. o.

engedélyével lehetett.⁵⁶¹ Miután azonban augusztus 25-én az Eichmann-féle Sonderkommando elhagyta az országot, a német őrseget is visszavonták. Ekkor Komoly Ottó a Nemzetközi Vöröskereszt védelmét jelző táblát tétetett ki a tábor kapujára.⁵⁶² Mivel a tábor látszólag a Nemzetközi Vöröskereszt oltalma alatt állt, ezért a későbbiekben sok üldözött keresett itt védelmet a nyilaspuccs után is. Az október 15-ét követő hetekben már több mint 3000 zsidónak adott otthont a tábor, köztük több száz szökött munkaszolgálatosnak.⁵⁶³

Az ítéletben és a vádiratban a következőket olvashatjuk a Mexikói úti vérengzésről. „1944. nyarán a Felvidékről és Erdélyből a németek által elhurcolt zsidó üldözötteket a XIV. kerület Mexikói út 60. sz. alatt levő úgynevezett Nyomorék Gyermekotthonban helyezték el és 1944. december elején a Gyermekotthonban közel 3000 üldözött volt.”⁵⁶⁴ A vádirat alapján ezt a következőkkel egészíthetjük ki: „1944. december 1-én Vajna Gábor nyilas belügyminiszter rendeletet adott ki, amelynek értelmében a nyilas kormány a Budapesten élő, sárga csillag viselésére kötelezett zsidóknak a VII. kerület Dohány, Nagyatádi Szabó István, Király, Csányi és Rumbach Sebestyén utca, valamint a Madách tér és a Károly király út által kijelölt területre való összeköltözését írta elő. December 3-án a rendőrség hozzálátott a csillagos házak és a különböző zsidó gyűjtőhelyek felszámolásához. A Mexikói úton elhelyezett, és részben a Palesztínába kivándorolni szándékozók ezideig viszonylagos védeltséget élveztek, de aznap megkezdődött a deportálásuk is.”⁵⁶⁵ Az ítélet megállapításai szerint a kérdéses napon „a terület kiürítését a kerületi rendőrkapitányság és a Hungarista Légión tagjai végezték olyan formában, hogy százas csoportokat állítottak fel az üldözöttekből, és azokat a KISOK sporttelepre kísérték, majd bevagonírozták. Szelepcsényi László fegyveres pártszolgálatosaival teherautón éppen a Városi Színházhoz akart menni, amikor kb. délelőtt fél 11 óra tájban egy nyilas pártszolgálatos azt a hírt közölte Szelepcsényivel, hogy a Mexikói úton a Nyomorék Gyermekotthonnál a padlásról valaki rálőtt az egyik „hungarista katonára”.⁵⁶⁶ Ahogyan arról már korábban röviden írtunk, Szelepcsényi ekkor általános riadót rendelt el, és a helyszínre indult, de előtte még megszervezte, hogy a pártházon kívül tartózkodó nyilasok is utánuk menjenek, ugyanis „nagyobb zendülésre” számítottak.⁵⁶⁷ Gépkocsival a kora déli órákban a Nyomorék Gyermekotthonhoz mentek, ahol az elszállítást végző rendőrparancsnok Szelepcsényi tudomására hozta, hogy a zsidók KISOK pályára,

⁵⁶¹ Schmidt Mária: *Mentés vagy árulás?*, 196. o.

⁵⁶² Komoly Ottóról lsd. *Komoly Ottó naplójának* bevezetőjét. A Columbus utcai táborral kapcsolatban lsd. a 49. jegyzetet.

⁵⁶³ ÁBTL, A-1089, 19. és 25. o.

⁵⁶⁴ BFL XX.4.a./4831. Elsőfokú ítélet, I. doboz, 168. o.

⁵⁶⁵ U.o., Vádirat I. doboz, 606. o.

⁵⁶⁶ U.o., Első fokú ítélet, I. doboz, 168. o.

⁵⁶⁷ U.o., Bükkös György vallomása a Baráth-családról, I. doboz, 800. o.

illetve onnan a gettóba történő szállítása reggel óta folyik, de valahonnan az épület padlásteréből rálóttek az elszállítást végző rendőrökre. *„Ekkor a nyilasok tűz alá vették a létesítményt, majd megrohanták a főépületet, megkezdődött a kutatás, miközben minden ok nélkül géppisztolyaikkal lövöldöztek. Az épület I. emeletének folyosóján egy Leó nevű süketnéma gyermek megijedt, amikor meglátta a fegyveres nyilasokat, futni kezdett a folyosón, a nyilasok pedig kiabáltak utána, hogy álljon meg. Miután a gyermek nem hallotta a kiabálást, tehát tovább futott, a nyilasok géppisztoly sorozattal ott a folyosón megölték.”*⁵⁶⁸ Amikor Tallós József és Szőke Antal az épület főbejáratához értek, ott éppen akkor lépett ki egy üldözött. Ekkor Tallós rászólt Szőkére, hogy „lődd le”, mire Szőke Antal géppisztolyával ott a helyszínen agyonlőtte. Ezután 8-10 főnyi túszt gyűjtöttek össze, majd őket élő pajzsként használva nyomultak előre a padlástér irányában.⁵⁶⁹ Amikor felértek az épület padlásterébe, ott 2-300, fekhelyükön tartózkodó, de indulásra kész ember találtak.⁵⁷⁰ Itt az üldözöttek vezetőjét, dr.Moskovitsot és dr.Rafaelt a tábor orvosát a padlástér tűzfalánál, másik 5-6 üldözött társukkal együtt géppisztolysorozattal kivégezték, mert nem tudták megmondani, ki lőtt a padlástérből „a hungarista katonára”. Az ítélet leszögezi, hogy *„erről egyébként a szerencsétlenek nem is tudhattak, mert az valójában nem történt meg.”*⁵⁷¹ A tábor vezetőségének kivégzéséről azonban a leginformatívabb Bükkös nem beszélt, csak annyit említett meg, hogy 8-9 foglyot végeztek ki a padlástérben.⁵⁷² A lövöldözés kapcsán még két vagy három fő megsebesült, akiket a nyilasok utasítására társaik az utcai járdára fektettek le. Őket a rendőrség intézkedése alapján a mentők elvitték.⁵⁷³ Az ítélet szövege a következőképpen folytatódik: *„Ezután Szelepcsényi László utasítására a több ezer üldözött közül kiválogattak kb. 20. üldözöttet, majd azokat a pártházba kísérték. Az intézetben nyomorék gyermekek is voltak elhelyezve, ezek közül kb. 20-25 nyomorék gyermeket – köztük Böhm Sándor tanút a villamos sínekre állították, majd az egyik 67-es jelzésű villamos vezetőjét arra akarták kényszeríteni, hogy a villamossal hajtson közénk. A villamosvezető a nyilasok parancsának teljesítését megtagadta.”*⁵⁷⁴ Végül a nyilasházba hurcolt üldözötteket a többi ott fogva tartottal együtt megkínózták és kivégezték, ahogy azt a zuglói pártszervezet történeténél ismertettem.

⁵⁶⁸ BFL XX.4.a./4831. Elsőfokú ítélet, I. doboz, 168. o.

⁵⁶⁹ U.o., Elsőfokú ítélet, 169. o. Az ítélet a szokásos fordulatokkal nevesíti a résztvevőket: *„Szelepcsényi László vezetésével Kröszl Vilmos, Hollay József, Baráth Kálmán, Bükkös György, a három Vigh testvér, Komlósi Elemér, Surányi József, Nagy Elek, Pintér László, Tallós József, és még több fegyveres pártszolgálatos”*.

⁵⁷⁰ U.o., Bükkös György vallomása, 1966.május 30., I. doboz , 774. o.

⁵⁷¹ U.o., Elsőfokú ítélet, I. doboz, 169. o.

⁵⁷² U.o., Bükkös összefoglaló vallomása, I. doboz, 814. o.

⁵⁷³ U.o., Bükkös György vallomása, 1966.május 30., I. doboz, 775. o.

⁵⁷⁴ U.o., Elsőfokú ítélet, I. doboz, 169. o.

A történeti irodalomban a Mexikói úton történekről a zuglói per által felrajzolt kép rögzült. Braham „Magyar holocaust – a népiptás politikája” című monográfiájában ezt olvashatjuk: *„December 3-án megtámadták a Kolumbusz utcai különleges tábort (Sonderlager), ahol nagyszámú zsidó várt 'emigrálásra'. A tábor a Nemzetközi Vöröskereszt fennhatósága alatt állt, a nyilasok ennek ellenére behatoltak, és több zsidót megöltek, köztük a tábor orvosát, dr. Rafael, és Moskovits táborparancsnokot és családtagjait. Az egyik beszámoló szerint az idős zsidókat elhurcolták a táborból a gettóba, a többieket bevagonírozták a Józsefvárosi pályaudvaron és Bergen-Belsenbe deportálták.”*⁵⁷⁵

A nyomozati iratokban számos pontatlanság és ferdtítés található. Az A-1325 jelzetű, „Összefoglaló jelentés” szerint a Mexikói útihoz hasonló gyűjtőtáborokat az 1944. december 2-án megjelent, Vajna Gábor nyilas belügyminiszter által kiadott rendelet után kezdték el kiüríteni.⁵⁷⁶ A 8935/1944. számú belügyminisztériumi rendeletet valójában november 29-én adták ki, és a gettóba csak a külföldi véd- vagy útlevéllel nem rendelkező zsidóknak kellett átköltözniük.⁵⁷⁷ A december 2-i dátum az átköltözés időpontját jelentette⁵⁷⁸. A különböző helyeken összegyűjtött foglyokat részben a gettóba telepítették át, részben pedig útnak indították a Harmadik Birodalom területe felé. A Mexikói úti internálótáborból is a gettóba tervezték áthelyezni az ott tartózkodók egy részét. A zuglói per során a tárgyalóteremben az hangzott el, hogy a nyilasok 1944. december 3-án rendőrökkel együtt jelentek meg az internálótáborban. *„Aznap délután ... lementem az udvarra, rengeteg holttestet láttam ott. A halottak között volt dr.Raffael és dr.Markovits ...”*⁵⁷⁹ Valójában a tábor orvosát dr.Moskovitsnak hívták, Markovits egy másik orvos neve volt, akit a zuglói nyilasok elhurcoltak. A további vallomások is ezt a tényállást erősítik meg, kiegészítve a következő állítással: *„azon a napon, előzőleg ... egy rendőr leadott egy lövést”*⁵⁸⁰. A lövést a nyilasok az ellenállóknak tulajdonították, s a vallomások szerint a mérsárlás megkezdésére ez a lövés adta meg a jelet. A per során azonban a bíróság néhány fontos adatot elfelejtett vizsgálni.⁵⁸¹

⁵⁷⁵ Randolph Braham: *A magyar Holocaust - a népiptás politikája* c. összefoglaló könyvében (Gondolat - Blackburn International Inc, 1981, Budapest – Wilmington, 1981.) külön is megemlékezik a zuglói nyilasokról, mint az egyik különösen is sok bűntényt elkövető, „szélsőjobbaldali bandaról”. Lsd. 220. és 315. o.

⁵⁷⁶ ÁBTL A-1325, 9. o. (1966. július.29.)

⁵⁷⁷ *Magyar Kronológia*, az interneten: www.magyar-kronologia.hu, ill.: Randolph Braham: *A magyar Holocaust*, 218. o.

⁵⁷⁸ Braham, uo., 219., illetve *Magyar Kronológia*, az interneten: www.magyar-kronologia.hu.

⁵⁷⁹ Dr.Berend Endre vallomása (Sólyom-Szabó, i.m., 277.)

⁵⁸⁰ Dr.Kanizsai Dezső vallomása (Sólyom-Szabó, i.m., 278.)

⁵⁸¹ *„Egy idő múlva berohant Duhaj József rendőr, és három revolverlövést adott le az ablakon keresztül. Kollégái nekimentek, mondván: Mit csinálsz, meg vagy örülve? Eddig a zsidók összeszedése minden fegyveres beavatkozás nélkül folyt, ettől kezdve azonban vérengzéssé fajult a dolog, mert Duhaj három lövésére a nyilasok, azt állítva, hogy a zsidóknál fegyver van és lőnek rájuk, megvadultak.”* ÁBTL A-1089 (Mexikói úti internálótábor), 19. o.

Az egyik, hogy a 2-ről 3-ra virradó éjszaka az Eichmann-törzs akciót rendelt el az internálótábor átvizsgálására és az áttelepítés előkészítésére. Ez a maradék értékek elkobzását és egy részük számára a deportálását jelentette. Az akciónak még egy fontos célja volt: a táborban esetlegesen megbújó fegyveres ellenállók kiszűrése. A műveletet – Eichmann távollétében – Theodor Dannecker és Otto Hunsche SS-századosok tervelték ki, s Dannecker személyen vezényelte.⁵⁸² A végrehajtáshoz magyar rendőri segítséget is igénybe vettek. A második fontos, a bíróság által figyelmen kívül hagyott adat ezzel áll összefüggésben: az internálótábor szomszédságában egy gyorslevente-alakulat volt elszállásolva. Az internálótáborban pedig fegyveres ellenálló csoportok szerveződtek, akik kapcsolatban álltak a leventékkel, akik valószínűleg a KISKA egyik egységének keretében kaptak helyet.⁵⁸³ A KISKA egységekkel fenntartott kapcsolatot az is mutatja, hogy a kiskások gyakran vittek megfelelő papírok nélküli üldözötteket a táborba.⁵⁸⁴

A fentiekről nem esett szó a tárgyalás során, sőt, az idevágó vallomások sem kerültek be a per anyagába. A tábor egyik lakója például elmondta: *„A ház szuterén helyiségében tanyázott kb. 30-35 egészen fiatal, kb. 18-20 éves nyilas. Az is lehet, hogy ezek a fiatalok leventék voltak. Mi 'gyorsleventéknek' hívtuk őket.”*. A december 3-i razzia közben *„az utcán hozzánk jött egy 'gyorslevente', akinek sok ajándékot adtunk már korábban. Ő mondta, hogy én és négy társam menjünk vissza a házba és maradjunk ottan. Mi ennek megfelelően cselekedtünk.”*⁵⁸⁵ A Mexikói út 60-ban működő két intézet akkori igazgatója, dr.Kanizsai Dezső szerint pedig *„a főépület szuterén helyiségeiben leventekorú fiatalok is voltak, akik közül többnek fegyvere is volt.”*⁵⁸⁶ Az ellenállással tartott kapcsolatra utal, hogy a razziát követően a tábor területén a nyilasok agyonlőtték az odaérkező *„Szabados nevű újpesti szabót, aki partizán volt, és gyakran jött hozzánk az Intézetbe és élelmet hozott a részünkre.”*⁵⁸⁷

Kérdés, hogy nem történt-e valóban fegyveres összetűzés a tábor területén tartózkodó fegyveres csoportok – akár a leventék, akár a cionista ellenállók – és a nyilasok között. Lévai Jenő, a magyarországi vészorszak egyik legelső krónikása szerint *„Dr.Kasztner utasítására itt fegyvereket tároltak az SS őrség eltávozása után, önvédelem céljából, s valóban a*

⁵⁸² Dannecker jó kapcsolatot épített ki egy rendőri vezetővel, akivel együtt számos razziát bonyolított le. Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*, Magyar Téka, 1948., 364. o.

⁵⁸³ Ember Mária: *Egy úr Eichmann stábjából* (utolsó, befejező rész), in: Magyar Nemzet, 1984.június 24.

⁵⁸⁴ Turnauer Vilmos személyes közlései, Terror Háza Múzeum videóarchívum.

⁵⁸⁵ Fürhzeitig Ferencné tanúvallomása, BFL XX.4.a./4831. III. doboz, 2707-2708. o.

⁵⁸⁶ dr.Kanizsai Dezső tanúvallomása, BFL XX.4.a./4831. III. doboz, 2873. o. dr.Kanizsai tanúvallomásainak estében furcsa, hogy vallomásának csak a második példányában emlékezik meg a *„rendőrségi szálláshely felől érkező provokatív lövésről.”* (2876. o.)

⁵⁸⁷ Böhm Sándor vallomása, BFL XX.4.a./4831. III. doboz, 2613. o.

jelentkező nyilasokra lőttek.”⁵⁸⁸ Ezt megerősíti a zuglói pert előkészítő nyomozás során felvett egyik vallomás is. *„Fegyveres nyilasok jelentek meg az intézetben és annak minden lakóját elzavarták az udvarra. Amíg az udvaron gyülekeztünk, az idő alatt tűzharc keletkezett egyrészt a nyilasok, másrészt az intézet padlásán és a legfelső emeleten tartózkodó, általam addig soha nem látott félig magyar katonaruhába, főleg csak katonaköpenybe öltözött fegyveres személyek között. Ez a fegyveres összetűzés nyolc-tíz percig tarthatott. Halottat nem láttam, de azt igen, hogy a nyilasok sebesült magyar katonaköpenyes személyt húztak az udvaron ruhájánál fogva, kb. 6 személyt pedig élve fogtak el.*”⁵⁸⁹ A zuglói pártszolgálatosok ellen korábban lebonyolított perekben szintén előkerült ez a kérdés. Egyikük úgy emlékezett vissza, hogy amikor a Nyomorék Gyermek Otthonához érkeztek, *„kisebb ellenállás fogadta őket”,* és a rendőrökkel együtt az összeszedett üldözötteket sorba állították, majd átadták őket a németeknek, akik időközben odaértek.⁵⁹⁰ A Vigh-fivérek perében pedig az hangzott el, hogy a XIV. kerületi pártszolgálatosok azt az információt kapták, hogy a fegyveres nemzetszolgálatosokat a Mexikói úti intézménynél megtámadták. Amikor odaértek, a nemzetszolgálatosok már tűz alatt tartották a nyomorék gyermekek otthonát. A fegyveres nemzetszolgálatosok vonultak be először az épületbe, és ők hajtották ki az embereket. Szelepcsényi egy főhadnaggyal, a nemzetszolgálatosok vezetőjével folytatott megbeszélés után vitt el foglyokat.⁵⁹¹ Egy rendőri jelentés szerint aznap *„a tábor területén fegyveres ellenállási gócba bukkantak és most tisztogatási akció folyik.*”⁵⁹² A bíróság megállapításaival szemben valójában nem a nyilasok ölték meg Rafaelt és Moskovitsot. Előzőleg ugyanis Danneckerék túsokat szedtek – Rafael és Moskovits is köztük volt –, s később ki is végezték őket. Ugyanezt erősíti meg Szita Szabolcs is, szerinte a razzia az Eichmann-stáb műve volt, és a helyszínen összesen csak *„néhány gyilkosság”* történt.⁵⁹³ Ugyanakkor meglepő módon elutasítja a korábban említett állítást arról, hogy fegyvereket is tároltak a tábor területén, mivel ez a *„Mentőbizottság felfogásától teljesen idegen”* lett volna, és alaptalannak nevezi Kasztnér Rezső közlését arról, hogy két támadót lelőttek volna Kasztnérék.⁵⁹⁴ Ugyanakkor említést tesz a KISKA egyenruhás fiatalairól.⁵⁹⁵ Vajon feltételezhetjük-e, hogy az ellenállással kapcsolatban álló öntudatos fiatalok, akik önmagukat és családjaikat is

⁵⁸⁸ Lévai Jenő i.m., 364. o.

⁵⁸⁹ BFL XX.4.a./4831. III. doboz, Krassó Tamás tanúvallomása, 2970-2971. o.

⁵⁹⁰ U.o., V. doboz, Tóth Ervin vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, 5612.)

⁵⁹¹ U.o., V. doboz, Vigh József vallomása Vigh József és tsai. ügyében, 6851.

⁵⁹² Ember Mária, i.m.

⁵⁹³ Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment...*, 137. o.

⁵⁹⁴ Szita Szabolcs, i.m., 139. o., 333.jegyzet.

⁵⁹⁵ U.o., 146.

életveszélyben tudták, retorziós érzésektől fűtve, ne szereztek volna be fegyvert az egyenruha mellé, és adott esetben ne használták volna?⁵⁹⁶

A Mexikói úti események látszólag alátámasztották az ügyész vádbeszédét is, amely a „fasizmus” ideológiai maradványának nevezte az „ész-, és értelemellenes irányzatot”. Amit a nyilasok a Mexikói úton csináltak, az a kommunista hatóságok tolmácsolásában teljesen értelmetlennek és ésszerűtlennek tűnt. Viszont a „Mexikói úti vérengzést” közelebbről megvizsgálva világossá válik, hogy a hatóságok a tények szándékos figyelmen kívül hagyásával, és egyes események kreatív „átrendezésével” egy „alternatív” történeti valóságot hoztak létre – olyant, amely megfelelt a párt értékelésének a „Horthy-fasizmusból” logikusan következő, eszement, horrorfilmbe illő nyilas terrorról alkotott képnek.

⁵⁹⁶ Lsd.: *Komoly Ottó naplója*, 49. jegyzet.

Záró gondolatok

„Börtönőr: - Mi az a proletárdiktatúra?

Pelikán elvtárs - Azt tudom. Amikor a prolik diktálnak. Ezt sem érti?

Börtönőr - Na és mi a három funkciója?

Pelikán elvtárs - Én egyet tudok. Az ellenforradalmár, nyilas, fasiszta bandát ütni kell.

Börtönőr - Ütni kell. És a másik kettő?

Pelikán elvtárs: - Nem elég?”

(Bacsó Péter: *A tanú* című filmjéből)

A tanú című film főhőse, a csetlő-botló, de jó szándékú, elkötelezett kommunista Pelikán elvtárs így fogalmazta meg a proletárdiktatúra legfontosabb és szerinte egyetlen funkcióját: „*Az ellenforradalmár, nyilas, fasiszta bandát ütni kell.*”⁵⁹⁷ A kommunista utópiáról ekkora már kiderült, hogy megvalósítása a távoli, bizonytalan jövőbe csúszik át, a proletárdiktatúrák jelene viszont szürke és hideg volt. Kevés nemzetközileg is vállalható üzenetük maradt az 1960-as évekre, s ezek egyike, sőt, Európában talán a legfontosabb, az antifasizmus volt. A fasisztákra mért csapás („ütés”) ezúttal egy kifinomult, megfelelő dramaturgiával felépített bírósági előadás volt, melynek során a rendszer leleplezte ellenfeleit. A per során egy világos szereposztással rendezett drámát követhetett figyelemmel a közvélemény, amely látszólag csak arról szólt, hogy az „*ellenforradalmár, nyilas, fasiszta banda*” hatalmas ütést kapott. A tárgyalóteremnek mindig is volt egyfajta színpadias vonása, nagyobb perek esetében pedig ennek a világi, valós színháznak a működése különös hangsúlyt kap. A zuglói per közönségének egyik tagja így emlékezett erre a benyomásra: „*...az egész valahogy túlrendezettnek tűnt, akár egy színház, nekem, a gimnazista srácnak magában hordozta a történelmet, a szörnyűségeket. De azért is hallatlan izgalmas volt tanúja lenni az eseményeknek, mert kiváló ügyvédek vettek részt a perben, illetve jó volt az ügyész és a bíró is. Ez máig meghatározó élmény számomra.*”⁵⁹⁸

Voltaképpen mi volt a zuglói nyilasok pere? Egyszerű bűnvádi eljárás, amelyre véletlenül került sor, a hatóságok napi rutinmunkája közepette? Mint láttuk, ez a lehetőség nem túl valószínű. Vagy éppen ellenkezőleg, egy koncepció per? A magyar történetírásban és a köztudatban is gyakran összekeveredik a koncepció per fogalma egy másik, éppolyan lényeges fogalommal, a kirakatper vagy másképpen a látványper fogalmával. „*A kirakatperek nem mindig koncepció perek, s a koncepció perek nagy többsége egyáltalán nem látvány-*

⁵⁹⁷ *A tanú*, r.: Bacsó Péter, 1969.

⁵⁹⁸ Interjú Dr.Bárándy Péterrel, HVG Online, <http://hvg.hu/itthon/20050203barandy/page2.aspx>

*illetve kirakatper. Kirakatpernek vagy látványpernek azokat az eljárásokat tekinthetjük, amelyeket a legszélesebb nyilvánosság előtt folytatnak le azzal a céllal, hogy példát statuáljanak, s megtanítsák a polgároknak, mi minden lesz akkortól kezdve tilos, mi mindenért jár büntetés. Kirakatpereket tehát akkor rendeznek, ha a hatalom birtokosai valamilyen témát előtérbe akarnak helyezni, vagy valamilyen nagy tanulságot akarnak a per során kimondatni, bemutatni.”*⁵⁹⁹

Ahhoz, hogy láthassuk, hogy a perek milyen célt szolgáltak a kommunista propaganda-gépezetben, vissza kell tekintenünk mozgalom hőskorára, amikor korlátozott sajtóeszközök álltak a különböző forradalmi csoportok rendelkezésére. *„A letartóztatás ... Trockij szerint, beletartozott a forradalmárrá válás kötelező programjába, mert lehetőséget adott a legizgalmasabb szereplésre: a bírósági tárgyalásra. ... Hogy aztán a tárgyalást a propaganda szószékévé változtassák.”*⁶⁰⁰ Ez volt tehát, a régi, illegális időkben az oroszországi bolsevikok taktikája. A vádlottként való részvétel egy-egy perben ráadásul deklarálta, sőt, megpecsételte a hivatásos bolsevik forradalmár elkötelezettségét a párt irányában, hiszen a bírósági ítélet kimondva egyfajta *ténnyé* válik, következményekkel, és az adott körülmények között hosszú időig tartó megbélyegzéssel.

A nem kommunista országokban zajló bírósági tárgyalásokra vonatkozóan ugyanez a gyakorlat élt tovább a szovjet hatalom létrejötte után is. A különbség annyi volt, hogy most már egy jelentős apparátust tudtak annak a szolgálatába állítani, hogy egyes politikai pereket a kommunista propaganda-szakértők kirakatperré változtassanak. Ilyen volt az első Rákosi-per 1925-26-ban. A Komintern utasításainak megfelelően Rákosi Mátyás és társai megfordították a szerepeket: *„A vádlottak bátran vallották magukat kommunistának és a tárgyalótermet a KMP szószékévé változtatták”*.⁶⁰¹ A lényeg tehát ez volt: a tárgyalóteremből politikai üzenőfelületet hoztak létre.

A nem-kommunista országok bíróságai, amennyiben kommunista forradalmárokat vagy „haladó politikusokat” ítélték el, ezt nyilván osztályérdekekből, sőt, a „hamis tudat” által megzavarva, az igazi valóságot fel nem ismerve tették meg. A kommunista országok bíróságai viszont, a marxizmus-leninizmus elméletének megfelelően mindig az objektív valóságot rekonstruálták, hiszen a marxizmus-leninizmus maga volt az objektív valóság! A kommunista totalitás és paradoxon az igazságszolgáltatás kezelésében is meglátszott. Mindkét esetben úgymond tárgyasult valóság az ítélet, de a „kapitalista” országok bíróságai által

⁵⁹⁹ Schmidt Mária: *Perek és ellenperek*, in: Valóság, 2004/6.sz.

⁶⁰⁰ Edvard Radzinszkij: *Sztálin*, Európa, 1997. 58. o.

⁶⁰¹ *Munkásmozgalom-történeti Lexikon*, főszerk.: Vass Henrik, Kossuth, 1976, 542. o.

létrehozott tárgyasulás a hamis tudat terméke, tehát orwelli kifejezéssel élve: *nemjó*. A kommunista igazságszolgáltatás viszont magát a felismert történelmi Igazságot, a kommunista Valóságot képviselve csak igazságos ítéletet tud hozni. Ha mégsem, az csak hiba a gépezetben, de még az is a Célt szolgálja!⁶⁰²

Igaziból a politikai perek a kommunista gyakorlatban mindig is a középkori misztériumjátékok és a boszorkánypererek keverékei voltak. Így a nyilvánosság előtt, a „független bíróság” és az „objektivitás” képzete mögé bújva, előszeretettel használták arra a tárgyalótermeket, hogy ne csupán a bűnösök felett mondjanak ítéletet, de egyúttal megmutassák a mögöttük álló igazi valóságot, és néven nevezzék a „Gonoszt”.

Ezt a nürnbergi perek szovjet főügyésze így fogalmazta meg: *"Végre a vádlottak személyében nem csupán róluk ítélkezünk, hanem az általuk létrehozott intézményekről és szervezetekről is."*⁶⁰³ A magyar igazságszolgáltatás a második világháború után ugyanezen az úton indult el. Ugyanez olvasható a Legfelsőbb Bíróság ítéletében is: *„a háborús bűntettek elkövetői feletti ítélkezés történelmi igazságtevés: az előző népellenes rendszert felváltó népi rendszer erkölcsi ítéletét fejezi ki a hatalom birtokában elkövetett bűntettek felett."*⁶⁰⁴ Mire sor került az 1967-es perre, már nem csak az állami igazságügyi apparátus, de természetesen az ügyvédek is alkalmazkodtak ehhez. A fővádlott védője, dr. Bárándy György 1967. március 24-én elmondott védőbeszédében a következőt hangsúlyozta: *"Tudomásul kell venni, hogy ebben az országban a fasizmus újjáéledése már lehetetlen. A kapitalista környezet talán szükségessé teszi az elrettentést? Jó! .. De amikor az egész világ elítéli a háborús bűnöket, akkor szerintem nincs meg annak a konkrét veszélye, hogy valahol a fasizmus ebben a formában felüsse ismét a fejét. ... Kröszl Vilmos itt ül a vádlottak padján, de ott ül mögötte, vagy éppen előtte, az egész fasiszta rendszer."*⁶⁰⁵ Az ellentmondásosnak tűnő szövegrész sorai között nagyon fontos elemeket fedezhetünk fel. Az első, hogy a rezsím szilárd lábakon áll. A második a per elrettentő üzenete, amelyet a külső, kapitalista környezet tesz szükségessé. A harmadik, hogy a tárgyalás végén egy egész rendszerről fognak ítélet mondani. Tegyük hozzá, hogy az ügyvéd évtizedekkel később, visszaemlékezéseiben még egy

⁶⁰² Lengyel József önéletrajzi ihletésű regényében megjelenik ez a törvényszerűség. A GULAG egyik táborában egy alaptalanul javító-nevelő kényszermunkára ítelt, öreg kommunista szájába adja a szavakat: *„De az megvan, hogy a kommunizmusra kell hivatkozni és a népre, mikor ellenünk kell beszélniük."* Ez maga a kommunista paradoxon-, és az említett totalitás megfogalmazása. (Lengyel József: *Igéző – elejétől végig*, az interneten: <http://mek.niif.hu/06400/06408/html/01.htm#22>),

⁶⁰³ Idézi Peter Przyblysky: *Akasztófa és amnesztia*, Kossuth, 1982., 25. o., a kérdést lásd bővebben: Schmidt Mária: *Politikai igazságszolgáltatás a háború utáni Európában*, in: *Diktatúrák ördögsekerén*, Magvető, 1998.

⁶⁰⁴ ÁBTL V-153693/1, 262. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

⁶⁰⁵ Sólyom-Szabó, i.m., 345., ill. *Dr.Bárándy György taláros történetei*, szerk.: Dr.Schmidt Attila és N.J.Kadinszky, kiadta N.J.Kadinszky, 2006., 39-40. o.

fontos magyarázattal egészítette ki a fenti szöveget. *"Valójában nem az antiszemitizmus, hanem a lumpen brutalitás ült a vádlottak padján."*⁶⁰⁶ Ez is a per üzenetének többrétegűségére utal. Akit nem érdekeltek az ideológiai szempontok, az antifasiszta harc, az is azonosulhatott a Rendet védő kádári népfronttal. Elsősorban kirakatperről kell tehát beszélnünk.

De koncepciós volt-e az eljárás? A koncepciós perek a legtöbb esetben zárt tárgyalásokat, *„mondvacsinált vádakat ... spártai ítéleteket"* jelentettek, ahol *„mellőzték vagy formálissá tették a bizonyítási eljárást"*.⁶⁰⁷ A koncepció maga különböző mélységig kidolgozott, de mindenképpen előre megírt forgatókönyvet jelentett. A zuglói peranyagok kritikai elemzése alapján kijelenthető: ez a nyilasper abban az értelemben nem volt koncepciós, hogy tényleges bűnelkövetőket ítélték el. Pontosabban szólva: nem volt konstruált per, legfeljebb egyes részleteiben. Általában nézve, az 1944-ben hatályban levő jogszabályok alapján is bűnösnek minősültek volna a vádlottak. Így nem kellett egyértelműen irreális elemekből felépíteni a vádat, mint amilyen a Rajk-per csőszkunyhója, vagy a Mindszenty-per félórás, Habsburg-restaurációt előkészítő megbeszélése volt.⁶⁰⁸ Ilyenek nem is igazán kellettek a koncepcióhoz, hiszen annak egyik célját az elévülés kérdésének napirenden tartása és tendenciózus tárgyalása jelentette. A koncepciónak ez a része pedig meghatározott nemzetközi célokat szolgált, ahogyan azt láthattuk.⁶⁰⁹ Az eljárás során felrajzolt szürreális, hihetetlen borzalmak pusztán a vád színesítését, a történelmi tabló egyes motívumainak nyomatékosítását szolgálták. Koncepció természetesen volt a per mögött, de nem annyira jogi, mint inkább politikai-ideológiai koncepció. Van azonban egy fontos fogalom, amely egyes koncepciós perek jellemzője lett. Ez pedig az *„amalgámozás"* volt, amelyet még Révai József fejtett ki. Ennek lényege az volt, hogy valós és valótlan elemekből

⁶⁰⁶ Dr. Bárándy György *taláros története*, 36. o.

⁶⁰⁷ Schmidt Mária: *Perek és ellenperek*, in: Valóság, 2004/6.sz.

⁶⁰⁸ *„Valójában két koncepciófogalom él a tudatunkban, sajátos szimbiózisban. Az egyik a köznapi értelemben vett koncepció – elgondolás, terv -, a másik a politikai koncepció: koholt vádak alapján rendezett politikai per."* (M. Kiss Sándor: *Közéletek 1956 (tanulmányok, esszék, előadások)*, Kairosz, 2011., 277-278.o.). Az utóbbi esetben véleményem szerint a konstruáltság fogalmát is érdemes lenne megvizsgálni, hiszen bizonyos koncepciós pereknél nem kellett kitalálni meg nem történt eseményeket, pusztán a rugalmas jogszabályok (pl. a szovjet büntető törvénykönyv 58. paragrafusa) alapján és a politikailag vezérelt ítélkezési eljárásrendben értelmezni azt, ami valóban megtörtént. Máskor – mint ahogyan arra utaltam – szükségesnek láttak teljesen irreális elemeket is beilleszteni a vádpontok közé. Így tehát a kommunista perek esetében a három „K" meglétét érdemes szemügyre venni: beszélhetünk-e koncepcióról? Felfedezhetőek-e konstruált elemek a vádban? Végül pedig, kirakatper volt-e az adott eljárás?

⁶⁰⁹ Az 1967-es bővelkedett nemzetközi szenzációkban, Szvetlana Allilujeva, Sztálin lányának disszidálásától kezdve egészen az hatnapos arab-izraeli háborúig. Ebben a környezetben szinte természetes is, hogy egy ilyen fontos kérdés, mint az antifaszizmus prezentálása kiemelt jelentőséggel bírt. Az más kérdés, hogy a célját elérte-e.

olvasztották össze a vádat (majd természetesen az ítéletben rögzített tényállást is).⁶¹⁰ Ebből a szempontból a zuglói nyilasok pere ismét csak megfelelt a szokásos kommunista gyakorlatnak.

A per a kádári óvatos, ravasz taktikának megfelelően egy mesteri sakkhúzás volt, amellyel számos pontot lehetett fedezni és támadni egyszerre. A bírósági dráma egyértelmű volt, de nem olyan szájbarágós, mint a korábbi koncepciók-kirakatperek. Feljebb már utaltam arra, hogy többféle értelmet is ki lehetett olvasni a perből, amelyek mindegyike a kádári „szövetségi politika”, vagyis az antifasiszta népfront érdekét szolgálta valamilyen módon. Nem volt véletlen, hogy éppen a Hazafias Népfront lapja, a Magyar Nemzet kapott jelentős szerepet a perről szóló beszámolók közlésében, és az sem, hogy az egyik itt megjelent cikkben pontosan meghatározták, hogy miből állt össze a nyilasok ellenségképe: kommunisták, a demokraták, zsidók, a rend, a jobbiztonság. Ez nagyjából fedte a valóságot, azonban itt egy népfrontos értelmezést kapott – hiszen a nyilasok éppen úgy, mint a kommunisták, elsősorban a polgári világ lerombolására törtek.⁶¹¹ A nagy tanulság ebben az esetben az volt, hogy a hatalom üzent a társadalomnak és a külvilág számára is: mostantól kezdve elsősorban csak a „nyilas, fasiszta bandát ütök”, és abból is csak a bűnelkövetőket. Már nem tekintették ellenforradalmárnak az ország többségét, a célcsoportot egy vékony rétegben, az igazi nyilas pártszolgálatosokban jelölték meg. Természetesen továbbra sem lehetett szó bármiféle úgymond „ellenforradalmi” tevékenységről, de a *ius murmurandi* bizonyos keretek között már lehetővé vált. A Kádár-rendszer a felszínen sikeresen definiálta, hogy a nemzeti összefogás és megbékélés jegyében már nem folytat nyílt háborút a magyar társadalom ellen. Ahogy Kádár megfogalmazta: a piros mellett még két szín (a fehér és a zöld) létezését is tudomásul vették. A zuglói nyilasper nem csak a népfrontos összefogás és a megbékélés szimbolikus gesztusa volt, de egyúttal arra is szolgált, hogy múlt árnyait a Kádár-rendszer üzze el, és pillanatnyi – jóformán bármikor visszavonható – feloldozást nyújtson az egykor „kilencmillió fasisztának” bélyegzett nemzet számára. Az elévülés kizárása erre is alkalmas volt. Ahogyan a Legfelsőbb Bíróság ezt megfogalmazta, hogy ez a „dolgozó nép elhatárolódását tanúsítja azokkal szemben (sic!), akik a hatalom birtokában, egy szűk réteg érdekében háborús, illetve népellenes büntetteket követtek el. Ez a tény adja a jogpolitikai indokát annak, hogy az 1964. évi 27. számú tvr. a háborús büntettekkel kapcsolatban az

⁶¹⁰ M. Kiss Sándor, i.m., 278.o.

⁶¹¹ Külön érdekesség, hogy a felsorolásban idézőjelbe téve megemlítik a „plutokrata zsidó kapitalistákat”. Ez is egy félrevezető, eretnek megfogalmazás, hiszen a kommunista szemlélet szerint minden kapitalista ellenség. *Vádbeszéd a zuglói nyilasok ügyében*, in: Magyar Nemzet 1967.január 20.

elévülést kizárja”.⁶¹² Alattomos gesztus volt ez. Először is, a kommunista hatalom kisajátította a jogot, hogy ítélkezzen a sötét, bűnös múlt felett, besorolva oda minden, ideológiájukhoz nem illeszkedő jelenséget. Másodsor, éppen ezáltal, arra emlékeztette a nemzetet, hogy mégiscsak bűnös volt, és hogy a szovjetek és a kommunista párt honnan húzta ki az országot – nélkülük a fasizmus tombolna!

A zuglói nyilasok elleni eljárás anyaga jelentős segítséget nyújt ahhoz, hogy a nyilasok mozgalmának és 1944-es tevékenységének jellegzetességeit mikro-szinten lehessen vizsgálni. Ezzel egy időben pedig betekintést ad a kommunista diktatúra Kádár-féle változtatásnak működési mechanizmusaiba is. A bevezetésben feltett kérdésre tehát úgy fogalmazható meg a válasz: a zuglói per „antifasiszta” kirakatper volt, valódi bűnözőkkel, akiknek a bűneit mesterségesen nagyították fel és színezték ki, elhallgatva közben néhány, a kommunisták számára kínos jelenség létezését. A felderítésre nem a független igazságszolgáltatás működése során került sor, hanem a kommunista párt aktuális hatalmi igényeinek megfelelően. Az egyik bűnöző rezsimnek kapóra jött, hogy egy másik bűnöző rezsim által elkövetett bűnökre mutogatva fedezze magát.

A szovjet típusú diktatúrákban a múltból alkotott kép – főként az antifasiszta mítosz – nagyon is konkrétan volt jelen a politikában. Ahogyan a nagyközönségnek szánt, ismeretterjesztő művekben is megfogalmazták: „*A történelem ... aktív erőt jelent mai feladataink végrehajtásában.*”.⁶¹³ Ebben az állításban kétségtelenül van igazság, még akkor is, ha ilyen brutális formában inkább az ellenkező formáját szokta elérni. A fő kérdés inkább az: miféle „történelem” volt az, ami aktív erőt jelentett a kommunisták számára? Az eljárás így igazolta az orwelli megállapítást: aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is, és aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.

⁶¹² ÁBTL V-153693/1, 244. o. (A Legfelsőbb Bíróság ítélete)

⁶¹³ Paul Herbert Freyer: *Halál a tengereken*, Zrínyi-Kossuth, Budapest, 1979.

Források

Irodalomjegyzék:

Andrew, Christopher –Mitrohin, Vaszilij: *A Mitrohin-archívum: a KGB otthon és Nyugaton*, Talentum Kiadó, Budapest, 2000.

Bark L., Dennis & Gress, David R.: *A History of West Germany*, Blackwell, Oxford-Cambridge, 1993., Vol.2.

Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*, 1956-os Intézet, Budapest, 2006.

Béládi László (szerk.): *Magyar Kronológia*, az interneten: www.magarkronologia.hu

dr.Blaskó Lajos- dr.Gyarmati Pál: *Bene János Ferenc és tsai. háborús bűntette*, a BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmánya (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, kézirat)

Bobkov - Szidorenko: *Az imperialista titkos szolgálatok szocialista országokkal szembeni ideológiai diverziója – Az állambiztonsági szervek ellenük folytatott harca*, Rendőrtiszti Főiskola (kézirat), Budapest, 1978.

Bogdány Miklósné (szerk.): *Hatvan éves a XIV. kerületi előjáróság – Zugló városrészeinek történelmi kalauza*, kiadja: Herminamező Polgári Köre, Zugló

Bárándy Péter – HVG portré (Lindner András-Horváth Zoltán), az interneten: <http://hvg.hu/itthon/20050203barandy/page2.aspx>

Borsányi György: *Ezernyolcszáz kartoték a budapesti baloldalról.*, in: Valóság, 1983/9.sz

Randolph Braham: *A holocaust Magyarországon* (több kiadás: Budapest-Martonvásár, Belvárosi Könyvkiadó,1997; Budapest, Új Mandátum, 2003.; angol nyelven: *The politics of genocide: the Holocaust in Hungary*, New York, Columbia University Press, 1981.; Condensed ed. Detroit, Wayne University Press, 2000.)

Bukovszkij, Vlagyimir: *A moszkvai per*, XX.Század Intézet, Budapest, 2009.

Cesarini, David: *Eichmann élete és bűnei*, Gold Book, Budapest, 2004.

Csonka Rózsa, Harsányi János, Székely Gábor (szerk.): *A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai*, Kossuth, Budapest, 1975.

Danielli, Dan: *Captain László Ocskay and the 101/359 Labor Service Company*, az interneten: http://isurvived.org/Righteous_Folder/Rescue_by-DanDanieli.html

Ember Mária: *Egy úr Eichmann stábjából* (utolsó, befejező rész), in: Magyar Nemzet, 1984.június 24.

Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*, Zrínyi, Budapest, 1969.

Furet, Francois: *Egy illúzió múltja – esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Freyer, Paul Herbert: *Halál a tengereken*, Zrínyi-Kossuth, Budapest, 1979.

Groys, Boris: *Kommunista utóirat*, Műcsarnok Kiadó, Budapest, 2011.

Harsányi János (szerk.): *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom – kislexikon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Harsányi János és Gazsi József (szerk.): *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen*, Zrínyi katonai kiadó, Budapest, 1969.

Heller Ágnes: *Bicikliző majom* (Kőbányai János interjúregénye), Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1998.

Horváth István – Németh István: *...és a falak leomlanak – Magyarország és a német egység*, Magvető, Budapest, 1999.

Horváth Miklós: *Kádár János és a hatalom ára*, in: *Mit kezdünk vele? Kádár János (1912-1989)*, (konferencia-kiadvány, fel.szerk.: Vargyas Zoltán), XX.Század Intézet, Budapest, 2007.

Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*, Szabad Tér-Kossuth, 2003.

Johnson, Paul: *A modern kor*, XX. Század Intézet, 2000

Judt, Tony: *A háború után – Európa története 1945 óta*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007

Jung Chang - Jon Halliday: *Mao. Az ismeretlen történet* c. könyvében., Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Karsai Elek és Karsai László (szerk.): *A Szálasi-per*, Reform, Budapest, 1988.

Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Topmenedzserek vagy tömeggyilkosok?* In: Magyar Narancs, 2010. február 25

Káhler Frigyes – M.Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Püski-Kortárs, 1997.

Kállai Gyula: *A magyarországi ellenforradalom a marxizmus-leninizmus fényében*, Budapest, Kossuth, 1957

Koch, Steven: *Kettős szerepben - az értelmiség elcsábítása*, Kairosz Kiadó, 2000

Komoly Ottó: *Komoly Ottó naplója. 1944* (Közli: Majsai Tamás, Mester Miklós, Schmidt Mária; a bevezetőt írta: Schmidt Mária és Majsai Tamás), In: Ráday évkönyv 3, Budapest, 1983.

Komócsin Zoltán: *Nemzeti érdekek, internacionalista célok*, Kossuth, 1972.

Kovács András: *Helyes irányba terelve*, in: Szombat 2006.február, XVIII.évf. 2. szám.

Kovács Tamás (szerk.): *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb – Dr.Sombor-Schweinitzer József feljegyzései a szélsőjobboldali mozgalmakról*, Gondolat könyvkiadó, Budapest 2009.

Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009.

Lévai Jenő: *Szürke könyv a magyar zsidók megmentéséről*, Officina, Budapest, 1946.

Lévai Jenő: *Fehér könyv: külföldi akciók a magyar zsidók megmentésére*, Officina, Budapest, 1946.

Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*, Magyar Téka, 1948.

Langlet, Nina: *A svéd mentőakció 1944*. Kossuth, Budapest, 1988.

A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, Kossuth, Budapest, 1957.

Márai Sándor: *Föld, föld! ...*, Helikon Kiadó, Budapest, 2006.

Máthé Áron: *A főideológus*, in: *Valóság*, 2005/1.

Máthé Áron: *Nyilas konspiráció. Szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására*, in: *Valóság*, 2006/5.

Máthé Áron: *Az istenfélő utópia*, in: *Valóság*, 2008/2.

Máthé Áron: *Málenkij robot – az elhurcolások hazai felelősei*, in: *Valóság*, 2009/1.

M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956 (tanulmányok, esszék, előadások)*, Kairosz, Budapest, 2011.

Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1966.

Pacepa, I.M.: *A Kreml öröksége*, PolgART, Budapest, 2002.

Paksa Rudolf: *A magyar szélsőjobboldal története*, Jaffa, Budapest, 2012.

Pók Attila: *A nemzetközi élet kronológiája 1964-1967*, Budapest, 1998, História-MTA Történettudományi Intézet

Polgár Péter Antal: *„Idő setétedék” – A Halvachs-tragédia.*, Fejér Megyei Levéltár – Kornétás Kiadó, Pusztavám-Székesfehérvár, 2003.

Radzinszkij, Edvard: *Sztálin*, Európa, Budapest, 1997

Ránki György: *Az 1939-es budapesti választások*, in: *Történelmi Szemle*, 1976/4.sz

Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999* II. kötet, Osiris, Budapest, 2000.

dr.Schmidt Attila – N.J. Kadinszky: *Dr.Bárándy:ügyvéd taláros történetei*, Budapest, 2006.

Schmidt Mária: *Egyazon mércével – a visszaperelt történelem*, Budapest, 2003. a szerző saját kiadása

Schmidt Mária: *A jövő végérvényesen megbukott* („Láttam a jövőt, és működik”) – előadás a XX.Század Intézet „Kommunista világ született” c. konferenciáján, 2007.november 6. (az interneten:

http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/kommunista_vilag_szuletett_oro/schmidt_maria_a_jovo_vegervenye.html)

Schmidt Mária: *Diktatúrák ördögszekerén*, Magvető, Budapest, 1998.

Schmidt Mária: *Perek és ellenperek*, in: Valóság, 2004/6.sz.

Sólyom József – Szabó László: *A zuglói nyilasper*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Szabó Miklós: *A zuglói nyilasper* (az interneten: <http://beszelo.c3.hu/97/10/nyilas.htm>)

Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*, 1956-os Intézet

Szálasi Ferenc: *Hungarizmus - A Nemzetvezető művei I.*, szerk.: Gede Tibor, Gede Testvérek, Bp. 2004.

Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment, a világot menti meg*, Corvina, Budapest, 2005.

Szita Szabolcs: *Ocskay László története a háborús embermentések tükrében*, Vox Nova, Budapest, 2008.

Szita Szabolcs: *Végvárak Zuglóban – felejthetetlen történet 1944-45-ből*, Papcsák Ügyvédi Iroda, Budapest, 2010.

Szőnyi Szilárd: *A Nefelejcs-hadművelet*, in: Heti Válasz, 2008.04.24.

Tamáská Péter: *Történeti riportok* (az interneten: <http://mek.oszk.hu/01500/01530/01530.doc>)

Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma* (több kiadás: Budapest, Corvina, 1998 /3 kiadás/, 2001, 2005, 2009).

Ungváry Krisztián - Tabajdi Gábor: *Elhallgatott múlt – a pártállam és a belügy*, Corvina, 2008.

Munkásmozgalom-történeti Lexikon, főszerk.: Vass Henrik, Kossuth, 1976.

Továbbá a *Népszava* és a *Magyar Nemzet* 1967-es vonatkozó számai.

Levéltári források és archív anyagok

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából az O-8.093, A-1089, A-1325, O-12542, O-14937/2, V-153693/1, V-151334/1-3, A-3016/44 jelzetű dossziék.

Budapest Főváros Levéltárából a XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű irategyüttes I.-VI. dobozai.

A Magyar Országos Levéltár által működtetett Digitarchiv.hu portálról az M-KS iratcsoportból a 288.f./3.ő.e., 288.f. 4/3.ő.e., 288.f. 5/20.ő.e., 288.f., 5/54.ő.e., 288.f. 5/344.ő.e., 288.f. 5/414.ő.e. jelzetű iratok.

A Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetének 1944-45-ös nyilvántartó könyvei.

A Terror Háza Múzeum videóarchívuma.

A Gedenkstätte Museum in der „Runden Ecke” (Leipzig) állandó kiállítása.

A Magyar Nemzeti Digitális Archívum filmjei.

1.Melléklet

A Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom XIV.kerületi tagjainak illetve pártszolgálatosaink ismert névsora 1944-ből

A lista a Budapest Főváros Levéltárában található XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű peranyag alapján készült, amelyet esetenként kiegészítettem ugyanebben a levéltárban található és ehhez az eljáráshoz kapcsolódó peranyagok adataival, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának O-12542 jelzetű dossziéjában található nyilas listán szereplőkkel. Amennyiben nem XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű irategyüttes alapján adok meg adatokat, úgy a jelzetet külön is feltüntettem. A hivatkozásoknál mindig a legjellemzőbb és a legbővebb forrást adom meg. Szinte az összes nevet legalább ketten említik. A lista 182 nevet tartalmaz. A nevek tekintetében az egész eljárás során a teljes következetlenség figyelhető meg. A t váltakozik a th-val, c a cz-vel, i az y-nal. Előfordul olyan eset is, amikor egy testvérpár egymás után történő kihallgatásánál ugyanazok a rendőrtisztek egyszer i-vel utána pedig y-nal írják ugyanazt a családi nevet (pl. Tirala – Tyrala).

Ambrus György „Ambrus bácsi”: Sokgyerekes vasmunkás volt, később házmester, a hatalomátvétel után pártszolgálatos lett, de általában csak örségen állt. 1944-ben már idős ember. Egy ízben legalább részt vett fogolykísérésben. Az **Ambrus családból** még ketten vettek részt a XIV. kerület nyilas szervezetének tevékenységében. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1395., Thébner Izidorné tanúvallomása, III. doboz, 3205.)

Aszódy Árpád: Trafikos, a hadirokkant csoportban működött, majd kis ideig adminisztrátor (irodakezelő) a pártház irodáján. A nyilas vonattal hagyta el az országot. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 866., ill.: nyilas jegyzőkönyv, VI. doboz., 7241.)

Auguszt Sándor: Kereskedő a hivatásrenden belül. 1944. novemberében saját autóján családjával együtt elhagyta Budapestet. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 866.)

Badics István: Ifjúsági tag, a hatalomátvétel után vonult be katonának. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 866.)

Balaskó József „Balaskó bácsi”: Utcai gyümölcsáros, első világháborús hadirokkant. A Frontharcos Szövetség tagja, egyszerű, „közepesen művelt ember. Semmiben sem tevékenykedett.”. Családjával együtt 1944. decemberében a nyilas vonattal távozott. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865.)

Balla Lajos: „A Balaskó bácsi unokája”, ifjúsági tag. A hatalom átvétele előtt vett részt a mozgalomban, utána valószínűleg bevonult. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1439.)

Balogh Károly „Csuli”: A Danuvia Gyár egyik sofőrje, egy ideig Szelepcsényi autóját is vezette. Később állítólag a XIV. kerületi „politikai osztály” vezetője volt, utána a Városház utcai központtal működő Főkerület osztályvezetője lett. (Kivonat az 1945.ápr.7-án felvett jegyzőkönyvből, II.doboz 1749., Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III.doboz, 3135.)

Balogh Lajos: Pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542, 20.)

Baráth Kálmán (1925 - ?): Segéd munkás. 1941-től az ifjúsági csoport tagja, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 15 évi börtönre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. fejezetnél.

ifj. Baráth János (1927 - ?): Szállítmányozó. 1941-től az ifjúsági csoport tagja, 1944-ben pártszolgálatos és a Hungarista Légio tagja. Ez utóbbiért 1945-ben egy évi börtönre ítélték. 1967-ben pedig 10 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. fejezetnél.

id. Baráth János: (1894 - 1959) kovács segéd, utcaseprő, nyilas pártszolgálatos. A hatalomátvétel előtt kisebb adminisztratív feladatokat látott el a párt számára, például tagdíjat szedett be. Súlyos alkoholizmusa miatt háromszor is volt elmeorvosintézetben. Otthoni erőszakoskodása és agresszivitása miatt felesége öngyilkosságot kísérelt meg, gyerekei egy ideig menhelyen voltak. 9 gyermeke közül öten még kiskorukban haltak meg. Két fia az ő unszolására lépett be a pártba. A háború után a népbíróság börtönre ítélte.

Báli László (1921-?): Műszaki tisztviselő, pártszolgálatos. Az 1944. december 12-én kelt felmentendők listáján a „*számonkérő, felderítő*” feladatkör áll a neve mellett. A háború után szovjet fogságba került, további sorsa ismeretlen. (Rendőri jelentés 1945. november 28., Csapó Sándor és tsai. ügye, V. doboz, 6275.o., ÁBTL O-12542, 20.)

Bánhoffer József: Szobafestő, a hatalom átvétele előtt munkásság körében fejtett ki propaganda- és szervezőmunkát. „*Csendes természetű, megfontolt, józan gondolkodású ember*”. 1944. október első hetében elhagyta Budapestet. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 868.)

Bedros: Régi nyilas párttag, 1944-ben már „*idős bácsi*”, ő tartotta nyilván a titkos tagokat, vagyis a közalkalmazottakat. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197.)

Bereczky (Bereczki) János: Régi nyilas párttag, a hatalom átvétele után néha felbukkant a Thököly út 80-ban. 1944 tavaszán az ifjúsági csoportvezető helyettese volt egy ideig. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197., ill. ÁBTL O-12542, 24.)

Bereczky (Bereczki) István (1926 - ?): A fenti testvére, régi nyilas ifjúsági tag, a hatalom átvétele után néha felbukkant a Thököly út 80-ban. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197., ill. ÁBTL O-12542, 24.)

Bíró Sándor: Cipész mester, régi párttag, 1944-ben 60-62 éves. „*Okoskodó, öreg bácsi*”. Még a hatalom átvétele előtt vidékre költözött. (Hollay József önvallomása, 1439.)

Bíró József: Vasmunkás, pártszolgálatos. A hatalom átvétele után bevonult a Hungarista Légioba. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 867.)

Bíró Józsefné: „*Női vonalon dolgozott*”, csoportvezető, a szociális ügyeket intézte. 1944. novemberében osztrák területre távozott „*egy nagyobb nyilas csoporttal*”. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 867.)

Böszörményi Pál: Pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542, 20.)

Bugár Gyula (1926 - ?): Utcaseprő, pártszolgálatos. 1944 tavaszán már a nyilas ifjúsági csoport tagja. Valószínűleg korábban bokszolt, kesztyűje is volt, társai gyakran a „bokszoló” néven emlegették. A háború végén szovjet fogságba esett, de átadták a magyar hatóságoknak, és valószínűleg a Andrassy út 60-ban vesztette életét 1945-ben. (Hollai József vallomása, 1966.május 4., 1294., ill. Baráth Kálmán önvallomása, II.doboz, 1657., illetve Hortobágyi László)

id.Bugár (László?): Bugár Gyula édesapja, régi párttag, pártszolgálatos. A háború után Magyarországon élt, vidékre költözött. (Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 1., II.doboz, 1555, 1563., ill. Baráth Kálmán önvallomása, II.doboz, 1657.)

Bükkös György (1911 - ?): Elektroműszerész, 1939-től tagja a nyilas pártnak. A nyilas puccs után mint propaganda-vezető, majd kerületvezető-helyettes, végül kerületvezető. 1948-ben hosszas internálás és vizsgálati fogság után 10 évre ítélték. 1956-ban szabadult, majd 1967-ben 15 évre ítélték perújítási eljárás során. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. fejezetnél.

Cibere: Munkás. A XIV. kerületi pártszervezetben „*munkásvonalon működött*”. 1944-ben 60-65 év körüli. (Bükkös Gy. önvallomás, I. doboz, 832.)

Csaba Lajos: Telefongyári műszaki tisztviselő, értelmiségi szervező. Radikális felfogása volt, a nyilas eszme élharcosa. Kiváló előadó és szónok volt, „*elve: ha kell, az eszmét erőszakkal is ki kell vívni*”. 1944. decemberében a nyilas vonattal távozott. Más információ szerint részt vett egy-egy akcióban. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865.; Hollay Jzsef önvallomása, 1406.)

Csiszár István: Pártszolgálatos és pénztáros a hatalom átvétele után. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Dajka Lajos: A Danuvia-gyárban munkás, régi párttag. A hatalom átvétele előtt a Szugló utcai párhelyiség vezetője, egyben pártszolgálatvezető is, egészen bevonulásáig. 1944. decemberében bevonult a Hungarista Légióba. „*Nagy eszmei harcos, radikális, de erősen idealista felfogású.*”. Alakulatával együtt Németországba került. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865., Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923., illetve Hollay József önvallomása, I. doboz, 1438., lsd. még: BXLIV.3167/1950, 28.o.)

Dömök-család: **Dömökné** főzött a pártszolgálatosokra. **Dömök Olga és nővére** a Vezér utcai fiókszervezet tagjai, a jegyhivatalban dolgoztak. (Hollay József önvallomása, 1395., Hollay József önvallomása, 1440., ÁBTL O-12542, 23.o.)

Drahony Károly: Rövid ideig volt pártszolgálatos a Thököly út 80-ban, utána a Radetzky-laktanyába vonult be a Fegyveres Nemzetszolgálatához. 1949-ben öt évre ítélték. (III. doboz, Drahony Károly tanúvallomása, 2681.)

Erős János (1898 - ?): Segédmunkás, hivatalsegéd. 1940-től kezdve nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 15 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. fejezetnél.

Farkas Sándor „Latyak”: Tisztviselő a Repülőgépgyárban. Pártszolgálatos a hatalom átvétele után, nagyon hadarva beszélt. Röviddel a párt betiltása előtt összevezett

Szelepcsényivel, aki ezért kizárta, majd a hatalomátvételt követően könyörögte magát vissza. 1945 után Nyugatra távozott. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., 923.; Hollay önvallomása, I. doboz, 1449.)

Füredi Pál (1912 - ?): Lakatosmester, 1942-től nyilas párttag. 1944-ban pártszolgálatos, a háború után internálták, de megszökött. 1967-ben 15 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. részénél.

Füri István: Pártszolgálatos a hatalom átvétele után, eredetileg házmester. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Füstös Zoltán: Festőművész, és a negyvenes években vendéglője volt az Aréna úton. A párt művészi csoportjában szerepelt, majd „*a Demokráciában*” (tehát a háború után) jó nevű festőművész lett. Nagykanizsán internálták nyilas tevékenység miatt. A felesége is párttag volt. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 868.)

Gál Vince: Pártszolgálatos.

Gelencsér Sándor „a Púpos” (1908-1945): Cipézmester, a XIV. kerületben levő, Miskolci utcai Sárkány Cipőüzem tulajdonosa. 1943-tól párttag. Pártszolgálatos volt a zuglói szervezetben, de az Andrassy út 47.szám alatti pártházban is tevékenykedett. 1945-ben halálra ítélték és 1947-ben kivégezték. (VI. doboz, Ítélet, 7214-7215.)

Göndör Kálmán: Pártszolgálatos a hatalom átvétele után. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Gubay Lajos (1926 - ?): Nyilas ifjúsági tag, pártszolgálatos vezető 1944 tavaszán. (ÁBTL 0-12542, 24.)

Hájas Lajos: szabómester, egyszerű párttag. Hollai József munkaadója egy ideig. Még 1938 előtt tagja volt az egyik Szálasi-féle pártformációnak, de ebből sértődés miatt kilépett. 1938-ban Zsabka Kálmán szabadcsapatában ment a Felvidékre harcolni, majd a Pálffy-féle nyilas pártba lépett be, a fuzió után került vissza a Szálasi-Hubay pártjába. Pártmunkát nem végzett. 1945-ben meghalt. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1440.)

Hátszegi Sándor: Nyilas párttag, Ambrus György veje. (Thébnér Izidorné tanúvallomása, III. doboz, 3205.)

Hausznek János: Nyilas ifjúsági tag a XIV. kerületben. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 868.)

Hausknecht Lajos (1927 - ?): Nyilas ifjúsági tag 1944 tavaszán, az általános szervezési vezető pozícióját kapta meg. A hatóságok pontatlan névrögzítési gyakorlata miatt lehet, hogy azonos Hausznek Jánossal. (ÁBTL O-12542, 24.)

Hellebrand János: 1940-től párttag volt, mint tömbvezető működött. A hatalom átvétele után visszavonult a pártélettől. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 868.)

Henter László: Munkás a Danuvia gyárban, ugyanabban a műhelyrészben, ahol Szelepcsényi volt a művezető. A nyilasok munkás központjában működött. (Bükkös György önvallomása, 868.)

Herendiné: Pártszolgálatos asszony, a motozónók irányítója a Thököly út 80-ban. (Erős János önvallomás, I. doboz, 1086.)

Hernádi Jenő (1924 - ?): Lakatos, 1944 végén csatlakozott a fegyveres pártszolgálathoz. 1945 után rövid ideig internálták. 1967-ben 11 évi börtönre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. fejezetnél.

Hevesi: Pártszolgálatos. Idősebb Baráth János szervezte be a pártba. (Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 3., II.doboz, 1575., ill. Baráth Kálmán önvallomása, II.doboz, 1657.)

Holczinger János: Pártszolgálatos lett 1944.december 29-én. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923., illetve Holczinger János vallomása 1945.június 2.)

Hollay József (1919 – ?): Szabó. 1939-től nyilas párttag. 1967-ben 15 évre ítélték. Lsd részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. fejezetnél.

id.Hollósy Zoltán: Házmaster, 1944-ben 50 év körüli, izgága természetű, hadaró beszédű ember volt. A hatalomátvétel előtti nyáron csatlakozott a párthoz. Utána helyettes-kerületvezető lett, az ő hatáskörébe tartozott a lakáskiutalás és az elkobzott vagyon feletti rendelkezés is. A háború után a politikai rendőrség fogságába került, ahol állítólag öngyilkos lett. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441., ill. rendőrségi jelentés, V. doboz, 6720.)

id.Hollósy Zoltánné (1898 - ?): Párttag, a női csoport tagja. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441., id.Hollósy Zoltánné kihallgatása, V. doboz, 6699.o.)

ifj.Hollósy Zoltán (1920 - 1956): A hatalomátvétel után csatlakozott a XIV. kerületi pártszervezethez, Kovarcz Emil és Omelka Ferenc segítségével mentesült a katonai szolgálat alól. Zuglóban a nyomozó csoport vezetője lett. A háború után először halálra ítélték, majd ezt kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára változtatták. Az 1956-os forradalom idején halt meg. (Nb.III. 265/1945/3., V. doboz, 6641. és 6785., III. doboz, ill. Fülöp Jánosné vallomása, 2716.o.)

ifj.Hollósy Zoltánné Endrődy Róza (1926 - ?): Párttag, „*nyafogó cukorbaba*”. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441., ill. ifj.Hollósy Zoltánné kihallgatása, V.doboz 6701.o.)

Hortobágyi László (1929 - ?): Gyári segédmunkás. A hatalom átvétele után egyes esetekben őrséget állt és fegyveresen kísért üldözötteket, de főként futárként alkalmazták. A háború után, az első népbírsági tárgyaláson életfogytiglani fegyházra ítélték, jóllehet fiatalos volt és az ítéletében szereplő képtelen vádak beismerését kínzásokkal csikarták ki. 1956-ban egyéni kegyellemmel szabadult. (BFL - XXV.1.a - 1945-7.; VII.5.e 3167/1950., ill., Hortobágyi László tanúvallomása III. doboz, 2822.)

Hunyadi Miklós (1900 -): Segédmunkás, érettségizett. 1944. áprilisától tag. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., 923.)

Islik Sándor: Nyilas párttag, a Thököly út 80.sz. alatt, a második emeleten lakott. (Dr.Takács Sándorné vallomása, 1966.május 30., III. doboz, 3168.)

Jakab József: Pártszolgálatos, részt vett a hatalom átvételében. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 867.)

Dr. Jakab Vendel: Orvos, a XIV. nyilas kerület vezetője, de a hatalomátvétel előtt hónapokkal leváltották, mert „*nem lett volna elég erős a hatalom megtartásához*”. Idealista gondolkodású, orvosi működése is példaadó volt, sok betegét ingyen kezelte. Hetenként egyszer ingyenes kezelési órákat tartott. (Bükkös Gy. önvallomása, , I. doboz, 867.)

Kapócsi Lajos (András?): 40 év körüli nyugalmazott csendőr őrmester. Szovjet fogságba esett, ahonnan nem tért vissza. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., , I. doboz, 923.)

Kapócsiné: A női csoport tagja. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 829-830.)

Kálmán László (1925 - ?): Műszerész.1944-ben lett pártszolgálatos. 1949-ben egy év hat hónapra, majd 1967-ben 15 évre ítélték. Lsd. részletesen „A zuglói nyilasok társadalmi háttere” c. résznel.

Kincses László (1924 - ?): A nyilas ifjúsági csoport tagja 1944 tavaszán. (ÁBTL O-12542, 24.)

Kiss András: BSZKRT dolgozó, pártszolgálatos a hatalom átvétele után. (Füredi Pál önvallomása, II. doboz, 2142., Kovács József vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, V. doboz, 5589.o.)

Komlóssy Elemér Károly (1915 – 1945): Repülős őrmester, pártszolgálatos. A nyilas párthoz csak a hatalomátvétel után csatlakozott. A háború a népbíróság elítélte és kivégezték. (BFL XXV.1.a 1799 – 1945).

Koós Eszter: A női csoport tagja. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1395.)

Kovács Gyula: Munkás, a Danuvia Gyár nyilas főszervezője, 1939 óta párttag. A hatalom átvételében nem vett rész, akkor a Danuviában tartózkodott. Ő utalta ki a fegyvereket és a teherautókat a zuglói pártszervezetnek. 1946-ban három évre ítélték. (Kovács Gyula tanúvallomása, III. doboz, 2939., Bükkös György önvallomása, I. doboz, 870.)

Kovács István (1909 - ?): Géplakatos. 1938-tól nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 13 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznel.

Kovács János (1919 - ?): Betanított munkás. 1944-ben fegyveres pártszolgálatos volt. 1967-ben 13 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznel.

Kovács József „a kis Kovács” (1904 - ?): Kisegítő altiszt a Futura Központban, pártszolgálatos. A háború után először halálra, majd életfogytig tartó kényszermunkára ítélték. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1395., Rendőri jelentés, V. doboz, 5402.)

Kovács Károly: Pártszolgálatos. (Kovács József vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, V. doboz, 5589.o.)

Kőhalmi Kornélia: A zuglói pártkerület irodai alkalmazottja, kisiparos családból származott. Szőke Antal barátnője egy ideig. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1210.)

Krauth Gyula (1906- ?): Kőműves. 1944-ben nyilas pártszolgálatos. 1967-ben 10 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznl.

Krauth József (1914 - ?): Betanított munkás. 1939-től nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 14 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznl.

Kröszl Vilmos (1911-1967): Péksegéd, segédmunkás. 1944-ben lett nyilas pártszolgálatos, majd kerületvezető, illetve kerületvezető-helyettes. 1967-ben halálra ítélték és kivégezték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznl.

Lass Róbert (1924 - ?): Nyilas ifjúsági tag 1944. tavaszán. (ÁBTL O-12542, 24.o.)

László Pál: Gépészmérnök. A Telefongyárban dolgozott, műszaki tisztviselőként. A hatalom átvétele előtt értelmiségi szervező és a Telefongyár egyik szervezője, az országépítési csoporttól érkező szervezési utasítások továbbítója, valószínűleg a főkerületnél volt tag. Eszmei harcos volt, nem volt híve az erőszaknak, nyugodt és meggondolt természetű vallásos, templombjáró ember volt. A nyilaspuccs utáni időkben tevékenysége ismeretlen, feltehetően visszavonult a közéletől. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 868.)

Lénárd Jakab: Fűszer- és csemegeüzlet tulajdonos. A hatalom átvétele előtt a kereskedő csoport irányítója, az úgynevezett „marokszervezet” vezetője (a marokszervezet a takarékos vásárlásokat tette lehetővé). Egyáltalán nem volt forradalmi lelkületű és a békés átalakulás híve volt. A hatalomátvétel után nem jelent meg a pártban. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 867.)

Lócs Ákos: Pártszolgálatos. (Bükkös önvallomása, I. doboz, 844.o.)

„Maca” („Manci”): Nyilas gépírónő a Thököly út 80.-ban. (Krauth József vallomása Baráth Jánosról, II.doboz, 1692.)

Major Rudolf: Vasmunkás a Danuviában, a pártszolgálat tagja, illetve nemzetszolgálatos. (Hollai vallomása, 1287.)

Majoros József (1923- ?): Nyilas ifjúsági tag, irodavezető. (ÁBTL O-12542, 24.)

Magyar Ferenc: Fűszeres, kereskedő, a nyilas párt által kijelölt üzlete volt, amely a nyilas párttagok és családtagjaik találkozóhelye volt. (Füredi Pál vallomása Kovács Istvánról, 1966.június 9., II. doboz, 2107.)

Malmos Sándor: Telefongyári szakmunkás, pártszolgálatos, Egy műhelyben dolgozott Kálmán Lászlóval, Pintér Lászlóval és Vörösbalogh Andrással. (Kálmán László vallomása, 1966. május 2., II. doboz, 1912.)

Matejovics Gyula: Pártszolgálatos a hatalomátvétel után (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III.doboz, 3135.)

Mészáros bácsi: Régi öreg pártmunkás, 1944-ben 60-65 éves. A pártszolgálat tagja, de inkább csak kapuórségben állt. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1437.)

Mészáros László (1926 - ?): Postás, segédmunkás. 1944-ben lett pártszolgálatos. 1967-ben 12 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznl.

id.Michalik Gyula: Házmaster, villanyszerelő, a pártszolgálat régi tagja, részeges természetű ember. (Monostori-Michalik Gyula összefoglaló vallomása, II. doboz, 2038.)

ifj.Michalik (Monostori) Gyula (1928 - ?): Segédmunkás, majd hivatásos tiszt. 1944 tavaszán a nyilas ifjúsági csoport tagja, majd őstől a pártszolgálat tagja. A háború után a Néphadsereg tisztje lett. 1967-ben 8 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznl.

Molnár János: Tisztítóüzeme volt az Ilka utcában. Szakmai vonalon tevékenykedett a hatalomátvétel előtt. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 868.)

Nagel Ferenc (Pál?): Cipész, párttag. A háború után „vidékre távozott”. (III.doboz, Kelemen Lukács tanúvallomása, 2900.)

Nagy Elek: Cipőgyári munkás, munkás propagandavezető. Jó szónok, erősen radikális gondolkodású, kemény tekintetű, szélsőséges cselekedetekre igen hajlamos ember, eszmei élharcos. (Bükkös Gy. önvallomása, 866.). „*Szeretett a különböző akciókkal eldicsekedni, nagyon vad ember volt.*” (Bükkös önvallomása, 843.)

Nagy Mária: Nagy Elek lánya, a női szervezet tagja, majd motozónő, Bükkös György barátnője. A nyilas vonattal hagyta el az országot. (Hollay József önvallomása, 1447.)

Nagy Mihály: A KABSZ tagja, onnan került a Thököly út 80-ba. (Kovács József tanúvallomása, III. doboz, 2943.)

Nagy Olga: Nagy Elek lánya. A nyilas vonattal hagyta el az országot. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1447.)

Nagyné: Nagy Elek felesége, részt vett a Thököly úti pártház avatásán (Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, II. doboz, 1604.).

Naphegyi Mihály (1911 - ?): Asztalos, pártszolgálatos. 1940 decemberében került Budapestre, Dél-Erdélyi menekültként, és nem sokkal később lépett be a pártba. Saját állítása szerint mindössze egyszer járt a Thököly út 80-ban. Az iratokban néhol Naphegyi Tiborként említik. (Hollai József vallomása, I. doboz, 1289., ill. Naphegyi Mihály tanúvallomása, III. doboz, 3045.)

Németh József: Banktisztviselő. A hatalom átvétele előtt kerületvezető-helyettes. Az eszme harcosa, a békés átalakulás híve. A hatalom átvétele után az országépítési irodára került. 1944 decemberében a nyilas vonattal távozott. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865.)

Németh József: BSZKRT főellenőr. Szervező munkát végzett, a közlekedési csoport vezetője. Jó szónok, „*mérsékelt beállítottságú, erősen idealista*”. 1944 decemberében a nyilas vonattal távozott. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 866.)

Németh Lajos (1917 – 1967): Betanított munkás. 1939-től kezdve nyilas párttag, 1944-ben fegyveres pártszolgálatos vezető. 1967-ben halálra ítélték, és kivégezték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznél.

Németh Rozália (1903 -): Vásári gyorsfényképész, motozónó a Thököly út 80-ban. 1944. májusában lépett be a pártba.

Novák Géza: A hatalom átvétele után pártszolgálatos, kivégzésekben vett részt. Társai szerint „*félkelekótya volt*”. (Bükkös és Hortobágyi László szembesítése, I. doboz, 893., ill. Hortobágyi László tanúvallomása III. doboz, 2822.)

Novák János: Pártszolgálatos, kivégzésekben vett részt, Novák Géza édesapja. (Hortobágyi László vallomása, VII.5.e., 3167/1950., 30.o.)

Novák Jánosné: Párttag, a zsidó javak kiosztásánál tevékenykedett.

Ónodi: Hűségjelvénnnyel kitüntetett régi nyilas párttag, a XIV. nyilas kerület pártszolgálatvezető-helyettese 1944. őszén egy ideig. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 860.o.)

Pataki Ferenc (1924 - ?): Lakatos. 1944 elején lett az ifjúsági csoport tagja. 1944-ben pártszolgálatos. 1967-ben 8 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznél.

Pavelics János: Nyilas pártszolgálatos (ÁBTL O-12542, 20.)

Pámmer János (Pámer József?): Pártszolgálatos a hatalomátvétel után, de egy idő után otthagyta a nyilas kerületet. 1945-ben öt év börtönre ítélték. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III.doboz, 3136-3138., ill. Dr.Margittai Richárdné tanúvallomása, III.doboz, 3007.)

Pesti Rozália: Id.Michalik Gyula élettársa, párttag. Mint férje, ő is alkoholista volt, a nyilasok a „*kis pálinkásbutykos*” nevet ragasztották rá. A nőmozgalomban tevékenykedett, részt vett a teadélutánok megszervezésénél. A nyilasházban mint szakácsnő, takarítónő és motozónó működött. 1944-ben elhagyta az országot, a háború után az USA-ban telepedett le. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1444., ill. Pesti Jánossal felvett felismerési jegyzőkönyv, II. doboz, 2067.)

Pintér László „Alátét Laci”, „Kis Laci” (1925 - ?): Telefongyári szakmunkás, műszerész. A cinkotai pártszervezettől került át Zuglóba. Nem csak a Thököly út 80-ban, hanem a Telefongyárban is teljesített szolgálatot. Egy műhelyben dolgozott Kálmán Lászlóval, Malmos Sándorral és Vörösbalogh Andrással. A háború után 15 évre ítélték. (Kálmán László vallomása, 1966. május 2., II. doboz, 1912., Népbírósi ítélet, Nb.VII.3537/1945., V.doboz, 6426.)

Princz István: Marós, villanyszerelő, a Danuvia Gyár dolgozója. A gyár nyilas szervezetének egyik vezetője volt. (Kovács Gyula tanúvallomása, III. doboz, 2940.)

Régner-család: „*Idősebb munkás emberek, csendes párttagok, csak az ünnepélyeken vettek részt.*” (Hollay József önvallomás, I. doboz, 1445.)

Régner Emma: Németh Lajos pártszolgálatos felesége.

Rókus János: Péksegéd, pártszolgálatos csoportvezető (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III. doboz, 3135.)

Sándor Alajos (1915 – 1967): Fogtechnikus, betanított munkás. 1938 óta nyilas párttag, 1944-ben pártszolgálatos, illetve propagandista a főkerületnél és a Vkf.6.-nál. 1967-ben halálra ítélték és kivégezték. Lsd. részletesen „A zuglói nyilasok társadalmi háttere” c. résznel.

Sebestyén Miklós (1917 - ?) Lakatos a Danuvia Gyárban, pártszolgálatos. 1939-ben a Nemzeti Front tagja, majd átment a nyilaspártba az egyesülés után. 1944. decemberéig volt pártszolgálatos. 1945-ben a népbíróság 5 év börtönre ítélte, 1949-ben szabadult. A zuglói perben tanúskodott. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III. doboz, 3135.)

Schäffer (Schafler) József: Szakmunkás a Danuvia-gyárban, pártszolgálatos, később nemzetszolgálatos lett. A háború után állítólag Közép-Amerikában telepedett le. (Hollay József önvallomása, I. doboz, 1448., ill. Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III. doboz, 3135.)

Schöbrunner Győző (1924 - ?): Nyilas ifjúsági tag, sporttevékenységért felelős vezető.

Soltész István: Id.Hollósy helyettese, régi párttag, a frontról jött vissza a hatalom átvétele után. Kemény ember, de nem feltétlenül kegyetlenkedő, az előírások és a parancsok híve. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 867.)

Surányi József („Suri”) (1914-1949): Gyári munkás, pártszolgálatos. Csak 1944. novemberében jelentkezett pártszolgálatra. 1949-ben halálra ítélték, és kivégezték. (VI. doboz, ítélet, 7245.)

Stréter Ákos: Munkás a Danuvia gyárban, abban részlegben, ahol a német exportra szánt Gebauer géppuskát készítették. Ebben a műhelyben volt eredetileg művezető Szelepcsényi. A Danuvia nyilas csoportjához tartozott. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 872.)

Stréter Farkas: Az előbbi testvére és munkatársa a Danuviában. Ugyanúgy a gyári fegyveres nyilas őrség tagja. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 872.)

Szalai: Cipőgyári munkás, pártaktivista. Gelencsér Sándor cipőüzemében dolgozott, majd a hatalomátvétel után munkahelyéről kilépett, mivel a nyilaskeresztes pártban magasabb beosztást kapott. (VI. doboz, 7133., Gelencsér vallomása a népbírósági tárgyaláson, 1947.május 8.)

Szabó Dezső: Párttag. (Nyilas jegyzőkönyv, V. doboz, 6696.)

Szabó Mihály: Nyilas párttag, 1944. december 12-én szervezés-vezetői pozícióban volt, és rajta volt a felmentendők listáján. (ÁBTL O-12542, 20.)

Szelepcsényi László: Vasas szakmunkás, a Danuvia Gyárban dolgozott művezetőként. A kerületben először ifjúsági vezető, majd pártszolgálatvezető, utána kerületvezető-helyettes, végül kerületvezető. A hatalom átvétele előtt józan életű volt, pártnapok után csak ritkán ment el egy pohár sörre a többiekkel. A párt betiltása és a hatalomátvétel között illegalitásban élt. A Szálasi-puccs után változott meg, szinte állandóan ittas volt. Az utasításait eleinte főként közvetlen törzsén keresztül adta ki. Nyers modorú, keménykezű, durva lelkű ember. 1944.karácsonyán Nyugatra távozott. Egyes információk szerint hazatért és letartóztatták. A nyilas perről tudósító sajtó szerint 1967-ben az NSZK-ban élt. További sorsa ismeretlen. (Hortobágyi László perújrafelvételi kérelme, VII.5.e 3167/1950. 106.o., Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 867., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1441.)

Szebellédi József (1896 - ?): Házmaster, 1938 óta nyilas párttag. A hatalom átvétele után pártszolgálatos, de csak őrséget látott el. (Szebellédi József vallomása, II.doboz, 2507.)

Szebellédi Tibor (1924 - ?): Villamosvezető, 1941 óta párttag. 1942-től 1944. november 1-ig a Honvéd Gépkocsi Szertárban dolgozott civil tisztviselőként. A Gépkocsi Szertár nyugatra települése után édesapja rábeszélésére – hogy a katonai szolgálatra való bevonulást elkerülje - néhány alkalommal bekapcsolódott a pártszolgálat munkájába. Eredetileg a zuglói per huszadik vádlottja lett volna, de semmilyen bizonyíték nem szólt ellene, ezért még a nyomozás rendőrségi szakaszában szabadlábra helyezték. (Szebellédi Tibor vallomása, II. doboz, 2497., illetve 2500.)

Szepeséri Gyula: Pártszolgálatos. (ÁBTL O-12542)

Szerdahelyi Péter: Műszaki rajzoló, tisztviselő, hivatásrendi tag. „*Csendes magatartású, idealista felfogású, mérsékelt álláspontú, igen művelt ember*”, 1944 decemberében a nyilas vonattal távozott. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865.)

Szloboda Vilmos: pártszolgálatos, 55-60 éves 1944-ben. December elejéig ő volt a pártszolgálat vezetője, utána Németországba távozott. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865.)

Szlobodáné: Párttag, Szloboda Vilmos felesége, részt vett a Thököly úti pártház avatásán (Baráth Kálmán összefoglaló vallomása, 1604.)

Szollár Pál: Tisztviselő, katonaságtól a hatalom átvételekor szerelt le. A hatalomátvétel után a nyomozó csoport tagja. (Hollai vallomása, I. doboz, 1288.)

Szőke Antal (1924 - ?): Órásmester. 1942-től az ifjúsági csoport tagja, 1944-ben fegyveres pártszolgálatos. 1967-ben 15 évre ítélték. Lsd. részletesen „*A zuglói nyilasok társadalmi háttere*” c. résznél.

Tallós Ede: A jegyhivatal dolgozója (köztisztviselő), egyetemi hallgató. A hatalom átvétele előtt az ifjúsági propaganda vezető, utána a nyilas országos ifjúsági központban tisztségviselő. „*Túlzottan idealista, békés természetű.*”. A hatalom átvételekor katona volt, az egységével került Nyugatra. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 866.)

Tallós József: Katonaviselt szoba- és templomfestő. A hatalom átvétele előtt és után pártszolgálatvezető helyettes. Kemény tekintetű, durva felfogású, atrocitásra hajlamos ember, merő ellentéte a két fivérének. Két évnyi szovjet fogság után Nyugatra került. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 866., Hollay József önvallomás, I. doboz, 1444.)

Tallós Móric: Festőművész, festményeiben a hagyományos hősi kiállást elevenítette fel. (jelesebb munkái: Fehér szarvas csodája, Vérszerződés). Nagy műveltségű, abszolút idealista, a békés átalakulás híve. Hivatásrendi tag. 1944. decemberében a nyilas vonattal távozott. Több propaganda-plakátot is tervezett. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 866.; Hollay József önvallomás, I. doboz, 1444.)

Tallós-család: A szülők és a 3 lánytestvér (tisztviselők), párttagságuk csak formai volt. Tallós Móriccal együtt a nyilas vonattal hagyták el az országot. (Hollay József önvallomás, I. doboz, 1444.)

Tátrai Gyula (1923 - ?) : Kistisztviselő a Ganz Villamosági Gyárban. 1941-től ifjúsági tag, majd ifjúsági vezető, de a hatalom átvételében nem vett részt. December közepén vonult be a Komáromban a katonasághoz, állítólag a Hunyadi páncélosokhoz. Józan gondolkodású, erősen idealista, mérsékelt ember. (Bükkös Gy. önvallomása, I doboz, 865., Hollay József önvallomása, II. doboz, 1439.; Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197.)

Tibák Kálmán: Pártszolgálatos a hatalomátvétel után. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III.doboz, 3135., Dr.Margittai Richárdné tanúvallomása, III.doboz, 3007.)

Torma: Ifj.Hollósy közvetlen segítője, szinte a jobb keze. „*Igen lobbanékony, veszélyes természetű ember volt*”. (Kivonat az 1945.ápr.13-án felvett jegyzőkönyvből, II. doboz 1748.)

Tóth Ervin (1910 - 1949): Kelmefestő segéd, SS tag, pártszolgálatos, a Vigh-fivérek unokatestvére. A VII. kerületi szervezetnél volt állományban, ahonnan egyszer lopás miatt kizárták. A Vigh-fivérek hívására a XIV. kerületben is tevékenykedett. Büntetett előéletű volt. Miután megszökött az SS-ből, kizárták a nyilaspártból. A háború után halálra ítélték és kivégezték. (ÁVH jelentés, V. doboz, 5419., Tóth Ervin vallomása Lucska Vilmos és tsai. ügyében, V. doboz, 5612. ill. 5619.)

Turán János: Gépkocsivezető, az egyik szakmai csoport tagja. A hatalom átvételében nem vett részt, és azt követően sem jelent meg a pártban. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 828.)

Türi István: Pártszolgálatos, még karácsony előtt a központba távozott Zuglóból, de december végén ismét visszatért. (Baráth Kálmán vallomása, 1966.június 3., II.doboz, 1572., Vigh József vallomása, 1949.június 3., Vigh József és tsai. ügye, V. doboz, 6851.)

Tyrala Gyula (1927 - ?): Nyilas ifjúsági tag 1944. tavaszán. (ÁBTL O-12542, 24.)

Újvári Kálmán: Fegyveres pártszolgálatos a hatalom átvétele után Az ünnepségeken szavakat mondott. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

Vass Lajos: Szálasi egyik testőre, pártszolgálatos, részt vett a hatalom átvételében. Később visszahívták a Szálasi-testőrséghez. Ezután beállt a Hungarista Légióba, ahol megsebesült. Egy sebesültszállító vonattal került ki Németországba. (Bükkös György önvallomása, 874.,

illetve Hollai József vallomása, 1966.május 4., I. doboz, 1294., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1439.)

Vassné: A női csoport aktív tagja, a hatalom átvétele után a konyha vezetője a pártházban. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 874., Hollay József önvallomása, I. doboz, 1439.)

Varga József: Fűszer- és csemege üzlet tulajdonos. Szakmai csoportvezető. Hitt a nyilas győzelemben, eszményképe a nemzeti szocialista államrend volt. Ennek ellenére családjával együtt a nyilas vonattal távozott. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 865.)

Videman Antal: Tisztviselő, hivatásrendi tag. Tartalékos honvédtiszt, a hatalom átvétele után elhagyta Budapestet. (Bükkös Gy. önvallomása, I. doboz, 868.)

Vigh József (1919 - 1949): Gépkocsivezető, autószerelő. 1944.november 2-án került a XIV. kerületi szervezethez. A háború után rövidesen elfogták, elítélték és kivégezték. (V. doboz, 6924-6952., B.2637/50.)

Vigh István: Nyilas pártszolgálatos. Fivéréitől eltérően az ő sorsa ismeretlen. (V. doboz, 6924-6952., B.2637/50.)

Vigh Sándor (1915 - 1949): Segéd munkás. 1939-ben belépett a pártba, de 1940-ben kizárták, majd 1944 őszén került vissza a XIV. kerületi nyilas szervezetbe. A háború után rövidesen elfogták, elítélték és kivégezték. (V. doboz, 6924-6952., B.2637/50.)

Vörösbalogh András: Telefongyári szakmunkás, pártszolgálatos. Egy műhelyben dolgozott Kálmán Lászlóval, Malmos Sándorral és Pintér Lászlóval. (Kálmán László vallomása, 1966. május 2., II. doboz, 1912.)

Wolf Ádám: Házmester, régi párttag, fegyveres pártszolgálatos a hatalomátvétel után. A háború végén Nyugatra ment, és állítólag a '60-as években visszatért Magyarországra. (Sebestyén Miklós kihallgatása, 1966.június 6., III.doboz, 3136.)

Zavadczky Sándor: Régi nyilas párttag, de a hatalom átvétele után csak néha bukkant fel a Thököly út 80-ban. (Tátrai Gyula tanúvallomása, III. doboz, 3197.)

Zsák Rezső: Gépkocsivezető csoport tagja, csendes, 1944-ben már öregedő ember. A hatalom átvétele előtt több éven keresztül kis fizetésű adminisztratív dolgozó és sofőr a pártban, de október 15-ét követően lemondott állásáról és visszalépett a pártélettől. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 828., ÁBTL O-12542, 23.)

Zsák Rezsőné: A női csoport tagja, félállásos tisztviselő a pártban, munkája adminisztráció, tagdíjszedés. (Bükkös György önvallomása, I. doboz, 828., Hollay József önvallomása, 1439.)

Zsömbör Kálmán: Régi párttag, előadásokat tartott. Pártszolgálatos a hatalom átvétele után. (Németh Lajos vallomása, 1966. február 18., I. doboz, 923.)

2.sz. Melléklet

A táblázat az ítélet szerint elkövetett gyilkosságokat foglalja össze, az elsőfokú ítéletben foglalt felosztást követve. A Legfelsőbb Bíróság nem vitatta a kivégzések tényét, pusztán az azokban résztvevő pártszolgálatosok kilétére nézve helyesbítette az első fokon eljáró bíróság megállapításait.

Gyűjtőhelyre kísérés közben elkövetett gyilkosságok

Mikor	Hol	Áldozatok száma	Foglyok száma	Tevékenység	Tettesek	Megjegyzés
1944. november első napjai	Podmaniczky u. és Aréna út sarka	1	4-500	Gyűjtőhelyre kísérés.	Ismert	Németh Lajos vallomása szerint ekkor még senkit nem öltek meg, és Szelepcsényi ezért leszidta őket.
1944. november közepe	Domonkos u. és Thököly út sarka	1	150-200	Gyűjtőhelyre kísérés	Ismert	
1944. november közepe táján	Keleti pályaudvar előtt	1	150-200	Gyűjtőhelyre kísérés	Ismert	
1944. november vége felé	Thököly úti Domonkos-rendi templom előtt	2	4-500	Gyűjtőhelyre kísérés	Ismert	Dicsekedni akart Vigh Sándor előtt.
1944. november vége – december eleje	Thököly út (Aréna út és a Keleti pályaudvar között); Fiumei út (volt OTI székház előtt); Józsefvárosi pályaudvar előtt	3	2-300	Gyűjtőhelyre kísérés	Ismert	

A pártházban és akciók közben elkövetett gyilkosságok

Mikor	Hol	Áldozatok száma	Foglyok száma	Tevékenység	Tettek	Megjegyzés
1944. november 4.	Gizella úti Textiliána Szövőgyár	1 (Richtmann Sándor)	2	Illegális nyomda felszámolása	Ismert és ismeretlen	Richtmann Sándor már a helyszínen életét veszítette.
1944. november eleje	Pártház	6 (Beretvás Tibor és családja)	10	Rajtűtés a Beretvás-villán	Ismeretlen	<i>„Beretvás Tibort és családját a nyilasok kivégezték. Ennek helyét és idejét megállapítani azonban már nem lehetett.”</i>
1944 novemberének egyik napján	Pártház környéke a Thököly úton	1 („ruszin ügyvéd”)	0	Razzia a Thököly út 83. sz. alatti zsidó imaházon	Ismert	
1944 novembere	Nincs adat	1	0	Razzia a Róna u. egyik villájában	Ismert	
1944. november elején	Nincs adat	1	0	Razzia az Egressy út és a Gizella út sarkán levő csillagos házban.	Ismert	Bükkös szerint ekkor nem történt gyilkosság, hanem valaki mentőt hívott a sebesülthöz.
1944. november vége felé	Nincs adat	9	10	Razzia özv. Morva Ottóné XIV. kerület Gyarmat u. 54. sz. alatti lakásán	Ismeretlen	Özv.Morva Ottónét a nyilasok szabadon engedték, társai haláláról a Corso kávéház tulajdonosától értesült.

1944. november 28.	Pártház	1 (Raymann Katalin férje)	2	Razzia a Rókus Kórházban	Ismeretlen	
1944. november 28.	Pártház	6-8	8-10	Razzia Dimény Lajos lakatosüzemében	Ismeretlen	A kivégzés ténye csak hallomásból ismert. „A többi elhurcolt üldözött társaik sorsa azonban ismeretlen. Nagy Imrénét pár nap múlva ismerősei úgy tájékoztatták, hogy a velük együtt elhurcolt 6-8 üldözöttet még akkor éjjel a nyilasok kivégezték.”
1945. január első napjai	Nincs adat (Pártház?)	Kb.30	Kb.30	Razzia a Slachta-házban	Ismeretlen.	A kivégzés tényét egy tanú igazolta.
1945. január első napjai	Ajtósi Dürer sor és a Stefánia út sarka, a „füves részen”	Kb.13	Kb.13	Razzia Miczki Adolfné lakásán, majd más üldözöttek együtt kivégzése	Ismeretlen.	

Tömegkivégzések

1944. november első fele	Városliget, Közlekedési Múzeum mögött	7	7	Szórakozásból táncoltatták és bántalmazták a később kivégzett nőket.	Ismert.	Nincs feltüntetve, hogy honnan kerültek a nők a pártházba
1944. november 12.	Pártház	25-30	25-30	Pártház avatása, részeg tivornya	Ismeretlen	Nem gyilkolhatták meg valamennyi foglyot, mivel az aznap délután a pártházba hurcolt Friedman Ervin később tanúskodott. Az ő tanúvallomása és Bükkös visszaemlékezése szerint a kivégzést nem a pártházban hajtották végre, hanem a Rákos-patak mellett.
1944. november 17.	Újpesti Duna-part, a Dráva utca végénél	12-15	13-16	A pártházban őrzött üldözöttek kivégzése	Ismert és ismeretlen	Az ítélet furcsa módon nem említi Gelencsér Sándor nevét a kivégzésben részt vevők között. Egy fogolynak sikerült megszöknie a kivégzés helyszínéről.
1944. november közepe táján	Öv utca és a Csömöri út sarka, a Zsolnay gyár mögötti bulgárföldek	12-15	12-15	Razzia a Thököly úti zsidó imaházban	Ismert	Bükkös a bíróság által megállapított tettesekhez képest egy teljesen más elkövetőket sorolt fel. Köztük szerepelt Kapócsi is, akinek a nevét nem említette a bíróság.

1944. november második fele	Pártház	15-20	15-20	A pártházban őrzött foglyok kihallgatása, bántalmazása majd kivégzése.	Ismert	
1944. november 22.	Pártház	Kb.20	Kb.20	Idősebb Michalik Gyula temetése után a pártházban őrzött foglyok bántalmazása, majd kivégzése.	Ismert	
1944. december 3.	Mexikói úti internálótábor	7-9 (Dr.Moskovits és Dr.Rafael nevesített)	Kb.20	Razzia a Mexikói úti internálótáborban	Ismert és ismeretlen	20 foglyot kísérték át a pártházba.
1944. december 3.	Pártház	Kb.30	Kb.30	Bosszúállás a Városi Színháznál történt robbantásért, a pártházban őrzött foglyok kivégzése.	Ismert és ismeretlen	15 tettet sorol fel az ítélet és „ <i>még sok nyilas fegyveres nyilas pártszolgálatos, kiknek nevei nem ismeretesek.</i> ”

1944. december első fele	Rákos-patak partja, a Paskál-malom mellett	Kb.20	Kb.20	Pártházban őrzött foglyok öncélú bántalmazása, szexuális erőszak, majd kivégzés	Ismeretlen	<i>„Ma már nem lehetett megállapítani, hogy a vádlottak közül kik vettek részt a kivégzésben.”</i>
1944. december 12.	Thököly út 83.	Kb.40	Kb.40	Katonai szolgálatra való bevonulás előtt a pártházban őrzött foglyok kivégzése a zsidó imaházban.	Ismert és ismeretlen	A tömeggyilkosságot az ítélet szerint 27 név szerint ismert nyilas követte el <i>„és még sokan mások, kiknek nevei nem ismeretesek.”</i>
1944. december első fele	Rákos-patak jobb partja a Telepes utcánál	Kb.15	Kb.15	Pártházban őrzött foglyok kivégzése.	Ismert	15 tettest sorolt fel a bíróság.
1944. december első fele	Duna-part, Eskü-tér	Kb.15	Kb.15	Pártházban őrzött foglyok kivégzése.	Ismert és ismeretlen	Tettesek: 18 név szerint ismert nyilas <i>„és még több fegyveres pártszolgálatos, kiknek nevei nem ismeretesek.”</i>

1944. december közepe	Pártház	Kb. 15	Kb. 15	A pártházban fogva tartott üldözöttek öncélú bántalmazása és kivégzése.	Ismert és ismeretlen	Tettesek: 10 név szerint ismert nyilas, „ <i>valamint több fegyveres pártszolgálatos, kiknek személye nem ismert.</i> ”
1944. december 20. körül	Duna-part, Szt.István park	Kb.15	Kb.15	A pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	
1944. december	Újpesti Duna-part	Kb. 10	Kb. 10	Razzia Kálmán Imre lakásán.	Ismert és ismeretlen	Kálmán Imre, Kálmán Imre édesanyja és még egy kivégzett túlélte. Tettesek: Tizen név szerint felsorolva „ <i>és több nyilas fegyveres pártszolgálatos, kiknek személye nem ismeretes.</i> ”
1944. december 24.	Pártház, illetve a Thököly út pártház előtti szakasza	Kb. 50	Kb. 50	Részeg tivornya, kitörés előtti tisztogatás.	Ismert és ismeretlen	30 név szerint ismert tettes „ <i>és még több fegyveres nyilas pártszolgálatos, kiknek neve nem ismeretes.</i> ”
1944. december 25.	Pártház	2 (Fischer István, Boros Mátyás)		Ellenállók támadása a pártház ellen.	Ismert és ismeretlen	

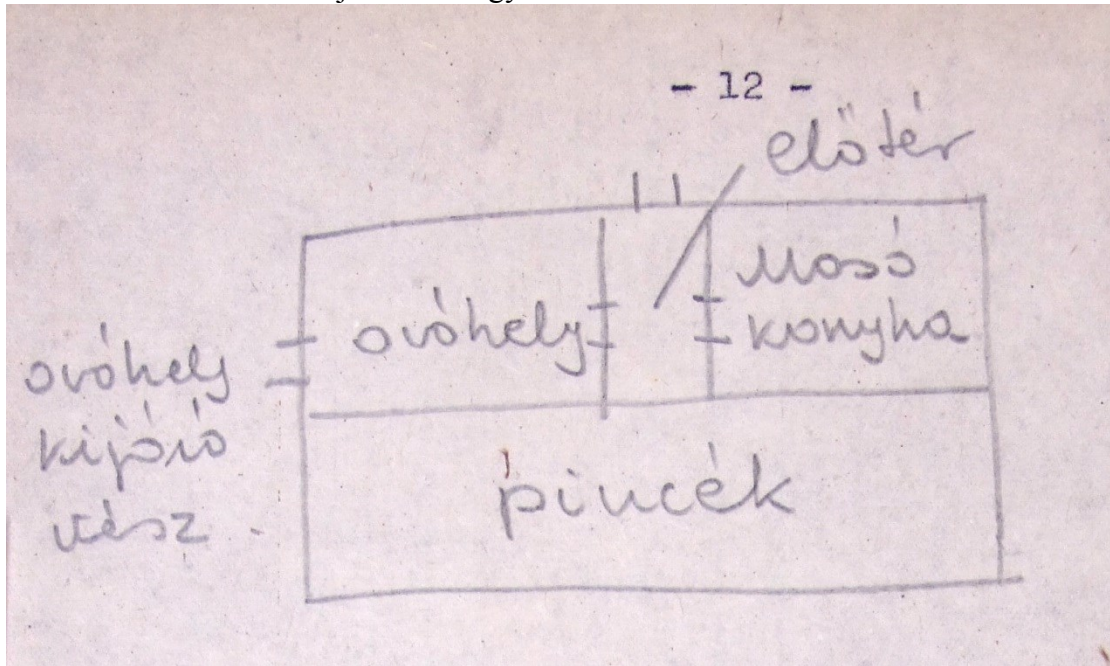
1944. december 26. és 31. között	Duna-part, Lánchíd	12-15	12-15	Pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	
1944. december 26. és 31. között	Városliget, a Vajdahunyad vár mögött a tóparton a vízfordó fiú szobránál	Kb. 15	Kb. 15	Pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	Az ítélet szerint a kivégzettek között voltak azok, akiket december 27-én hurcoltak el; tehát a kivégzés nem lehetett december 26-án.
1945. január 2.	Városliget, Közlekedési Múzeum mögött	Kb. 15	Kb. 15	Pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	
1945. január eleje	Hermina út, Homérosz mozi – Vakok Intézete	6-8	Kb. 12	Razzia	Ismert és ismeretlen	Bükkös „kb. 8” halottat látott a helyszínen.
1945. január eleje	Duna-part, Eskü tér	Kb. 16-17	Kb. 16-17	A pártházban őrzött foglyok kivégzése.	Ismert és ismeretlen	A foglyok között volt a Vakok Intézetének alagsorából beszállított „kb. 12” fő, illetve 4-5 már előzőleg ott őrzött üldözött.
1945. január 5. körül	Városliget, Bartha-szobor	Kb.15	Kb.15	A pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	Tettesek: 14 megnevezett testvér „és még több nyilas fegyveres pártszolgálatos, kiknek nevei nem ismeretesek.”

1945. január 6. körül	Ajtósi Dürer sor és a Stefánia út sarka	10-12	10-12	A pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	Tettesek: 7 megnevezett testvér és „és még több nyilas pártszolgálatos, kiknek neve nem ismeretes.”
1945. január 7. körül	Ajtósi Dürer sor és az Aréna út sarkán, a volt Erzsébet Színház mögötti füves tisztás	20-25	20-25	A pártházban őrzött üldözöttek kivégzése.	Ismert és ismeretlen	
1945. január 8-10. táján	Duna-part (közelebről nincs meghatározva)	10-12	10-12	A pártházban őrzött üldözöttek kivégzése a visszavonulás előtt.	Ismert és ismeretlen	Tettesek: 11 megnevezett testvér „és több fegyveres pártszolgálatos, akiknek nevei nem ismeretesek.”
1945. február első napjai	Vár (Dísz tér, a Pénzügyminisztérium fala)	8-10	8-10	Nyilas különbíróóság által kémkedés miatt halálra ítélték kivégzése	Ismert	

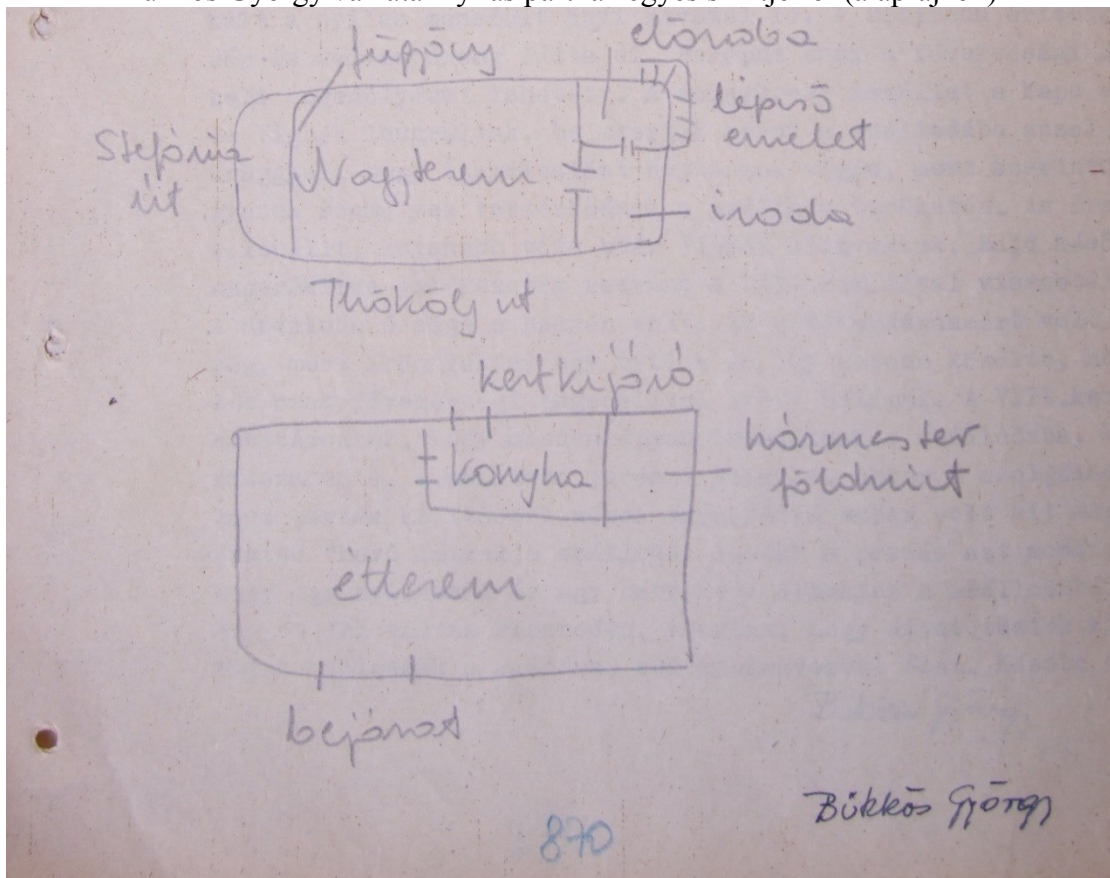
A legmagasabb becslések összesítve: 551 áldozat.

3. Melléklet - Illusztrációk

A melléklet képanyaga Budapest Főváros Levéltárából származik, a XXV.4.a. 1967/4831. jelzetű irategyüttes VI. dobozából.

Bükkös György vázlatai nyilas pártház egyes szintjeiről (alaprajzok)

870

Bükkös György

Emléktábla a Thököly út 80. falán. A szöveg jól jelképezi a kommunista történelemszemlélet csúsztatásait.

Fent: A Thököly út 80. szám. Alul: A Thököly út 83. sz. alatti zsidó imaház. Mindkét felvétel a per idején készült.

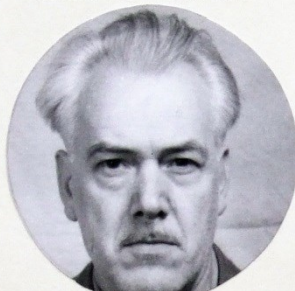
KRÖSZL VILMOS ÉS TÁRSAI
háborús bűnügyének terheltjei:

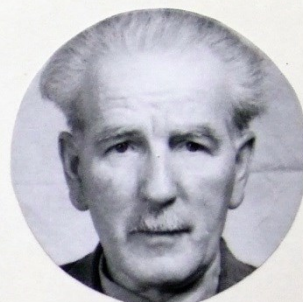
Kröszl Vilmos

Büdkös György

Németh Lajos

Erős János

Szóke Antal

Holley József

Sándor Alajos

Baráth Kálmán

Krauth József

Mészáros László

Terheltek – vádlottak – elítéltek (1. tábló).

Terheltek – vádlottak – elítéltek (2. tábló).

A nyomozati kísérlet fotói

Monostori-Michalik Gyula az egykori pártházban

Bükkös György az egykori pártházban

Erős János az Erzébet-híd pesti hídfőjénél

Monostori-Michalik Gyula és Baráth Kálmán az újpesti rakparton

Baráth Kálmán, Monostori-Michalik Gyula és Németh Lajos az újpesti Duna-parton

Bükkös György a pártház előtti járdán

1944-ben készült felvételek

Halottak a pártház előtti bombatölcsérben az 1944. karácsonyán

Idősebb Michalik Gyula temetése

Összefoglaló

1966-ban a rendőrség őrizetbe vette az egykori zuglói nyilas pártszervezet 19 tagját. A következő évben lefolytatott per során kifejezetten szadista, már-már szürreális háborús bűncselekményekre derült fény. A jelentős sajtókampánnyal övezett per lezárásaként három emberen hajtották végre a halálos ítéletet, a többiek pedig hosszú börtönbüntetést kaptak. Disszertációmban két kérdést és azok összefüggését vizsgáltam: először is, miért 1967-ben került sor a perre, másodsor pedig, hogy az ítélet által felvázolt történelmi tabló mennyiben tartalmaz torzításokat.

Ha az első kérdést megvizsgáljuk, akkor a kanonizált történet szerint a hatóságok rutinmunkájuk közben, mintegy véletlenül bukkantak a fővádlott, Kröszl Vilmos és társai nyomára. A levéltárakban fellelhető iratok azonban másról tanúskodnak, hiszen a hatóságok pontosan tudtak Kröszl Vilmos viselt dolgairól és tartózkodási helyéről is. A pert az 1956-ot követő megtorlás és a kádári konszolidáció kontextusába helyezve, közvetett bizonyítékok sora áll rendelkezésre abban a tekintetben, hogy a zuglói nyilasok perére a megtorlás politikai koncepciójának, azaz a forradalom fasizmusmal való megbélyegzésére való törekvés logikájának köszönhetően került sor. Ehhez kapcsolódik a per nemzetközi környezetben való felhasználhatósága is: a szocialista blokk által az NSZK ellen vívott „antifasiszta” propaganda-háborúban is meghatározott szerepet kapott az eljárás, amely egyúttal a Kádár-rendszer nemzetközi társutas közvélemény előtti legitimálását is szolgálta, illetve részben a magyar emigráció bomlasztását is. A nyugatnémet elévülési törvényről folytatott viták idején a nyilasper fontos propaganda-értéket képviselt.

Mindezek miatt vizsgáltam a per során felbukkant, illetve az ítéletben rögzített eseményeket is, amelyekre 1944 végén és 1945 elején került sor Zuglóban. A tényállásban egyes tények jelentőségének csökkentése (pl. az embermentők szerepe), mind pedig a túlzások (pl. az áldozatok száma) a kommunista történelemszemlélet bebetonozását szolgálták. A per mesteri sakkhúzás volt, hiszen lényegében mindenki számára megfelelő képet sugárzott a Kádár-rendszerről, amely szigorúan lép fel a fasizmus maradványai ellen, biztosítja a rendet a fasiszta káosszal szemben, látszólag már nem 1956 öröksége ellen küzd, és a „haladó közvélemény” számára fontos témákkal foglalkozik.

A zuglói nyilasper kritikai vizsgálata segít helyretenni az 1944-45-ben történeteket, hitelesebben ábrázolni a nyilas terrort, illetve megvilágítani, hogy miért éppen ekkor és hogyan erősítették meg az erről az időről szóló kommunista narratívát.

Summary

In 1966, the Hungarian police arrested 19 former members of the once-feared Arrowcross Party, more precisely of this party's department in Zugló, Budapest's 14th district. During the process, which took place in the following year, sadistic, sometimes even surrealistic war crimes came to light. The process was widely published in the press, and as a conclusion of the trial, three defendants were hanged, while the rest received long years of imprisonment. In my dissertation I examined two questions and their connection. The first question is, why in 1967; the second is that how much distorsioning can be found in the historical tableau drawn in the verdict.

If we examine the first question, the official version of the story says that the police tracked down the main figure of the process, Vilmos Kröszl, just by chance, doing their job's routine. But the files in the archives prove something else, namely that the authorities knew Vilmos Kröszl's deeds in the past and even his whereabouts. Should we set the process in logic of the retaliation following the 1956 Revolution and in Kádár's policy of consolidation, plenty of indirect proof is at hand to show that the process took place according to the political conception of the retaliation, which was based on rebranding the revolution as a fascist movement. Here comes the opportunity to use the process in the international environment: the socialist bloc waged an "anti-fascist" propaganda war against the Federal Republic of Germany, and the trial had its role in this struggle. As the term of limitation in the case of war crimes came close in the FRG, this process against Arrow Cross war criminals seemed to hold special value to regain legitimation for the Kádár régime in the ranks of the Western fellow-travellers, as well as to undermine the Hungarian emigration's positions.

That's why I examined the events which were detailed during the process and in the verdict. These events, which took place in Zugló, were discussed in a way that offered an exceptional opportunity to cement the communist view on history. This goal was achieved e.g. by neglecting the help and rescue work to those discriminated and persecuted and by exaggerating the number of victims. The process thus became a masterpiece of chess-move, which showed a very proper image of the Kádár régime, hunting down remnants of fascism, providing security against fascist chaos, seemingly stepped over the 56 revolution and dealing with important issues for "progressive" publicity.

Critical view of the process and the trial helps recovering a more realistic view on the events of 1944-45, to give credibility of the Arrow Cross terror, and to expose why and how the Communists felt a need to strengthen their narrative at that time.